

İZMİR

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

İZMİR JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Yıl/Year: 2021 Cilt/Volume:3 No/Issue:2

E-ISSN: 2687-4407

İZMİR AKADEMİ
DERNEĞİ

İZMİR SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

İzmir Journal of Social Sciences

e-ISSN:2687-4407

Cilt/Volume :3

Sayı/Number:2

Yıl/Year:2021

TARANDIĞIMIZ DİZİNLER

Index Copernicus

EuroPub

Academic Resource Index (Researchbib)

Scientific Indexing Services (SIS)

Google Scholar

Academia

Asos Index

Citefactor.org

Advanced Science Index

Base

OpenAIRE

WorldCat

Türk Eğitim İndeksi

DİZİNLER / INDEXES

Index Copernicus

<https://journals.indexcopernicus.com/search/journal/issue?issueid=all&journalid=63718>

Index Copernicus (Master List)

<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=63718>

CrossRef

https://search.crossref.org/?q=2687-4407&from_ui=yes

ROAD

<https://portal.issn.org/resource/ISSN/2687-4407>

Academic Resource Index (Researchbib)

<http://journalseeker.researchbib.com/view/issn/2687-4407>

Scientific Indexing Services (SIS)

<http://sindex.org/JournalList.aspx?ID=6661>

ASOS Index

<https://asosindex.com.tr/index.jsp?modul=journal-page&journal-id=413>

Google Scholar

<https://scholar.google.com/citations?user=rOqDpooAAAAJ&hl=tr>

Academia.edu

<https://independent.academia.edu/izmirjss>

Advanced Science Index

<http://journal-index.org/index.php/asi/article/view/3501>

Base

<https://www.base-search.net/Search/Results?type=all&lookfor=%C4%B0zmir+Sosyal+Bilimler+Dergisi&ling=l&oabooost=l&name=&thes=&refid=dcren&newsearch=1>

OpenAIRE

<https://explore.openaire.eu/search/find?fv0=%222687-4407%22&f0=q&active=result>

WorldCat

https://www.worldcat.org/search?q=+2687-4407&qt=results_page

Türk Eğitim İndeksi

<http://www.turkegitimindexi.com/Search.aspx?where=journal&field=all&text=%c4%b0zmir%20Sosyal%20Bilimler%20Dergisi>

İZMİR SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 3 Sayı: 2 Yıl: 2021

Derginin Sahibi : İZMİR AKADEMİ DERNEĞİ
Sorumlu Müdür : Dr. Öğr. Üyesi Ömer AYDIN
Yönetim Yeri : İzmir
Yayının Türü : Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki sayı olarak elektronik ortamda yayınlanır.

Editör : Dr. Öğr. Üyesi Ömer AYDIN

Editör Kurulu Üyeleri / Editorial Board Members

Dr. Ömer AYDIN	DOKUZ EYLUL UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. BAHRIJA UMIHANIC	UNIVERSITY OF TUZLA, BOSNIA HERZEGOVINA
Prof. Dr. ELSHAN BAGIRZADEH	AZERBAIJAN STATE UNIVERSITY OF ECONOMICS, AZERBAIJAN
Prof. Dr. GIUSEPPE GALASSI	UNIVERSITY OF PARMA, ITALY
Prof. Dr. HAKAN KAHYAOĞLU	DOKUZ EYLUL UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. SÜLEYMAN YÜKÇÜ	DOKUZ EYLUL UNIVERSITY, TURKEY
Assoc. Prof. Dr. BEATA ŚLUSARCZYK	CZESTOCHOWA UNIVERSITY OF TECHNOLOGY, POLAND
Assoc. Prof. Dr. CHUNG JEEFENN	BERJAYA UNIVERSITY COLLEGE, MALAYSIA
Assoc. Prof. Dr. DINMUKHAMED KELESBAYEV	KHOJA AKHMET YASSAWI INTERNATIONAL KAZAKH-TURKISH UNIVERSITY, KAZAKHISTAN
Assoc. Prof. Dr. NAGY HENRIETTA	SZENT ISTVAN UNIVERSITY, HUNGARY
Assoc. Prof. Dr. SAŠA PETKOVIĆ	UNIVERSITY OF BANJA LUKA , BOSNIA HERZEGOVINA
Assoc. Prof. Dr. SELİM ŞANLISOY	DOKUZ EYLUL UNIVERSITY, TURKEY
Assoc. Prof. Dr. ÜZEYİR AYDIN	DOKUZ EYLUL UNIVERSITY, TURKEY
Dr. LIDIJA DAVIDOVSKA	INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY, NORTH MACEDONIA
Dr. LOUIZA AMZIANE	UNIVERSITY OF TIZI OUZOU, ALGERIA
Dr. MARIYA VELEVA	UNIVERSITY OF ECONOMICS VARNNA, BULGARIA
Dr. NUR FİDANCI	DOKUZ EYLUL UNIVERSITY, TURKEY
Dr. RAMAZAN EKİNCİ	İZMİR BAKIRÇAY UNIVERSITY, TURKEY
Dr. SEID AHMED MOHAMMED	ARBA MINCH UNIVERSITY, ETHIOPIA
EFE SARIBAY (Res. Assist.)	DOKUZ EYLUL UNIVERSITY, TURKEY
TAHİR ANIL GÜNGÖRDÜ (Res. Assist.)	ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY, TURKEY
ENGİN ÖZTORNACI (MSc.)	DOKUZ EYLUL UNIVERSITY, TURKEY

Yazışma Adresi : İzmir Sosyal Bilimler Dergisi

Adres : Büyükkale Mh. Kerimoğlu Sk. No:40-2 Tire/İZMİR

Web : <https://dergipark.org.tr/tr/pub/izsbd>

Email : izmirakademidernegi@gmail.com

Email : izmirsbd@gmail.com

Email : izmirjss@gmail.com

Uluslararası Danışma ve Bilim Kurulu / International Scientific and Advisory Board

---

Prof. Dr. ADALET HAZAR	BAŞKENT UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. AHMET KAYA	EGE UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. AHMET ÖZEN	DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. BAHRIJA UMIHANIC	UNIVERSITY OF TUZLA, BOSNIA HERZEGOVINA
Prof. Dr. ELSHAN BAGIRZADEH	AZERBAIJAN STATE UNIVERSITY OF ECONOMICS, AZERBAIJAN
Prof. Dr. FATİH COŞKUN ERTAŞ	ATATÜRK UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. GIUSEPPE GALASSI	UNIVERSITY OF PARMA, ITALY
Prof. Dr. HAKAN KAHYAOĞLU	DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. HALİT TARGAN ÜNAL	İSTANBUL OKAN UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. İRFAN KALAYCI	İNÖNÜ UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. İSMAİL KÜÇÜKAKSOY	KÜTAHYA DUMLUPINAR UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. KÂMİL TÜĞEN	DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. OSMAN ÇEVİK	KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. RUZİYE COP	ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. SÜLEYMAN UYAR	ALANYA ALAADDİN KEYKUBAT UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. SÜLEYMAN YÜKÇÜ	DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. ŞERAFETTİN SEVİM	KÜTAHYA DUMLUPINAR UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. VERDA CANBEY ÖZGÜLER	ANADOLU UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. YUSUF CAHİT ÇUKACI	İNÖNÜ UNIVERSITY, TURKEY
Prof. Dr. ZEKİ BOYRAZ	FIRAT UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. AYŞE ATILGAN YAŞA	MANİSA CELAL BAYAR UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. AYŞEGÜL TAŞ	ÇANKAYA UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. BEATA ŚLUSARCZYK	CZESTOCHOWA UNIVERSITY OF TECHNOLOGY, POLAND
Doç. Dr. CEVDET YİĞİT ÖZBEK	ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. CHUNG JEEFENN	BERJAYA UNIVERSITY COLLEGE, MALAYSIA
Doç. Dr. DINMUKHAMED KELESBAYEV	KHOJA AKHMET YASSAWI INTERNATIONAL KAZAKH-TURKISH UNIVERSITY, KAZAKİSTAN NUH NACİ YAZGAN UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. DİLEK SÜREKÇİ YAMAÇLI	HAKKARİ UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. EKREM YAŞAR AKÇAY	UNIVERSITY OF SARAJEVO, BOSNIA HERZEGOVINA
Doç. Dr. EMİR MEHMEDOVIC	MANİSA CELAL BAYAR UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. GÜL KAYALIDERE	ALANYA ALAADDİN KEYKUBAT UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. GÜNEŞ YILMAZ	ÇANKIRI KARATEKİN UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. GÜRBÜZ ÖZDEMİR	AKSARAY UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. HAKAN ALTIN	DÜZCE UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. HAKAN MURAT ARSLAN	İSTANBUL TİCARET UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. İLKER KIYMETLİ ŞEN	UNIVERSITY OF BANJA LUKA, BOSNIA HERZEGOVINA
Doç. Dr. JELENA POLJASEVIC	ANKARA YILDIRIM BEYAZIT UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. K. BAHAR AYDIN	İNÖNÜ UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. NEVZAT TETİK	SZENT ISTVAN UNIVERSITY, HUNGARY
Doç. Dr. NAGY HENRIETTA	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. OYTUN MEÇİK	MALATYA TURGUT ÖZAL UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. ÖZGE KORKMAZ	DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. SADIK ÖZLEN BAŞER	UNIVERSITY OF BANJA LUKA, BOSNIA HERZEGOVINA
Doç. Dr. SAŠA PETKOVIĆ	DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. SELİM ŞANLISOY	ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. SERDAR KURT	BAŞKENT UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. ŞENOL BABUŞCU	UNIVERSITY OF BANJA LUKA, BOSNIA HERZEGOVINA
Doç. Dr. TAJANA SERDAR RAKOVIĆ	

Uluslararası Danışma ve Bilim Kurulu / International Scientific and Advisory Board

---

Doç. Dr. TEKİN AVANER	JANDARMA VE SAHİL GÜVENLİK AKADEMİSİ, TURKEY
Doç. Dr. Umut Ali Koray Kayalidere	MANİSA CELAL BAYAR UNIVERSITY, TURKEY
Doç. Dr. Üzeyir Aydın	DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY, TURKEY
Dr. AYSUN KAHRAMAN	MANİSA CELAL BAYAR UNIVERSITY, TURKEY
Dr. AYŞEN BAKKALOĞLU	NİŞANTAŞI UNIVERSITY, TURKEY
Dr. AYŞENUR TARAKÇIOĞLU ALTINAY	UŞAK UNIVERSITY, TURKEY
Dr. BANU SARIBAY	TÜRK HAVA KURUMU UNIVERSITY, TURKEY
Dr. BARIŞ KANDEĞER	VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY, TURKEY
Dr. BERNA HEPBİLGİN	ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY, TURKEY
Dr. BİRSEL SABUNCU	PAMUKKALE UNIVERSITY, TURKEY
Dr. BURCU ORALHAN	NUH NACİ YAZGAN UNIVERSITY, TURKEY
Dr. CANER EKİZCELEROĞLU	TRAKYA UNIVERSITY, TURKEY
Dr. ERCAN BAHTİYAR	UŞAK UNIVERSITY, TURKEY
Dr. ESRA GÖKÇEN KAYGISIZ	GİRESUN UNIVERSITY, TURKEY
Dr. FATİH CEYLAN	UŞAK UNIVERSITY, TURKEY
Dr. FATMA SELEN MADENOĞLU	ABDULLAH GÜL UNIVERSITY, TURKEY
Dr. GAYE TOPA ÇİFTÇİ	ALANYA HAMDULLAH EMİN PAŞA UNIVERSITY, TURKEY
Dr. GÖZDE KOCA	BİLECİK ŞEYH EDEBALI UNIVERSITY, TURKEY
Dr. GÜLSEREN MUTLU	PAMUKKALE UNIVERSITY, TURKEY
Dr. HABİP DEMİRHAN	HAKKARİ UNIVERSITY, TURKEY
Dr. HAKAN PABUÇCU	BAYBURT UNIVERSITY, TURKEY
Dr. HATİCE KÜBRA KANDEMİR	İZMİR KATİP ÇELEBİ UNIVERSITY, TURKEY
Dr. HATİME KAMILÇELEBİ	KIRKLARELİ UNIVERSITY, TURKEY
Dr. HAYRİYE HİLAL BAĞLITAŞ	ERCİYES UNIVERSITY, TURKEY
Dr. HİLMİYE TÜRESİN TETİK	MANİSA CELAL BAYAR UNIVERSITY, TURKEY
Dr. IŞIL EREM CEYLAN	UŞAK UNIVERSITY, TURKEY
Dr. İSMAİL DURAK	DÜZCE UNIVERSITY, TURKEY
Dr. KADİR TUTKAVUL	DUMLUPINAR UNIVERSITY, TURKEY
Dr. KISMET DELİVELİ	MUĞLA SITKI KOÇMAN UNIVERSITY, TURKEY
Dr. KÜBRA MERT	RECEP TAYYİP ERDOĞAN UNIVERSITY, TURKEY
Dr. LEYLA İÇERLİ	AKSARAY UNIVERSITY, TURKEY
Dr. LIDIJA DAVIDOVSKA	INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY, NORTH
Dr. LOUIZA AMZIANE	MACEDONIA UNIVERSITY OF TIZI OUZOU, ALGERIA
Dr. MARIYA VELEVA	UNIVERSITY OF ECONOMICS VARNA, BULGARIA
Dr. MEHMET SADIK AYDIN	MARDİN ARTUKLU UNIVERSITY, TURKEY
Dr. MURAT GENÇ	ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT UNIVERSITY, TURKEY
Dr. NUR FİDANCI	DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY, TURKEY
Dr. NUR KUBAN TORUN	BİLECİK ŞEYH EDEBALI UNIVERSITY, TURKEY
Dr. NURCAN SÜKLÜM	HİTİT UNIVERSITY, TURKEY
Dr. OKAN GÜRAY BÜLBÜL	ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY, TURKEY
Dr. OSMAN PALA	KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY, TURKEY
Dr. ÖZLEM SÖKMEN GÜRÇAM	İÇDIR UNIVERSITY, TURKEY
Dr. RAMAZAN EKİNCİ	İZMİR BAKIRÇAY UNIVERSITY, TURKEY
Dr. REMZİ BULUT	BURDUR MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY
Dr. SAHRA SAYĞAN TUNÇAY	KASTAMONU UNIVERSITY, TURKEY

Uluslararası Danışma ve Bilim Kurulu / International Scientific and Advisory Board

---

Dr. SEID AHMED MOHAMMED
Dr. SERDAR YAY
Dr. SEVTAP UĞUR
Dr. SÜLEYMAN EMRE ÖZCAN
Dr. ŞAKİR İŞLEYEN
Dr. TOLGA DAĞLAROĞLU
Dr. URAL GÖKAY ÇİÇEKLİ
Dr. VAHDET ÖZKOÇAK
Dr. YAŞAR AKÇA
Dr. ZAHİDE ACAR
Dr. ÖMER AYDIN
MSc. ETHEM YENİĞÜN

ARBA MINCH UNIVERSITY, ETHIOPIA
SÜLEYMAN DEMİREL UNIVERSITY, TURKEY
UŞAK UNIVERSITY, TURKEY
MANİSA CELAL BAYAR UNIVERSITY, TURKEY
VANYÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY, TURKEY
ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY, TURKEY
EGE UNIVERSITY, TURKEY
HİTİT UNIVERSITY, TURKEY
BARTIN UNIVERSITY, TURKEY
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY, TURKEY
MANISA CELAL BAYAR UNIVERSITY, TURKEY
TÜRKİYE İÇ DENETİM ENSTİTÜSÜ, TURKEY

İzmir Sosyal Bilimler Dergisi bilimsel/özgün araştırma makaleleri yayınlamaktadır. Haziran ve Aralık olmak üzere elektronik olarak yılda iki kez yayınlanır. Kapsamına giren **Türkçe, İngilizce ve Fransızca** dillerinde yazılmış makaleler yayınlayan ve 11 farklı ülkeden bilim insanlarını kurullarında barındıran **uluslararası bilimsel hakemli bir dergidir**.

Hakemlik süreçlerinde çift taraflı kör hakemlik sistemini kullanır. Açık erişim ilkesini benimsemiştir. Açık erişim, işlem ücreti, yayın ücreti veya başka bir ad altında yazarlardan ücret talep edilmemektedir.

Bu dergide yayınlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

İzmir Journal of Social Sciences publishes scientific/original research articles. It is published electronically twice a year, in June and December. It is an **international scientific refereed journal** that publishes articles written in **Turkish, English and French**, and includes academicians from 11 different countries in its boards. Uses "Double-Blind Peer Review" in reviewing processes. It has adopted the open access principle. No fee is requested from the authors for open access, processing, publication fee or otherwise. It is totally **FREE**.

The responsibility of the articles published in this journal in terms of science and language belongs to the authors. The articles published in the journal cannot be used without reference.

ÖNSÖZ

Sosyal bilimler alanında özgün çalışmaların yayımlandığı bir dergi olan İzmir Sosyal Bilimler Dergisi'nin 3. cilt 2. sayısı ile karşınızdayız.

Dergimiz, 5 Temmuz 2021 tarihinde **İzmir Akademi Derneği**'ne devredilmiştir. Dergimizin yeni yayıncısı olan İzmir Akademi Derneği ile dergimizi daha ileri taşımak için çalışmalımıza hız kesmeden devam ediyoruz.

Dergimizin bu yeni sayısında büyük bir özen, özveri ve dikkatle hazırladığımız birbirinden değerli **on adet(10)** makale yer almaktadır. Bu on adet makaleden altı (6) adeti Araştırma, dört (4) adeti Derleme makalesidir. Makalelerden bir adeti Fransızca ve dokuz adeti Türkçe dilinde yayınlanmıştır.

Dergimiz, uluslararası dizinlerde taranmak ve yayınlanan makalelerin görünürlüğünü arttırmak için gereken çalışmaları titizlikle yürütmektedir. Dergimizde yayınlanan makalelerin daha fazla atıf alması için çeşitli yöntemler denenmektedir. Tüm bu çalışmaların en kısa sürede sonuçlarını göstereceğine inancımız tamdır. Bu dileklerle dergimizin yeni sayılarında görüşmek üzere sağlıklı günler dileriz.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer AYDIN
Editör

İÇİNDEKİLER / CONTENT

<u>Makaleler/Articles</u>	<u>Tip/Type</u>	<u>Sayfa/ Page</u>
Kozmik Eğitim “Montessori ve Yaşam” <i>Mehmet GÜNEY, Sena ÖZ</i>	Derleme Review	117-124
Marx’ın Erken Dönem Eserlerinde Yabancılaşma Kavramı: Tarihsel Bir Yaklaşım <i>Onur ŞEKER</i>	Derleme Review	125-131
Hasan Ali Toptaş’ın Beni Kör Kuyularda Romanında Ötekileştirmeye Genel Bir Bakış <i>Özgül REİS</i>	Derleme Review	132-143
Endüstri 4.0 Çağında Yükseköğretim Kurumları İçin Tedarik Zinciri Yönetiminde Bir İş Zekâsı Karar Destek Sistemi Uygulaması <i>Muhammet DAMAR</i>	Özgün Araştırma Original Research	144-158
La Concurrence Professionnelle Comme Une Forme de Subjectivation Idéologique <i>Ömer Ersin KAHRAMAN</i>	Özgün Araştırma Original Research	159-164
Ege Bölgesi’ndeki şiddetli yağışlar <i>Irmak ZIMBA, Zahide ACAR</i>	Özgün Araştırma Original Research	165-174
Bağlamsal Pazarlama: Avantajları, Zorlukları ve Stratejileri Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme <i>Yasemin GEDİK</i>	Derleme Review	175-186
Türkiye ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin Doğu Akdeniz Enerji Politikalarının Neorealist Perspektiften Karşılaştırmalı Analizi <i>Muhammed Fatih İMAMOĞLU, Ayşe Gülce UYGUN</i>	Özgün Araştırma Original Research	187-201
Turizm Öğrencilerinin Kültürel Zekâ Düzeylerinin İncelenmesi <i>Senem YAZICI</i>	Özgün Araştırma Original Research	202-212
Türkiye’de Otizm Tanısı Almış Bireylerin Aileleri İle Yapılmış Tezlerin ve Makalelerin İncelenmesi (2000-2021) <i>Emine TOKLU BAŞKAK, Neriman ARAL</i>	Özgün Araştırma Original Research	213-224

Kozmik Eğitim "Montessori ve Yaşam" * Cosmic Education "Montessori and Life"

Mehmet GÜNEY¹, Sena ÖZ²

Öz

Mevcut derleme; Montessori ve Yaşam teması üzerinden kozmik bakış açısı, kozmik eğitim, kozmik eğitim materyalleri ve kozmik eğitim uygulama örneklerine yer verilerek kozmik eğitimi bütüncül olarak ele almayı amaçlamıştır. Montessori kozmik eğitimi sadece bütünün bir parçası olarak değil, devam eden bir değişim süreci olarak görmektedir. Evrendeki her bir varlığın karşılıklı bir ilişkiyle birbirine bağlı olduğunu bu sebeple de her varlığa bir sorumluluk düştüğünü belirtmektedir. Bu sorumluluk bilincini kazandırmaya yönelik hazırlanan kozmik eğitim alanı, geniş ve karmaşık bir alandır. Kozmik eğitim içerisinde gezegendeki bütün canlı formlarla ilişkili olarak kişinin farklı yönleri dikkate alınmaktadır. Dünyanın, kozmosun ve onun içinde insanın rolü, tarihi, medeniyetleri, kültürleri bütünsel bir vizyonunun detaylandırılmasını kapsamaktadır. Kozmik eğitim materyalleri Montessori sınıfının en az dikkat çeken materyalleri olmasının dışında, kozmik eğitim dünyamızı sadece coğrafik olarak değil; içerisinde biyoloji, coğrafya, tarih gibi dünyaya ve insana dair farklı açılardan da görmektedir. Çocuğun yakın çevresini tanımasıyla başlayan çalışmalar, güneş sisteminin keşfine kadar uzanmaktadır. Bu kapsamda kozmik bakış açısı, kozmik eğitim, kozmik eğitim materyalleri ve uygulamaya ilişkin örnek sunularak Montessori kozmik eğitime bütüncül bir bakış açısı sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Montessori, Kozmik eğitim, Kozmik eğitim materyalleri

Abstract

Current review article; It aimed to deal with cosmic education holistically by giving cosmic perspective, cosmic education, cosmic education materials and examples of cosmic education application through the theme of Montessori and Life. Montessori considers cosmic education not only as a part of the whole but also as a continuous process of change. She states that everyone in the universe is interconnected by a mutual relationship, therefore everyone has a responsibility to each other. The cosmic education that is prepared to build the awareness of the responsibility is wide and complex. In cosmic education, different aspects of a person are considered by depending on all living forms on the planet that the person interacts with. It includes the elaboration of a holistic vision of the world, the cosmos, and the role of the human being in it, its history, civilizations, cultures. The cosmic education considers that the world does not have only geographical features; it also has different aspects of the world and human beings such as biological, and historical features. However, the cosmic education materials are the least attractive materials of Montessori classrooms. The education plan starts with the child getting to know his/her immediate surroundings and continues to the discovery of the solar system. In this context, a holistic view of Montessori cosmic education is presented by giving examples of the cosmic perspective, cosmic education, cosmic education materials, and its application.

Keywords: Montessori, Cosmic education, Cosmic materials

1. GİRİŞ

Montessori yaklaşımı son yıllarda daha da yaygınlaşan ve

farklı eğitim kurumlarında kullanılan alternatif bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, çocukların kişisel ve sosyal gelişmelerinin bütün yönlerini desteklemeyi amaçlamaktadır

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Mehmet GÜNEY

ORCID ID: 0000-0002-0962-5643

Araş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Kırıkkale, Turkey, guney.akademik@gmail.com

Res. Assist., Kırıkkale University, Faculty of Health Sciences, Department of Pediatric Development, Kırıkkale, Türkiye, guney.akademik@gmail.com

² Sena ÖZ

ORCID ID: 0000-0003-3034-8481

Araş. Gör., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara, Türkiye, sena.oz@ankara.edu.tr

Res. Assist., Ankara University, Faculty of Health Sciences, Department of Pediatric Development, Ankara, Turkey, sena.oz@ankara.edu.tr

Geliş Tarihi/Received : 06.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted : 14.09.2021

Çevrimiçi Yayın/Published : 14.09.2021

Makale Atf Önerisi /Citation (APA):

Güney, M., Öz, S. (2021). Kozmik Eğitim "Montessori ve Yaşam". *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 117-124. DOI:10.47899/ijss.20213201

(Pound, 2006). Montessori eğitimi alan grup ile almayan gruplar sosyal becerileri açısından karşılaştırıldığında alan grupların daha fazla sosyal becerilerini geliştirdiği bilinmektedir (Koçyiğit & Kayılı, 2008). Başka bir deneysel çalışmanın sonuçlarına göre de Montessori eğitimi alan çocukların öz düzenleme, dikkat ve dürtü kontrolü puanları üzerinde anlamlı etkileri olduğunu göstermektedir (Yurteri Tiryaki ve ark., 2021). Yine okul öncesi dönem çocuklarıyla yapılan bir yıllık Montessori kozmik eğitim programından sonra çocukların, çevrelerine karşı daha dikkatli ve saygılı bir tutuma katkıda bulunabilecek iklimsel ve buzul bilimsel konulardaki temel ilkelerini basit bir şekilde anlatabildikleri gözlemlenmiştir (Herbst, Gruber-Fuchs & Herbst, 2008).

Montessori, yaptığı gözlemler sonucunda ulaştığı “çocukların deneyime meyilli olması” Montessorinin felsefesinin temelinde yer edinmiştir. Montessori yaklaşımında; duyu, dil, matematik, coğrafya, tarih ve kültür, beslenme, resim, müzik, bilim ve doğa, nezaket ve davranış, spor, iletişim gibi alanlarda çocukların gelişimlerinin desteklenmesi hedeflenmektedir (Oğuz & Köksal Akyol, 2006). Bu alanlardaki kazanımları sağlamak için Montessori yaklaşımında: günlük yaşam becerileri, duyu eğitimi, matematik, dil ve kozmik eğitim alanları mevcuttur ve bu alanlara özgü materyal grupları yer almaktadır (Çakıroğlu Wilbrant, 2019). Bu alanlar içerisinde çocuğun doğasını ve bireyselliğini ön plana çıkararak desteklemektedir. Çocuk, Montessori eğitimi içerisinde kendi tercih ettiği materyal ile çalışabilmekte ve sınırsız denemeler ve hata kontrolünü kendi yapabilmektedir (Yıldırım Doğru, 2009). Montessori sınıfının kurallarının net olması ve düzen çocuğun sınırlar içerisinde çok daha özgür kararlar alabilmesine olanak sağlamaktadır. Karma yaş grupları, akran öğretime olanak sağlaması dışında her çocuk kendi hızında çalışmalarını bireysel olarak yürütebilmektedir (Oğuz & Köksal Akyol, 2006).

Montessori eğitimi alanlarından biri olan kozmik eğitim, müfredatın sağlanmasının temelini oluşturmaktadır. Kozmosta devam eden değişimi ve gezegenimizdeki tüm varoluşun birbirine bağımlılığı vurgulanmaktadır. Bununla birlikte dünyanın geleceği için insanlığın sorumluluğu olduğu da vurgulanmaktadır (Isaacs, 2018). Maria Montessori, çocuklara çok küçük yaşlardan itibaren üzerinde yaşadığımız dünyanın sadece bize ait olmadığını, dolayısıyla kaynakları kullanırken diğer canlılarla birlikte paylaştığımızı ve insanoğlu üzerinde yaşadığı gezegenin “en akıllı canlısı” olmasının sorumluluğunu unutmamalıdır vurgusunu yapmıştır (Raimondo, 2018). Bir Montessori okulundaki tüm materyaller doğal malzemelerden yapılmıştır çünkü Montessori felsefesine göre sonradan çevreci olunmamaktadır. Çocuğu, yaşamının henüz ilk yıllarında iken doğal malzemeyle tanıştıran çocuğa çevre ve

doğa bilincinin verilmesi ve çocukta bu bilincin yerleşik olmasını sağlayacağı vurgulanmaktadır (Stephenson, 2015). Montessori eğitiminin temel alanlarından biri olan ve gelişim için önemi günümüzde daha çok algılanmaya başlayan duyu materyalleri, kökenini neredeyse tamamen doğadan almaktadır. Eğitim içerisinde dünyanın ürettiği farklı maddelerin kökeni ve dönüşümü ile materyaller ilişkilendirilmektedir. Günlük yaşam aktivitesi içinde bir yumurtanın dünyadaki dönüşüm sürecine yer verilebilmektedir. Bütün bunlar Montessori eğitimi içerisinde kozmik eğitimin her alanda kök saldığının bir göstergesidir. Kozmik eğitimin Montessori yaklaşımının temelinde yer almasının sebebi coğrafya öğretim kaygısı değildir. Çocukların yaşadıkları dünyayı tanımaları, yaptıkları ve deneyimledikleri ile ilişkilendirebilmesini amaçlamaktadır (NAMC, 2021). Bu sebeple mevcut çalışmada, Montessori eğitiminin temelinde yer alan “kozmetik eğitimin” incelenmesine karar verilmiştir.

2. KOZMİK BAKIŞ AÇISI

Yaşanılan dönemin büyük savaşlara tanıklık etmesi, ortaya çıkan akımlar sonucu eğitim kurumlarının ve kitapların yasaklanması çocukların barış için eğitilmesi gerektiği düşüncesini şekillendirmiştir (Feez, 2010). Montessori'nin düşüncelerine, kozmik bakış açısını kazandıran bu birlik düşüncesi, eğitimin tüm kademelerini kapsamaktadır. Montessori bu düşünceyi “tüm evrenin dâhil olduğu bir plan” olarak tanımlamaktadır. Her bir varlığın kendisini evrenin merkezine aldığı küçük görevlerinin olduğu ancak bütününde hepsinin tek bir amaca, evren yasalarına hizmet ettiği öne sürülmektedir (Grazzini, 2013). Montessori'ye göre kozmik eğitim sadece büyük bir parçanın bütünü olmakla ilgili değil, bununla birlikte durmadan devam eden bir değişim sürecini de temsil etmektedir. Evrendeki her bir varlığın karşılıklı bir ilişki ile birbirine bağlı olduğunu bu sebeple de her varlığa bir sorumluluk düştüğünü belirtmektedir (Isaacs, 2010). Kozmik bakış açısı, Montessori eğitiminin içerisinde yer alan evrenselliği oluşturmaktadır. Bu sayede çocukların kendilerinden başlayarak çevrelerini, yaşadıkları dünyayı farklı yönleriyle tanıyabileceği ve medeniyetlerin yürüyüşüne yön vereceği düşünülmektedir (Montessori, 2016a). Bu doğrultuda, kozmik eğitim, çocuğa her şeyin bir ilişkisi olduğunu göstermenin bir yolu olarak kullanılmakta ve kendisinin de bütünün bir parçası olarak yapacağı bir katkısı olduğunu fark etmesini sağlamaktadır (Lillard, 2017). Bu bakış açısı ile çocuğa bilgiyi zorla vermek yerine çocuğun doğasında var olan öğrenme isteğini ortaya çıkarmaya yöneliktir (Mutlu et al., 2012). Günümüzde ise kozmik eğitim artık sadece barışçıl bir yaklaşım için değil, sürdürülebilir dünya düzeni için de eğitimde yer almaktadır. Bu dönemdeki çocukların merakları ve keşif duyguları, duyularıyla keşfedebileceklerinin sınırına dayandığında

hayal güçleri onları tarih ve uzay arasındaki sınırsız keşfe yönlendirmektedir. Kozmik eğitim altı yaş sonrası çocukların eğitiminde daha ön plana çıkmış olsa da üç altı yaş arası çocukların eğitimleri sırasında somut nesnelerin gerçek isimleriyle kullanılması, dil ve duyu çalışmaları çocuklar için bu süreci kolaylaştırmaktadır. Montessori kozmik eğitim sayesinde çocukların, onlara evrenin birliğini öğreten bir tür felsefe geliştireceklerini, bunun da onların zekâlarını organize etmenin ve onlara kendilerinin dünyadaki yerleri ve görevleri hakkında daha iyi bir fikir vermesinin yanı sıra yaratıcı enerjilerinin gelişmesi için bir şans sunduğunu düşünmektedir (Feez, 2010; Stephenson, 2015). Boylamsal araştırmalar sonucunda da Montessori eğitimi alan çocukların gelişim alanlarındaki ilerlemelerin dışında izlem çalışmalarında, iş hayatlarında bireylerin başarı elde ettikleri, sosyal gelişimlerinin yaşitlarından önde olduğu, birlikte çalışabilme ve bağımsız düşünebilme, yaşam boyu öğrenme ve akademik başarıların yüksek olduğu gözlenmiştir (Glenn, 2003). Çin’de Montessori eğitiminin yaşam boyu etkileri üzerine yapılan bir çalışmada, yaratıcılık ve sosyal beceriler gibi konular üzerine eski Montessori mezunları ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde katılımcılar yaratıcılıklarını etkileyen eğitim ortamlarını halen hatırladıklarını ve bireysel olarak güçlü yönlerini ortaya çıkardığı için merak ve yaratıcılıklarının eğitim sonrasında da gelişmeye devam ettiğini belirtmişlerdir. Sosyal ilişkileri üzerine yapılan incelemede ise, Montessori sınıfındaki güçlü ilişkilerinin sonraki okul ve iş hayatlarında da etkisinin devam ettiği, rahat çalışma ve etkileşim kurma süreçlerini yürütebildiklerini ifade etmişlerdir (Daniels-Diehl, 2020).

3. KOZMİK EĞİTİM

Montessori, doğa ve kültürün çocukların eğitiminin bir parçası olarak ele alınmasının gerektiğini savunmaktadır (Çakıroğlu Wilbrant, 2019). Montessori dilindeki “Kozmik Eğitim” terimi, bir çocuğun kademeli olarak düzeni keşfetmesi; geçmiş, şimdiki zaman ve geleceğin birleştiriciliğiyle birlikte, küresel ve evrensel bir görüşü ifade etmektedir (Stephenson, 2015). Kozmik eğitim alanı, geniş ve karmaşık bir alandır. Gezegendeki bütün canlı formlarla ilişkili olarak kişinin farklı yönlerini dikkate almaktadır. Dünyanın, kozmosun ve onun içinde insanın rolü, tarihi, medeniyetleri, kültürleri bütünsel bir vizyonunun detaylandırılmasını kapsamaktadır (Raimondo, 2018). Montessori’nin Kozmik Eğitim çalışmaları içerisine; evren, galaksiler, gezegenler, dünya, canlı türleri, hayvan çeşitliliği, bitki türleri ve insan yer almaktadır. Bununla birlikte belirtilen alanların birbirleriyle arasındaki bağlantısını göstermektedir (Stephenson, 2015). Nitekim yapılan araştırmalarda kozmik eğitim çalışmalarının, çocuğun üzerinde yaşadığı dünya hakkında

en doğru bilgileri edinebilmesinde ve bu konulardaki başarısında önemli rol oynadığını göstermektedir (Güleş & Erişen, 2009; Mayasari, 2014).

Kozmik eğitim, çocuğun uzayda ve zamanda hareket etmesine, dünyadaki evrimsel değişiklikleri ve ekolojik işleyişini yakalamasına olanak sağlamaktadır. Bütünlüğünü keşfedip inceleyen çocuk, aynı zamanda kozmik güçlerin, doğa kanunlarının ve insan müdahalelerinin iç içe geçmesiyle karakterize edilen düzenli ve uyumlu bir yapının özünü yakalayan dünyanın karmaşıklığı ile de temas kurmaktadır. (Raimondo, 2018). Bu karmaşıklık içinde çocuk ister bağımsız ister birbirine bağımlı olsun, dünyada mevcut olan çoklu yorumları kavrama ve böylece soyut olmayan bir şekilde algılanan küresel düzeyde iş birliğinin önemini anlama becerisini, dünyanın korunmasına ve iyileştirilmesine olan katkısını anlamaktadır (Cunningham, 2017).

Kozmik alana ilişkin birçok bileşenin, -bir mozaiğe olduğu gibi- güneş sisteminin, dünyanın, bitkilerin, hayvanların ve insanlığın unsurlarının karşılıklı bağımlılığının büyük bir vizyonda bir araya gelmesiyle bu alandaki eğitim gerçekleşmektedir (Stephenson, 2015). Kozmik Eğitim ile amaçlanan, okullarda yapılacak çalışmayı, tüm insanların zihnini ve bilincini tek bir uyum içinde birleştirebilen evrensel müfredatı temsil etmesidir (Leonard, 2018). Çocukların bu çalışmalar doğrultusunda doğadaki tüm varlıklara sevgi duygusunu, başkalarının duygu ve düşüncelerine saygı duygusunu geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çocuğun evrenin birliğini, anlamını ve tekli hareket ettiren hedeflerini algılayarak dünyaya küresel bir şekilde yaklaşmasını sağlamaktadır (Raimondo, 2018). Bunun yanı sıra çocuklara birer çevre okuryazarı olabilmeleri için kozmik alana ilişkin bir sistem bakış açısı geliştirmiştir (Leonard, 2018).

Çocukları kozmik eğitime yaklaştırmak için en uygun yaşın insan ruhunun düzenlendiği "kültür zamanı" olarak tanımladığı 6-12 yaş arası olarak değerlendirilmektedir (Raimondo, 2018). Buna rağmen Montessori bu eğitim yaklaşımı ilkökul çağı çocuğuna uygulanması için ortaya çıkardığı bir eğitim alanı değildir. Daha önceki dönemlerde de çocuğu ve çocuğun gelişimi takip edilerek verilecek bir eğitim alanı olarak değerlendirilmektedir (Stephenson, 2015).

Maria Montessori, çocukların kendilerini bilişsel, sosyal ve etik ilkeler doğrultusunda inşa edebilmeleri için içinde buldukları dünyayı keşfetmelerini, düzenlemelerini, adlandırmalarını ve sınıflandırabilmelerini sağlamak için çocuklara önceden hazırlanmış ortamlar sunmuştur. Altı yaştan küçük çocuklar için, duyu uyaranları kullanarak “somutlaştırılmış soyutlamalar” aracılığıyla kozmik eğitim

alanının keşfedilmesi amaçlanmıştır. Altı yaştan sonra ise çocukların zihinsel olarak gelişmesiyle birlikte hayal güçleri ve akıl yürütme teknikleriyle bu alandaki eğitimi geliştirmek amaçlanmıştır (Leonard, 2018).

Maria Montessori, hem yaşayan hem de nesli tükenmiş canlıları inceleyerek bu döngüleri kendi "kozmetik görevleri" olarak adlandırdığı hikâyelerle birlikte çocukların bilincine ve kalplerine taşımayı amaçlamıştır (Leonard, 2018). Montessori yaklaşımındaki yaparak ve yaşayarak öğrenme ilkesine bağlı olarak kozmik eğitimde de çocukların aktif olması, duyularını kullanarak çevresiyle etkileşim içinde olması, gözlem yapması ve keşiflerde bulunmasına fırsat verilmektedir. Harita, küreler, ülke kalıpları ve kartları, ülke bayrakları, farklı kültürden insan fotoğrafları, harita yapbozları, kabartma haritalar gibi kozmik eğitim materyalleri kullanılmaktadır (Çakıroğlu Wilbrandt, 2019).

4. KOZMİK EĞİTİM MATERYALLERİ

Montessori sınıfının en az dikkat çeken materyalleri olmasının dışında kozmik eğitim, dünyamızı sadece coğrafik olarak görmez, içerisinde biyoloji, coğrafya, tarih ve sanat gibi dünyaya ve insana dair konuları farklı açılardan ele alır. Çocuğun yakın çevresini tanımasıyla başlayan çalışmalar, güneş sisteminin keşfine kadar uzanmaktadır. Tarih çalışmalarıyla zamanın geçişini anlamlandırmak ve doğal döngüleri araştırmak kolaylaşmaktadır. Kıtaların ve üzerlerindeki ülkelerin keşif çalışmaları çocukların kendi benzerliklerini ve farklılıklarını ayırt etmesine zemin hazırlamaktadır (Isaacs, 2010).

Önceki dönemlerde sayılar ve harfler için anlatılan hikâyelerin kapsamı çocuğun yaşıyla birlikte büyümektedir. İlk anlatılan kozmik hikâye büyük patlama ile başlayıp dünyanın oluşumuyla sonlanmaktadır. Daha sonra bunu dünyadaki yaşam ve insanlığın gelişimi ile ilgili hikâyeler takip etmektedir. Bu hikâyelerdeki en çok dikkat edilen nokta bilimsel ve tarihsel doğrulara dayandırılmasıdır. Hikâyeler aracılığı ile çocukları daha fazla araştırmaya yöneltmek, fikir üretmek ve hayal güçlerinin en yoğun olduğu dönemlerde "bilimin tohumlarını" ekmek amaçlanmaktadır (Montessori, 1973).

Montessori eğitiminde gerçekleştirilen bilim etkinlikleri temelinde, günlük yaşam becerileri ve duyu egzersizleri bulunmaktadır. Çocukların ev ortamında bilinçsizce keşfettiği ışık ve yer çekimi ile ilgili durumlar, Montessori etkinliklerinde izole bir halde sunulmaktadır. Çocukların ilgisini çeken konularda ilgili aşamalar ile resimli kitapçıklar hazırlanır ve çocukların bu konularda araştırmalarını teşvik etmek için kütüphaneye koyulmaktadır (Feez, 2009). Küçük yaş grubunda bilim etkinlikleri çocuklarda dünya hakkında merak uyandırmayı ve canlılarla empati kurabilmeyi amaçlamaktadır. İlkokul yıllarını kapsayan

dönemlerde ise evrenin hikâyesiyle başlayan kozmik çalışmalar, proje kapsamında daha geniş bilgi alanlarına yayılmaktadır. Farklı bitki ve hayvan türleri hakkında çocukların bilgiler öğrenmesi, yaşam çizgisi üzerine çalışmaları yaşadıkları dünya hakkında daha fazla bilgi sahibi olmalarını sağlar. Montessori, çocukların dünya hakkında ne denli fazla bilgi sahibi olurlarsa o kadar saygı duyacaklarını ve ilgileneceklerini düşünmektedir (Isaac, 2010).

Montessori sınıfında coğrafya alanında yapılan kozmik çalışmalar ise kürelerle başlamaktadır. İlk kullanılan kürede, çocuktan kara ve su ayırımı yapması beklenir ve bunun için kıtaların olduğu bölümler ince zımpara ile oluşturulmuştur. Pürüzlü ve pürüzsüz arasındaki farkı çocuk algıladıkça çocuğun hayatına yeni giren kelimeler aracılığıyla kara ve su ayırımı yapmaya başlayacaktır. İkinci bir kürede ise okyanuslar yine mavi pürüzsüz yüzeyle gösterilirken kıtalar farklı renklerde sunulmaktadır. Bu küre ile beraber çocuk kıta ve okyanus kavramını öğrenmektedir. Sonrasındaysa daha spesifik coğrafi terimlere yönelik hazırlanan tablolara su doldurularak; ada, göl, burun, koy, yarımada, körfez gibi terimler çocuğun yaşamına ve kelime dağarcığına uygulamalı olarak girmektedir. Bir diğer coğrafik kozmik materyal olan ülkelerin olduğu harita, bir yapboz bulmacasına yerleştirilmiş ve her ülkenin başkentine sabitlenmiş bir tutma noktası oluşturulmuştur. İlk olarak kıtaların ve okyanusların adını öğrenerek başlayan çalışmalar; ülkeler ve başkentleri, yaşadığımız şehir çalışmalarına doğru ilerlemektedir. İleriki yaş dönemlerindeyse dünyanın katmanlarını temel olarak çocuklar kendi kıtalarını, ülkelerini ve buldukları şehirdeki insanların yaşamlarını ayrıntılı olarak incelemeye başlamaktadır. Bu çalışmalarda sıklıkla grafik ve maket yapımı kullanılmaktadır (Çakıroğlu Wilbrandt, 2009; Feez, 2009; Grazzini, 2013).

Kozmik eğitimin alt boyutlarından biri olan tarih çalışmaları ülke yapbozları ile birlikte kullanılan zarf materyalleri ile başlamaktadır. Zarflar içerisinde yer alan o bölgedeki insanlar ve yaşamları ile ilgili bilgiler sanatsal projelerle çeşitlendirilmektedir. Daha sonraki yıllarda ise çocuklardan kendi yaşamlarına ait bir zaman çizelgesi oluşturmaları beklenmektedir. Tarih çalışmaları yalnızca insanlığın gelişim aşamalarını konu edinmemekte bununla birlikte insanlığın, gıda, giyim, barınma gibi maddi; sanat, inanç gibi manevi ihtiyaçlarına da değinmektedir (Grazzini, 2013).

Montessori sınıfında bahsedilen kozmik materyaller genel olarak aşağıdaki gibi ele alınmaktadır:

- Sözel çalışmalar
- Hazırlanacak coğrafya dosyaları
- Gerçek öyküler anlatan kitap, broşür, dergi gibi

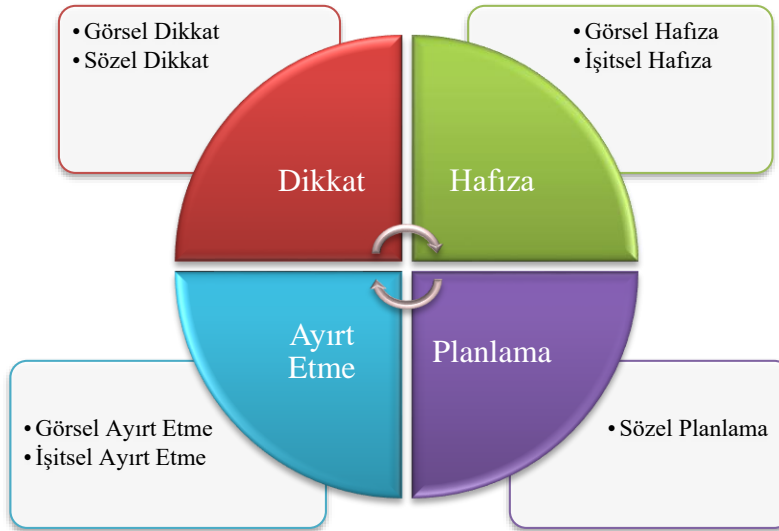
materyaller

- Okunacak materyaller
- Çocuğun yakın çevresini ve çevresindeki olayları tanımasını sağlayacak projeler
- Kabartma yerküre
- Renkli küre
- Dünyanın yapboz haritası
- Kıtaların yapboz haritası
- Kara ve su yüzey biçimleri
- Dünyanın oluşumu, siyah bant
- Dünyanın oluşumu ve iç yapı
- Volkanlar
- Mevsimlerin oluşumu
- Çocukların yaşam kolyeleri
- Roma su kemeri materyali (Çakıroğlu Wilbrandt, 2009).

Montessori eğitiminin diğer alanlarında olduğu gibi kozmik eğitim materyallerinde de ilerleme belirli bir hedefe ulaşmak ile değil, kendi içerisinde uzmanlaşma düzeyi ile ölçülmektedir ancak dışarıdan bir değerlendirme olsa bile ilk başlangıç hikâyesinde olduğu gibi çocuklar yine oldukça başarılı olabilmektedirler (Lillard ve Else-Quest, 2006).

5. KOZMİK EĞİTİM UYGULAMA ÖRNEĞİ

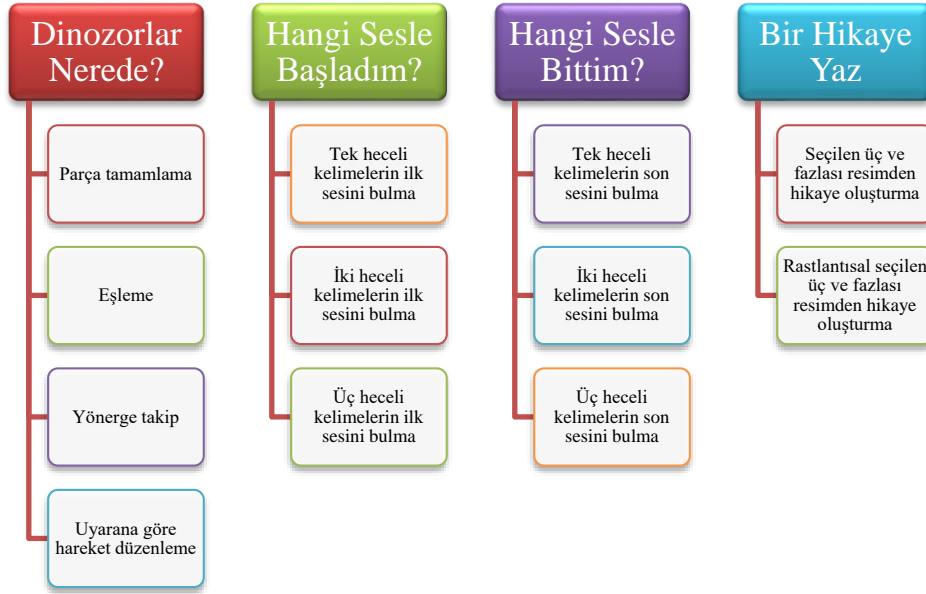
Kozmik eğitim ileri eğitim kademelerinde konulara ayrılarak işlendiği gibi erken dönemlerde sanat ve dil gibi farklı çalışmalarla iç içe ele alınabilmektedir. Aşağıda aktarılabilecek örnek vaka sunumundaki B.K özel bir özel eğitim merkezinde değerlendirilmiştir. B.K sekiz yaşındadır, üç yaşında bir kız kardeşi bulunmaktadır ve evde büyük ebeveynlerle beraber geniş aile olarak yaşamaktadırlar. Aile okuldaki öğretmenlerinin yönlendirmesiyle tıbbi ve eğitsel tanılama sürecine girmiş ve çocuk öğrenme güçlüğü tanısı almıştır. Çocuğun öyküsünde daha önce iki yıl dil ve konuşma terapisi aldığı öğrenilmiştir. Çocuk çoğunlukla anneye vakit geçirmekte, babayla geçirilen vakitlerde ise mekanik oyuncaklarla oynamayı tercih etmektedir. Büyük ebeveynlerin, çocuğun içinde bulunduğu durumla ilgili anneyi suçlayıcı ifadelerde bulunduğu ve çocuğa yönelik olumsuz benlik algısı oluşturabilecek ifadelerinin olduğu öğrenilmiştir. Çocuğun sınıf içinde söz alırken sıklıkla kaygı yaşadığı öğrenilmiştir. Yapılan değerlendirmede çocuk gelişimci tarafından öğrenmenin temelinde bulunan bilişsel işlev becerileri, sınıf öğretmeni tarafından akademik becerileri incelenmiştir. B.K'nın görsel ayırt etme, işitsel hafıza, görsel hafıza ve işitsel dikkat becerilerinde güçlük yaşadığı bulunmuş ve ilişkili olarak sesleri birleştirmekte zorluk çektiği, yazarken seslerde atlama yaptığı görülmüştür.

Şekil 1. Müdahale Programı İçerisinde Desteklenen Bilişsel İşlev Becerileri

Yapılan değerlendirme sonucunda çocuk gelişimci ve sınıf öğretmeni tarafından işitsel hafıza, işitsel dikkat, görsel hafıza, görsel dikkat, ince motor ve okuma yazma alanlarında 36 haftalık bir müdahale programı

oluşturulmuştur. Müdahale programının ilk aşaması olarak aileye çevresel düzenlemeleri nasıl yapacakları aktarılmıştır. Bu bölümde çocuk ile yürütülen müdahale programının sadece kozmik eğitimle ilgili olan bir bölümü ele alınacaktır.

Şekil 2. Müdahale Programında Kozmik Eğitim Temalı Kullanılan Etkinlik Örnekleri

B.K'nin ilgisi takip edilerek yapılan çalışmalarda kullanılan paleontoloji temalı etkinlikler müdahale programının kozmik eğitim ile olan ilişkiyi oluşturmaktadır. Çalışmalarda aşamalı olarak önceden hazırlanan kartlarla kartların eşini bulmaya yönelik hafıza çalışmaları, söylenen kelimenin resmini bulma oyunları (Hafıza kartlarında dinazor fosilleri ve resimlerinin eşleştirilmesi yapılmış, sonrasında sırayla söylenen dinazorun resminin bulunması beklenmiştir), kelime zarflarından çıkan kelimenin hangi sesle başladığını bulma (Eski çağlarla ilişkili kelimelerin bulunduğu bir torbadan kelimeler seçilerek hangi sesle başladı-bitti çalışmaları yapılmıştır), resimlerden hikâyeye oluşturma (İlk önce bilinçli olarak sonrasında rastlantısal olarak seçilen üç resimden hikâyeye oluşturma ve yazma çalışmaları yapılmıştır) ve benzeri etkinlikler kullanılmıştır. Etkinlikler içerisinden hikaye oluşturma etkinliğini açmak gerekirse, seçilen üç resim (fossil, ağaç, yumurta) kullanılarak bir hikaye yazması istenir. Sözel planlama becerileri zayıf olan çocuklarda ya ilişkisiz ifadeler kurulması ya da doğrudan resme yönelik ifadeler kullanılması beklenir. Çoğunlukla ise "Bir fossil varmış, ağaç varmış, bir de yumurta" benzeri cümleler kurulur. Uygulayıcı tarafından da üç resim seçilerek çocuğa model olunur. Mümkün olduğunca genişletilmiş ifadeler kullanılmasına dikkat edilir. Sonrasında tekrar çocuğun istediği üç resmi seçerek hikaye oluşturmaya fırsat verilir. Üç resimde çocuk, kendini rahat ifade edebildikçe resim sayıları artırılır. Sözel planlama becerileri zamanla geliştikçe çocuğun kendini ifade edebilme, okuduğunu anlama, problem çözme gibi becerilerini arttırmak amaçlanmaktadır.

Çalışmalar, haftada iki seans kırkar dakika çocuk gelişimci ile haftada bir seans kırkar dakika sınıf öğretmeni ile olacak

şekilde özel eğitim merkezinde yürütülmüştür. 36 hafta süresince çocukla toplam 108 seans planlanmış, ailenin gelemediği günler telafi seansı olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma sürecini çocuk için ilgi çekici hale getirebilmek ve kalıcılığını arttırabilmek amacıyla çalışmalar duyu ve hareket becerileri ile çeşitlendirilmiştir (İşitsel dikkat çalışmalarında önceden belirlenen sese göre uçan dinazor ya da yürüyen dinazor takliti, torbanın içindeki küçük dinazor maketine dokunarak tarif etme ve masadaki resmini bulma vb.). Yapılan çalışmalarda öğrenme güçlüğüne altında yer alan işitsel dikkat, işitsel hafıza, görsel hafıza, görsel ayırt etme gibi becerilerin desteklenmesi amaçlanmıştır. Kademeli olarak çalışmalarda görsel ipuçları azaltılarak sözcüklere daha fazla yer verilmiştir. Böylece süreç içerisinde sınıf öğretmeni ile başlanan okuma yazma pratikleri ile bütünleme gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların çocuğun ilgi alanından seçilmesi müdahaleler sırasında odaklanmayı kolaylaştırmıştır. Müdahale programı içerisine hareketin ve duyuvarın dâhil edilmesi, çalışmalardaki kalıcılığı arttırmış ve çocuğun kendi hızını takip etmesi kendine olan güvenini tazelediği düşünülmüştür. 36 haftalık destek programı sonrasında B.K'nin ses ayırt etme, ses birleştirme, okuma-yazma, işitsel dikkat ve görsel ayırt etme becerilerinde gelişme olduğu görülmüş, sınıf içerisinde daha fazla sorumluluk almaya başladığı öğrenilmiştir.

6. SONUÇ

Kozmik eğitimin Montessori eğitim modeli içerisinde yalnızca bir materyal grubu olmadığı aslında eğitim felsefesinin temelini oluşturduğu görülmektedir. Uygulanan her eğitimin çocuğun kendi hızını takip etmesi, hata kontrolü, bağımsızlık gibi ilkeleri olduğu gibi aynı zamanda kozmik bir bakış açısına sahip olması gerektiği savunulmaktadır. Montessori eğitiminin evrensellik ilkesini

kozmetik bakış açısı oluşturmakta ve bu bakış açısıyla çocuklar birincil çevreden başlayarak yaşadıkları dünyaya daha rahat uyum sağlayabilmektedir.

Montessori'nin kozmetik ajanlar olarak nitelendirdiği, evrenin işleyişinde rol oynayan her canlı nasıl belli bir plan dâhilinde hareket ediyorsa insanların da farklı rotalardan aynı plan için hareket etmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu doğrultuda kozmetik eğitimin temel amaçlarından birisinin, kişinin içinde bulunduğu ortama uyum sağlamasını ve olumlu katkı sağlamasını kolaylaştırmak olduğu söylenebilir. Kozmetik eğitim sayesinde çocuk bilgiyi doğru, gerçekçi ve uygulanabilir olarak edinmektedir. Bunun içinde öncelikle çocuğun kendini iyi tanıması ve doğru yansıtabilmesi önem kazanmaktadır ancak bu şekilde öncelikle kendi medeniyeti içerisinde çocuk, rol sahibi olabilecek ve kozmetik plana katkı sağlayabilecektir.

Kozmetik eğitim, çocuğa Montessori materyalleri sunuş sırasında beşinci seviyede yer almaktadır. Aynı seviyede çocuk sözcük yazma ve okuma, toplumsal yaşam gibi eğitimleri de almaktadır. Ortak noktalarına baktığımızda insanlığın gelişiminde sıçramalar yaratan alanlar olduğu görülmektedir. Montessori çocuğu, nesillerce aktarılan bu medeniyet gelişiminin bağlayıcı zinciri olarak görmektedir. Çocuklar aracılığıyla bu aktarım sağlanmakta ise çocuğun yaşadığı çevreye duyarlılığı, bu aktarımı da korumasını sağlamaktadır. Bu görevin çocuğa yüklenmesinin nedeni ise yeniliklere kapalı yetişkinler yerine değişime açık çocukların koşullara daha rahat uyum sağlaması gösterilmektedir (Montessori, 2016a). Kozmetik eğitimin sadece tematik olarak ele alınmaması, eğitim anlayışının temeline yerleştirilmesi bu açıdan önem kazanmaktadır. Montessori eğitimi alan çocukların sosyal becerilerindeki gelişimde bu temelden kaynaklanmaktadır.

Kozmetik bakış açısı içerisinde çocuğun kendi doğasını tanımaya izin vermenin, çocuğun kendini keşfetme sürecine destek olmanın her alanda olduğu gibi, akademik başarı üzerinde de olumlu etkileri oluşmaktadır. Bilginin bir otoriteriden çıkmaması, çocuğun edinme sürecinde aktif olması ve kendi ilgi alanlarından yola çıkılması sadece bilginin kalıcılığını sağlamamakta aynı zamanda çocuğun birey olmak adına karar alabilme, yaşam boyu öğrenmeyi sürdürme ve bağımsızlığını da desteklemektedir. Öğrenme sürecini kolaylaştırmakta, kalıcılığını arttırmakta ve keşfetmeye yönelik ilginin yok olmasını sağlamaktadır. Böylece çocuğun kozmetik plan içinde yer alma süresi ve medeniyetin gelişimine olan katkısı yok olmayacaktır. Montessori yaklaşımının bütüncüllüğü ve materyallerin önemi göz önüne alındığında kozmetik eğitiminde bu bütünden bağımsız düşünülmesi zordur. Materyaller çocuğun bireysel hızını ve gelişim düzeyine göre eğitimi teşvik ettiği için materyallerde oluşabilecek eksiklikler

kozmetik eğitiminde aksamasına neden olabilmektedir. Bu sebeple kozmetik eğitim ile Montessori felsefesi arasında iki yönlü birbirini besleyen bir ilişki olduğu söylenebilir. Erken yıllardan itibaren kozmetik bakış açısıyla sunulan bir eğitim, çocuğun sosyal becerileri ile beraber planlama, dikkat gibi bilişsel işlev becerileri üzerinde de olumlu etkiler bırakabilmektedir. Kozmetik eğitim her ne kadar Montessori eğitim felsefesinin temelinde yer alsın da etkisinin daha pürüzsüz görülebilmesi için kozmetik bakış açısının Montessori çerçevesinde veya dışında çocuğun akademik, sosyal becerilerine, çevresel farkındalığına ve gelişim alanlarına katkısı üzerine daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Cunningham, J. (2017). From Cosmic Education to Civic Responsibility. *NAMTA Journal*, 42(3), 19-28.
- Çakıroğlu Wilbrandt, E. (2009). *Maria Montessori Yöntemiyle Çocuk Eğitimi Sanatı: Eğitimciler ve Ebeveynler için El Kitabı*. Sistem Yayıncılık.
- Çakıroğlu Wilbrandt, E. (2019). *Montessori Yöntemi*. İstanbul: Final Kültür Sanat Yayınları.
- Daniels-Diehl, M. (2020). *Effects of Montessori Education in China (Doctoral dissertation, Worcester Polytechnic Institute)*.
- Feez, S. (2009). *Montessori and early childhood: A guide for students*. Sage Publication.
- Glenn, C. M. (2003). *The Longitudinal Assessment Study (LAS): Eighteen Year Follow-Up, Final Report, ED478792 Franciscan Montessori Earth School, Portland*.
- Grazzini, C. (2013). *Maria Montessori's Cosmic Vision, Cosmic Plan, and Cosmic Education*. *NAMTA Journal*, 38(1), 107-116.
- Güleş, F., & Erişen, Y. (2009). *Okulöncesi dönem montessori eğitim uygulamalarıyla kozmetik eğitime hazırlık*. Hacettepe Üniversitesi Uluslararası Katılımlı II. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi, Ankara.
- Herbst, P., Gruber-Fuchs, M., & Herbst, E. (2008). *Some Cycles of Nature-Applications of M. Montessori's Cosmic Education in a Nursery School*. *Journal of Geoscience Education*, 56(3), 220-224.
- Isaacs, B. (2010). *Bringing the Montessori approach to your early years practice*. Routledge.
- Isaacs, B. (2018). *Understanding the Montessori Approach. Early Years Education in Practice (Second Edition)*. New York: Routledge.

- Leonard, G. (2018). Maria Montessori's Cosmic Stories and Contemporary Science. *NAMTA Journal*, 43(3), 32-45.
- Lillard, A. S. (2017). *Montessori-The science behind the genius*. NY: Oxford University Press.
- Lillard, A., & Else-Quest, N. (2006). The early years: Evaluating Montessori education. *Science*, 313(5795), 1893-1894.
- Koçyiğit, S. & Kayılı, G. (2008). Montessori Eğitimi Alan ve Almayan Anaokulu Öğrencilerinin Sosyal Becerilerinin Karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 511-516.
- Mayasari, E. D. (2014). Effects of Montessori "Cosmic Education" on the Learning Achievements of Fifth Grade Primary Students in Nationalism Materials. (Applied Research) Universitas Sanata Dharma.
- Montessori, M. (1973) *From Childhood to Adolescence*. New York: Schocken Books.
- Montessori, M. (2016a). Çocuğunuz hakkında bilmeniz gerekenler (Z. Baykul, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Montessori, M. (2016b). *Çocuğün Keşfi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Mutlu, B., Ergişi, A., Bütün Ayhan, A. & Aral, N. (2012). Okul öncesi dönemde Montessori eğitimi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi* 2012 1(3), 113-128.
- North American Montessori Center (2021). Cosmic Education in Early Childhood (3-6 Years Old). Erişim Tarihi: 14.01.2021. Erişim Adresi: [http://www.montessoritraining.net/COSMIC%20EDUCATION%20IN%20EARLY%20CHILDHOOD%20\(3-6%20YEARS%20OLD\).pdf](http://www.montessoritraining.net/COSMIC%20EDUCATION%20IN%20EARLY%20CHILDHOOD%20(3-6%20YEARS%20OLD).pdf)
- Oğuz, B. U. V. & Akyol, A. K. (2006). Çocuk Eğitiminde Montessori Yaklaşımı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 243-256.
- Pound, L. (2006). *How Children Learn: From Montessori to Vygotsky-Educational Theories and Approaches Made Easy* (Vol. 1). Andrews UK Limited.
- Raimondo, R. (2018). Cosmic Education in Maria Montessori: Arts and Sciences as resources for human development. *Studi sulla Formazione/Open Journal of Education*, 21(2), 249-260.
- Stephenson, M. E. (2013). Cosmic Education. *NAMTA Journal*, 38(1), 119-132.
- Stephenson, S. M. (2015). Cosmic Education: The Child's Discovery of a Global Vision and a Cosmic Task. *NAMTA Journal*, 40(2), 151-163.
- Yıldırım Doğru, S. (2009). Özel Eğitimde Kullanılan Alternatif Programlar (Montessori Yaklaşımı). *Türk Bilim Araştırma Vakfı Bilim Dergisi*, 2 (1), 107-116.
- Yurteri Tiryaki, A., Findik, E., Çetin Sultanoğlu, S., Beker, E., Yıldız Biçakçı, M., Aral, N. & Özdoğan Özbal, E. (2021). A study on the effect of Montessori Education on self-regulation skills in preschoolers, *Early Child Development and Care*, 191:7-8, 1219-1229, DOI: 10.1080/03004430.2021.1928107

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Marx'ın Erken Dönem Eserlerinde Yabancılaşma Kavramı: Tarihsel Bir Yaklaşım*

The Concept of Alienation in Marx's Early Works: A Historical Approach

Onur ŞEKER¹

Öz

Tarihsel kökeni insanlığın kendisi kadar eski olan yabancılaşma kavramı, hem antik çağda hem de modern çağda birçok filozof tarafından farklı şekillerde yorumlanmış ve birçok toplum tarafından da tarihin farklı dönemlerinde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Eski Ahit'ten, Roma hukukuna hatta Fransız devriminin düşünsel temellerini atan Rousseau'ya kadar geniş bir literatüre sahip olan yabancılaşma, felsefi olarak ilk kez Hegel tarafından ele alınmıştır. Marx ise erken dönem eserlerinde yabancılaşmayı sınıfsal ilişkilerin bir sonucu olarak yorumlamıştır. Marx'ın bu yorumu, kavramın günümüzdeki kullanımının temellerini oluşturmuştur. Bu çalışmada, öncelikle yabancılaşma kavramının etimolojik kökeni ve tarihsel gelişimi incelenmiş daha sonra kavramın modern felsefedeki gelişimi incelenmiştir. Son olarak kavramın tarihsel gelişim süreciyle Marx'ın erken dönem eserlerindeki yabancılaşma kavramı karşılaştırılmış ve aradaki benzerlikler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yabancılaşma, Marksizm, Emek, Kapitalizm

Abstract

The concept of alienation, whose historical origin is as old as humanity itself, has been interpreted differently by many philosophers both in antiquity and in the modern age and it has been used in different meanings by many societies in different periods of history. Alienation, which has a wide literature from the Old Testament to Roman law and even to Rousseau, who laid the intellectual foundations of the French revolution, was considered philosophically for the first time by Hegel. On the other hand, in his early works, Marx interpreted alienation as a result of class relations. This approach of Marx formed the basis of the current use of the concept. In this study, firstly the etymological origin and historical development of the concept of alienation has been examined and then the development of the concept in modern philosophy has been examined. Finally, the historical development process of the concept is compared with the concept of alienation in Marx's early works and similarities have been revealed.

Keywords: Alienation, Marxism, Labor, Capitalism

1. GİRİŞ

Sanayi devrimi sonrası yükselen burjuvazi, yeni ticari ilişkilerin ve kapitalist üretim modelinin temellerini atmıştır. Eski üretim modellerini tümüyle yıkan ve kendisini tüm iktisadi sistemin temelinde konumlandıran kapitalist üretim modeli, modern insanın toplumsal anlamda yaşadığı en keskin değişimlerden birinin öznesi olmuştur. Bu değişim sonrası toplum içerisinde belirginleşen sınıfsal yapıların birbirleriyle olan ilişkisi de değişime uğramış ve temelinde bu yeni iktisadi ilişkilerin bulunduğu halini

almıştır. Hem bireylerin hem de buna bağlı olarak toplumların yaşamlarında meydana gelen bu köklü değişimler neredeyse insanlığın varoluşundan bu yana varlığını sürdüren yabancılaşma kavramının da ön plana çıkmasına neden olmuştur. Farklı disiplinlerden birçok araştırmacı bu kavramı kendi açılarından değerlendirmiş ve modern insanın en büyük sorunlarından biri olan yabancılaşma sorununa çözümler üretmeye çalışmıştır. Ancak bu sorunun daha sağlıklı incelenebilmesi için kavramın etimolojik kökeninin ve tarihsel gelişiminin de kavranması gerekmektedir.

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Onur ŞEKER
ORCID ID: 0000-0003-1940-7452

Yüksek Lisans, Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İktisat Bölümü, İstanbul, Türkiye, seker.s.onur@gmail.com
Msc., Beykent University, Institute of Social Sciences, Department of Economics, Istanbul, Turkey, seker.s.onur@gmail.com

Geliş Tarihi/Received : 14.12.2020
Kabul Tarihi/Accepted : 05.10.2021
Çevrimiçi Yayın/Published : 05.10.2021

Makale Atıf Önerisi /Citation (APA):

ŞEKER, O. (2021). Marx'ın Erken Dönem Eserlerinde Yabancılaşma Kavramı: Tarihsel Bir Yaklaşım. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 125-131.
DOI:10.47899/ijss.20213202

Tarihsel olarak bakıldığında yabancılaşma kavramının ilk yazılı örneklerine Eski Ahit'te rastlanmaktadır. Ancak aradan geçen yıllar içerisinde çok fazla değişime uğrasada temelindeki özel mülkiyet vurgusu birçok metinde varlığını sürdürmüştür. Bu sorun, Fransız devrimi, reform hareketleri ve sanayi devrimi sonrası hızla sanayileşen ve küreselleşen dünyada daha da belirgin hale gelmiştir. Teoloji, psikoloji, hukuk ve felsefe gibi alanlarda bir terim olarak kullanılsa da kelimenin temelinde mülkiyet kavramının bulunduğu varsayılmaktadır.

Kapitalist üretim modelinin yerleşmesi, sürekli olarak değişim içerisinde olması ve toplumsallaşmanın kaçınılmaz bir hal almasıyla yabancılaşma kavramı, içinde yaşadığımız çağda birçok sorunun çıkış noktası haline gelmiştir. Bu nedenle yabancılaşma kavramının ve tarihsel kökenlerinin iyi anlaşılması, modern çağın sorunlarının anlaşılabilmesi konusunda önemli kolaylıklar sağlayacaktır. Özellikle Marx'ın yabancılaşma kavramına yaklaşımının anlaşılması, içinde yaşadığımız çağın üretim süreçlerini anlayabilmek ve bu süreçte yaşanan sorunları doğru teşhis edebilmek için son derece önemlidir.

Bu çalışmada, özellikle yabancılaşma kavramının modern anlamda en geniş incelemelerinin yapıldığı 1844 Elyazmaları ve Alman İdeolojisi gibi Marx'ın erken dönem eserleri incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı Marx'ın yabancılaşma kavramı hakkındaki düşüncelerini ve bu düşüncelerin oluşum sürecini incelemek ve Marx'ın düşünceleriyle kavramın tarihsel gelişim sürecindeki kullanımları arasında ortak bir bağ kurmaktır. Literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklı olarak kelimenin etimolojik kökeni ve tarihsel süreçteki kullanımı detaylı bir şekilde incelenmiş ve bu incelemelerle Marx'ın yabancılaşma teorisi arasında tutarlı bir bağ kurulmuştur. Kurulan bu temel ilişki ile literatürdeki önemli bir boşluğun doldurulmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır. Çalışmanın genelinde diğer tüm filozoflarda olduğu gibi Marx'ın yabancılaşma hakkındaki düşüncelerinin de Hegel eleştirisi üzerine kurulduğu ve hareket noktasının Hegel felsefesi olduğu varsayılmıştır. Sonuç olarak tarihsel süreçte yabancılaşma kavramının birçok farklı yan anlamları bulunsa da Marx'ın yabancılaşma teorisinin kelimenin etimolojik kökenine uygun bir şekilde özel mülkiyet temelinde şekillendiği görülmüştür.

Çalışmanın bundan sonraki bölümü dört farklı başlık altında incelenmiştir. Birinci bölümde kavramın etimolojik kökeni ve tarihsel gelişimi, ikinci bölümde modern felsefedeki örnekleri, üçüncü bölümünde Marx'ın teorisi ve bu teorisinin kavramın tarihsel süreçteki kullanımlarıyla benzerlikleri incelenmiştir. Dördüncü yani sonuç bölümünde ise yapılan

incelemeler tartışılmış ve elde edilen bulgular karşılaştırılmıştır.

2. YABANCILAŞMA KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

İnsanlığın kendi tarihi kadar eski olduğu kabul edilen yabancılaşmanın yazılı tarihteki ilk örneklerine Eski Ahit'te rastlanmaktadır. Burada, putperestliğin insanı kendi özüne yabancılaştırdığı savunulmuştur. Putperestliğin yabancılaşma kavramıyla ilişkilendirilmesinin nedeni tek tanrıcılığın terk edilmesi değil, tapılan putların insanın kendisi tarafından üretilen bir nesne olmasıdır. İnsan, kendisinde var olan yaratıcı gücü, kendi ürünü olan nesneye yükleyerek onu tanrılaştırmakta ve onun karşısında bir nesne haline gelmektedir (Fromm, 2004, s.44).

Yabancılaşmanın teolojik anlamda yapılan tanımlarının genelinde tanrı ve insan arasındaki mesafeye gönderme yapılmaktadır (Musto, 2010, s.80). Yahudi ve Hristiyan mitolojisinin ortak mirası olan, tanrıya yabancılaşma ya da gözden düşme (fallen from grace) kavramı, bu gelenekteki yabancılaşmanın temelidir. Bu inanç sistemlerinde kurtarıcı rolü atfedilen mesihin misyonu da bu yabancılaşmayı sona erdirmektir (Mészáros, 2006, s.2). Yabancılaşma kavramı, Hristiyanlığın kutsal metinlerinde de yer almaktadır. Pavlus Efeslilere yazdığı mektupta yabancılaşmayı, tanrının yolundan ayrılma ve onun yaşamına yabancılaşma anlamında kullanılmıştır (Efesliler 4:18). Yine Hristiyanlık tarihinde önemli bir yeri olan Augustinus, yabancılaşmayı ilahi aleme dalmak olarak tanımlamaktadır. Romalılar da yabancılaşmaya dinsel açıdan yaklaşmıştır. Neoplatonizmin kurucu kabul edilen ünlü filozof Plotinos yabancılaşmayı, ruhun kendi varoluşundan sıyrılarak tanrı ile bütünleşmesi şeklinde tanımlamıştır (Özbudun, Markus, ve Demirer, 2008, s.16).

Etimolojik kökeni incelendiğinde, yabancılaşma kavramının tarih boyunca farklı dillerde farklı şekillerde ve farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. İngilizce'de (Alienation), Fransızca'da (aliénation) ve Orta-Üst Almanca'da² (Entremdung) şeklinde kullanılmıştır. Kavramın kökeni, Latince'de yabancılaşma anlamına gelen alienatio kelimesine dayanmaktadır. Daha da geriye gidildiğinde başka bir şey yapmak, uzaklaştırmak ve kaldırmak anlamına gelen alienare, başka birine ait olan anlamına gelen alienus ve öteki anlamına gelen alius kavramlarına rastlanmaktadır. 1888 yılında yayınlanan Oxford İngilizce Sözlüğünün ilk cildinde, yabancı ve yabancılaşma fiillerine oldukça genel bir tanım yapılmıştır. Yabancılaşma kavramının yaygın kullanımları incelendiğinde, üç farklı kullanım şekli üzerinde durulması gerekmektedir (Schacht, 1970, s.1).

² 11. ve 15. yüzyıllar arasında konuşulan Almanca

Birincisi, mülkiyet ve sahiplik anlamındaki kullanımıdır. "Alienatio" (ve alienatio) Latince'de bir şeyin sahipliğini bir başka kişiye devretmek anlamına gelir. Devredilen şey ise bu sürecin sonucunda artık bir başkasına ait hale gelmiştir. Orta İngilizce'de³ toprak veya ev gibi kavramlar yabancılaştırılabilir olarak nitelendirilebilmektedir. Hem Orta İngilizce'de hem de günümüzde, yabancılaşma kavramı bir hukuk terimi olarak kullanılmaktadır (Schacht, 1970, s.1). Bu kullanım şekli, Marx'ın yabancılaşma tanımında da görülmektedir. İkincisi, tıbbi ve psikiyatrik bir terim olarak kullanımıdır. Orta İngilizce'de bilinç dışılık durumunu ve kişinin zihinsel güçlerini veya duyularının kaybını (örnek olarak epilepsi nöbeti) anlatmak amacıyla kullanıldığı bilinmektedir. Orta İngilizce sözlüğü editörleri, bu sözcüğün başından beri tıbbi bir terim olduğunu ileri sürmektedir. Yabancılaşma kavramı, günümüzde tıbbi alandan çok psikiyatri alanında bir alt terim olarak kullanılmaktadır (Schacht, 1970, s.2). Üçüncü ve son kullanımı ise kavramın sosyal ilişkilerdeki kullanımıdır. Orta İngilizce'de yabancılaşma kavramı, bir başka kişiyle kurulan sıcak bir ilişkinin soğumasına veya buna benzer bir ayrımın oluşmasına neden olmak ve kendini beğenmemek anlamında da kullanılmaktadır (Schacht, 1970, s.3).

3. MODERN FELSEFEDE YABANCILAŞMA KAVRAMI

Teolojik metinler dışında yabancılaşma kavramını felsefi açıdan ele alan ilk düşünür Hegel'dir. Hegel, yabancılaşmayı Tanrı ve insanın birbirine yabancılaşması ekseninde ele alır (Erkal, 1984, s.9). Ona göre insanlık tarihi aynı zamanda insanın yabancılaşmasının tarihidir. Hegel'den önceki dönemlerde, yabancılaşma kavramı dini ve hukuksal bir terimdir. 19. yüzyılın ortalarında felsefi bir tartışma konusu haline gelen kavram, birçok farklı yaklaşımla değerlendirilse de bu yaklaşımların neredeyse tamamının temelinde Hegel'in yabancılaşma kavramının etkisi veya eleştirisi bulunmaktadır.

Kutsal metinlerde ve Hristiyan düşünürlerin eserlerinde yabancılaşma kavramı, genelde insan aklının düşünemeyeceği ve anlayamayacağı bir tanrı kavramı ile birlikte kullanılırken, Hegel bundan farklı olarak yabancılaşmayı insanın bilgi açısından zenginleşmesini sağlayacak geçici bir evre olarak tanımlamıştır. Hegel, yabancılaşmayı tinin özsel karakterini oluşturması için gerekli ve aşılması gereken bir süreç olarak görmüştür. Bu süreç diyalektik yöneme uygun olarak sürekli ve ilerleyen bir süreçtir.

Hegel'in felsefi düşünceleri ve metinleri, kendisinden sonra gelen düşünürler için gerçek bir dayanak noktası oluşturmuştur. Hegel'in fikirlerinin doğrudan etkilediği

isimler arasında Genç Hegelciler grubu içerisinde kendilerine yer bulan Feuerbach ve Marx da bulunmaktadır. Bu iki düşünürün özellikle yabancılaşma üzerine yazdıkları metinlerde Hegel'in etkisi net bir biçimde görülmektedir.

Hegel'in yabancılaşma kavramı, ayrılma ve bütünleşme hallerini içerir. Ancak bu bütünleşme Hegel öncesi literatürde, düşünceyi aşan ve insan aklının erişemeyeceği bir varlıkla bütünleşme şeklinde tanımlanırken, Hegel bu varlığı insanın düşünce sınırları içerisinde yeniden ele almıştır (Özbudun, Markus ve Demirer, 2008, s.18).

Hegel'in felsefesinde yabancılaşma kavramı, ruh'un (geist) gelişimi ve insanın kendini geliştirme süreçlerinin merkezinde yer alır. Kendisinden önceki aydınlanma filozoflarının aksine Hegel, bireysel benlik bilincini değişmez bir olgu olarak değil, sosyal ve tarihsel bir yaratım olarak tanımlamaktadır (Sayers, 2011, s.2). Hegel, insan tininin toplumsal tözden ayrılarak kendini gerçekleştirme sürecini yabancılaşma, daha sonra yeniden toplumsal tözle bütünleşmesini ise yabancılaşmanın yabancılaşması, yani yabancılaşmanın ortadan kaldırılması olarak tanımlamaktadır. Bunun birbiriyle benzer iki farklı temeli vardır. Birincisi bireyin özde farklı olmadığı ve geçmişte birleşik olduğu toplumsal tözden ayrıldığı farkındalığı, ikincisi ise toplumsal tözden ayrı olan benliğinden vazgeçmesidir. Hegel'in yabancılaşma tanımındaki iki temel kavram olan ayrılma ve teslimiyet, bireyin kendisine dayattığı bir zorunluluk hali iken Marx'a göre bu zorunluluk dışarıdan dayatılmış bir durumdur (Özbudun, Markus, ve Demirer, 2008, s.18).

Hegel'in ölümünden sonra kendilerini Genç Hegelciler olarak adlandıran grup, sağ ve sol kanat olarak ikiye bölünmüştür. Feuerbach ise tıpkı Marx gibi sol kanat Genç Hegelcilerin radikal bir üyesidir. Marx'ın özellikle felsefi fikirlerinin oluşumunda Hegel'in diyalektik yönteminin yanında Feuerbach'ın materyalizm üzerine düşünceleri çok etkili olmuştur ve Marx, kendisinden eski felsefenin tek gerçek kazananı olarak bahseder (Marx ve Engels, 1988, s.143-144).

Feuerbach, yabancılaşma kavramının dinsel boyutuyla doğrudan ilgilenmiş ve yabancılaşma konusunda Hegel'in düşüncelerinin teolojik bir altyapıya sahip olduğunu belirtmiştir. "Hristiyanlığın Özü ve Felsefenin Reformu İçin Ön Tezler" ve "Geleceğin Felsefesinin Temel İlkeleri" isimli eserlerinde Feuerbach, Hegel'in yabancılaşma kavramı üzerindeki fikirlerini eleştirmiştir. Feuerbach'a göre insan kendi özünü keşfetmeden önce bu özü kendi ötesine yansıtmaktadır. Buradan hareketle Feuerbach'ta din, insanın başka bir görünüm altında yine kendi özünü olan

³ 12. ve 15. Yüzyılda konuşulan İngilizce

ilişkisidir ve insanın kendi özünü dışarıya yansıtması yabancılaşma halidir. Feuerbach, yabancılaşmayı Hegel'in aksine gerçek bir olgu olarak değil imgesel bir olgu olarak tanımlamış ve yabancılaşma sürecinin tek olumlu yanının insanın özünü aramak için yine kendi içerisine yönelmesi olduğunu belirtmiştir (Özbudun, Markus, ve Demirer, 2008, s.20).

Yabancılaşmanın temelini dini yerleştiren Feuerbach, tanrıyı, insanın özünün mutlaklaştırılarak kendisinden uzaklaştırılması olarak tanımlamaktadır (Uluç, 2020, s.34). Feuerbach'a göre insan, kendi özünden daha yüksek ve gerçek olmayan bir varlık yaratarak onu kendinden daha üstün görmüş ve bu varlık karşısında köle haline gelerek kendisini yabancılaştırmıştır. Marx ise Feuerbach'ın yabancılaşma üzerindeki bu görüşlerini kabul ederek, dini anlamdaki yabancılaşmayı, yabancılaşma türlerinden biri olarak kabul etmiştir (Cevizci, 1999, s.907).

Varoluşsal felsefenin önemli yazarlarından biri olan Kierkegaard'ın, yabancılaşma konusundaki fikirleri Hegel'in felsefesine zıt bir konumdadır. Kierkegaard, Marx'a benzer bir şekilde Hegel'in yabancılaşmanın aşılacağı ve bunun tarihsel sürecin bir parçası olduğu fikrini reddeder ve ona göre bireyler modern çağda kendilerinden ve dünyadan uzaklaşır. Buna bağlı olarak sahici ve kendi olamayan birey yabancılaşır. Bu yabancılaşma hali sadece modern yaşamın bir parçası değil insanlığa özgü bir özelliktir. Varoluşsal felsefenin bir diğer önemli yazarı Heidegger'de bu yabancılaşma halini Kierkegaard'a benzer bir şekilde insanın sıradan bir hali olarak yorumlamıştır. Bu iki varoluşsal filozofa göre de birey, toplumsal bir etki olmadan hızla gelişebilecek bir yapıda değildir. Marx ve Hegel gibi onlar da bireyin dış dünya ile olan ilişkisinin kaçınılmaz olduğunu düşünmektedir (Sayers, 2011, s.5-6).

4. MARX'IN ERKEN DÖNEM ESERLERİNDE YABANCI LAŞMA KAVRAMI

Kronolojik olarak incelendiğinde, Marx'ın yabancılaşma kavramının zaman içerisinde değiştiği görülmektedir. "1844 Elyazmaları" ve "Alman İdeolojisi" gibi erken dönem eserlerinde yabancılaşma kavramının sıkça üzerinde durmuştur. Özellikle Elyazmalarında toplumsal gelişmenin eleştirel analizini yaparak emeğin yabancılaşması sürecini temel almıştır (Comninel, 2019, s.13). Marx'ın en bilinen eseri olan Kapital'de ise yabancılaşma kavramı, meta fetişizmi üzerinden açıklanmıştır. Elyazmaları 1932 yılında ilk kez yayınlandığında Marx, erken dönem eserlerinin son dönemlerinde yazdığı eserlerle çeliştiği yönünde eleştirilere maruz kalmıştır (Mandel, 1970, s.2).

Erken dönem eserlerinde Marx, yabancılaşma kavramını özel mülkiyetle ilişkilendirerek kelimenin etimolojik

kökenine, üretim sürecinin sonucunda meydana getirdiği nesne karşısında yabancılaşmasıyla açıklayarak da Eski Ahit'teki yabancılaşma kavramına benzer bir şekilde kullanmıştır. Marx özellikle erken dönem eserlerinde insanın yabancılaşma sürecinin altında yatan içgüdünün malik olma duygusu olduğunu ileri sürmüştür (Marx ve Engels, 1988, s.106-107). Bunların dışında Marx'ın yabancılaşma kavramının oluşumunda Hegel ve Feuerbach'ın yoğun etkisi olduğu görülmektedir. Özellikle bu iki filozofun yabancılaşmaya olan yaklaşımlarına getirdiği eleştiriler, Marx'ın yabancılaşma kavramının düşünsel temelini oluşturmaktadır. Hegel ve Feuerbach'ın aksine Marx, yabancılaşmayı iktisadi bir ilişkinin sonucu olarak görmüş ve yabancılaşmanın ortadan kaldırılmasının var olan iktisadi sistemin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olacağını savunmuştur.

Marx'ın felsefinin temeli sınıf çatışmasına dayanır ve ona göre insanlık tarihi, sınıf çatışmalarının tarihidir. Marx'a göre kapitalist üretim tarzında, var olan sınıf çatışmaları burjuvazi ve proletarya olarak iki kutuplu daha basit bir forma indirgenmiştir (Marx ve Engels, 1992, s.32). Proletaryayı, iş bulabildiği sürece varlığını sürdürebilen ve emek gücü sermayeye artı değer kattığı sürece iş bulabilen birey, şeklinde tanımlayan Marx'a göre, kapitalist üretim tarzında birey, var olabilmek için emek gücünü üretim sürecinin bir parçası yapmak zorundadır. Bu zorunlu ilişki ise yabancılaşma sürecini yaratır. Bu ilişkinin temelindeyse emeğin nesnelleştirilmesi vardır ve bu da emeğin ürünüdür (Arthur, 1982, s.14). Buradan hareketle kapitalist üretim tarzının benimsendiği toplumda varlığını sürdürmek isteyen birey için yabancılaşma kaçınılmaz bir süreçtir.

Marx, diğer düşünürlerden farklı olarak yabancılaşmayı farklı alt başlıklara ayırarak incelemiş ve yabancılaşma kavramının merkezinde sınıf çatışmasını yerleştirmiştir. İlk olarak sınıfsal bir ayırım yaparak proletaryanın ve kapitalistin yabancılaşması olarak ikiye ayırmıştır. Marx'a göre işçi ve kapitalist, aynı insanal yabancılaşmayı yaşar. Aralarındaki fark ise kapitalistin yaşadığı yabancılaşma, içerisinde bir doğrulama bulur ve kendi insanal varoluşuna kavuşur. İşçi ise bu yabancılaşmayla bir yıkıma uğrar ve bu yabancılaşmanın içerisinde insanal olmayan varoluşunu görür (Marx ve Engels, 1956, s.51).

Marx, proletaryanın yabancılaşma sürecini insanın kendi emeğine yabancılaşması, üretim sürecinde bulunduğu metaya yabancılaşması, üretim sürecinin içerisinde birlikte bir bütünün parçası olduğu topluma yabancılaşması ve insanın kendi türüne yabancılaşması olarak dört farklı başlık altında inceler (Ollman, 2015, s.221). Marx'a göre üretim sürecinin bir parçası olan proletaryanın yabancılaşmasını oluşturan temel sebep, üretim süreci boyunca insana özgü olan bazı şeylerle bağının kopmasıdır.

Yabancılaşma sürecinin ilk nedenlerinden biri, üretim sürecinin bir parçası olmanın, yani çalışmanın kendisidir. Bireyin çalışması, kendi özüne dışsal bir durumdur ve özsel var oluşuna uygun değildir. Çalışıyor olması, kendi iradesinin bir sonucu değil, çalışmadığı durumlarda, varoluşunu sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğu gereksinimlerini yerine getiremiyor oluşudur. Buna ek olarak kendisini yalnızca çalışmadığı durumlarda hisseder. Buna göre üretim sürecinin bir parçası olan birey, aynı zamanda özsel değerlerine yabancılaşmaya başlar. Bu noktada işçi emek gücüyle üretim sürecine ne kadar çok dahil olursa o kadar yoksullaşır, kendi dünyasının değersizleşmesi ile nesnelere değer kazanması arasında doğrudan bir ilişki vardır. (Marx ve Engels, 1988, s.72-74). Buradaki yabancılaşma tasviri de Eski Ahit'teki insanın yaratıcı değerlerini tanrı kavramına yükleyerek onun karşısında değersizleşmesi süreciyle benzerlik göstermektedir. Her iki durumda da birey kendi yaratıcı gücünü kendisinin dışındaki bir yere aktarır ve her iki durumda da aktardığı değer oranında değersiz hale gelir.

İkinci aşamada, çalışmadığı durumlardaki gereksinimlerini karşılamak için emek gücüyle üretim sürecine katılan işçiler, üretim sürecindeki iş bölümü nedeniyle üretimine katkıda buldukları metanın kendisine yabancı hale gelir. Artık işçi ile üretim sürecinde emek gücüyle var olduğu ürün arasındaki ilişki, yabancı bir ürün ile olan ilişkisinden farksızdır (Marx ve Engels, 1988, s.71-72). Buna bağlı olarak kapitalist üretim tarzında, bireyin üretim sürecinde bulunduğu meta üzerinde herhangi bir iradesi yoktur. Bu iradenin ortadan kalkmasının sonucu olarak işçi artık üretim sürecinde bulunduğu ürüne karşı yabancılaşmıştır ve kendisi artık üretim sürecinin bir nesnesi haline gelmiştir. Bu durum da bir önceki paragrafta belirtildiği gibi Eski Ahit'te bahsedilen putperestliğin insanı yabancılaştırma süreciyle benzerlik göstermektedir. Ancak Marx'ın yabancılaşma tanımında bireyi yabancılaştıran meta, iktisadi bir üretim ilişkisinin sonucu iken, putperestlikte bu üretim sürecinin sonucu, bireyin kendi yaratıcı güçlerini atfettiği tanrıdır.

Üçüncü aşamada, emeğin gerçekleşmesinin sonucu olarak birey, hem çalışarak kendi özüne hem de bir bütünün parçası olarak üretim sürecine katkıda bulunduğu ürüne yabancılaşmış ve yine bu üretim sürecinin sonuçlarına bağlı bir şekilde içinde yaşadığı topluma karşı yabancılaşmıştır. Üretim sürecinin sonucu olan ürünün, işçiye ait olmaması ve onun karşısında yabancı bir güç olarak var olması, ancak ürüne işçi dışında başkasının ona sahip olmasıyla mümkündür (Marx ve Engels, 1988, s.79). İşçinin ürüne yabancılaşması, çıkarları kendi çıkarlarıyla doğrudan zıt olan kapitalistin bu ürüne sahip olmasından kaynaklanır (Ollman, 2015, s.237). Bu noktada,

emek gücünün bir sonucu olan ürün, insanın toplumu oluşturan diğer insanlara karşı yabancılaşması sürecinin bir aracıdır.

Son olarak işçi, ürüne, toplumdaki diğer bireylere ve kendi üretici gücüne yabancılaşmasının dışında üretim sürecinin bir sonucu olarak kendi türüne de yabancılaşır. Marx'a göre kapitalist, işçinin emek gücünün ürüne sahip olduğunda, doğa ondan koparılmış olur. Bunun sonucunda işçinin hayvanlar karşısındaki üstünlüğü, onun aleyhine döner. Bu süreçte işçi, insan olmak anlamına gelen şeylerden uzaklaşmış olur. Buna bağlı olarak insanı doğadaki diğer canlılardan ayıran türüne özgü niteliklerin çoğu kapitalist üretim tarzı tarafından silinip atılır (Ollman, 2015, s.242-243).

Kapitalist üretim sürecinde proletaryada görülen yabancılaşma, farklı şekillerde kapitalistte de görülür. Kapitalist üretim sürecinde, sınıflar birbirleriyle insani ilişkiler kuramaz ve kapitalistler de işçilerin yaşadığı yabancılaşma sürecinden etkilenir. Ortak bir uğraş sonucu üretim sürecine katkı vermek yerine işçinin çalışmasını kabul eder. Bu süreçteki görevi ise yalnızca karı arttırmaktır. Üretim sürecinin nihai çıktısı olan ürün üzerinde işçi gibi o da tam irade sahibi değildir. Üretilen ürünün, ürünün satılacağı yerin ve ürünün satılacağı fiyatın belirlenmesi konusunda piyasa koşulları tarafından yönlendirilmektedir (Ollman, 2015, s.247). Bunlara bağlı olarak üretim sürecinde kapitalist, kazancını maksimize etmeye çalışır ve bunu gerçekleştirmek için piyasanın taleplerine karşılık vermek zorundadır.

Marx'ın yabancılaşma teorisi, daha önce de belirtildiği gibi iktisadi ilişkilere dayanmaktadır ve yabancılaşmanın temel sebebi, kapitalist üretim tarzına dayalı iş bölümüdür. Marx'a göre yabancılaşmanın katlanılmaz bir güç haline gelmesi ve ortadan kaldırılması için yabancılaşmanın insanlığın büyük bir çoğunluğunu mülkiyetten yoksun hale getirmesi aynı zamanda da gerçekten var olan bir zenginlik ve kültür dünyasıyla çelişkili hale getirmesi gereklidir. Bireyin yabancılaşmasının aşılması da yalnızca kapitalist üretim tarzının ve özel mülkiyetinin kaldırılmasıyla mümkün olacaktır (Marx ve Engels, 1998, s.54). Bu nedenle Marx komünizmin benimsendiği toplumlarda yabancılaşmanın ortadan kalkacağını düşünmektedir.

Marx'ın eserlerinde çok az yer tutan iş bölümünün ve buna bağlı olarak yabancılaşmanın olmadığı ideal üretim modelinde birey modern toplumda olduğu gibi tek bir faaliyet alanının içine hapsolmez. Bunun sonucu olarak bireylerin iş bölümü yaparak ortaya koyduğu ürün onlara hükmeden ve insiyatifinden bağımsızlaşan yapıdan uzaklaşır (Marx ve Engels, 1998, s.53).

5. SONUÇ

Gelişen teknolojiyle birlikte değişen üretim ilişkileri ve bireyin sürekli değişen topluma entegre olma çabası, yabancılaşma konusundaki literatürün popülerleşmesine olanak sağlamıştır. Bu yazıların birçoğunun merkezindeyse Marx'ın teorisi bulunmaktadır. Bu nedenle yabancılaşma kavramının tarihi incelendiğinde Marx, tıpkı Hegel gibi bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir.

Yakın tarihteki yabancılaşma tartışmalarının ve literatürünün daha iyi anlaşılabilmesi için Marx'ın yabancılaşma teorisinin incelenmesi son derece önemlidir. Ancak Marx'ın eserlerinde de yabancılaşma kavramının sabit bir kullanımının olmadığı görülebilir. Bu nedenle 20. yüzyılın sonlarına doğru Marx'a teorilerinin çeliştiği eleştirileri yapılmıştır. Tarihsel süreçteki kullanımıyla karşılaştırılmalı olarak incelendiğinde Marx'ın eserlerinde yer alan yabancılaşma teorisinin, kavramın etimolojik kökeni ve Eski Ahit'teki örnekleriyle güçlü benzerlikler taşıdığı görülmüştür.

Yabancılaşma kavramının tarihsel gelişimi incelendiğinde kapsamlı olarak ilk incelemelerin Hegel tarafından yapıldığı görülmektedir. Ancak sanayi devrimi sonrası iktisadi ilişkilerin ve üretim modelinin hızla değiştiği dönemde Hegel'in yoğun idealist öğeler taşıyan yabancılaşma teorisi yeni çağın insan ilişkilerini açıklamada yetersiz kalmıştır. Feuerbach'ın kavramı materyalist bir çizgiye çekme çabası her ne kadar bu yeni dönem insan ilişkilerini açıklamaya daha yatkın olsa da bütünsellikten uzaktır. Marx'ın teorisi ise hem bu iki referans noktası olan filozofun görüşlerinden hem de kelimenin daha eski kullanım şekillerinden izler taşımaktadır. Buna ek olarak Marx, bireylerin kapitalist üretim modelindeki rollerini ve bu rollerin getirdiği yeni sorunları gerek çağdaş gerekse öncülü olan filozoflara göre daha detaylı ve bütün bir şekilde resmetmiştir. Ancak bu sorunların çözümü için ileri sürdüğü mevcut iktisadi sistemin sonlandırılması fikri ise diğer filozofların incelemelerine benzer bir şekilde bütünsellikten uzaktır.

Günümüzde de iktisadi ilişkiler neredeyse sanayi devriminde olduğu kadar hızlı değişmektedir. Yapay zeka ve makine öğrenmesi gibi yükselen dijital teknolojiler nedeniyle Marx'ın yaşadığı 19.yüzyıldan farklı olarak, üretimde insan emeğine olan talep azalmaktadır. İçinde yaşadığımız yeni dönemde, yabancılaşma kavramı yeni bir tanımlama ihtiyacı hissetmektedir. Marx'ın teorisi ise bu tanımlamayı yapmaya çalışan yazarlar için neredeyse vazgeçilmez bir referans noktası haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Arthur, C. (1982). *Objectification and Alienation in Marx and Hegel*. *Radical Philosophy*, 14-23
- Cevizci, A. (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Comninel, G. C. (2019). *Alienation and Emancipation in the Work of Karl Marx*. Palgrave Macmillan.
- Engels, F., ve Marx, K. (2018). *Alman İdeolojisi*. (Çev. O. Geridönmez, T. Ok). Kor Kitap.
- Erkal, M. (1984). *Sanayileşme ve Yabancılaşma İlişkisi*. *Sosyoloji Konferansları*, 9-24.
- Feuerbach, L. (2008). *Hristiyanlığın Özü*. (Çev. O. Geridönmez, T. Ok). Say Yayınları.
- Feuerbach, L. (2012). *Geleceğin Felsefesi: Felsefenin Reformu İçin Geçici Tezler*. (Çev. O. Geridönmez, T. Ok). Say Yayınları.
- Fromm, E. (2004). *Marx's Concept of Man*. New York: Frederick Ungar Publishing Co.
- Mandel, E. (1970). *The Causes of Alienation*. *Marxists' Internet Archive*, 1-18.
- Marcello, M. (2010). *Revisiting Marx's Concept of Alienation*. *Socialism and Democracy*, 79-101.
- Marx, K., ve Engels, F. (1956). *The Holy Family or Critique of Critical Critique*. (Çev. R. Dixon). Moscow: Foreign Languages Publishing House.
- Marx, K., ve Engels, F. (1988). *The Economic and Philosophic Manuscripts of 1844 and the Communist Manifesto*. (Çev. M. Milligan). New York: Prometheus Books.
- Marx, K., ve Engels, F. (1992). *The Communist Manifesto*. (Çev. S. Moore). Peking: Foreign Languages Press.
- Marx, K., & Engels, F. (1998). *The German Ideology including Theses on Feuerbach and Introduction to the Critique of Political Economy*. New York: Prometheus Books.
- Marx, K. (2020). *Kapital*. (Çev. M. Selik). Yordam Kitap.
- Mészáros, I. (2006). *Marx's theory of alienation*. London: Merlin Press.
- Ollman, B. (2015). *Yabancılaşma Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı*. (Çev. A. Kars) İstanbul: Yordam Kitap.

- Özbudun, S., Markus, G., ve Demirer, T. (2008). *Yabancılaşma Ve...* Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Schacht, R. (1970). *Alienation*. New York: Doubleday & Company, INC.
- Sayers, S. (2011). *Marx and Alienation Essays on Hegelian Themes*. London: Palgrave Macmillan.
- Uluç, M. (2020). *Karl Marx ve Yabancılaşma: Sosyolojik Bir Analiz. Hafıza*, 26-38.

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Hasan Ali Toptaş'ın Beni Kör Kuyularda Romanında Ötekileştirmeye Genel Bir Bakış*

A General Approach to Othering in The Novel Beni Kör Kuyularda by Hasan Ali Toptaş

Özgül REİS¹

Öz

Hasan Ali Toptaş, eserlerinde toplum tarafından ötekileştirilmiş karakterlere sık sık yer verir. Yazarın kendi hayatının ve hatta yazarlığının önemli bir noktasını oluşturan öteki olma durumu bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Farklılığın nasıl yorumlandığı ve insanların, bu yorum doğrultusunda sosyal ilişkilerinde farklı bireyleri nasıl konumlandığı eserdeki karakterler ve olay örgüsü yoluyla açıklanacaktır. Romanda, farklı bir özelliğe sahip, acı çeken, yalnız ve çaresiz bir aileye akın akın gelen kalabalığın gösterdiği acımasızlık, kişinin mahremiyetine olan saygısızlık konu edilir. İnsan bedeninin sömürülmesi ve acıya duyarsızlık da alt metinler olarak belirginleşir. Yazarın, titizlikle işleyerek masalsi bir dünyaymış gibi sunduğu bu romanın konusu, günümüz sorunlarına tutulan bir ayna gibidir. Bu aynada yazar okuyucuya giderek yozlaşan bir topluma uyum sağlayamayan, uysallaşamayan, uyuşamayan ötekilerin görüntüsünü sunar. Her şeyin herkesin gözü önünde olmasına rağmen kimsenin yardım eli uzatmaması ve herkesin acıya karşı kayıtsız bir tutum sergilemesi göze çarpar. Olay örgüsüne paralel ele alınan analiz sonucunda çalışma, toplumun kültüre dayalı ötekileştirme yöntemlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Hermeneutikten faydalanılarak eserde toplumun farklı olarak adlandırdığı kişilerin mahremiyetini yok sayarak ve onları seyir malzemesi konumuna getirerek ötekileştirildiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hasan Ali Toptaş, Beni Kör Kuyularda, Ötekileştirme, Toplum, Yozlaşma

Abstract

Hasan Ali Toptaş includes in his works characters who are outcasted by society. The sense of being of the otherness, which constitutes an important part of the author's own life and authorship, is the starting point of this study. The characters in this work explain how the concept of difference is interpreted as well as how people tend to position these different individuals within their network of social relations in line with this interpretation. In the novel, the ruthlessness shown by the flocking crowd to a marginalized family suffering from desperation, and the disrespect for the privacy of the person are the subjects. The exploitation of the human body and insensitivity to pain also appear as sub-texts. The theme of this novel, which the author presents as a fairy-tale world through poetic elaboration, is like a mirror of today's dilemma. In this mirror, the writer shows the reader the frame of those who cannot adapt, tame, and/or do not agree with an increasingly corrupt society. This is noteworthy that although everything is in front of everyone, no one should lend a helping hand, and everyone should have an indifferent attitude towards pain. As a result of analysis discussed in parallel with the storyline work, society's culture-based methods othering. By hermeneutics, it has been concluded that the society in the novel marginalizes the people whom the society calls different by ignoring their privacy and making them a viewing material.

Keywords: Hasan Ali Toptaş, Beni Kör Kuyularda, Othering, Society, Degeneration

1. GİRİŞ

Günümüz kimlik ve kültür çalışmalarında kilit öneme sahip öteki tartışmaları, en genel anlamı ile ben'in ya da biz'in tanımlanmasını mümkün kılan her türlü dil, din, ırk veya

etnik köken gibi kimliği belirginleştiren değişkenlere yönelik anlam kazanmaktadır. Siyahiler, engelliler, eşcinseller, erkek egemen toplumlarda kadınlar gibi farklı ya da azınlık olana yüklenen olumsuz adlandırmalar, bu bireylerin dışlanmasına yol açar. Konuya dair bir örnek sunmak gerekirse, edebi

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Özgül REİS

ORCID ID: 0000-0003-3517-5372

Araş. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Aksaray, Türkiye, ozgulreiser@outlook.com

Res. Assist. Dr., Aksaray University, Faculty of Arts and Sciences/Department of Western Languages and Literature, Aksaray, Turkey, ozgulreiser@outlook.com

Geliş Tarihi/Received : 12.01.2021

Kabul Tarihi/Accepted : 06.10.2021

Çevrimiçi Yayın/Published : 06.10.2021

Makale Atf Önerisi /Citation (APA):

Reis, Ö. (2021). Hasan Ali Toptaş'ın Beni Kör Kuyularda Romanında Ötekileştirmeye Genel Bir Bakış. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 132-143.

DOI:10.47899/ijss.20213203

eseri de kapsayan engellilik ve ötekileştirme ilişkisi derinleştirilebilir. Engelli olma hali, toplumların norm kabullerine bir başkaldırı durumu olarak yorumlanabilir. Çoğunluğun beden algısına uymayan ve farklılıkları barındıran engelli bireyler, tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde farklı tutum ve davranışlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Acıma, dışlama, görmezden gelme, dilenci yerine koyma, aciz görme gibi tutumlar toplumların bu bireylere yönelik ötekileştirici yaklaşımlarına hizmet eder. Erwin Goffman tarafından kaleme alınan *STIGMA Notes on the Management of Spoiled Identity* (1963) isimli çalışma, toplumların çoğunluğa uymayan damgalı birey ile normal bireyin aynı sosyal ortamdaki ilişkilerini ele alır. Damgalananlar sınıfına dahil edildiğini kişinin nasıl anladığı sorusuna Goffman, davetsiz meraklı bakışları cevap olarak sunar. Tanımadıkları kişinin rahatça soru sorma ya da sohbet girişimine cesaret etmesi, damgalı olmayan bireye sorulamayan özel hayata dair sorular ve istenmediği halde kendiliğinden gelen yardım hamleleri bu bireylerin damgalandığını gösterir (1963: 16). Damgalanan birey toplum tarafından itibarsızlaştırılan kişilerdir. Çalışmadaki ötekileştirme biçimleri göz önüne alınırsa Goffman'ın sunduğu bu eylemler ile birebir uyduğu görülecektir.

Bu damgalanmaya bir örnek niteliği taşıyan, Hasan Ali Toptaş'ın 2019 yılında yayımlanan romanı *Beni Kör Kuyularda*, toplumun ötekisi konumuna itilmiş Güldiyar karakterinin yaşadıklarını anlatılaştırır. Ankara Mamak'ta yaşayan Muzaffer ve Bahriye ile kızları Güldiyar'ın sıra dışı hayatını ve parçalanmış birkaç hikâyeyi konu edinir.

Yazar, 17 Kasım 2019 tarihli *Hürriyet Kelebek* ekinde kitabın oluşma süreci ile ilgili şu ifadeleri kullanır:

"Beni Köy Kuyularda'nın çekirdeği, 2005'te yayımlanan Uykuların Doğusu adlı romanımdaydı. Güldiyar'ın adından söz edilmiyordu ama bu hikâye orada on beş yıldır bekliyordu. Bir buçuk sayfa kadardı. O bir buçuk sayfayı yazarken bir gün oradaki kızın hikâyesinin romana dönüşeceğini bilmiyordum elbette, böyle bir öngörüm yoktu."

Eserde incelenecek romanın Toptaş'ın bir diğer romanından esinlenerek kaleme alınmış olması postmodern edebiyatın metinlerarasılık özelliğini aklı getirir. Bu bağlamda eser içerisinde metinlerarası öğeler dikkat çeker. Yazar, döngüsel bir anlatım ile Güldiyar'ın romanında da, masal dünyasından gelmiş gibi birden beliriveren Sururi Necipoğulları'nın yaylısını kaleme alır.

"Fakat geldiği istikamete doğru gidecekken bu yaylı sola saptı minibüsleri geçince."

Sapınca da tepeye tırmandıkça tırmandı, tırmandıkça tırmandı ve yeşil minareli caminin yanından geçerek şehrin doğusuna doğru kayboldu gitti.

Aynı zamanda zamanın doğusuna doğru gitti sanki hayallerin doğusuna, belki de uykuların doğusuna doğru gitti" (Toptaş, 2019: 211).

Eser analizine başlamadan önce olayların tam ortasında yer alan Güldiyar karakterinin adı ele alınırsa, onun ülkeye dair bir adlandırma olarak bilinçli seçtiği iddia edilebilir. Ağladığında Güldiyar'ın gözünden dökülen taşlar ise bu *gül gibi güzel diyarın* acı çekmekte olduğunu duyumsatır. Toplumsal sorunları göz önünde bulundurarak duyarlılığın altını çizen bu kitap, "çürümenin kitabı" olarak da adlandırılabilir. Yazarın, E. M. Cioran'dan alıntıladığı "Bir kez selamete erdikten sonra, kendine hala canlı demeye kim cesaret edebilir?" cümlesi, kitabın başında yer alır ve toplumsal yozlaşmaya atıfta bulunarak eser boyunca kendini sorgulatar.

Hasan Ali Toptaş romanlarının bir geleneği olarak bu romanda da kitap kapağı, Nuri Bilge Ceylan filmlerinden iki farklı resim ile oluşturulmuştur. *Ahlat Ağacı* (2018) filmindeki bir sahneden alınan üstteki bu karanlık resimde kenarında merdiven bulunan derin bir kuyunun dibinden umudun, aydınlığın yüzü olan küçücük bir gökyüzü görülür. Altta ise Hasan Ali Toptaş romanlarının geleneksel kapak tasarımına uygun bir resim yer alır.

Romanın adı *Beni Kör Kuyularda*, Münir Nurettin Selçuk tarafından daha sonra bestesi de yapılan, Ümit Yaşar Oğuzcan'ın aşağıda alıntılanan şiirinden oluşturulmuştur. Bilindiği üzere şair bu şiirini, Galata Kulesi'nden kendini atarak intihar eden oğlu için kaleme almıştır. Şiirin ilk dizesinin sadece üç kelimesi romanın adı olarak seçilmiştir.

*"Beni kör kuyularda merdivensiz bıraktın,
Denizler ortasında bak yelkensiz bıraktın,
Öylesine yıktın ki bütün inançlarımı;
Beni bensiz bıraktın; beni sensiz bıraktın."*

Roman özelinde ise kör kuyu, insanlığın tıkanıp kaldığı

yendir. Başlığın tamamlanmamış bir cümle olarak seçilmesi, eser boyunca karakterlerin boğazında düğümlenen çaresizliğin görünümüdür.

2. HASAN ALİ TOPTAŞ VE ÖTEKİLER

1958 yılında doğan Hasan Ali Toptaş, birçok dile çevrilmiş öykü ve romanları kaleme almış bir yazardır. Yazdığı eserler ile birçok ödül kazanan Toptaş, “Doğunun Kafkası” olarak adlandırılır (Toptaş, 2018: 115). Zaman ve mekân sınırlılığından sıyrılmış anlatımın hüküm sürdüğü eserlerinde sıklıkla varlık-hiçlik, umut-umutsuzluk temalarını işler.

Seçtiği bu temaları işlerken dilin alışılmışın dışında kullanımına dikkat çeken Hasan Ali Toptaş, her yazınsal yapıtın kendi dilini oluşturması gerektiğini savunur. Dili inkâr etmek için bile dile ihtiyaç olduğunu belirten yazar, dile saygısını kendine saygısı ile eş değer görür ve bu doğrultuda *dil işçiliğine* büyük önem verir. Bu konuda yazarın iki ateş arasında kalan askerlerin, cümle içinde de ateş eden iki tarafın tam ortasında olması gerektiğine dair söyledikleri örnek olarak sunulabilir.

“Heba’daki “Sınır” bölümünü çalışırken şöyle bir cümle yazdım: “Sadece Suriye topraklarından değil, belki yedi sekiz Kalaşnikofla Türkiye tarafından da ateş ediliyordu mevzideki nöbetçilerin üzerine.” Bu cümleyi yazdım ama bir türlü içime sinmedi. Cümlemin lafzına ve ruhuna defalarca baktım, sesli okudum, sessiz okudum, sonra acaba yakınındaki bir cümlemin tatsızlığı onun üzerine mi düşüyor diye önündeki ve arkasındaki cümleleri de kontrol ettim ama olmadı. Bir türlü bulamadım bu cümledeki yanlışı. Birkaç sayfa ilerlemiştim ama aklım hala o cümledeydi. Üç dört gün sonra, birden yanlışı buldum. Yanlış olan şeydu; cümle bize mevzideki nöbetçilerin üzerine her iki taraftan da ateş edildiğini, başka bir ifadeyle, nöbetçilerin iki ateş arasında kaldığını söylüyordu ama cümlede yer alan nöbetçiler iki ateş arasında değildi, cümlemin sonunda duruyorlardı. Hemen düzelttim tabi ve cümle romanda şu şekilde yer aldı: “Sadece Suriye topraklarından değil, mevzideki nöbetçilerin üzerine belki yedi sekiz Kalaşnikofla Türkiye tarafından da ateş ediliyordu” (Toptaş, 2018: 59).

Dile gösterdiği bu titizlik dikkatli kelime seçimi ve yaygın bir kullanım alanı olmayan kelimeleri tercih ettiği bu çalışmada da görülür. Kelimelerin ve metnin bir ahengi,

müziği olduğunu savunan yazar için nasıl anlatacağı sorusu, ne anlatacağı sorusundan önce gelir. Yazar, yazınsal hayatında önceleri biçim ve kurguya ağırlık verdiğini söylese de zamanla bu denge değişir. Bir romanı yazmanın en zor adımının ilk cümlesini bulmak olduğunu dile getirir. İlk cümlesi yazılan bir romanın ise anlatıyı kendinin yönettiğini belirterek yazma serüvenini okuyucu ile paylaşır. Bu yazma serüveninde yazar, Anadolu’nun zengin anlatı geleneğinden faydalanarak çağdaş eserler oluşturur. Bu savı destelemek için geyik motifi örnek verilebilir. Geyik hızın, erişilmezliğin ve masumiyetin simgesidir ve bir geyiği avlamak, avlayan için er ya da geç uğursuzluk getirir. Göktürk efsaneleri, Moğolların tarihi, bazı dini hikâyeler, Ziya Gökalp’in “Alageyik” isimli manzum masalı bu konuda örnek verilebilir. Yaşar Kemal tarafından Zeynep’in ve geyik avlama tutkusundan vazgeçemeyen Halil’in aşkının kaleme alındığı “Alageyik” efsanesi de geyik motifini içeren bir başka örnektir (Toptaş, 2009: 17). Bu eserde de geyik motifi Muzaffer’in çaresiz bir anında ortaya çıkar. Muzaffer’in, sandığın üzerinde hareket eden oyma geyikleri izleyip huzurla dolması, geyik motifinin anlamını sorguladır. *Acı acı beğiren* bu geyikler Muzaffer için, siyah giyimli adamlardan kurtulacağını müjdeleyen kurtarıcıdır.

Yazarın eserlerinde süregelen bir diğer özellik ise yazarın “gri metinler” (2018: 146) olarak adlandırdığı belirsizliğe ve ortaya saçılvermişliğe geniş yer vermesidir. Yazarın kendi ifadesiyle bu durum, okurun önüne ağız açık zarf bırakma eylemi ile eşdeğerdir. Bu özelliğinden dolayı da yazarın kaleme aldığı romanlarında anlatının farklı düzlemlerde ilerlemesine olanak sağlamaktadır. Farklı anlatıcıların *Kayıp Hayaller Kitabı*’nda olduğu gibi anlatıya yön vermesi bu konuda örnek olarak gösterilebilir. Bir diğer örnek ise *Gölgesizler* romanında mekânın ve zamanın iç içe geçmişliğidir. Eserlerindeki çok seslilik ve üst kurmaca Hasan Ali Toptaş romanlarının postmodern eserlere dâhil edilmesini mümkün kılar. Bu kapsamda ele alınabilecek bir diğer roman olan *Beni Kör Kuyularda*’da metinlerarasılığa örnek verilecek anlatıların olması bu savı destekleyen bir diğer noktadır.

Romanda Halil’in dem çekmeleri veya Cevher’den geldiği tahmin edilen belli belirsiz klarnet sesi gibi göze çarpan tekrarlar yazarın edebi kişiliğinin oluşmasında önemli bir rol oynar. Bu tekrarlar üst kurmacayı oluşturan, öykü içinde okura *ağız açık zarf içinde bırakılmış* yeni öykü mektuplarıdır. Eserin anlattıklarından çok sustuklarını dinlemeyi tercih eden yazara göre tüm bunlar hem yazarın özgünlüğünü sağlayan hem de yazınsal zenginliği sağlayarak okuyucunun ilgisini canlı tutan unsurlardandır. Yazar bu durumu *Harfler ve Notalar* isimli çalışmasında şöyle açıklar:

“bazı şeyleri saklamak, anlatma sanatının en eski özelliklerinden biridir. Anlatıcı dedikimiz

kimse, tâ kalubeladan beri, anlatacaklarının büyük bölümünü gizleyebildiği (dilaltı edebildiği) sürece kendini dinletebilmiştir ve bu nedenle bütün soylu hikâyeler, görünen içerikle gizli içeriğin toplamından oluşur. Başka bir ifadeyle, zamana meydan okuya okuya yüzyılların gerisinden süzülerek ilk günkü tazelikleriyle bize kadar ulaşan hikâyeler, içlerindeki her şeyi bir şeye dayandırıp bolca açıklamalarda bulunan hikâyeler değil, yapılarında karanlık noktalar barındıran hikâyelerdir. Söylemeye gerek bile yok, zaten, karanlık noktası olmayan bir hikâyenin ömrü, eğer son cümlesine kadar tahammül edilebilirse, ancak bir okumalıktır” (2009: 10).

Bu anlayış çerçevesinde yazar, okuyucunun tamamlaması gereken boşluklara ve cevapsız sorulara eserinde sık sık yer verir. Okur ile yazar arasındaki ilişkiyi yazar iki boyutlu aktarır. Öncelikle yazarın kaleminin üstüne gölge düşmemelidir. Her türlü iktidarın etkisinden sıyrılarak yazmak demek yayınevinin eğilimini, editörün anlayışını veya devleti yazma eylemine dahil etmemektir. Aksi, bir yazıyı kaleme alan yazarın özgürlüğüne gelebilecek her türlü baskı demektir. Yazınsal yapıtın biçimlenmesinde okurun isteklerinin göz önünde tutulması da bu baskının bir çeşididir. Yazarın okur ile kurduğu bir diğer bağ ise, okur ile romanın arasına girmeme sorumluluğunda ortaya çıkar. Okur merkezli okumalara olanak sağlayan metinleri ile yazar, tamamlanmış bir romanın ardından yazarın romanı hakkında konuşmasını doğru bulmaz. Bu sebepten dolayı yazar, romanları hakkında konuşmaktan kaçınır.

Yazar, yazın hayatına nasıl başladığı sorusuna, çocukluğunda geçirdiği bir hastalıkla yanıt verir. Başının arkasında çıkan bir yara, tedavi olduktan sonra o bölgede saç çıkmasını engeller. Yaşadığı çevredeki çocukların ona bu sebepten dolayı “aynalı” lakabını takmaları, çocukluğunda yazara derin bir üzüntü yaşatmıştır. İçinde bulunduğu aşağılayıcı durumu yazar şu sözlerle aktarır:

“Gövdemin avuç içi genişliğindeki bir kısmı cama ve tenekeye dönüşmüş gibi geliyordu bana. Yabancı bir cisim taşıyormuşum gibi. Derken, çocuklardan sonra büyükler de bana “aynalı” demeye başladılar. Adım unutuldu bir ara, hepten unutuldu. O yıllarda o kadar nefret ettim ki insanlardan, sürekli yere bakan somurtkan bir çocuğa dönüştüm. Adımın üzerine yapışan etiketi silemiyor, kaçmak istesem de kaçamıyordum. İşte, tam o dönemde okumaya başladım ben” (2018: 143).

Bu yara yazarın sadece başında değil, aynı zamanda bütün hayatında iz bırakır. İnsanlardan kaçmak için kendini kütüphanelere hapseden Hasan Ali Toptaş ile *Sonsuzluğa Nokta* romanında kalabalıklardan kaçan Bedran karakterinin benzerlik gösterdiği söylenebilir. Yazarın, herkes gibi olmadığı için farklı tutum ve davranışlara maruz kalan bireylere hemen hemen her eserinde yer vermesi bu deneyimine bağlanabilir. Aynı karaktere, babasının sitemle dile getirdiği “Herkes gibi olamadın gitti!” cümlesi de bu savı desteklemekte ve karakterin varoluşunu sorgulamasına yol açan bir eleştiri olarak belirginleşmektedir. Yazar, normal hegemonyasına dâhil edilmedikleri için ötekileştirilmiş bu karakterleri farklı bağlamlarda yazınsallaştırır.

Yazarın, bir toplumda öteki konumuna itilmiş bireyleri eserinde nasıl yazınsallaştırdığı sorusuna *Gölgesizler* romanından bir örnekle cevap verilebilir:

“Artık ona göre o da yok’tu; hem de yok olma yöntemi şimdiye kadarkilerden oldukça farklıydı. O ne asker Hamdi ve ailesi gibi ansızın kaybolmuş, ne çerçi gibi gelip geçmiş, ne Aynalı Fatma gibi dağlara yürüyüp gitmiş, ne de Güvercin gibi uçmuştu... Hatta Cingil Nuri gibi ruhum sıkılıyor diyerek yılların arkasına da kaçmamıştı. Göz göre göre yok olmuştu o; kendi görünürlüğünün derinliklerine çekilmişti. Her gün her yerde karşılaşılacaktı eskisi gibi, sesi işitilip kokusu duyulacak, ama asla ona ulaşamayacaktı. Herhalde kendi varlığına karışarak yok olmak en akıllıca yöntemdi. Belki de bu yüzden delirmişti Cennet’in oğlu; kendini kendine gömebilmesi için delirmesi, delirmesi için de herkesten akıllı davranması gerekmişti” (Toptaş, 2014b: 100).

Hasan Ali Toptaş, bu paragrafta delilik ve varoluş ilişkisini söz konusu eder. Akıllı davranmak zorunda olmanın getirdiği zorluk ve yoruculuk, aslında toplumsal ağda sorumluluk sahibi olmanın getirdiği görevdir. Bu görev beraberinde bıkkınlığı da getirdiğinden tüm bu sorumluluklardan sıyrılmanın ödül olduğu vurgulanır. Delilik, bu yükümlülüklerden muaf olması sebebi ile esas özgürlüğü oluşturur. Roman boyunca bir görünen bir kaybolan ancak adı hiç zikredilmeden sürekli “Cennet’in oğlu” olarak aktarılan bu karakter önceleri şiirler yazan bir sanatçıdır. Adının hiç zikredilmemesi ve annesinin adıyla beraber anılması karaktere “dinsel” bir hava verir. Akınlı yitirmesinin ardından roman boyunca şu soruyu sorar:

“Kaaar neden yağaaar, kaaaar?”

Bu soru ve *Uykuların Doğusu*’ndaki Haydar’ın “Kaçın yağmur yağacak!” cümlesi Foucault’nun doktora tezinde savunduğu delilerin evrensel konumuna örnek teşkil eder. *Deliliğin*

Tarihi isimli doktora tezinde Foucault, delilerin ağzından çıkanlara önemsizmiş gibi davranılsa da aslında onların söylediği cümlelerin gaipten bir habermiş gibi düşünüldüğünü belirtir (2015: 27). Bu cümlelere itibar edilmemiş gibi görünse de aslında delilere kutsallık atfeder. *Gölgesizler* romanında da köylülerin bu soruyu ciddiye alarak düşünmesi bu iddianın eserdeki görünümünü teşkil eder.

Sonsuzluğa Nokta romanında ise yazar, bir kaza sonucunda felç kalmış, engelli bir karakter olan Bedran'ın, "Beni yaşata yaşata öldürüyorlar" (Toptaş, 2014a: 116) cümlesi ile karakterin içinde bulunduğu varoluş sancısını dile getirir. Bedran'ın, içine kapanık olması ve Cennetin oğlu gibi şiirler yazması, yazarın yazma serüvenini bir kez daha anımsatır. Bedran'ın yalnızlığı ve çaresizliği eser boyunca karısının ve babasının varlığında somutlaşır. Eserde engelli bir karakter olarak Bedran'ın toplumda deneyimlediği davranış ve tutumlar göze çarpar. Başkalarının ona acıyarak bakması Bedran'ın eser boyunca en çok yakındığı konudur. Acınma karşısında nasıl ezildiği ve onurunun kırılmasının yanı sıra, karısı ve arkadaşı ile olan kısıtlı ilişki alanında hissettiği mahcubiyet ve acizlik hissi de eserde belirgin bir konumdur.

Hasan Ali Toptaş, tek çocuk kitabı olan *Ben Bir Gürge Daliyim* (2010) isimli çalışmasında Ege topraklarından, Beşparmak Dağları'ndan genç bir gürgen ağacının sesiyle okuyucuya seslenir. Savaşlar, yaşamın zorlukları, hastalıklar, kayıplar ile mücadele eden insana merhamet duyan ağaçların karşısında doğayı acımasızca katleden insanlar masalsi bir dille aktarılır. Çocuk edebiyatına derinlik kazandıran bu kitapta, insanlar tarafından yakılarak ya da çürümeye terk edilerek öldürülmekten korkan genç gürgen ağacının kesildikten sonra da uzun bir süre yaşayabilme umuduyla bulduğu çözüm dikkat çeker. Yok olmak yerine bir eşyaya dönüşebilmek için de dimdik durmaya, olabildiğince güzelleşmeye çabalar. Dikkat çeken formuyla insanlar onun güzelliğini elbet fark edecektir ve onu odun olarak yakmak yerine mavi işlemeli bir bebek beşiği, bir çocuk parkında tahtirevan ya da bir gencin elinde gitar olarak kullanılmasına karar vereceklerdir. Farklılığın ve farklı olarak adlandırılmanın getirdiği sonuçlar çerçevesinde eserde ilk olarak kambur köknar göze çarpar. İnsanlar tarafından kesilen kambur mahpushane kapısı olur. Türkü isimlerinden oluşan bölüm başlıkları eserin insana barışçıl bir yaklaşım sergilediğini gösterir. Ağaçlar, insanın acısına ortak olurken aynı zamanda insanın zalimliğine de şaşırır. Eserin sonunda emek vererek dimdik büyüyen gürgen ağacı insanın kendi eliyle kendini öldürmesinin eleştirisi hâline gelir. Darağacı olan gürgen ağacı bu yeni varlığının getirdiği utancından ve üzüntüsünden kahrolur. Eserin sonunda, onca çabasına ve

dikkatine rağmen darağacı olması eser boyunca aktarılan "her şey insana bağlıdır" mesajını pekiştirir. Güzelliğin veya farklılığın insanın elinde yeniden var olacağı vurgusu bütün kalıp yargıların da insanın kabulü ile yer edinebileceğini ya da ortadan kaldırılabileceğini savunur. Ötekinin nasıl yorumlandığı, güzelin veya çirkinin, normalin veya anormalin kimin tarafından belirlendiği sorularının cevabı yine insanı gösterir. İnsanları bir arada tutmaya yarayan en birleştirici güç olan kültür, bu adlandırmaların ve tutum ile davranışların belirginleştiği noktadır.

3. BENİ KÖR KUYULARDA ROMANINDA ÖTEKİLER VE ÖTEKİLEŞTİRME BİÇİMLERİ

Hasan Ali Toptaş'ın *Beni Kör Kuyularda* romanı yazarın diğer romanlarıyla karşılaştırıldığında olay örgüsü gerçeğe daha yakın ve karakterleri sayı olarak sınırlıdır. Romanda masalsi, gerçeküstü ve büyümlü olaylar ve kahramanlar; tekrarlar, aşamalı ve yoğun anlatımlar eserin temposunu her daim yüksek tutar. Roman, Güldiyar'ın babasına yemek götürmek için evden ayrılışı ile başlar. Anne Bahriye, eve dönen kızını karşısında görünce şaşırır. Güldiyar konuşamaz, bir köşeye oturur ve orada ağlamaya başlar. Bahriye'nin, kızının gözlerinden yaş yerine taş aktığını görmesi ile anlatının derinliği katmanlaşır. Bahriye kızına ne olduğunu öğrenmek için çabalar. Baba Muzaffer, kızı Güldiyar'ı hastaneye götürmek ister. Ancak Bahriye, kızının başına gelenleri herkesin öğrenmesinden ve kızının dile düşmesinden korktuğu için bu fikre karşı çıkar. Bir süre sonra da üzüntüden ölür.

Güldiyar'ın gözünden taş dökülmesi insanlar arasında merak uyandırır. Akın akın, minibüslerle şehrin başka yerlerinden sırf Güldiyar'ın gözünden ağladığında düşen taşları görmek için gelirler. Eve gelen meraklı grup, saatlerce oturup, sessizce köşesinde hareketsiz oturan Güldiyar'ın ağlamasını bekler. Bu bekleyişlere başlangıçta geçmiş olsun ziyareti kılıfı uydurulsa da zamanla patavatsız sorularla esas amaçlarını gün yüzüne çıkarırlar. Ziyarete gelenlerin bir diğer özelliği ise bekleyişleri esnasında geçmişte meydana geldiğine inandıkları akıl almaz olaylardan söz etmeleridir. İnsanların yalandan ve abartarak Güldiyar'ın gözünden taşların olağanüstü bir ışıkla döküldüğünü söylemesi, bu olayın bir şehir efsanesi olarak yayılmasını hızlandırır.

"Küçük odaya girip maymun seyrederek gibi acayip bir iştahla kızımızı seyrediyorlar. İçlerinden birkaçı âdet yerini bulsun diye, dilinin ucuyla geçmiş olsun diyor, derdi veren Allah elbet dermanını da vermiş, bir kıyıya koymuştur falan diyor. Fakat geri kalanı bunu bile demiyor Bahriye. Sıkışık vaziyette, gelip diz dize, omuz omuza oturuyorlar. Sonra da kafalarını uzatıp aç aç, Güldiyar'ın yüzüne

bakıyorlar hep birlikte. Ağladığını göremezlerse hem somurtuyor hem de kötü kötü homurdanıyorlar kalkıp giderken. Gözlerinden taş döküldüğünü gördüler mi de, gördük, gördük diye seviniyorlar. Seviniyorlar diyorum anlıyor musun?” (Toptaş, 2019: 74).

Avluya biriken kalabalığın ellerinde çekirdekleri ile hiç konuşamayan Güldiyar'ı izlemesi insani değerlerdeki aşınmanın, zalimliğin ve insanın doyumsuzluğunun belirtisidir. Başkalarının hayatına olan düşkünlük ve merak dürtüsünün giderilmesi amacıyla acıya olan saygısızlığın pekişmesi gözler önüne serilir. Buna benzer bir durum olarak 19. yüzyılda Avrupa'da ve ABD'de engellilik tarihi araştırmaları kapsamında, engelli bireylerin, özellikle de zihinsel engelli bireylerin, ucube gösterisi olarak adlandırılabilen Freak Show'lar kapsamında sergilendiği bilinen bir gerçektir (Bogdan, 1988). Bu bireyler hayatlarının sonuna kadar, grotesk bir sunumla sirklerde, fuarlarda veya sergilerde satın alındıkları sahipleri tarafından para kazanma amacıyla teşhir edilmiştir. Dikkat çekici bir diğer özellik ise sahiplerin, satın aldıkları kişilere dair ilginç hikâyeler anlatmasıdır. Thomson, bu organizasyonların, aradaki büyük farklar vasıtasıyla Amerikalıların, kendi normalliklerini pekiştirmesine yardım etmesi için sömürdüğü savunur (1997).

Anlatının başlangıcında, Güldiyar'ı ziyarete gelen bir diğer kişi de aksakallı, “büyük meşgalelerle dolu başka bir alemde yaşıyormuş da lütfedip dünyaya şöyle bir uğramış gibi” görünen bir hocadır. Lanetli bir şey görmüşçesine uzun uzun taşlara bakan bu hoca, kızın içine şeytanların yerleştiğini söyler. Bu hocaya göre, kızın gözlerinden dökülen bu taşlar da dünyayı taşıyan şeytanların fırlattığı taşlardır.

“Yerleşmişler dememdeki maksat şu; farz edin ki meydana, duvarlarıyla, değirmeniyle ve damlarıyla bir köy kurmuşlar orada. Bacası tüten, çarkı dönen bir köy nasıl olursa, işte öyle bir köy... Kurmuşlar, evet. Hatta bununla da kalmayıp bu azgınlar, zamanla çocuk çocuğa karışmışlar” (2019: 35).

Bu noktada bireylerin sahip olduğu farklılıkların kültür ile yorumlandığı belirtilmelidir. Bu konuda engelli bireyler hakkında iki farklı kültürel adlandırma örnek verilebilir. Engelli olma durumu Afrikalılar arasında Tanrının o kişiye duyduğu güvenin bir göstergesi olarak kabul edilir. Hindistan gibi reenkarnasyona inanan topluluklarda ise geçmiş hayatta işlenen bir suçun sonucunda Tanrının o kişiyi cezalandırdığına inanılır (Ingstad, 1990: 191). Bireylerin yaşam kalitesini belirlemede bu yaklaşımlar birincil öneme sahiptir. Zira olumsuz adlandırmalar, tutum

ve davranışlar farklı bireylerin ötekileştirilmesine ve değersizleştirilmesine sebep olur. Bu alıntıda da Güldiyar'ın gözlerinden dökülen taşın sebebinin bilinmemesi kişilerin bu duruma farklı yorumlar getirmesine yol açar.

Güldiyar'a ne olduğunun açıklanmaması gibi eser boyunca belirsizlik içinde bırakılan bir diğer unsur da Dursun ile Muzaffer'in küslük sebebidir. Bu küslüğe rağmen Dursun, “Geçmiş olsun diyene de git denmiyor ki” (2019: 48) cümlesi ile başlangıçta olayları kontrol edemediğini ifade eden Muzaffer'e, yardım etmeye çalışır. Hatta yeğeni Cihan ve arkadaşı Rüstem, eve doluşan sabırsız ve meraklı kalabalığı evden çıkarmayı deneseler de bunun mümkün olmadığını görerek, en azından düzenli bir şekilde eve girmeleri için çabalarlar. Rüstem Güldiyar'ı ve Muzaffer'i alarak doktora götürür. Hastanedeki rahat tavırlarıyla Muzaffer'in dikkatini çeken Rüstem, doktorların, daha önce böyle bir olayla karşılaşmadıklarını ve yapılacak bir şey olmadığını belirttiklerini aktarır. Rüstem'in hastane çıkışında çağırdığı siyah camlı bir minibüsle tekrar eve koyulurlar.

Muzaffer'in minnet duyduğu Dursun ve yeğeni Cihan, Muzaffer'in sebebini anlamadığı bir şekilde artık eve gelmezler. Rüstem'in ardından, her gün siyah giyimli, iri cüsseli başka başka adamların gelerek kalabalığı bu sıraya sokma işlemini bir vazife gibi yerine getirmeleri ve Muzaffer ile Güldiyar'a da yemek vermeleri, Muzaffer'i şüphelendirse de o, Güldiyar'ın yaşadıklarına olan üzüntüsünden bunu derinlemesine sorgulayacak hâlde değildir. Muzaffer öyle mahcup olur ki utancından bazen teşekkür dahi edemez. Bu utanç da onun “iyiliğin bu kadarı fazla” (2019: 77) demesine rağmen sorgulama ve olaylara yön verebilme gücünü kıran etmenlerden biridir. Bu düşüncelerin ardından evi satıp köye geri dönmeyi planlayan Muzaffer, berber Zahit'in Güldiyar'ı görmek için gelmesi ile gerçekleri öğrenir. Kapıdaki adamlara içeriye girmek için para ödemek zorunda olduğunu söyleyen Zahit, Dursun'un da bu adamlar tarafından hırpalandığını belirterek onun neden Muzaffer'i ziyarete gelmediğini açıklığa kavuşturur. Adamların insanları eve para karşılığında aldığını öğrenince sinirden kendini kaybeden Muzaffer adamlara saldırır. Bunun sonucunda da bu adamların ağır küfür ve şiddetine maruz kalır. Zahit, her ne kadar olanlar karşısında Muzaffer'e sert bir duruş sergilese de diğerleri gibi yardımda bulunmadan olayları sadece seyrederek duyarsızlık sergiler. Yazarın karakterler için uygun gördüğü isimlere dikkat çekmek önemlidir. Zahit, “dinin yasak ettiği şeylerden sakınıp buyurduklarını yerine getiren (kimse)” (TDK, 2020) demektir. Romanda sadece bir kez beliren Zahit de bu tanıma uygun olarak, her ne kadar kızının üzerinden para kazanmayı yanlış bulduğunu Muzaffer'e şiddetle bildirse de ilerleyen bölümlerde Muzaffer tarafından bir daha aramadığı için sitemle anılır. Muzaffer'in destek beklemesine rağmen onu içinde

bulduğu karanlıkta tek başına bırakanlardan biridir. Bu noktada alenen yanlış olan bir şeyi dile getiren ancak buna karşı hiçbir şey yapmayan toplumun da Zahit karakterinde can bulduğu belirtilebilir.

Köye kaçmaya teşebbüs eden ama başaramayarak bu adamların elinde tutsak hâle gelen Muzaffer, isminin anlamının aksine günden güne daha da çaresiz hâle gelerek boyun eğmek zorunda kalır. Siyah giyimli iri cüsseli adamların tehlikeli olduğunu anlayamayacak kadar iyi niyetli ve saf bir insandır. Kızını özellikle annesi öldükten sonra daha özenli korumaya çalışır. Başlangıçta "Bahriye keşke burda olsaydın..." diyen bir babanın zamanla "Bahriye iyi ki yoksun, bu halimizi görmedin" diyen, kontrolü sağlayamayan zayıf ve çaresiz bir karaktere evrilir. Sık sık gördüğü anne babası ve eşinin hayaleti ise yalnızlığının sonucudur. Güldiyar'ın ise artık olup biteni anlayıp anlamadığı bir muammadır. Adamların her hafta değişmesi, Güldiyar ve Muzaffer'in farklı bir muamele ile karşı karşıya kalması demektir. Eve gelen bu adamlardan Nedim, hem Güldiyar'ı görmek isteyen seyircilerin onu daha rahat görebilmeleri sağlamak hem de içeriye aynı anda daha fazla seyirci almak için odayı önce boşaltır. Sonra bir köşede hareketsiz duran Güldiyar'ın yerini değiştirir. Ancak bazı seyirciler defalarca gelmelerine, *masraf etmelerine* rağmen bir kez olsun Güldiyar'ın ağladığını görmediklerinden hırçınlaşarak şikâyet ederler. *Göz göre göre soyulduklarını* iddia eden bu insanlar karşısında Nedim, başka bir çözüm bulmaya mecbur kalır. Önce "neden ağlamıyorsun" diye üzerine yürüyüp Güldiyar'a bağırıp çağırır. Çözüm olarak ise Güldiyar'ın oturduğu köşeye perde takılır ve bu perdenin ardında duran bir adam, Güldiyar'ın sırtını bıçak ucuyla dürterek onu ağlatmaya çalışır. Bu noktada insanın kazanma hıncıyla nasıl vahşileştiği gözler önüne serilir. Eserde, bu kapitalist yaklaşım değil, aksine merak edip gelenlerin bu kötülüğün esas sebebi olduğu vurgusu göze çarpar. Kötülüğü hem doğuran hem de devamını sağlayan bu insanlar, merak duygularını tatmin etmek için başkalarının acılarına sırt çevirerek ve bu acıları izlemekten zevk duyarak bencillik ederler.

"... oturduğu yerden aniden sarsıldı Güldiyar; sıçrayıp kalkacakmış gibi, keskin bir hış sesiyle yekindi. Ne var ki gücü yetmedi buna. Yetmeyince de gerisingeri yığıldı kaldı minderin üstüne ve elleriyle yüzünü kapatarak hıçkırma hıçkırma ağlamaya başladı" (2019: 121).

Kapının önünde her daim bekleyen kalabalığın içinden bir gencin polisi arayacağını söyleyerek kaçması ve polisin gelmesi Muzaffer için umut ışığı olur. Ancak mekân tasarımı olarak seçilen Ankara'da, ülkenin başkentinde

kapının önüne kadar gelen polis aracının içinden çıkan üç polisin hiçbiri eve girmemiş, siyah giyimli adamlarla gülerek sohbet etmiş, sonra da araca binerek oradan uzaklaşmışlardır. Eserde dikkat çeken nokta eve gelen polislerin rüşvet alarak olaya müdahale etmemesidir. Polisler, kişisel menfaatleri için suça ortaklığı göze alarak bu sistemin bir parçası haline gelirler. Zamanla kapıdaki seyircileri seyretmeye gelen insanlar da belirir. Yazar, bu insanlar hakkında "... kalabalığı giyiyorlardı sanki. Giyinince ısınıyorlardı haliyle, yüzlerine bir çeşit renk, gözlerine bir çeşit fer geliyordu" (2019: 146) cümlelerini dile getirir. Bu insanlar, tekilliğin kalabalıkta kaybolması sayesinde kalabalığın içinde olmaktan huzurlu olurlar. Bu kalabalığın bir üyesi olan ama bu insanlara hiç benzemeyen, hatta bu kalabalığa hiç dâhil olmamaya çalışan Halil karakteri, insanlardan uzakta ama orada dut ağacının tepesinde her şeyi gözleyerek dem çeker. Halil romanda Spinoza ve Van Gogh'u dile getiren bilge bir karakter olarak sunulur. Cabir ve siyah giyimli adamlarla oturduğu ateşin başında Halil'in, yersiz yurtsuz ağaçlara çıkan avare, deli biri olduğu dile getirilir. Ancak Halil karakteri derinlemesine bir analiz gerektirir. Cümleleri esere başka bir boyut kazandıracak kadar felsefi özellik taşır. Siyah giyimli adamlarla aynı yerde oturmak istemeyen Halil, eserin ana sorunsalını dile getirdiği şu cümlelerle açıklar:

"Ben kötülük edenle kötülüğe maruz kalana aynı yüz ifadesiyle bakmam, her ikisine de gülümseyemem diyorum size. Bunu yaparsam o zaman da kendi yüzüme bakmam diyorum. Hepsi bu kadar, başka bir şey dediğim yok" (2019: 156).

Halil üç yıl önce Amsterdam'da gömüldüğünü ve kendisinin ölü olduğunu iddia eder. Ancak kimsenin cesaret edemediğini, Muzaffer ve Güldiyar'ı kurtarmayı sadece o teklif edebilir. Yaşanan bu süreçte olması gerekeni dile getiren tek kişinin bir *deli* olması düşündürücüdür.

Cabir karakteri ise yazarın eserde sunduğu döngüsel bir anlatıda pekiştirilir. Muzaffer'in kızına bahsettiği köylüsü Cabir, olanlara sessiz kalan ve bu zalimliği sessizliği ile onaylayan, hoş gören bir karakterdir. Cabir'in, Halil ile geçen konuşmasından, olanları herkesin bildiğini ancak kimsenin bu iki masumu kurtarmak için bir şey yapabilecek cesarete sahip olmadığı bahanesi ortaya çıkar.

"Deli misin sen? diye fısıldadı sonra, dirseğinin birini dizine koyup yanının üstüne eğilerek. "Bu çarkın gerisinde kim var, kimler var biliyor musun? Bilmiyorsun elbette. Ben de bilmiyorum. Kimse bilmiyor daha doğrusu. Çünkü her hafta değişiyor bu adamlar, bir görünen bir daha görünmüyor, biri geliyor biri

gidiyor. Başlarındaki adamlar bile değişiyor zamanla, kalıcı olan yok içlerinde” (2019: 167).

Bu cümleler ile yazarın bu olaydan evrensel göndermede bulunduğu iddia edilebilir. Kötülük saçan azınlığın güçlü olması, çoğunluğun sessiz olmasından gelir. Bunun bir sonucu olarak da, bu kötülük edenin kim olduğunun bilinmemesi, bu olayın gizemiymiş gibi görünse de aslında bu olayın devamlılığını, daimiliğini sağlar. Kimliği olmayan kişilerce tutsak edilerek sömürülme durdurulamaz bir gerçeklik olarak var olmuş ve olacaktır. Resmi iktidar temsilcisi konumundaki polislerin bile içeri girmeye cesaret edemediği *ucu bucağı görünmeyen bir karanlıktır* bu olay. Hatta polisleri arayan delikanlının öldürüldüğünü ve bunun da herkesi daha da korkuttuğunu söyler. Halil’in “Sen diyorsun ki, kötüler bize gelip kötülük edinceye kadar iyidirler, başımızın üstünde yerleri vardır” (2019: 169) yanıtı eserdeki güçlü ile güçsüzün ilişkisini daha da belirginleştirir. Yazarın eserde kullandığı karakter isimleri ile bu karakterlerin zıt davranışlarına bir diğer örneği teşkil eden Cabir kolaya kaçarak, olması gerekene sırt çevirir.

Romadaki iktidar mekanizmasının çarpık işleyişi hem polislerin tutumunda hem de Rüstem’in hastanedeki rahat tavırlarında ortaya çıkar. Siyah giyimli adamlardan ilki olan Rüstem, hastanenin sahibiymiş gibi davranması onların bu sisteme de hâkim olduğunu gözler önüne serer.

Herkesin bildiği ancak engellemeye teşebbüs dâhi etmediği bu zalimliğe Halil karakterinin karşı durmaya çalışması, eserin delilikle ilişkisini gözler önüne koyar. Hasan Ali Toptaş’ın eserlerinde çoğunluk tarafını ötekileştirilen ve dışlananlar arasında yer alan deliler kimsenin söylemeye cesaret edemediğini söyleyen gözükü kara kişilerdir. Cabir’in “Saçmalıyorsun. Dünya senin dediğin gibi dönecek olsa, kimse gemisini yürütemez” cümlesi, kara düzenin *akıllılar* tarafından kabullenilişini vurgular. İnsani değerlere vurguyu sağlayan deli karakter Halil’in daha gerçekçi ve duygu insanı olduğu “nefret edemeyenin sevgisi de yalandır” cümlesinde bir kez daha felsefi düzlemde belirginleşir (2019: 169). *Üşütük* diye adlandırılan Halil, bilgece cümleler sarf ederek gerçekleri dile getirir. Halil’e yönelik bu gibi adlandırmalar onun çoğunluğun sınıfına dahil edilmediğinin göstergesidir.

Halil hakkında söylenebilecek bir diğer nokta ise bu karakterin romanın başında sunulan alıntı ile ilişkisidir. . Uykusuzluğun filozofu olarak bilinen Rumen deneme yazarı Cioran’dan yapılan bu alıntıya paralel olarak Halil, kendine canlı diyemeyen tek kişidir. “Bir kez selamete erdikten sonra, kendine hala canlı demeye kim cesaret edebilir?” cümlesine karşın “siz yaşayanlar, çok tuhafsiniz” (2019: 157) diyerek bu vurgusunu gözler önüne serer.

Acının, kanın, gözyaşının daima var olduğu bir dünyada yaşamak, mutlu olmak, selamete ermek mümkün değildir. Kişi kendi hayatını istediği şekilde kurup yönetebilse dahi, dünyanın diğer ucundaki bir köşede dökülen göz yaşı ilk önce, insan olanın ve kalanın yüreğini ıslatır. Başkasının derdini kendine dert eden, unutmayan, göz ardı etmeyen, bu derdi çözmeye çalışan Halil gibi selamete erememiş kişilerin varlığı ise eserin savunduğu umudun hâlâ var olduğu mesajıdır. Alıntı ile karakter arasındaki bu eşleştirmeyi mümkün kılan ise Halil’in kendini yaşayanlardan kabul etmemesidir.

Dursun ve Emine gibi iyiler de uzaktan çaresizce evi izler. Dursun’un karısı Emine, Muzaffer ve Güldiyar’a her ne kadar yardım etmek istese de olanları o da dışarıdan izlemek zorundadır. Mutfağı temizlemeye gönüllü olan Emine, Muzaffer ve Güldiyar’ın bakımsızlık ve pislik içinde yaşadığını okuyucuya aktaran karakterdir. Hem üzerinden para kazanılan bir ailenin tutsak hayatına mecbur edildiği hem de onların sayesinde servet kazanılmasına rağmen ailenin değersizleştirilmesi dikkat çeken bir diğer iletidir. Eserde duygu yoğunluğu Emine’nin, Muzaffer’in mutfağını temizlediği bu anda arttırılır. Bir diğer duygu yoğunluğu ise Nedim’in yerine gelen siyah giyimli bir diğer kişi olan Şakir karakteri ile belirginleşir. Güldiyar’ın kötü görüntüsüne üzülen ve *kamyon dolusu para kazanıyoruz bu kızın sırtından* diyerek acıması ile aktarılır (2019: 202). Ancak dikkat çekici olan, siyah giyimli diğer adamlara nazaran Şakir’in daha insancıl bir tutum sergilemesine rağmen bu sistemin bir parçası olarak kötülüğün devam etmesine yardım etmesidir.

Eser boyunca Muzaffer’in Güldiyar için sarf ettiği “canı cini kalmadı çocuğun, bir topak ete dönüştü” diyerek Güldiyar’ın gündün güne daha da zayıfladığını vurgulaması, yukarıda aktarılan ucube gösterilerindeki gibi seyredilenin, teşhir edilenin maruz kaldığı bakımsızlığın ve çaresizliğin, Güldiyar üzerindeki görünen sonucudur.

Eserde gerçekle hayalin iç içe geçmişi anlatının tansiyonunu yükseltir. Muzaffer’in ölmüş karısıyla, annesiyle ve babasıyla konuşmasının yanı sıra Emine’nin de Bahriye ile konuşması, kişilerin duygu yoğunluğunun ve iç hesaplaşmalarının somutlaşmasına yardımcı olur. Bu, Hasan Ali Toptaş eserlerinin genel özelliklerinden biri olan büyüklü gerçekçiliğin bir görünümüdür. Gerçeklik ile kurgunun iç içeliğini yazar şöyle yorumlar:

“Gerçek dediğimiz şeyin, düşlerin sadece küçük bir parçası olduğunu söyleyebilirim belki. Ne de olsa toprağın değil, masalların, destanların ve efsanelerin üstünde oturuyoruz, diyebilirim. Düşle gerçeğin birbirine karıştığı yer, geldiğim dilin de geldiği yerdir, diyebilirim. Ardından, belki bütün bu dediklerime daha başka

cümleler de ekleyerek sonuçta bir açıklama yapabilirim ama bu açıklama metnindeki söz konusu durumu açıklamaya yeter mi bilmiyorum. Sanki daha başka nedenler de varmış gibi geliyor bana. Gerçeğin her yerdeliğini gösterme eğilimi, sözgelimi; hayatın karmakarışıkmiş gibi gözüken basit bir oyundan ibaret olduğunu sezdirme çabası, yanılsamalar yaratma ihtiyacı, ya da metnin iç mantığından doğan başka şeyler...” (2018: 145).

Roman sosyal bir sorun üzerine kuruludur. Herkesin bildiği ama kimsenin önlemeye çalışmadığı Güldiyar'ın seyir nesnesi olarak kullanılması sorunsallaştırılır. Kazanç sağlamak amacıyla Güldiyar'ın mahreminin, farklı oluşunun ortaya dökülmesi işlenir. Güldiyar ağladığında gözünden dökülen taşları insanların kapışmaya çalışması ise acı çekene duyulan merak ve umursamazlığın bir göstergesidir. Siyah giyimli adamlar ucube gösterilerindeki gibi maddi çıkar doğrultusunda farklı olanı talep eden, mucizevi bir şey görmeyi umut eden insanlara para karşılığında bunu mümkün kılarak vahşi bir davranış sergilerler. Sirklerde sergilenmek için işkenceyle eğitilen ve uysallaştırılan hayvanlar da bir diğer seyir nesnelere dir. İnsanların, doğal yaşam alanlarından koparılan bu hayvanlara olan merakı ve seyir dürtüsü, bu hayvanların acı çekmesinin temel sebebidir. Bu merak unsuru hayvanlar gibi eserde de Muzaffer ve Güldiyar'a, ticari kazancı devam ettirebilmek için otorite kurulur. “Vakit tamam” ifadesi bu gösterilerin dilsel bir parçasıdır. Kısıtlı bir zaman diliminde teşhir edilen bu ucubeleri ya da hayvanları çağırıştırır. Bu noktada hayvanların çoğunluğun arzusu doğrultusu göz önüne alınarak teşhir edilmesi ve bu teşhirin eserde hayvanlar üzerinden farklı kabul edilen insanlara aktarılması çoğunluğu oluşturan “biz”in güç gösterisidir.

Muzaffer, yıllardır kayıp olan oğlu Hüseyin'i eserde sık sık anar, *sanki bugünlerde çıkıverip gelecekmış gibi hisseder*. Ne zaman dayanamayacak kadar zorlansa Hüseyin'in dönüşünü umut eder. Sanki Hüseyin dönse her şey normale dönecek, içinde buldukları sıkıntılar bitecekmış gibi hisseder. Kendisinin acizliğinin altını bir kez daha çizerek Hüseyin'i bir kahraman bekler gibi eser boyunca bekler durur.

“Fakat bir zaman sonra tüm kontrolünü siyah elbiseli garip adamlara bırakır. Bu onun özelinde bir kurtarıcı bekleyen tüm topluma yapılmış bir eleştiri gibidir. Üstelik Muzaffer'in Hüseyin'i bekleme hali, evin bulunduğu mahalledeki Hüseyin Gazi Türbesi ile yer yer özdeşlik kurmuş ve bu durum kurtarıcıya

kısmen de olsa bir uhrevilik katmıştır. Öyle ki okuyucu bir zaman sonra hangi Hüseyin'in kurtarıcı olarak geleceğini bilemez olur” (Tepe, 2019).

Eserdeki bir diğer arzu odağı ise köydür. Köye dönmek istediğini sık sık vurgulayan Muzaffer için köy geçmiş, özlenen, huzur ve güven duyulandır. Şehirdeki evden kaçarak köye yerleşmek, onlar için bir kurtuluş, özgürlüklerine kavuşma olacaktır. Köy ve şehir ikilemi modern zamanın getirdiği problemleri vurgular. Muzaffer için bu hem anne babaya hem de masumluğun sembolü olan çocukluğa geri dönüş olarak yorumlanabilir. Eser boyunca tekrarlanan klarnet motifi ise eserin kendine has ritminin oluşmasında önemli katkıları olan unsurlardandır. Klarnet sesinin kişilerin duygu yoğunluğu ya da şaşkınlık yaşadığı anlarda kulaklarında belli belirsiz çınlaması sıklıkla dile getirilir. Sesin nerden geldiği her defasında sorgulansa da net cevap sunulmaz. Ancak koltuğunun altında klarneti ile her gün evin etrafında dolanan Cevher, eserdeki masum sevgiyi sembolize eder. Eserde ana hikâyenin etrafında soluklana soluklana ona eşlik eden yan hikâyelerden birinin kahramanıdır. Cevher karakteri derinlemesine analiz edilirse onun Cennet'in oğlu (Gölgesizler) gibi arada bir görünen ve elindeki klarnet ile sanatçı kişiliğini sergileyen ancak toplum tarafından meczup kabul edilen bir karakter olduğu belirtilebilir. Bahriye'nin başlangıçta Cevher'den şüphelenmesi de Cevher'e karşı var olan önyargının bir görünümüdür. *Gölgesizler* romanında köylüler, Güvercin'in başına gelenlerden Cennet'in oğlunu sorumlu tutar. İki eserdeki bu yargı incelenirse, *Gölgesizler*'de Cennet'in oğlunun *deli saçması* kabul edilen şiirler yazması ve *Beni Kör Kuyularda* romanında Cevher'in klarnetiyle sık sık belirmesi sebep olarak sunulabilir.

Güldiyar karakterinin olayların tam ortasında yer almasına rağmen hiçbir şeye gücü yetmez. Bu özelliğinden dolayı Güldiyar romanda karakter yerine figür olarak kabul edilebilir. Zira bir eserdeki kişilerin eylemde bulunması, fiziksel ve ruhsal özelliklerinin belirginleşmesi, bu özelliklere sahip diğer karakterlerle etkileşim içinde olarak eserin sosyal yapısında canlılık göstermesi onun karakterize edildiğini gösterir. Bu özelliklere sahip olmayan Güldiyar pasif bir figür konumundadır. Ancak bu durum yaşananların, tekelliğe indirgemek yerine daha genel düşünülmesine de olanak sağlar. Babasına yardım etmekten acizdir ve korku dolu gözlerle olanları seyrederek. Zamanla yemek yiyemez, tualete gidemez hâle gelir. Odadaki varlığı ve gün geçtikçe zayıflaması dışında Güldiyar hakkında bir anlatım sunulmaz. Güldiyar, *Uykuların Doğusu*'nda ise şöyle betimlenir:

“Derin bir su damlasıydı sanki. Ya da dışarıdaki uğultulardan ürktüğü için oracıkta donup kalan, çok uzaklardan gelmiş gencecik bir ceylandı.

Öyle ki, onun yüzüne bakınca insan kendini su yansımalarıyla dolu, bol ışıklı bir genişliğin içindeymiş gibi hissediyordu. Ben öyle hissetmişim açıkçası ve bulunduğum noktaya tuhaf bir şekilde çakılıp kalmıştım” (Toptaş, 2005: 148).

Bu cümleleri aktaran Yaylı karakteri *Beni Kör Kuyularda* romanına masalvari bir atmosfer katar. *Başka bir dünyadan çıkıp geliyormuş* izlenimi veren bu karakter on yedi on sekiz yaşlarında şık giyimli bir delikanlıdır. Eserde dikkat çeken bir diğer örnek ise, engelli bir karakter olan *tekerlekli*. Toplumun farklı olanı nasıl yorumladığı ve bu farklılığa sahip bireye nasıl davrandığıyla ilgili bir bakış da bu karakter üzerinden verilir. Tekerlekli, engelliliğin kültürel düzlemde nasıl alımlandığını gözler önüne sermesi açısından oldukça önemlidir. Bu karakter, tekerlekli sandalye kullanıcısı, felç geçirmiş yaşlı bir kişidir ve insanlar onu ne zaman görse ona acıyarak bakarlar:

“Eskiden kumanyasını alır, haftada iki gün kendisi gelirdi” diye devam ediyordu genç. “Felç geçirince olmadı tabii, gelememi, yatağa bağlandı kaldı. Fakat durmuyor vallahi, burayı görmeyince durmuyor bu, bir türlü zapt edemiyoruz”. Her defasında, çok uzunmuş gibi görünen kısa bir sessizlik yaşanıyor bu sözlerin ardından. Herkes kendi içine yıkılıyordu ve orada bir müddet hareketsiz kalıyordu sanki” (2019: 207).

Tekerleklinin bu sosyal ilişkiler ağındaki konumuna rağmen Güldiyar’ı sürekli ziyaret etmesi ise kalabalık içinde yalnızlığı soyunmaya olan meylinin devam etmesi olarak yorumlanabilir. Kendi acılarına rağmen başkalarının acılarına olan merakın daimiliğinin sembolüdür. Bu kalabalığın toplandığı gecekondu bir tepe üzerinde yer alması ise manidardır. Alenen, açıkta bir konumda olması onun herkes tarafından rahatlıkla görülebildiğini işaret eder. Göz göre göre seyir nesnesi hâline getirilen Güldiyar tüm bunlara dayanamaz ve düşerken, “biz ağlayacak diye beklerken o yıkıldı gitti. Olur mu canım böyle, paramızı verin!” (2019: 219) cümlesi bencilliğin kelimelelere dökülmesidir. Kazanç kapısı olarak görüldüğü için ölmesine dahi karşı olunan Güldiyar, tüm bu olanlara daha fazla dayanamayarak ölür. Tabutunun üstüne annesinden yadigâr beyaz duvağın konması ise duygunun yoğunlaştığı bir diğer andır. Umudun, masumiyetin, yaşamının ve yaşama sevincinin bir simgesi olarak ana yadigârı bir duvağın, tabutun üzerine konması genç bir kızın hazin sonu olarak aktarılır.

Güldiyar öldükten sonra siyah giyimli adamlar iz bırakmadan uzaklaşmayı planlar. Ancak eve gelenlerden birinin Muzaffer hakkında uydurduğu “minderin üstünde oturan kızı hala görüyor” cümlesi yeni bir seyir nesnesi yaratması ve diğerlerinin de bu fikri, yine abartarak ve çoğaltarak yaygınlaştırması, eserin sonundaki olayların tekrar başa sardığını gösterir. Güldiyar’ın yerine geçen Muzaffer’i koruma ve ona yardım etme görevi bu kez Dursun’a geçmiştir. “İsimlerimizi yazın, sıraya girelim” diyerek sistemin devamını sağlayanın, çoğunluğun vicdansızlığı ve sömürülmeye gönüllü akılsızlığı olduğu vurgusu daha da belirginleştirilir. Bu akılsızlığı kullanan ticari gücün dayatması ise bu zalimlikte kimin daha çok payı olduğunu sorgulatır. Esas kötülüğü edenlerin siyah giyimli adamların değil, bu adamları bile şaşırtacak derecede düşünme yetisinden yoksun ve kötü olan bu izleyicilerin olduğu vurgusu bir kez daha pekiştirilir. Algı çarpılması yaşayan, kendine yabancılaşan bu insanlar duyarsızlığın, fırsatçılığın, açgözlülüğün, vicdansızlığın, empati yoksunluğunun ve bencilliğin taşıyıcılarıdır.

“Hep perdenin önündeki boş mindere bakan, gözlerini bir an bile oradan ayırmayan Muzaffer’i, görmek için insanlar yine her gün akın akın geldiler avluya. Onlarla birlikte o avare kılıklı, mecnun kılıklı adamlar ve olup bitenleri seyretmeye doyamayan aylaklar da geldi” (2019: 235).

Tüm bunlar yaşanırken eserin sonunda Halil’in tekrar ve uzaktan olup biteni izleyerek dem çekmesi onun aslında deli olarak adlandırılmasına rağmen, ironik bir şekilde sisteme karşı durmayı göze alabilen tek akıllı ve vicdan sahibi insan olduğu da gözler önüne serer. İyiliğin temsilcisi konumundaki Halil’in bu dem çekmesini kimsenin duymaması da çoğunluğa karşı yalnızlığının ve çaresizliğinin tekrarı olarak okuyucuya aktarılır.

4. KAFKA VE TOPTAŞ ESERLERİNDEKİ ÖTEKİLEŞTİRME VE BENZERLİKLERİ

Bir röportajında “İnsan kendine, başkasından dolanarak gelir” (Deniz Postası, 2018) diyen Hasan Ali Toptaş, yazarlığının bireysel birikiminde Franz Kafka’nın büyük etkisi olduğunu belirtir. Kendi benliği ile toplumsal hayatın gerçeklerinin çatışmasını yaşayan “kırık kalpli bir gölge” yazar olduğunu, eserlerinde yarattığı kalabalıklardan kaçarak yalnızlığına sığınan karakterler üzerinden sunar. Yıldız Ecevit, kendini “zayıf, ürkek ve tedirgin” bir insan olarak tanımlayan Hasan Ali Toptaş için şu tanımlamayı yapar:

“gündelik yaşamında; “çalışkan memur”, “iyi arkadaş” ya da “incelikli kavalye” “maske”leriyle oynadığı “rol”lerinden sonra,

koşarak evine gelip o masasına oturan ve “maske”lerini çıkararak, daha sonra da “yazarken” “gerçek” yaşamını yaşamaya başlayan Kafka gibi biri” (2018: 158).

Beni Kör Kuyularda eserinde de Kafka’dan etkileşimleri görmek mümkündür. İlk göze çarpan nokta, iki yazarın dilinin acıcılığıdır. İki yazar arasındaki bir diğer ortak nokta ise eserlerindeki gerçek üstü, akıl almaz, *absürd* diye nitelendirilebilecek olayların varlığında yatar. Bir diğer ifade ile metinlerinin belirsizlik ve kayganlık üzerine kurulu oluşudur denilebilir ki bu konuda *Beni Kör Kuyularda* romanının karşısında verilebilecek örnek olarak *Der Prozess* (Dava) eseri yer alır. Bilindiği üzere *Der Prozess* romanında Josef K. bir sabah uyanır ve sebebini bilmediği bir suçtan dolayı yargılanmaya başladığını öğrenir. Bu durumu gözetleyen, bu seyirden zevk alan insanların çokluğu iki eser arasındaki seyir dürtüsüne olan vurguyu oluşturur. Güldiyar’ın neden o hâle geldiği gibi Josef K.’nin da neden suçlu olduğu eser boyunca açıklanmaz. Bilinmezlik, çaresizlik, izleyicilerin varlığı ve bireye uygulanan sebepsiz baskı iki eserler arasındaki benzerliği oluşturur. Kendi başına gelene dek kötülüğe inanmayan Josef K.’nin karşılaştığı, herkesin davadan haberdar olması, gözcülerin umursamazlığı ve eser boyunca hüküm süren çaresizlik hissi anlatıyı canlı tutar. *Beni Kör Kuyularda* eserinde ölmüş Muzaffer’in ölmüş aile bireylerini görmesi, sandığın üzerine işlenen geyiklerin koşuşunu izlemesi ve bunların ötesinde sebebi bilinmeyen olayların sıklıkla sunularak, belirsizliğin ve kayganlığın sıklıkla vurgulanması da örnekler arasında sayılabilir. Sembollerle örülü, akıl dışı ve hüznü ancak aynı zamanda doğal ve inandırıcı bir anlatımla olayların gerçeklikle yakın mesafede ilerleyişi iki eserde de fark edilir.

Güldiyar’ı ziyarete gelen kalabalığın oluşturduğu vurdumduymazlık ve merak hissi, Kafka’nın *Ein Hungerkünstler* (Açlık Sanatçısı) eserini de çağırıştırır. Bir kafes içinde hiçbir şey yemeden kırk gün geçirebilen açlık sanatçısını insanlar gece gündüz seyrederek ve bu insanlar arasında açlık sanatçısının bir şey yemediğinden emin olmak için üçerli gruplar halinde nöbet tutan kişiler yer alır. Bir sirkte vahşi hayvanların yanında teşhir edilen sanatçı aç kalabilmesi ile gurur duyar. Ancak sanatçının, bu yeteneği ile takdir edilmeyi beklerken dalga geçildiğini görmesi onun insanları vurdumduymazlık, doğuştan gelen kötü kalplilik ve merhametsizlikle suçlamasına yol açar. Bu çalışmaların yan okumaları zorunlu kılması eserler arasındaki bir diğer ortak noktayı oluşturur.

5. SONUÇ

Beni Kör Kuyularda bir toplum eleştirisidir. Acılarıyla yalnız bırakılan insanların içinde bulunduğu girdabın, sıkışmışlığın

ve gitgellerin romanıdır. Bu acılardan fırsatçılıkla kazanç elde edenlerin, sadece kendi menfaatini hesaba katanların ve bu kazanca sessiz kalarak dahi olsa destek olanların anlatısıdır. Eserin görünen düzleminin ötesinde derin bir analizi gerçekleştirilirse, özellikle maddi güç odaklı kapitalist yaklaşımın hüküm sürdüğü görülür. Farklı olanın zayıflatılarak sömürülmesinin edebileştirilği bu romanda, yazarın şiirsel bir dil tercih ederek okuyucuda yoğun duygular uyandırmayı hedeflediği savunulabilir.

Eserde dikkat çeken bir olgu da okuyucunun merak ettiği soruların cevaplarının aydınlatılmamasıdır. Bu, eserde yarım kalmışlık tamamlanmamış hissi uyandırabilir. Eser boyunca okurun ilgisini canlı tutmaya yarayan ve sık sık dile getirilen bu cevapsız soruların başında Güldiyar’a ne olduğu, Hüseyin’in nerde ve nasıl olduğu, Muzaffer ve Dursun’un küslüğünün sebebi gelir. Bu ilk anda, eserin bir eksikliği gibi görünse de aslında eserin bizzat vermek istediği mesajı pekiştiren bir gerçekliktir. Zira romanın söyledikleri kadar sustukları da analize dâhil edilmelidir. Tam bu noktada yazara eleştiri getirilebilecekken, kitapta aktarılan ana fikir bir kez daha akla getirilmelidir. Bu sorulara cevap aramak, merak dürtüsünü tatmin etmek için mahremiyete ve insanın acılarına kayıtsız kalan insan grubuna dâhil olmak demektir. Bir diğer ifade ile yazar, her soruya cevap aramak ve beklemek olayları sorgulayan, onları didik didik eden ve dilden dile dolaştıran bir güruhun oluşturduğu zincirin bir halkası olmaktır, alt mesajını verir. Sorulara cevap bekleyen ile Güldiyar’ın gözlerinden düşen taşı bekleyen kalabalık aynıdır: Onlar taşı, okuyucu cevabı bekleyerek merakının giderilmesini umut eder. Bunun yanı sıra söz konusu durum, *Gölgesizler* romanındaki örnekler çerçevesinde belirsizliğin, ne anlatıldığından çok nasıl anlatıldığına önem veren yazarın bir tutumu olarak da kabul edilebilir. Daha özeldir bu kitap için çözümsüzlük, günümüz insanının seyir dürtüsünün hâlâ devam ettiğine dair bir vurgu olarak da yorumlanabilir. Yazarın bu eseri ile Kafka’nın iki eseri arasındaki benzerliklere dayanarak iki evrensel bir sorunun kaleme alındığı ifade edilebilir.

Kitabın sustuklarından olan Güldiyar’ın neden ağladığı sorusu eserin büyüsunü destekler. Ağlama sebebinin sunulmaması, yaşananların bir nedene indirgenmesini bilinçli bir tercihle önlemeyi amaçlar. Tüm gerekçeleri değersizleştiren yazarın esas olarak vurgulamaya çalıştığı ise Güldiyar’ın ağlama sebebi değil, sonrasında Güldiyar’ın her ne sebeple olursa olsun ağlamasının getirdiği sonuçların daha önemli olması, sadece buna yönelinmesi gerektiğidir. Hüseyin’in gelmemesi ise, *Godot’u Beklerken* oyunundaki gibi hiçbir şey yapmadan salt bir bekleyiş ile başkalarının, kişi için bir şey yapmasını umut ederek kurtarılmayı arzulayan, varlıklarını bu sayede devam ettiren karakterlere bir eleştiri olarak görülebilir. Hüseyin’in gelmemesi de kişiye,

kurtarıcının bizzat kendisi olması gerektiği mesajına bağlanabilir.

Mahreme saygı olmamasının bu kadar olağanlaşmasında kuşkusuz ki içinde yaşadığımız çağın temel sorunu olan seyir dürtüsünün teknolojik gelişmelere paralel olarak kontrol edilemez hale gelmesi büyük rol oynamaktadır. Acı çekenin apaçık görebilmesine karşın insanların kayıtsızlığı, başkalarının mahremini öğrenme çabası ve bunu da başkaları ile paylaşma teşebbüsü eserde ustaca yazınsallaştırılmıştır. Kitap empatinin, özeleştirinin kitabı olarak toplumun eleştirisidir. Çaresizliğin ve yalnızlığın sık sık dile getirildiği roman da bir kör kuyudur. Kitabın sunduğu eleştiriler, insanlığın kuyunun dibine yuvarlanışını hızlandırır. Yine de Halil gibilerin varlığı azınlık da olsa bu kör kuyudan çıkıp aydınlığa, refaha ulaşmak için umudun var olduğunu savunur.

Kendisinin de bizzat deneyimlediği öteki olma durumunu yazar, eserdeki çoğunluğun sergilediği tutumlarda belirginleştirir. Güldiyar'a olan merak ve seyir dürtüsü onun değersizleştirilmesine yol açar. Yazar ötekileştirmenin yoğunluğunu olay örgüsünde katmanlaştırarak sunar. Önce çeşitli bahanelerle Güldiyar'ı seyretmeye gelen halk, Güldiyar'ı ağlarken göremediğinde zamanla isyan edecek hakkı kendinde bulur. Güldiyar'a ağlaması için şiddet uygulanması ve bunu insanların onaylaması da bir diğer vurgudur.

KAYNAKÇA

- Bogdan, R. (1988). *Freak Show: Presenting Human Oddities for Amusement and Profit*. Chicago: University of Chicago Press.
- Foucault, M. (2015). *Büyük Kapatılma. Seçme Yazılar 3*. Çev.: Ergüden, I. ve Keskin, F., 4. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Goffmann, E. (1963). *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. Prentice-Hall, Inc. Englewoods Cliffs, N. J.

Hasan Ali Toptaş: Gezegenler İçinde Küçük Bir Gezegen ve Onun Üstünde Küçük Canlılar... Kimildanıp Duruyorlar, Vara Yoğa Sevinip Vara Yoğa Ağlayıp Duruyorlar... Hazin Bir Manzara Erişim: 20.07.2019

Ingstad, B. (1990). The Disabled Person in the Community: Social and Cultural Aspects, *International Journal of Rehabilitation Research*, cilt 13, 187-194.

Tepe, S. (2019). *Bir Seyirlik Şölen Olarak Acı*. <https://t24.com.tr/yazarlar/sinan-tepe/bir-seyirlik-solen-olarak-aci,24573> Erişim: 22.07.2020.

Thomson, R. G. (1997). *Extraordinary Bodies: Figuring Physical Disability in American Culture and Literature*. New York: Columbia University Press.

Toptaş, H. A. (2019). *Beni Kör Kuyularda*. Everest Yayınları, İstanbul.

Toptaş, H. A. (2018). *Başlarken Yalnızsın, Bitirdiğinde Daha Da Yalnız*. Everest Yayınları, İstanbul.

Toptaş, H. A. (2014a). *Sonsuzluğa Nokta*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Toptaş, H. A. (2014b). *Gölgesizler*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Toptaş, H. A. (2010). *Ben Bir Gürge Dalıyım*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Toptaş, H. A. (2009). *Harfler ve Notalar*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Toptaş, H. A. (2005). *Uykuların Doğusunda*. Doğan Kitapçılık, İstanbul.

Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim: 01.08.2020.

Deniz Postası (01.05.2018). <https://www.denizpostasi.com/haber/20-gundem-haberleri/24354-hasan-ali-topta%C5%9F-%E2%80%9Cinsan-kendine-ba%C5%9Fkas%C4%B1ndan-dolanarak-gelir-%E2%80%9C> Erişim: 16.09.2021

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Endüstri 4.0 Çağında Yükseköğretim Kurumları İçin Tedarik Zinciri Yönetiminde Bir İş Zekâsı Karar Destek Sistemi Uygulaması*

Implementing A Business Intelligence Decision Support System in Supply Chain Management for Higher Education Institutions in The Age of Industry 4.0

Muhammet DAMAR¹

Öz

Türkiye’de 2021 yılına gelindiğinde iki yüzün üzerinde üniversitenin eğitim ve öğretim faaliyeti gösterdiği görülebilir. Yükseköğretim kurumları Türkiye’nin barındırdığı genç nüfus da dikkate alındığında ülke geleceği için kritik ve önemli bir noktada yer almaktadır. Bu anlamda üniversite kavramının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşüm ve günümüzdeki kritik değeri değerlendirildiğinde ne kadar önemli olduğu görülebilir. Fakat son yıllarda hızla açılan yeni üniversiteler, Türkiye’nin gelişmekte olan kıt kaynaklara sahip bir ülke olduğu gerçeği, yükseköğretim kurumlarında bütçe yönetimini ve harcamaların etkin kullanımının önemini daha da ortaya koymaktadır. Çalışma bu amaçla, bir üniversitelerin satın alma süreçleri için bir karar destek modeli ortaya koymakta ve uzun süre satın alınan ve farklı birim harcamalarının etkin yönetimi için iş zekâsı modelini çözüm olarak sunmaktadır. Ortaya konulan çalışma bir üniversite için uygulanabilirliği üzerine kurgulanmış ve demo veriler ile gerçekleştirilen raporlama aracı ile olası kazanımları üzerinde bir değerlendirmede bulunulmuştur. Çalışma bu yönüyle kendi gelirleri ile birlikte kamu bütçesinden faydalanan yükseköğretim kurumlarının etkin bütçe yönetimine dikkat çekmektedir. Gerçekleştirilen uygulamanın kamu kurumlarının hem iç hem de dış denetim süreçleri için bilişim sistemlerinin etkin kullanımı için örnek teşkil edecektir. Literatürde gerçekleştirilen ulusal ve uluslararası tartışmalar ile yükseköğretim kural koyucularının iş zekâsı gibi güncel teknolojileri kullanarak nasıl daha etkin veri analizi yapabileceği ve veri yönetimi ile etkin kurum yönetimi sağlanabileceği hususunda değerlendirme sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İş zekâsı, üniversite, bütçe yönetimi, karar destek, satın alma süreci, talep yönetimi

Abstract

By 2021, it can be seen that more than two hundred universities are engaged in education and training activities in Turkey. Higher education institutions are at a critical and important point for the country’s future, considering the young population of Turkey. When the historical development of the concept of university and its crucial value now are considered, it is clear how important this meaning is. However, the necessity of budget management and effective use of expenditures in higher education institutions is highlighted by the rapid opening of new universities in recent years, as well as the fact that Turkey is a developing country with limited resources. The study proposes a decision support model for a university's purchasing operations, as well as a business intelligence model as a solution for the successful management of long-term and different unit expenditures. The study was built on its applicability for a university and an evaluation was made on the possible achievements with the reporting tool made with demo data. With this aspect, the study draws attention to the effective budget management of higher education institutions that benefit from the public budget with their own revenues. The implementation will set an example for the effective use of information systems for both internal and external audit processes of public institutions. With the national and international discussions in the literature, it provides an evaluation on how higher education policy makers can make more effective data analysis by using up-to-date technologies such as business intelligence and provide effective institution management with data management.

Keywords: Business intelligence, university, budget management, decision support, purchasing process, demand management

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Muhammet DAMAR

ORCID ID: 0000-0002-3985-3073

Öğr. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Rektörlük, Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı, İzmir, Türkiye, muhammet.damar@deu.edu.tr

Lecturer Dr., Dokuz Eylul University, Rectorate, Department of Information Technologies, Izmir, Turkey, muhammet.damar@deu.edu.tr

Geliş Tarihi/Received : 14.09.2021

Kabul Tarihi/Accepted : 27.10.2021

Çevrimiçi Yayın/Published : 28.10.2021

Makale Atıf Önerisi /Citation (APA):

Damar, M. (2021). Endüstri 4.0 Çağında Yükseköğretim Kurumları İçin Tedarik Zinciri Yönetiminde Bir İş Zekâsı Karar Destek Sistemi Uygulaması.

İzmir Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (2), 144-158. DOI:10.47899/ijss.20213204

1. GİRİŞ

Türkiye’de 2021 yılına gelindiğinde iki yüzün üzerinde üniversitenin eğitim ve öğretim faaliyeti gösterdiği görülebilir. Türkiye’de 3.114.623 önlisans, 4.676.657 lisans, 343.569 yüksek lisans ve 106.148 doktora öğrencisi bu kurumlarda öğrenim görmektedir. Türkiye’de 4 vakıf meslek yüksekokulu, 74 vakıf, 129 devlet üniversitesi olmak üzere toplamda 207 üniversite bulunmaktadır. Bununla birlikte 207 üniversitede 31.495 profesör, 18.682 doçent, 41.129 doktor öğretim üyesi, 38.019 öğretim görevlisi ve 52.118 araştırma görevlisi olmak üzere toplamda 181.443 akademik personel ile Türk Yükseköğretim Sistemi akademik faaliyetlerini yürütmektedir (YBYS, 2021). Yükseköğretim kurumlarına 2020 yılında yapılan hazine yardımı 30.769.078.000 TL olmak üzere toplam ödenek 33.120.407.000’dir. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre Türkiye’nin 2020 yılı nüfusu 83.614.362 kişidir (TÜİK, 2021). Toplam nüfusun %9,86’sı yükseköğretim kurumlarında eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmektedir. İlgili rakamlar Türkiye’nin genç ve dinamik nüfusunun şekillenmesinde, ekonomiye kazandırılmasında yükseköğretim kurumlarının kritik önemini ortaya koymaktadır.

Literatürde yükseköğretim kurumlarının finansmanı ile ilgili pek çok tartışma yapılmaktadır (Teker ve Teker, 2012; Söyler ve Karataş, 2011; Akça, 2012; Leslie ve Brinkman, 1988; Weifang, 1991; Nerlove, 1975). Bu konuda Türkiye’de geçerli olan yukarıdaki 2020 bütçe ve ödenekleri ile Uslu ve Ertaş (2018)’in çalışmalarında belirttiği gibi kamu üniversitelerine devlet tarafından hazineden ayrılan bütçelerdir. Bu bütçeler için kurumların stratejik eylem planları önem teşkil etmekte, kurumlar yıllık veya üç-beş yıllık uzun soluklu planlamaları ile ödeneklerini almaktadır.

Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkenin gelişirken, genç dinamik insan kaynağını ekonomiye, tüm sanayi dallarına, eğitim öğretim faaliyetlerine katalize etki yatacak ve kendini gelişmiş ülkeler seviyesine çıkaracak şekilde kurgulaması zorunludur. Yükseköğretim kurumlarının sürdürülebilirliği için ekonomik kaynaklardan en ideal şekilde faydalanmaları zorunlu bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle son yıllarda hızla açılan yükseköğretim kurumları, üniversitenin finansmanı ve kamu veya özel kaynaklardan elde edilen bütçenin yükseköğretim faaliyetlerinde en ideal şekilde kullanılması arayışını da birlikte getirmiştir.

Yükseköğretim kurumları, Türkiye’nin barındırdığı genç nüfus da dikkate alındığında, ülke geleceği için kritik ve önemli bir noktada yer almaktadır. Bu anlam, üniversite

kavramının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşüm ve günümüzdeki kritik değeri değerlendirildiğinde daha da önemli olduğu görülebilir. Fakat son yıllarda hızla açılan yeni üniversiteler, Türkiye’nin gelişmekte olan kıt kaynaklara sahip bir ülke olduğu gerçeği, yükseköğretim kurumlarında bütçe yönetimini ve harcamaların etkin kullanımının önemini daha da ortaya koymaktadır. Tüm bu gerçekler tasarruf ve bütçe ödeneklerinden en ideal şekilde faydalanma gereksinimini ortaya koymaktadır.

İçinde bulunduğumuz çağ bilginin hızla dönüştüğü, endüstrinin kabuk değiştirdiği, bilgi ve iletişim teknolojilerinin nimetleri ile insansız hale geldiği, bilgi sistemlerinin ve kurum faaliyetlerinin yürütülmesinde süreçlerin dijitalleştiği ve dijitalleşmenin öneminin arttığı bir çağdır. Üretim sektörü için ise endüstri 4.0 çağı olarak ifade edilen pek çok farklı sistemin ve aracın birbiriyle ve dış paydaşlar ile etkileştiği dijital bilgi çağıdır. Endüstri 4.0 çağı, tüm sektörleri ilgilendiren ekonomik kalkınma ve yenilik faaliyetleri için kritik bir unsurdur (Hsu ve Yeh, 2017). Ghobakhloo (2018), şirketlerin yoğun rekabette rekabet avantajı elde etmek istiyorlarsa dördüncü sanayi devrimine uyum sağlamaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Lee ve diğerleri (2013), iş hayatındaki teknolojik yeniliklerin, şirketlerin kısa ve vadeli performans düzeyini, ayrıca sürdürülebilirliğini etkilediğini ifade etmişlerdir. Bu durum sadece işletmelerin bir gerçeği değildir, aynı durum yükseköğretim kurumları için de geçerlidir.

Çalışma bu amaçla, üniversitemizde gerçekleştirilen satın alma süreçleri için bir karar destek süreci modeli ortaya koymakta ve uzun süre tedarik edilmiş ürün bilgileri üzerinde veri analizi imkanı sağlamak, satın alınan ve farklı birim harcamalarının etkin yönetimi için iş zekası modelini çözüm olarak sunmaktadır. Yükseköğretim kurumları büyüklüklerine göre pek çok fakülte, enstitü, meslek yüksekokulu ve araştırma merkezleri gibi farklı birimleri içinde barındırmaktadır. Bu birimler oluşturdukları takdirde kendi döner sermaye kaynakları ile veya birim ile genel bütçe kaynakları olmak üzere farklı kaynaklar ile birim ihtiyaçlarına dönük tedarik süreçlerini çözebilmektedir.

Çalışma özgün ve yenilikçi yönüyle değerlendirildiğinde, üniversite bütçelerine odaklanan farklı çalışmalar (Bal, 2015; 2016; Demirel, 2015; Erüz, 2005, Fırat, 2016; Karacan, 2010; Kurnaz, 2010; Uslu and Ertaş, 2018; Yazıcı, 2015) gerçekleştirilmiş olsa da satın alma taleplerinin toplanması ve bunun bir komisyon değerlendirmesine imkan veren, geçmişe dönük verilerin saklandığı, saklanan veriler üzerinde analiz yeteneğinin kazanıldığı ve sonraki etapta bunu iş zekası gibi çok güncel ve yükseköğretim kurumlarında kullanımının gerekli görüldüğü bir teknoloji ile raporlayan, veri analizi imkanı sağlayan uygulamanın

geliştirildiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışmanın bu bağlamda, geliştirilen sistem hakkında teknik bilgilerin paylaşılması, deneyim ve tecrübelerin açıklanması ve kapsamlı literatür bilgisi içermesi açısından bu alanda çalışan araştırmacılara, üniversite yöneticileri ve kural koyucular için değerli bir analiz ve sunum ortaya koymaktadır.

Ortaya konulan bu çalışma bir üniversite için ürün tedarik süreçlerinde taleplerin denetim altına alınmasını, sorgulanmasını, kayıt altına alınmasını, geçmişe dönük birim ve kurum geneli tedarik edilen ürünlerin kayıtlarının değerlendirilebilmesini, inceleme ve analiz etme imkanı sunmaktadır. Çalışmada demo veriler ile gerçekleştirilen raporlama aracı ile olası kazanımları üzerinde bir değerlendirmede bulunulmuştur. Çalışma bu yönüyle kendi gelirleri ile birlikte kamu bütçesinden faydalanan yükseköğretim kurumlarının etkin bütçe yönetimine dikkat çekmektedir. Gerçekleştirilen uygulamanın kamu kurumlarının hem iç hem de dış denetim süreçleri için bilişim sistemlerinin etkin kullanımı için örnek teşkil etmektedir. Literatürde gerçekleştirilen ulusal ve uluslararası tartışmalar ile yükseköğretim kural koyucularının iş zekası gibi güncel teknolojileri kullanarak nasıl daha etkin veri analizi yapabileceği ve veri yönetimi ile etkin kurum yönetimi sağlanabileceği hususunda değerlendirme sunmaktadır.

Çalışmada sırasıyla; birinci bölümde, yükseköğretim kurumları ve finansmanı değerlendirilecek, ikinci bölümde yükseköğretim kurumları için iş zekası teknolojisinin önemi ve olası kullanım alanları üzerinde bir değerlendirmede bulunulacak, üçüncü bölümde çalışmanın yöntemi ve araştırma soruları açıklanacak, dördüncü bölümde elde edilen bulgular ve uygulama üzerinde açıklamalarda bulunulacak, son bölümümüz olan tartışma, sonuç ve öneriler bölümünde ise, araştırmada elde edilen literatür bilgisi, saha çalışmasından elde edilen deneyim ve tecrübe, sistemin kurgulanması süreci ve iş zekası ile raporlanması süreci, olası senaryo ve çıktılar çerçevesinde tartışılacak, sonuçlandırılacak ve sonraki çalışmalar ve elde edilen deneyimler ışığında araştırmacılara öneriler sunulacaktır.

2. YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARININ FİNANSMANI ve MALZEME TEDARİK SİSTEMİ

Kamu kurumları faaliyetlerini sürdürebilmek için devlet tarafından kurumlara göre değişiklik göstermek ile birlikte çeşitli oranlarda ödenek almaktadır. Alınan bu ödenekler mal ve hizmet giderleri için kullanılmaktadır. Bu başlık altında yükseköğretim kurumlarını finansmanı ve kurum ihtiyaçlarına dönük malzeme tedarik süreci iki başlık altında değerlendirilmektedir. Bu sayede gerçekleştirilen çalışmanın öneminin daha iyi ortaya konulacağı

düşünülmektedir.

2.1 Yükseköğretim Kurumlarının Finansmanı ve Bütçe Yönetimi

Türkiye’de her ne kadar yükseköğretimin finansmanı konusu son yıllarda tartışılrsa da (Teker ve Teker, 2012; Söyler ve Karataş, 2011; Akça, 2012) doksanlar ve iki binli yıllarda dünyanın değişik bölgelerinde bu konu tartışılmaya başlanmıştır (Leslie ve Brinkman, 1988; Weifang, 1991; Nerlove, 1975). Günümüzde de bu kurumların finansmanı ve faaliyetleri (Carnoy vd., 2014; Hauptman, 2007; Weisbrod ve Asch, 2010) tartışılmaya devam etmektedir. Sam (2011, s.2), gelişmekte olan ülkeler için yükseköğretim finansmanının büyük oranda hükümet tarafından ve alınan vergiler aracılığı ile karşılandığını belirtmiştir. Uslu ve Ertaş (2018, s.979-980), Türkiye’de yükseköğretim kurumlarının faaliyetleri için gerekli bütçenin büyük bir kısmının devlet tarafından karşılandığını, küçük bir bölümünün öğrencilerden alınan kayıt ücretleri veya üniversitelere gerçekleştirilen bağışlar aracılığı ile olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca, son yıllarda yükseköğretim kurumlarının kendi kaynaklarını oluşturmaları, araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile üniversite sanayi işbirlikleri ile alternatif finansman kaynakları oluşturmaları gereğini vurgulamışlardır.

Kendi kaynaklarını oluşturmuş, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine önem vermiş, teknoparklar ve çeşitli projeler ile alternatif finansman kaynağı yaratabilmiş üniversitelerin önemi daha da artırmıştır. SBB (2021) verilerine göre, yükseköğretim kurumlarına 2020 yılında ayrılan bütçeler içinde hazine yardımı 30.769.078.000 TL ve 2.351.329.000 TL ise öz gelir olmak üzere toplam ödenek 33.120.407.000’dir. Bu referans veriye göre Türkiye’de yükseköğretim kurumlarının sürdürülebilirliği için istenen finans kaynağının %7,1’ini sadece öz geliri ile elde edebildiği görülmektedir. Elde olan bu oranın oldukça düşük bir oran olduğu, Türkiye’de yükseköğretim kurumlarının kamu kaynakları ile sürdürülebilir hale geldiği, kendi kaynakları ile yaşamsal faaliyetlerini sürdüremedikleri, dolayısı ile elde ettikleri kamu kaynaklarının etkin kullanım ve yönetiminin önemli hale geldiği ayrıca ifade edilebilir.

Kamu kurumları yıllık ve dönemsel olarak mal ve hizmet ihtiyaçlarını giderebilmek için oluşturdukları bütçeler ile faaliyetlerini yürütmektedir. Dülger ve diğerleri (2012, s.4) klasik anlamda bütçeyi, “devlet bütçesi kamu kurum ve kuruluşlarının, belirli bir dönem için gelir ve giderlerini tahmin eden, bunların uygulanmasına önceden izin veren hukuki bir dokümandır” şeklinde tanımlamıştır. Bütçe hakkı konusunda ilk adımı atan ülke İngiltere’dir (Kurnaz, 2010, s.31). Yukarıda da ifade edildiği gibi devlet üniversitelerinin bütçelerinin büyük bir bölümü devlet tarafından

karşılanmaktadır. Fırat (2016, s.322), devlet üniversitelerine sunulacak bütçe diğer kamu kurumlarında olduğu gibi yasama organı tarafından onaylamakta, yürütme organı ise kamu organlarınınca mal ve hizmetin üretilerek gelirlerin toplanmasını sağladığını, olası bütçe veya usullere ilişkin usulsüz veya anlaşmazlıklara dönük durumlar ise yargı tarafından çözüldüğünü ifade etmiştir.

Tüm kamu kurumları için harcama yönetimi ve bütçe yönetim sistemi kritik bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır (Yazıcı, 2015, s.90). Karacan (2010, s.176)'a göre, son yıllarda yaşanan büyük krizler, kamu sektörlerini de etkilemiş, geleneksel bütçe sistemi sorgulanır hale gelmiştir. Kamu kurumlarında bu durum performans yönetimi ve stratejik yönetim gibi reformlar gündeme getirmiştir. Bu durum performans esaslı bütçeleme anlayışına kamu kurumlarının girmesini neden olmuş ve uzun dönemli, kapsayıcı, esnek, sonuç odaklı, hesap verebilirliği olan *Performans Esaslı Bütçe* yapınınması ülkemizde de olduğu gibi pek çok ülke tarafından kabul görmüştür.

Türkiye'de *stratejik planlamaya dayalı Performans Esaslı Bütçe (PEB) sistemine* ilişkin aşamalar; stratejik plan (hazırlık, stratejik analiz, misyon, vizyon, amaç hedefler, maliyetlendirme, izleme ve değerlendirme), performans planlama öncelikli amaç ve hedefler, performans hedef ve göstergeleri, faaliyetler, faaliyet-proje maliyetlendirme, kaynak ihtiyacı, performans programı), performans esaslı bütçe uygulama (performans bütçe, harcama birimleri, kaynak tahsisi, izleme ve değerlendirme), performans ölçme ve değerlendirme (izleme ve değerlendirme, faaliyet raporu, iç ve dış denetim, performans geliştirme ve geri bildirim), şeklindedir. Bu bir döngü halinde yıllık olarak sürmektedir (Bal, 2015, s.32). İfadeden de anlaşılacağı üzere oluşturulan stratejik plan, yıllık performans programı ve performansın izlendiği faaliyet raporları tam bir denetim, izleme ve kontrol imkanı sağlamaktadır.

5018 sayılı kanunun kapsamında kamu kurumların bütçeleri şekillenmektedir. Orta ve uzun vadeli yapılan stratejik planlamalar doğrultusunda elde edilen bütçeler, yıllık uygulamalar ve ilgili stratejik planlara göre bütçenin harcadığını gösteren ve izlenmesini sağlayan faaliyet ve performans raporları ile yürütülmesi sağlanmaktadır (Erüz, 2005, s.65).

Türkiye'de geçerli olan yaklaşım kamu üniversitelerinin devlet tarafından hazineден ayrılan bütçe ile desteklenmesi, kendi öz gelirleri, bağış, harç ücretleri ve yardımlar ile kendilerine ek kaynak oluşturmaları şeklindedir. Bu bütçeler için kurumların stratejik eylem planları önem teşkil etmekte, kurumlar yıllık veya beş yıllık

uzun soluklu planlamaları ile ödeneklerini almaktadır. Performans Esaslı Bütçe yapısı tüm kamu kurumlarında olduğu gibi yükseköğretim kurumlarında da bütçe yönetimi için kullanılan sistemdir.

Son yıllarda Türkiye'de köklü üniversitelerin birim ve personel sayısı itibariyle büyük bütçeleri aldığı görülmekte, daha küçük ve yeni açılan yükseköğretim kurumlarının bu kaynaklardan çok küçük oranda faydalandığı görülmektedir. Ülkemizde hızla artan üniversite sayısı ve yükseköğretimdeki talep artışı özellikle yeni açılan üniversiteler ile on, on beş veya daha eski ve köklü üniversiteler arasında kaynak dağılımında sorgulanması gereken durumlar oluşturmuştur (SBB, 2021). Yeni açılan üniversiteler yeni bina ve kadrolaşma ve yükseköğretim talebine daha fazla destek olma gayretinde iken, kökleri daha eskiye giden öğrenci sayısı elli altmış binlere ulaşmış veya aşmış üniversiteler ise var olan fakülte ve enstitülerini daha iyi hale getirmek için kaynakları kullanma gayretine gitmiştir. Bu durum yükseköğretim kurumlarının gerek hazineден ayrılan gerekse kendi öz kaynakları ve harç, bağış, yardımlar ile elde ettikleri kaynakların daha etkin yönetimini zorunlu kılmıştır. Tüm bu gerçeklik içinde tüm kamu kurumlarında olduğu gibi yükseköğretim kurumlarında etkin kaynak yönetimi ve verimlilik, bu kurumlar faaliyetlerini sürdürdükleri sürece tartışılmaya ve sorgulanmaya devam edeceği bir gerçektir. Bu gerçeklik içinde ve günün dinamikleri ile yükseköğretim kurumlarının en ideal sistemi kendi iç dinamiklerini gözetenek, kurgulamaları gerekmektedir.

2.2 Yükseköğretim Kurumları İçin Malzeme Tedarik Sistemi

Yükseköğretim kurumlarında insan ve malzeme gibi kaynakların en uygun şekilde (etkin, ekonomik ve verimli) değerlendirilmesi için gerekli çalışmaları bağlı bulunulan mevzuat ve kanunlar doğrultusunda İdari Mali İşler Daire Başkanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir (Ege İMİD, 2021; İTÜ İMİD, 2021; ODTÜ İMİD, 2021). Yükseköğretim kurumlarında merkez bütçeden birimlere (fakülte, meslek yüksekokul, yüksekokul, merkezler, rektörlük birimleri, enstitüler gibi) bir önceki yıllık talep ve faaliyet gerçekleştirim maliyetleri referans alınarak ve talepleri dikkat edilerek, üniversite merkez bütçesinden kaynak ayrılmaktadır. Bu bütçe planlaması strateji daire başkanlığı altında gerçekleştirilen stratejik plan doğrultusunda gerçekleşmektedir. Planların yıllık gerçekleşimini sağlayan performans raporu ve denetimi sağlayan faaliyet raporlarıdır. Yükseköğretim kurumları kurumun harcama kalemlerinin kanun ve mevzuata uygun olarak harcanmasından birinci derecede sorumlu idari birimidir. Her ne kadar İdari Mali İşler Daire Başkanlığı'nın görev tanımları sabit olsa da farklı kurumlarda farklı organizasyon

şemalarına sahip oldukları görülmüştür (Bakınız; ODTÜ İMİD, İTÜ İMİD, EGE İMİD, DEÜ İMİD). Örneğin Orta Doğu Teknik Üniversitesinde İdari Mali İşler Daire Başkanlığı altında Kalite Koordinatörlüğü yapılmış, ayrıca satın alma işlemleri için dış satınalma ve iç satınalma müdürlükleri kurulmuştur (ODTÜ İMİD, 2021). Dokuz Eylül Üniversitesinde ve İstanbul Teknik Üniversitesi satınalma şube müdürlüğü altında satın alma işlemleri sürdürülmektedir (İTÜ İMİD, 2021; DEÜ İMİD, 2021). Ege Üniversitesinde satınalma şube müdürlükleri ihale ve satın alma şeklinde ifade edilmektedir. Tüm kurumlarda İdari Mali İşler Daire Başkanlığı ilgili üniversitenin genel sekreter yardımcılığı makamına bağlıdır.

Görüldüğü üzere yükseköğretim kurumlarında İdari Mali İşler Başkanlıkları tüm kurumlar için standart bir organizasyon yapısına sahip olmasa da tüm yükseköğretim kurumlarında insan ve malzeme kaynakların etkin kullanımından birinci dereceden sorumlu idari birimdir. Yukarıda da ifade edildiği gibi yükseköğretim kurumları tüm diğer kamu kurumları gibi performans esaslı bütçe sistemi ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Performans esaslı bütçe yapısında performans bilgisi esastır. Performans ölçüsünün oluşturulması, hedef ve göstergelerin belirlenmesi kurum yetkililerinin inisiyatifinde kurum öngörülerine dönük gerçekleştirilmektedir. Sübjektif niteliği içinde barındırması bu göstergeler için eleştiriye açık önemli bir özelliği olduğu ifade edilebilir. İdari Mali İşler Daire Başkanlığı altında etkin bütçe yönetimi ve planlamanın sağlanabilmesi için malzeme veya insan kaynaklarının yönetimine, planlanmasına, verimlilik ve etkinlik arayışına dönük çalışmaların gerçekleştirilmesi, hem performans programında kurumun gerçekçi ve kurum ihtiyaçlarına yönelik hedeflere yönelmesine, hem kurum gereksinimlerinin giderilmesine, ortaya konulan performansın kurum içinde sinerji oluşturmasına fayda sağlayacaktır. Bunu sağlayabilmek için de kurum geneli malzemelerin talep sürecinden, satın alınmasına kadar yönetilebilmesi, ardından malzemenin bir planla-uygula-kontrol et ve önlem al döngüsü içinde kurum faaliyetlerinde uygun ve doğru şekilde, ihtiyaçlara dönük kullanımı, bakımı ve yaşam ömrü dolduğunda ise uygun bir şekilde geri dönüştürme işlemleri için ilgili adımların atılması gerekmektedir. Bu ihtiyaç veya ihtiyaçların bütününe dönük gerçekleştirilebilecek bir uygulama, bir kayıt sistemi, elde edilen kayıtların yönetimine ve raporlanmasına, yönetici kararlarında kullanılması, kurumsal kaynak yönetimini iyileştirebilir, kurum yöneticileri için ve denetim unsurları için bir için referans kaynak olabilecektir.

Yükseköğretim kurumlarında denetim unsuru, iç denetçiler ve Sayıştay tarafında çeşitli dönemlerde

gönderilen denetçiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Performans değerlendirilmesi ise kurum içi değerlendirme ve kurum içi değerlendirme olarak şekillenmektedir. İdare bütçesi farklı harcama birimlerine (Enstitü, fakülte, meslek yüksekokulu, yüksekokul, merkez gibi.) faaliyet ve harcama gerçekleştirim raporlarına ve malumatlarına göre dağıtılmakta, gene bu birimlerden *idare faaliyet raporu* çerçevesinde harcama kalemleri değerlendirilebilmektedir (Maliye Bakanlığı, 2004, s.13).

Geliştirilen bu çalışma bahsi geçen tüm bu ihtiyaçların farkına varılarak gerçekleştirilmiştir. Yükseköğretim kurumları için bir farkındalık oluşturması amacıyla, endüstri 4.0 çağında, iş zekası gibi güncel bir teknoloji ve kurumsal malzeme tedarik süreçlerinin yönetimine hizmetini ve kaydını sağlayan bilgi sisteminin geliştirilmesi ile gerçekleştirilmiştir. Olası kazanımları demo veriler ve olası senaryolar ile tartışmaya açılmış, gerek İdari Mali İşler Daire başkanlıkları web sitelerinden, görev ve hizmet tanımları, misyonları ve organizasyon yapıları da analiz edilip değerlendirilerek, kurumsal bütçe dağılımındaki etkinliği ve kurumsal kaynak yönetiminde yeri tartışmaya açmaktadır.

3. YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI VE İŞ ZEKÂSİ TEKNOLOJİSİ

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerleme, her sektörde olduğu gibi eğitim sektöründe de son teknoloji araçlarının kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum hem sektör içindeki rekabetten hem de sektörün bir paydaşı olmuş yöneticilerin işlerini iyi yapma ve yürüttükleri faaliyetleri bilgiye dayanan etkin kararlar alarak sürdürme arzusundan kaynaklandığı ifade edilebilir. Bu durum eğitim sistemi içinde sadece rekabet avantajı sağlayan bir unsur değildir. Eğitimin öğrenci, öğretmen, bütçe, aktiviteler, materyal gibi pek çok aşamasına hakim, süreçleri kontrol altına almış yöneticiler, faaliyetlerinin verimli ve sürdürülebilir olmasını sağlayacakları gibi, sunulan hizmetin bilgi ve taleplerin bütünleşmesi ile olmasını sağlayacaklardır. Zulkefli ve diğerleri (2015), üniversiteler, iç ve dış kaynaklardan toplanan ve dağıtılan artan miktarda veri nedeniyle, mevcut veri ve bilgilerin daha iyi kullanılması için sürekli olarak yeni teknik ve yönetsel yaklaşımlar arandığını, ortaya çıkan bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, üniversitelerin daha önce mümkün olmayabilecek verileri toplamak için yenilikçi araçlar geliştirmesini sağladığını ifade etmiştir. İş zekası teknolojisi bu noktada pek çok sistemden beslenen ve günümüzde operasyonel, taktik ve stratejik düzeyde farklı karar seviyelerinde kullanılabilecek bir dijital araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Damar ve diğerleri (2018, s.197), iş zekası teknolojisi için veri madenciliği ve diğer istatistiksel yöntemler ile birlikte kullanabilen, ihtiyaca dönük kolay, hızlı ve etkin bir şekilde

kurgulanabilen, amaç ve hedeflere dönük raporlar sunan bir teknoloji olarak ifade etmişlerdir. Duan ve Xu (2012, s.679) iş zekası teknolojisini kurumsal faaliyetler sonucunda elde edilen ham verilerin stratejik, taktik veya operasyonel karar verme amaçları için yararlı bilgiye dönüştürme süreci olarak ifade etmişlerdir. Zeng vd., (2012,s.297), iş zekasını, doğru bilgiyi doğru zamanda doğru formatta toplama işlemi olarak belirtmiştir. Üretilen sonucun işletme karar süreçlerine doğrudan bir etkisi olduğunu belirtmiştir.

Mudzana ve Maharaj (2015, s.2) iş zekası teknolojisini, estetik açıdan zengin ve amaca yönelik raporlar üreten bir teknoloji ve karar vermeyi geliştirmek için kullanılan uygulamalar olarak tanımlamaktadır. Wowczko (2013, s.1107) iş yerinde insanların daha iyi kararlar almasına yardımcı olan bir dizi teknoloji ve çözüm olduğunu belirtmiş, iş zekası teknolojisinin karar vermedeki rolüne vurgu yapmıştır. Hartley ve Seymour (2010, s.116) iş zekasını; veri birleştirme, analiz ve raporlama yetenekleri sunarak, kullanıcıların bir kuruluşun verilerinden en iyi şekilde yararlanmasına yardımcı olan bir bilgi ve iletişim teknolojisi aracı olarak tanımlamaktadır. İş zekası raporlarının en önemli özelliği belirlenen amaç ve ihtiyaçlara dönük ve bu ihtiyacı giderecek ilgili verilere göre hazırlanmasıdır. Bu nedenle iş zekası, doğru bilginin doğru zamanda doğru formatta toplanmasını gerektirir.

Organizasyonlar, bu teknolojilerin yardımıyla değer ve rekabet avantajı yaratmak ve sürdürmek için geliştirilen bilgi ve becerileri kullanabilirler (Mitchell ve Boyle, 2010, s.67). Raporlama sistemlerinden elde edilen bulgular, işletmelerdeki operasyonel, taktik ve stratejik karar süreçlerinde etkilidir. (Zeng vd., 2012, s.297). Kuruluşlar iş zekası teknolojisini çeşitli amaçlar için kullanabilir ve kullanıcı sayısı ve kullanım alanları karar verme ihtiyaçlarına göre değişebilir (Ateş, 2008: 45). Bu bağlamda Ahmed ve diğerleri (2011) ilgili uygulama türlerini stratejik, taktik ve operasyonel iş zekası olarak sınıflandırmış ve Ahmad (2015) bir iş zekası modelinin genel bir çerçevesini önermiştir.

İş zekasının temel amacı, verilere etkileşimli erişim (genel olarak gerçek zamanlı), veri manipülasyonuna izin vermek ve işletme yöneticilerinin ve analistlerin ilgili analizleri yapmalarını sağlamaktır. Verilerin bilgiye, kararlara ve nihayetinde eyleme dönüştürülmesi, iş zekası sisteminin temelidir. Başarılı bir iş zekası sürecinin merkezinde, yüksek mimari yeteneklere sahip iyi tasarlanmış bir veri ambarı yer almaktadır. Son kullanıcılar, iş zekası kapsamında çeşitli araç ve teknikleri kullanarak bir veri ambarında ve iş analitiği kapsamında sağlanan platformlarda veriyle çalışabilirler (Eckerson, 2003).

Literatür incelendiğinde yükseköğretim kurumlarında iş zekasının uygulanmasına dönük pek çok çalışmaya rastlanmaktadır. Gerçekleştirilen çalışmalar yükseköğretim kurumlarında etkin ve sürdürülebilir bir bilgi sistemi için iş zekasının önemini (Guster ve Brown, 2012; Scholtz vd., 2018), büyük veri ve yükseköğretim kurumlarında büyük veri ile baş edebilmek için etkin bir teknoloji olarak iş zekası teknolojisini (Ong, 2016; Gupta vd., 2015), yükseköğretim kurumları için veri analitiği için iş zekası teknolojisini kullanımı (Drake ve Walz, 2018), yükseköğretim kurumlarında kaynak yönetimine dair çözüm olarak iş zekası teknolojisini kullanımı (Kleesuwana, 2010; Calitz vd., 2018) tartışan pek çok farklı başlıkta çalışmalardır. Bilgi üreten, tüm sektörlerin nitelikli istihdam gereksinimlerini çözebilmek için personel yetiştiren yükseköğretim kurumlarında çağın gereksinimlerine uygun bir yönetim anlayışı gereksinimi şarttır. Ülkeler arasında hangi ülkeler yükseköğretim kurumlarında işledikleri insan kaynağını en etkin kullanıyorsa uzun vadede teknolojiye, ekonomik gelişmede ve toplumsal refahta ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle içinde bulunduğumuz çağda özellikle Türkiye gibi kıt kaynaklara sahip ülkeler için var olan kaynakların en etkin şekilde yönetilmesi elzemdir. Kurumsal ihtiyaçların yönetilmesi ve bunların denetlenmesi, kontrol edilmesi ve elde edilen veriler üzerinde değerlendirmede bulunulabilmesi, bunun yönetici ihtiyaçlarına yönelik etkin bir şekilde görselleştirilmesi yükseköğretim kurumları için de gereksinim duyulan bir unsurdur.

Yükseköğretim kurumlarının performansa dayalı bütçe yönetimi içinde pek çok farklı birim üzerinden gelecek malzeme taleplerine karar verilmesi ve bu taleplerin yoğunlaştığı noktalarda iyileştirmelere gidilebilmesi etkin malzeme yönetimini, etkin tedarik sürecini ve özetle kaynak yönetimini sağlayacaktır. Yukarıda ifade edilen tüm tanımlar ve yükseköğretim kurumlarında kullanım alanları dikkate alındığında iş zekası teknolojisi bu noktada uygun bir teknolojidir.

4. YÖNTEM

Çalışmada yükseköğretim kurumlarında kaynak yönetimi için önemli bir unsur olan ve kurumsal bütçe ve giderler içinde önemli bir yere sahip yıllık tedarik edilen malzemelerin (gıda, servis hizmetleri, temizlik malzemeleri, kırtasiye gibi.) etkin satın alınması ve sonraki etapta tedarik edilen ürünler üzerine iyileştirme çalışması yapılabilmesi için bir bilgi sistemi modellenmiş ve demo veriler ile çalıştırılmıştır.

Gerçekleştirilen sistemin geliştirilmesi sürecinde:

- Yükseköğretim kurumlarının bütçe yönetimi mevzuat ve kanunlar yönünden incelenmiştir.

- Yükseköğretim kurumlarına Türkiye'nin genel bütçesi içinde ayrılan ödenek ve kurumların özgelirler değerlendirilmiştir.
- Literatürde gerçekleştirilmiş bütçe, bütçe yönetimi, iş zekası teknolojisi ve yükseköğretim kurumları için uygulama alanları, yükseköğretim finansmanı, stratejik plan, yükseköğretim kurumlarında idari mali işler ve strateji geliştirme daire başkanlıkları gibi pek çok farklı başlıkta literatür taraması yapılmıştır. Bu sayede çalışmanın doğru amaca hizmet etmesi, probleme en doğru şekilde odaklanması ve yükseköğretim kurumları ihtiyaçlarına dönük etkin bir çalışma modelini ortaya koyabilmesi amaç edinilmiştir.
- Kurumların ilgili birimlerinin web siteleri üzerinden değerlendirmelere gidilmiş, kurumsal kaynak yönetiminin etkinleştirilmesi için olası tüm kaynaklardan geri bildirimler derlenmiştir.
- Yükseköğretim kurumlarında kaynakların yönetiminden birinci derecede sorumlu olan birimi İdari Mali İşler Daire Başkanlığının görev tanımları ve sorumlulukları, pek çok yükseköğretim kurumunun internet sayfasındaki veriler de analiz edilerek değerlendirilmeye gidilmiştir.
- Yükseköğretim kurumlarının malzeme tedarikinden ve satın alma sürecinin yükseköğretim kurumunda nasıl şekillendiği üzerinde bir analiz gerçekleştirilmiştir.
- Kurum ihtiyaçlarının neler olabileceği üzerinde değerlendirmede bulunulmuş, bilgi sistemi inşası ve modellenmesi için ihtiyaç analizi gerçekleştirilmiş, gerekli sistemin modellenmesi ve kodlanmasına geçilmiştir.
- Olası veri akışlarına dönük, değişik seviyelerden olası yönetici ihtiyaçları da dikkate alınarak Microsoft Power BI iş zekası teknolojisi ile bir raporlama ve veri analiz uygulaması geliştirilmiştir.

Geliştirilen uygulamada kullanılan teknolojiler Oracle veritabanı, PHP Programlama Dili, Microsoft Power BI iş zekası teknolojisidir. Raporlama ve görüşmeler sürecinde Microsoft Office Word ve Microsoft Office Excel programlarından da faydalanılmıştır. Ayrıca bir web uygulaması olduğu için HTML, CSS ve Javascript dilleri de ayrıca geliştirme aracı olarak kullanılmıştır.

5. BULGULAR ve TARTIŞMA

Çalışmada, yöntem bölümünde de ifade ettiğimiz adımlarda elde edilen bulgular ve uygulama deneyimi ve edinilen tecrübe paylaşılacaktır. Öncelikle ilk söylenmesi

gereken nokta, literatür bölümünde de paylaşıldığı üzere kamu kurumlarında performansa dayalı bütçe yönetimi içinde geliştirilen bu ve bunun gibi uygulamaların gerek kurumsal kaynak yönetimine gerekse etkin ve verimli kurumsal yönetişime katkı sunacağı ifade edilebilir. Farklı başlıklar altında yukarıda literatür bölümünde de ortaya konulduğu gibi, içinde bulunduğumuz endüstrü 4.0 çağında, bilginin ve bilgi sistemlerinin her geçen gün hayatımızın her noktasına girdiği bu dönemde, yükseköğretim kurumlarında daha etkin yönetim için çağın nimetleri olan teknolojilerden üniversitelerin daha fazla kullanması gerekmektedir. Aşağıda sırasıyla iş süreçlerinden elde edilen deneyim ve kurum web sayfalarından elde edilen bilgiler ışığında edinilen bilgiler paylaşmakta, ardından geliştirilen uygulamamız için entity relationship diyagram dediğimiz varlık-bağıntı modeli sunulmakta, geliştirilen uygulamanın ekran görüntüleri ve belirlenen kullanıcı rollerine göre fonksiyonları ortaya konulmaktadır.

5.1 Sorumlu Birimler ve Saha Değerlendirmesi

Geliştirilen uygulama öncesinde yükseköğretim kurumlarında kaynakların yönetiminde hangi birim veya birimlerin etkin bir şekilde görev aldığı üzerine mevzuat, kanun ve yönetmelikler yanında, kurum organizasyon yapıları ve internet sayfaları üzerinden değerlendirilmeye gidilmiştir. Elde edilen ilk bulgularımız insan ve mali kaynakların yönetiminden İdari Mali İşler Daire Başkanlığının görev aldığı görülmektedir. Her ne kadar insan kaynakları dendiğinde ilk akla gelen birim yükseköğretim kurumlarında personel daire başkanlıkları olsa da özellikle gerçekleştirilen internet sayfası analizinde sözleşmeli personellerin istihdamı konusunda sorumluluk aldıkları görülmektedir. Bu durumun kurumun mali kaynaklar konusunda sorumlu olmasının getirdiği bir fonksiyon olduğu ifade edilebilir. Alınan temizlik veya güvenlik hizmetlerinin, farklı bir kurum tarafından üniversitelere satışı, ihale yoluyla gerçekleşmektedir. İlgili birim bu ihale sürecinden sorumludur. Mali noktada ihale ve servis hizmetinin satın alınması sürecinde yerine getirilen sorumluluğunun personel yönetimi veya destek hizmetleri personelleri üzerinde bir kaynak yönetimi fonksiyonuna dönüştürmüştür. İçinde bulunan bu durum üniversitelerde Personel Daire Başkanlıklarının sorgulanan niteliklerine (Damar vd., 2021, s.40-41) bir başka sorgu atmaktadır. Gökşen ve diğerleri (2015), yükseköğretim kurumlarında bu şekilde destek hizmeti gibi görev alan sözleşmeli personellerin aslında kurumun iş gücü kaynağında rakamsal olarak ve sağladığı hizmetler açısından önemli bir yer edindiğini, kuruma da önemli bir maliyetinin olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca kurumlara işgücü istihdam etmek stratejik bir karar noktası olduğunu ve işgücü verimliliğinin ölçülmesi ve yönetilmesi gereken önemli bir performans ölçütü

olduğunu belirtmişlerdir. Bu fonksiyonlar ise İdari Mali İşler Daire Başkanlığı tarafından mı yoksa Personel Daire Başkanlıkları tarafından gerçekleştirilecektir?

Damar ve diğerleri (2021, s.40-41), modern anlamda insan kaynakları yönetiminin yükseköğretim kurumlarında gerçekleşmediğini, bu konuda problemleri olduğunu belirtmişlerdir. Personel Daire başkanlıklarının günümüz dinamikleri ile görev tanımları ve sorumluluk alanlarının tüm kurumlarda insan kaynaklarını misyonu ile revize edilmesinde fayda görülmektedir. Genel olarak personel daire başkanlığı birimi, özel üniversitelerde insan kaynakları adıyla faaliyet göstermektedir. Özellikle kamu kurumlarındaki yetkililer, kurumlarının personel daire başkanlıklarını yeterli görmektedir.

Kamu üniversitelerinde mali bütçenin etkin kullanımı ve yönetimi konusunda Strateji Geliştirme Daire Başkanlıkları ve İdari Mali İşler Daire Başkanlıkları bu birimlerin sorumlu olduğu üst yönetim ile birlikte, öncelikli sorumlu idari birimlerdir. Kamu kurumlarında bütçe yönetimine ilişkin sorgulanan sorular şu şekildedir;

- Üniversitelerde bütçe planlaması neye göre nasıl yapılmakta ve nasıl takip edilmektedir?
- Birimler bütçeleri neye göre dağıtmakta ve nasıl kontrol edilmektedir?
- Kurum dışından kurum bütçesinin denetimine yönelik ne tür sistemler mevcuttur? İlgili sistemlerin kurumu bağlayıcı yönleri nelerdir?
- Kurum kaynakları için stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporu nasıl hazırlanmaktadır?
- Kurum içi performans dayalı bütçeleme için performans ölçütlerini ortaya koyan bir yazılım mevcut mudur?
- Öngörülme bütçe kalemleri için nasıl bir yol izlenmektedir? Ek bütçe kalemleri için nasıl bir yol izlenmektedir?
- Sahip olunan insan ve maddi kaynakların denetiminde kurum içi ve kurum dışı denetim nasıl gerçekleştirilmektedir?
- Malzeme tedariki için olası bir kayıt veya bilgi sisteminden beklentiniz, denetim, koordinasyon, sürdürülebilirlik ve yönetim fonksiyonları ile değerlendirildiğinde nelerdir?

Orta Doğu Teknik Üniversitesinin 2020 yılı ödenekleri üzerinde bir değerlendirme yapıldığında; kuruma toplamda 575.977.000 TL ödenek tahsis edilmiş ve bu ödeneğin 512.003.000TL'si hazine yardımı ve 63.974.000

TL ise öz gelirden karşılanmıştır (ODTÜ Mali Tablolar, 2021). Kurum kaynaklarının yaklaşık %12'sini kendi oluşturduğu öz gelirden elde ettiği, bu oranın Türkiye'deki Yüksek Öğretim Kurumları içinde yüksek bir oran olduğu ayrıca görülebilir (SBB, 2021). İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ Bütçe Giderleri, 2021) ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ Mali Tablolar, 2021) gibi kurumların mali bütçe yapılanmaları değerlendirildiğinde, kurumlarının merkezi bütçeden elde ettiği bütçenin yaklaşık %80-85'inin zorunlu harcamalara gittiğini görülebilmektedir. Örneğin bir kurumun elinde bulunan 100 liranın 85 lirasının aslında yaşamsal faaliyetleri olan eğitim, öğretim ve araştırma faaliyetlerinin sürmesi için bina, enerji, maaş, kira vb. harcamalara gittiğini ifade etmişlerdir. Bu harcamaların, personel giderleri, elektrik, doğalgaz, su ve benzeri enerji ve tüketim giderleri yanında kira ve zorunlu lisans anlaşmaları (kullanılan ofis yazılımları, işletim sistemi yazılımları, özel araştırmalarda kullanılan paket programlar, özellikle kütüphane süreçlerinde zorunlu olarak erişim sözleşmeleri, çeşitli veri tabanların bağlanma ve kaynak erişim yetkileri gibi) giderlerinin olduğu ayrıca belirtilmiştir. Aslında yükseköğretim kurumlarının elinde bulunan %20-15'lik bir bütçe kaleminde etkinlik alanı olduğunu ve performans veya verimlilik unsurlarının bu %20-15'lik dilim için gerçekleştirilebileceğini, kurum inisiyatifinde olabileceğini ifade edilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında özellikle tüm kamu kurumları için zorunlu olan % 80-85 giderlerinin Türkiye'deki tüm devlet üniversiteleri için geçerli harcamalar olarak da ifade edilebilir. Bu probleme bütüncül bir şekilde yaklaşılmasında fayda görülmektedir. Büyük bir oran ve büyük bir kaynak karşımızda bulunmaktadır. Bu kaynak üzerinde tüm kurumlarımızı iyileştirebilecek iyi düşünülmüş ve kurumların iyileşmesini sağlayacak projelerin Türk Yükseköğretim Sistemi içinde önemli kazanımlara sebep olacağı ifade edilebilir. Belki de TÜBİTAK tarafından etkin insan ve maddi kaynakların yükseköğretim kurumları için yönetimi veya kamu kaynaklarının etkin yönetimi proje çağrı başlıkları ile fon sağlama yararlı olabilecektir.

Ayrıca elde edilen bir diğer kritik bulgu, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından tüm kamu kurumlarında olduğu gibi devlet üniversitelerine de zorunlu olarak çeşitli dönemlerde çeşitli verilerin belirlenen kurum yetkililerince Kamu Harcama ve Muhasebe Bilişim Sistemi (KBS) üzerinden girildiği verisidir. Bu tür sistemlerin olması kurum yetkilileri tarafından ilgi ile karşılanmakta ve kritik önemde görülmektedir.

KBS yani Kamu Harcama ve Muhasebe Bilişim Sistemi projesi ile "harcama ve muhasebe birimlerinin mali işlemlerini bir otomasyon sistemi içinde toplamak suretiyle harcamayı tahakkuk ettiren harcama birimleri ile ödemeyi

gerçekleştiren muhasebe birimleri arasında güvenli, hızlı ve elektronik ortamda bilgi akışının sağlanmasını hedefleyen” bir projedir ve “KBS alt sistemleri olarak geliştirilen uygulamalar, yaklaşık 60.000 harcama biriminde değişik rollerde yaklaşık 200.000 kişi tarafından kullanılmaktadır.” (KBS, 2021). Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü internet sayfasında KBS alt sistemleri; Kamu Personel Harcamaları Yönetim Sistemi (KPHYS), Harcama Yönetim Sistemi (HYS 2018), Taşınır Kayıt ve Yönetim Sistemi (TKYS), Genel Yönetim Mali İstatistik Uygulaması (GYMİS), Kamu Elektronik Ödeme Sistemi (KEÖS), KBS Kullanıcı Raporları (Bütçe, Personel vb.), Sendika Uygulaması, İhtiyaç Fazlası Taşınır Uygulaması, uygulama destekleri için çağrı merkezi, Kamu Elektronik Bordro Sistemi (e-Bordro), Kamu Taşıtları Yönetim Bilgi Sistemi (TBS), şeklinde sıralanmıştır (KBS, 2021).

Kurumlar için sunulan bilgi sistemlerinin önemi büyük olmak ile birlikte, ilgili uygulamaların merkezi sistemin ihtiyaçlarına yönelik kurgulandığı, merkezi otoritenin izleme ve kontrol amaçlarına yönelik olduğuna dönük bir intiba uyanmıştır. Elde edilen kritik bulgulardan birisi kamu kaynaklarının etkin kullanımına dönük servis edilen bu uygulamaların birlikte konuşması konusunda problemlerin olduğu veya etkin kullanılmadığıdır. Ayrıca kullanılan uygulamalarda üniversitelerin etkinliğini artıracak, lokal olarak çalışan, sıfırdan bir satın almayı (iki yüz üzerindeki üniversite için iki yüzün üzerinde satın alma işlemi yapar. Yazılımların nitelik ve sürdürülebilirliği, etkinlikleri de uzun vadede tartışılması gereken diğer risk ve olgulardır.) gerektirmeyecek şekilde, geliştirilen bu merkezi sistem üzerinde modüler bir şekilde kurum yöneticilerine değişik seviyede kaynak yönetiminde karar verme süreçleri için destek olacak ek uygulamaların geliştirilmesinin çok gerekli olduğunu belirtmişlerdir.

Geliştirilecek bu yönde bir uygulamanın şeffaf yönetim ilkesi ile uyumlu olabileceği, kayıt altına alınan harcama bilgilerinin, iç ve dış denetim organları için önemli referans veri sağlayacağı da ayrıca ifade edilebilir. Tüm kamu kaynakları için referans bir veri ambarı oluşturabilecektir. Bu şekilde bir kaynak zorunlu harcamalar veya ödeneklerden etkin faydalanılması adına, merkezi birimlerde yer ala kural koyucular, planlamacılar, performans yönünden iyileştirme arayışı içinde olan araştırmacı ve uzmanlar için önemli bir veri kaynağı oluşturacağı da ortadadır.

Ayrıca Damar ve Karaman (2021, s.206)’ın çalışmalarında da belirttiği gibi, kurumların faaliyetlerini daha şeffaf ve verimli sürdürebilmeleri, hesap verilebilmeleri ve vatandaşın bilgilenmesi için önemli görülmekte, bu noktada kamu kurumlarının açık veri olarak faaliyetleri konusunda kamuya veri sunmasında fayda görülmektedir.

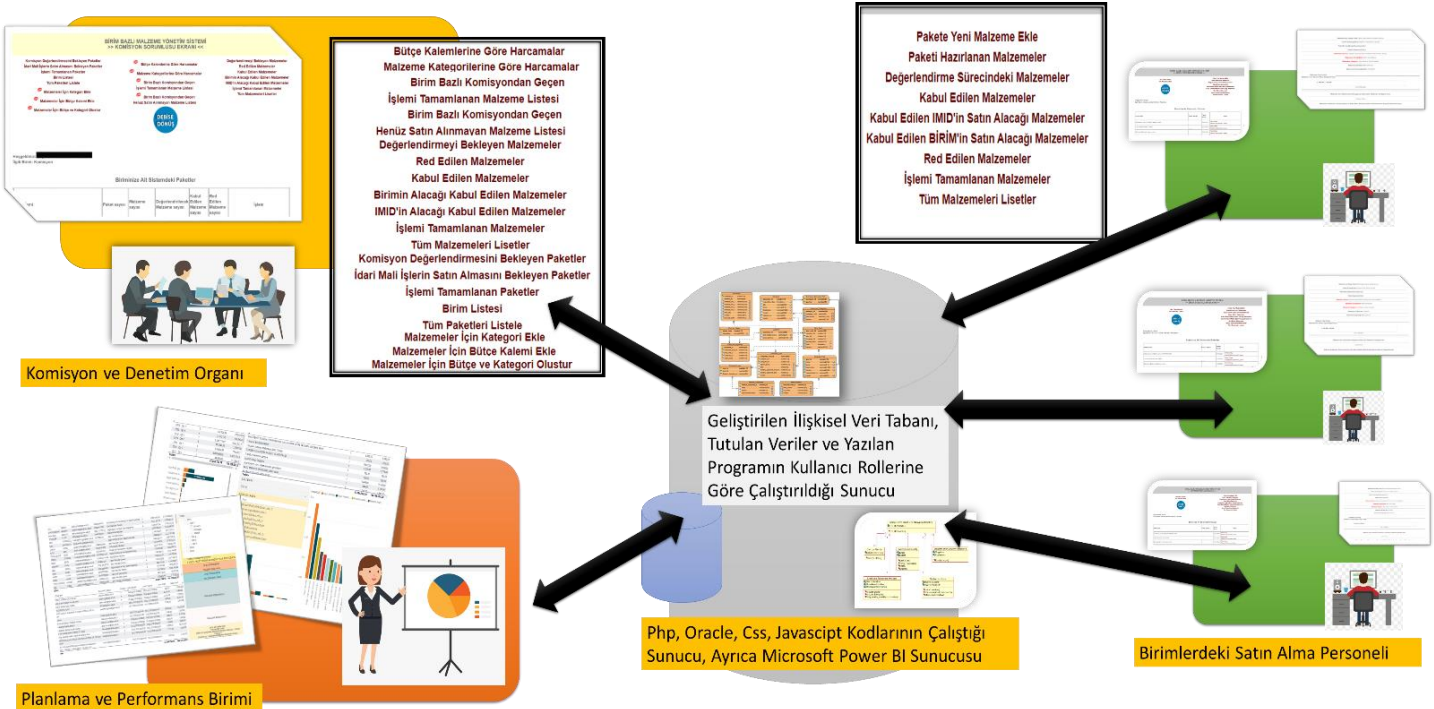
Kamu kaynaklarının etkin kullanımı, olası usulsüzlüklerin engellenmesi, kaynakların daha etkin kullanımına dönük akademik çalışmaların yapılabilmesi adına da bu tür girişimler önemli görülmektedir. Bu noktada bilbiyometrik veri tabanlarında olduğu gibi farklı analizlere imkan sağlayacak dosya formatları ile veriler araştırmacılara sağlanabilir. Özellikle sosyal bilimler alanında oluşan veri sıkıntısı ve gerçek problemlere dönük üretilecek çözüm çalışmalarına da katkı sunacağı, kamu yönetim fonksiyonlarını daha şeffaf, hesap verebilir şekilde tartışmasına imkan vereceği düşünülmektedir. Gerçekleştirilecek bu tür çalışmalarda yetkililerin, Kişisel Verilerin Kullanım Kanunu, kamu bilgisinin gizliliği ve diğer mevzuat ve yönergelere uygun maksimum faydalı bilginin paylaşılmasında, ülkemizde şeffaf yönetim algısının gelişmesi, açık veri konusunun daha iyi idrak edilmesi ve kamu kaynaklarının etkin kullanımı için fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Ege Üniversitesi İdari Mali İşler Daire Başkanlığı web sitesinde (EGE İMİD, 2021) hizmetlerimiz başlığı altında; “Aylık bütçe harcamalarının kontrolünü yapar ve içinde bulunan günün mali durumunu inceler, gerektiğinde ilgili yerlere bilgi verilmesini sağlar.”, hizmet kalemi yer almaktadır. Bu hizmet kaleminden de anlaşılacağı gibi İdari Mali İşler Daire Başkanlıkları elde kalan bütçenin kullanımı konusunda üst yöneticilere bilgi vermek ve bütçenin etkin kullanımı konusunda da önemli sorumluklara sahip olduğu görülmektedir. Birimlerden gelen ek bütçe taleplerini, kaynakların etkin yönetimi, ilgili birim için önemli bir sorumluluk alanı olarak ortaya çıkmaktadır. İdari Daire Başkanlıkları sayesinde birimlerin satın alma faaliyetleri koordine edilebilir ve birimlerin zorunlu harcamaları olarak ifade edebileceğimiz, enerji ve maaş gibi giderler dışında kalan kaynakların daha etkin kullanımı sağlanabilir. Yükseköğretim kurumlarının malzeme ve diğer kaynakların tedarik yönetiminde süreçlerin etkinleştirilmesinde birinci sorumlu birim olarak görülebilir.

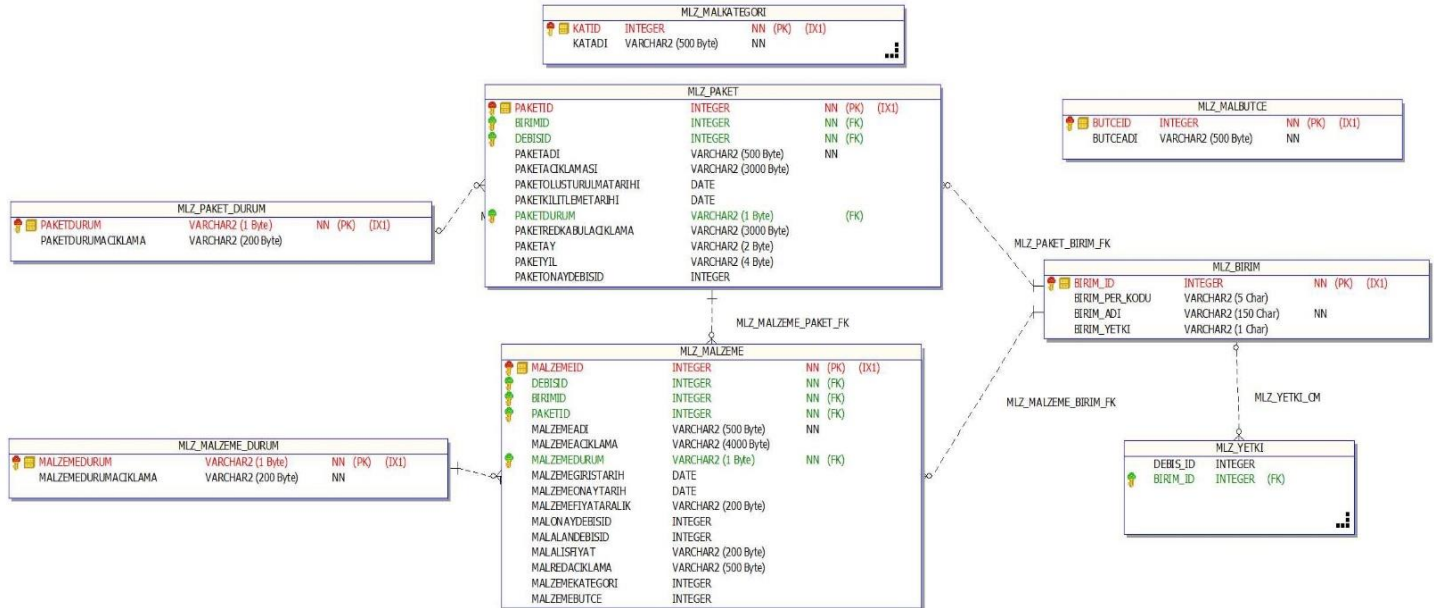
5.2 Geliştirilen Uygulama, Fonksiyonlar, Varlık Bağını Modeli ve Ekran Görüntüleri

Elde edilen tüm bulgular ve kurumsal ihtiyaçları gözetilerek, birim aktif yönettiği kaynakların üzerinde bir tasarrufa gidilmesinin fayda sağlayacağı düşünülmüştür. Üniversitelerin ana bütçesi üzerinden fakülte, meslek yüksekokulu, enstitülere ayırdığı bütçeler ilgili birimlerin inisiyatifinde gerçekleşmektedir. Geliştirilen uygulamada komisyon ve birim harcama yetkilileri ve malzeme tedarik süreci sonrası planlama ve performans dönük iyileştirmeleri gerçekleştiren birim olmak üzere üç farklı rol tanımlanmıştır (Şekil 1). Aşağıda Şekil 1 üzerinde tasarlanan sistem şekil üzerinde ifade edilmektedir. Ayrıca geliştirilen sistemin görünümü yanında, tasarlanan ilişki modeli

ise Şekil 2 üzerinde ifade edilmektedir.

Şekil 1. Geliştirilen Uygulamanın Ana Görünümü Modeli

Geliştirilen uygulama planlama ve performans birimi için önemli bir kaynak oluşturacağı ifade edilebilir. Çalışma malzeme yönetimi ve kayıtlı veri üzerinde sorguları ön plana almaktadır. Parametrik raporlamaya imkan sağlamaktadır. Bu sayede harcama kalemlerinin kontrolü hedeflenmiştir. Geliştirilen uygulama aracılığı ile satın almacılar için bir veri girişi ekranı oluşturulduğu, komisyon tarafından talepler değerlendirildiği, pek çok raporun

alınabildiği, geliştirilen iş zekası teknolojisi ile planlama ve performans biriminin daha ileri analizleri gerçekleştirilmesine imkan sağladığı görülebilir.

Geliştirilen sistem sayesinde dönemsel olarak tarih bazlı, ürün bazlı, malzeme kategorisi bazlı sorguları kullanıcılar yapabildiği gibi, daha detaylı ve görsel rapor ihtiyaçlarının planlama ve performans biriminin ihtiyacı olacağı düşüncesi ile Microsoft Power BI ile veri tabanı üzerinde bir iş zekası

raporlama sistemi kurgulanmıştır. Bu raporlama sistemi sayesinde demo veriler aracılığı ile kişi, birim, malzeme satın alınan firmalar, malzeme, ve malzeme kategorisi bazlı raporlamalar zamansal, miktar bazlı veya harcama tutarları odaklı analizleri gerçekleştirilebilmiştir.

Satın alma süreçlerinde bir ürün tedarik edilirken farklı birimlerden teklifler alınmaktadır. Piyasada tek olan firmalar haricinde genelde üç veya daha fazla teklif alınması satın alma personeller tarafından arzulan durumdur. Satın alma personelinin ve ihaleye giren firmaların ilişkisel veri tabanı diyagramında da görüleceği üzere pek çok referans veri alınmaktadır. Bu noktada ilk ve son teklifler, satın alma sürecine dahil olan kişi veya şirketler, ilgili tarih gibi unsurlar, satın alma sürecinin denetim ve kontrolü için kritik referans bilgiler olduğu ifade edilebilir. Malzeme bilgilerinde birim maliyet, alınan ürü adeti, toplam maliyet gibi unsurlar da farklı birimler için referans olabilecek diğer bilgilerdir. Bu veriler sayesinde, aynı ürüne farklı birimlerce ödenen yüksek rakamları engelleyebilir, toplu satın almaya gidebilir veya birimin farklı birimden alması yerine satın almamacının henüz teklif almadığı, fakat kurumun farklı bir birimine daha düşük fiyat vermiş ilgili firmasından satın alması sağlanabilir.

Aynı ürünü bir birim üç tl öderken bir baka birim dört tl ödeyebilmekte bu tür durumlar da kurumsal kaynaklarda tasarrufu ve etkin bütçe yönetimini engelleyebilmektedir. Elbette aynı ürün veya hizmet için farklı birimlerin ödediği farklı ücretlerin lojistik olarak güç temin edilmesi, bölgede tek olma gibi çeşitli nedenler de olabilir. Geliştirilen bu tür uygulamalar kurumsal hafıza ve kurumsal malzeme bilgi sistemi için bir veri ambarı oluşturabilmektedir. Bu veri ambarı üzerinden ortaya çıkabilecek kümelenmeler, harcamalar üzerine belirlenen iyileştirme alanları sayesinde kurumsal kaynak yönetimi etkinleştirilebilir. Örneğin, tüm kurumlarda zorunlu olabilecek mazot gibi yakıt alımları, asansör giderleri veya klima bakım onarım hizmetleri tek bir kurum ile anlaşarak, kurum geneli ihale edilmesi ile çözülebilir. Bu sayede hizmet verilecek kurum sayısı avantajından faydalanılarak servis hizmetinde ücret avantajına erişilebilir.

Bütçeleme, bilgiyi karara dönüştüren bir süreçtir. Harcama birimleri tarafından gönderilen veya merkezi bütçe personeli tarafından üretilen talepler sürece girilir ve kuruluşlara, projelere ve diğer alıcılara tahsisler çıkarılır. Bu kararların kalitesi, karar vericiler için mevcut verilere ve bilgiyi işlemek için kullandıkları analitik araçlara bağlıdır (Schick, 2007, s.110). Geliştirilen bu tür uygulamalar yöneticilerin bütçe yönetim faaliyetleri için karar destek sağlayabileceği gibi denetim süreçleri için de referans bilgi sağlamaktadır.

Çıktıları göz önüne alan performans esaslı bütçe yapısı, sonuç esaslı yönetim, performans yönetimi gibi adlandırılmalar ile kullanılabilmekte ve etkinlik, verimlilik kavramlarıyla ilişkilendirilebilmektedir (Köseoğlu, 2007, s.325). Burada temel amaç; kamu yönetimi için kıt kaynakların en mantıklı ve rasyonel şekilde değerlendirilmesine imkan vermektir (Demirel, 2015, s.156). Bu unsurlar ile geliştirilen uygulama değerlendirildiğinde, aylık, üç aylık veya bir yıllık satın alınan ürünlerin yoğunlaştığı alanların keşfi için imkan sağlamaktadır.

Ayrıca hangi ürünlerin hangi birimlerce daha fazla kullanıldığı, hangi tür ürünlerin hangi dönemlerde satın alabileceği, hangi ürünlerin toplu satın almaya daha uygun olduğu, birimler arasında aynı marka-model-türdeki ürün için ödenen farklı fiyatlar konusunda farkındalık oluşturulması sağlanabilir. Ürünlerin ilgili birimler tarafından hangi dönemlerde daha yoğun alındığını bilmek etkin bir tedarik ve stok yönetimi de sağlayabilir.

Ayrıca, birlikte temizlik, kırtasiye, baskı giderleri gibi giderler üniversitelerde tüm birimler için ortak kabul edilebilecek harcamalardır. Bu tür zaruri harcamalar merkez bir depo ve oluşturulacak dağıtım sistemi ve envanter kayıt sistemi sayesinde, toplu satın almanın getireceği maliyet avantajı sayesinde daha ucuza temin edilebilir.

Kaynakların hesap verilebilirlik, mali disiplin ve şeffaflık ilkeleri temelinde vatandaş (müşteri) odaklı anlayış çerçevesinde etkili, etkin ve verimli kullanımının amaçlandığı performans esaslı bütçe sisteminin teorisi basit fakat uygulaması zor olan bir bütçeleme sistemi olduğu görülmektedir (Bal, 2016, s.25). Geliştirilen uygulamalarının performans göstergeler yanında bu tür kaynakların etkin kullanılıp kullanılmadığı hususunda araştırmacıya önemli bilgiler sunduğu ifade edilebilir.

Belirlenen ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilen uygulama, birim bazında yapılan satın almalarda harcanan bütçeyi görmeye imkan vermekte, birimlerin satın aldığı malzemeleri ilgili tarih, dönem ve yıl parametrelerine göre sorgulanmasına imkan vermektedir. Birim yetkilileri ve birim sorumluları tarafından hangi ürünlerin daha çok satın alındığı (bir birimde birden fazla yetkili olabilir) veya satın alma dönemleri ve hangi kategorilerdeki ürünlerin daha çok satın alındığı gibi hususlarda sorgulama yapılabilmektedir. Ayrıca iç ve dış denetimi sağlayan birimler için referans kaynak oluşturmaktadır. Satın alma konusunda hangi firmalardan ürünlerin daha yoğun ürün tedarik edildiği, ilgili dönemde ilgili mal ve satın alma hizmeti için ne ödendiği, alternatif hangi firmaların ve tekliflerin var olduğu konusunda bilgi sağlanabilmektedir.

Özveri ve diğerleri (2019) ameliyat malzeme yönetimi

üzerine gerçekleştirdikleri ve hastane stok yönetimi üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında bu yaklaşımın kaynak yönetimi için etkin bir yaklaşım olduğunu ayrıca ifade etmişlerdir. Etkin bir stok ve malzeme yönetimi için malzemelerin maliyet veya kullanım sıklıklarının bilinmesinin de önemli olduğunu, bu şekilde ürün stoklamanın malzeme yönetimini etkinleştireceğini ifade etmişlerdir. Geliştirilen bu sistemin gelecekte stok öngörüsü için planlama ve performans birimlerine referans veri sağlayacağı göz ardı edilmemelidir. Akan malzeme verisinin aynı zamanda 80/20 kuralının iyi çalıştırılabileceği bir sistem olduğu bu da daha verimli satın alma süreçleri için referans veri taşıyacaktır.

Performans kriterleri için belirlenen hedef ve göstergelerin oluşturulması, performans değerlendirmesi, idare faaliyetlerinin bilgi ve veriye dayalı izlenmesini gerekli kılmaktadır. Bu anlamda, kamu idarelerinin performans esaslı bütçeleme sisteminin gerektirdiği bilgileri toplayacak bir performans bilgi sistemi oluşturmaları gerekmektedir (Maliye Bakanlığı, 2004, s.12). Gerçekleştirilen çalışmanın performansın sözcüğünün içi açıldığında, kurum kaynaklarının daha verimli kullanımına dönük sağlayacağı kayıt bilgi sistemi sayesinde, kurum kaynaklarının yoğun olarak kümelendiği noktaların keşfi, birimlerin harcama kalemlerinin yoğunlukları ve olası iyileştirme veya girişim için kurum içindeki bütçe performans ve planlama birimleri için önemli bir kaynak oluşturacağı ifade edilebilir.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Tüm kurumlarda veya kurumların bölüm veya birimlerinde olduğu gibi dijital dönüşüm, bilgi sistemleri, bilginin yönetici için karar destek süreçlerinde ve kurumsal karar verme faaliyetlerinde kullanılması içinde bulunduğumuz çağın bir zorunluluğudur. İdari Mali İşler Daire Başkanlıkları altında iyi kurgulanabilecek veri analiz ekipleri ve kurum kaynaklarının yönetimini sağlayacak etkin bilgi sistemleri yükseköğretim kurumlarını, kaynak yönetimi için faydalı, kurumsal yönetim için kritik önemde bir araç olacağı ortadadır ve gerçekleştirilen bu çalışma bu amaca hizmet etmektedir.

Türkiye’de 2020-2021 döneminde iki yüzün üzerinde üniversite faaliyetlerini sürdürmektedir. Yükseköğretim kurumları Türkiye’nin barındırdığı genç nüfus da dikkate alındığında ülke geleceği için kritik ve önemli bir noktada yer almaktadır. Bu anlamda üniversite kavramının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşüm ve günümüzdeki kritik değeri değerlendirildiğinde ne kadar önemli olduğu görülebilir. Fakat son yıllarda hızla açılan yeni üniversiteler, Türkiye’nin gelişmekte olan kıt kaynaklara sahip bir ülke

olduğu gerçeği, yükseköğretim kurumlarında bütçe yönetimini ve harcamaların etkin kullanımının önemini daha da ortaya koymaktadır.

Gerçekleştirilen çalışma, üniversitemizde malzeme tedariki için satın alma süreçlerinde bir karar destek süreci modeli ortaya koymakta ve uzun süre satın alınan ve farklı birim harcamalarının etkin yönetimi için iş zekası modelini çözüm olarak sunmaktadır. İçinde bulunduğumuz dijital dönüşüm çağında ve üretim sektöründeki endüstri 4.0 dönüşümün yaşandığı bu dönemde iş zekası gibi güncel ve yönetici karar destek süreçlerinde kendini kanıtlamış bir teknolojinin üniversite malzeme tedarik süreçlerinde kullanımı gerçekçi ve yerinde bir yaklaşım olarak görülebilir.

Ortaya konulan çalışma bir üniversite için uygulanabilirliği üzerine kurgulanmış ve demo veriler ile gerçekleştirilen raporlama aracı ile olası kazanımları üzerinde bir değerlendirmede bulunulmuştur. Çalışma bu yönüyle kendi gelirleri ile birlikte kamu bütçesinden faydalanan yükseköğretim kurumlarının etkin bütçe yönetimine dikkat çekmektedir. Gerçekleştirilen uygulamanın kamu kurumlarının hem iç hem de dış denetim süreçleri için bilişim sistemlerinin etkin kullanımı için örnek teşkil etmektedir. Literatürde gerçekleştirilen ulusal ve uluslararası tartışmalar ile yükseköğretim kural koyucularının iş zekası gibi güncel teknolojileri kullanarak nasıl daha etkin veri analizi yapabileceği ve veri yönetimi ile etkin kurum yönetimi sağlanabileceği hususunda değerlendirme sunmaktadır.

Türkiye gibi kıt gelişmekte olan ülkeler için kaynakların etkin kullanımı, kaynak yönetimi daha da önemli hale gelmektedir. Özellikle Türkiye’deki yükseköğretim kurumlarının kaynaklarının büyük bir bölümünü kamu ödeneği şeklinde elde ettiği düşünüldüğünde bu noktada geleceğe dönük çok daha fazla araştırmanın yapılması gereği ortadadır. Çalışmada kurum ve birim incelemelerinden çıkarabileceğimiz bir diğer sonuç, sadece merkezi sistemi besleyen uygulamalardan ziyade iki yüzün üzerindeki üniversite için merkezden planlanan, hem merkezdeki kural koyucu ve denetimcilerin ihtiyaçlarını görececek hem de yükseköğretim kurumlarındaki birim yetkililerinin kurumsal kaynak yönetimini etkinleştirecek bir yapılanmanın gerçekleştirilmesi gerektiğidir.

KAYNAKÇA

Ahmad, A. (2015). Business Intelligence for Sustainable Competitive Advantage: in Sustaining Competitive Advantage Via Business Intelligence, Knowledge Management, and System Dynamic. *Advances in Business Marketing & Purchasing*. 22(2), 3-220.

Ahmad, A., Abd Razak, R., Osman, W.R.S., Rahmat, A.R.B.,

- Abdullah, M.S., & Ali, A.B.M. (2011). Business intelligence Model for Sustainability of the Malaysian Rural Telecenters. *Journal of Southeast Asian Research*. 2011(2011), 1-12.
- Ateş, H. (2008). *Karar Vermede İş Zekâsının Önemi: Tekstil Sektöründe Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Üretim Yönetimi ve Endüstri İşletmeciliği Programı, İzmir.
- Bal, T. (2015). Performans Esaslı Bütçeleme PEB Sistemi Çerçevesinde Alternatif Modellerin Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Journal of Turkish Court of Accounts/Sayıştay Dergisi*, (96), 25-54.
- Bal, T. (2016). Performans Esaslı Bütçeleme (Peb) Sistemi ve Sistemin Uygulanabilirliğinin Artırılmasına Yönelik Öneriler. *Journal of Turkish Court of Accounts/Sayıştay Dergisi*, (101), 1-29.
- Calitz, A., Bosire, S., & Cullen, M. (2018). The role of business intelligence in sustainability reporting for South African higher education institutions. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 19(7), 1185-1203
- Damar, M., & Karaman, D. (2021). Açık Veri ve İş Zekâsı Teknolojisi: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Dava Verileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 5(2), 206-228.
- Damar, M., Özdağoğlu, G., & Özdağoğlu, A. (2018). İş zekasını ve ilgili teknolojileri konu alan araştırmalara küresel ölçekte bilimetrik bakış. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 13(2), 197-217.
- Damar, M., Özdağoğlu, G., & Özveri, O. (2021). Türkiye'de Yükseköğretim Kurumlarının Bilimsel Üretkenliğinin İzlenmesi: Mevcut Durum Analizi ve Öneriler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 11(1), 35-48.
- Demirel, D. (2015). Performans Esaslı Bütçe: ABD, İngiltere ve Türkiye Örnekleri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 153-176.
- DEÜ İMİD. (2021). Dokuz Eylül Üniversitesi İdari Mali İşler Daire Başkanlığı Organizasyon Yapısı. Erişim Tarihi: 25/07/2021, <https://imid.deu.edu.tr/organizasyon-yapimiz/>
- Drake, B. M., & Walz, A. (2018). Evolving business intelligence and data analytics in higher education. *New Directions for Institutional Research*, 2018(178), 39-52.
- Dülger, C., Moğol, T., Çakır T., Yereli, A.B., & Çetinkaya, Ö. (2012). *Devlet Bütçesi*. 1. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ege İMİD. (2021). Ege Üniversitesi İdari ve Mali İşler Daire Başkanlığı Görev Tanımı. Erişim Tarihi: 25/07/2021, https://imidb.ege.edu.tr/tr-3813/daire_baskani.html
- Erüz, E. (2005). Yeni Mali Yönetim Yapısında Performans Esaslı Bütçeleme. *XX. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Pamukkale Üniversitesi, İİİBF Maliye Bölümü. 23-27 Mayıs, ss.61-74.
- Fırat, M.S. (2016). Türkiye'de Sosyal Güvenlik Kurumu Bütçesi ve Sosyal Güvenlik Açıkları. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 127, 317-338.
- Ghobakhloo, M. (2018). The future of manufacturing industry: a strategic roadmap toward Industry 4.0. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 29(6), 910-936.
- Gökşen, Y., Aşan H., & Damar, M. (2015). İşgücü Planlamasında Bir Karar Destek Sistemi Uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 53-66.
- Gupta, B., Goul, M., & Dinter, B. (2015). Business intelligence and big data in higher education: Status of a multi-year model curriculum development effort for business school undergraduates, MS graduates, and MBAs. *Communications of the Association for Information Systems*, 36(1), 23-36.
- Guster, D., & Brown, C. G. (2012). The application of business intelligence to higher education: Technical and managerial perspectives. *Journal of Information Technology Management*, 23(2), 42-62.
- Hartley, K., & Seymour, L.F.(2010). Towards a framework for the adoption of business intelligence in public sector organisations: the case of South Africa. The Proceedings of the SAICSIT 11, October 3-5, 2010, Cape Town, South Africa.
- Hsu, C. W., & Yeh, C. C. (2017). Understanding the factors affecting the adoption of the Internet of Things. *Technology Analysis & Strategic Management*, 29(9), 1089-1102.
- İTÜ Bütçe Giderleri. (2021). Bütçe Uygulama Sonuçları Tablosu. Erişim Tarihi: 26/10/2021, <https://stratejigelistirme.itu.edu.tr/docs/librariesprovider163/aylik-mali-tablolar/2021-subat-mali-tablolar/2021-subat-butce-uygulama-sonuclari-tablosu.pdf?sfvrsn=2>

- İTÜ İMİD. (2021). İstanbul Teknik Üniversitesi İdari ve Mali İşler Daire Başkanlığı, Özgörev. Erişim Tarihi: 25/07/2021, <http://www.imid.itu.edu.tr/>
- Karacan, E. (2010), Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi ve Türkiye Uygulaması, Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi, Ankara.
- KBS. (2021). KBS uygulamaları. Erişim Tarihi 10/06/2021, <https://muhasebat.hmb.gov.tr/>
- Kleesuwana, S., Mitatha, S., Yupapin, P. P., & Piyatamrong, B. (2010). Business intelligence in Thailand's higher educational resources management. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 2(1), 84-87.
- Köseoğlu, Ö. (2007), Türk Kamu Yönetiminde Değişen Denetim Anlayışı ve Performans Denetimi. Bilâl Eryılmaz, Musa Eken, Mustafa Lütfi Şen (Ed.), Kamu Yönetimi Yazıları, Ankara: Nobel Yayınevi, ss.309-339.
- Kurnaz, A. C., (2010). Kamuda Performans Esaslı Bütçe Uygulama Sonuçlarının Değerlendirilmesi ve Bu Çerçeve de Part (Program Assessment Rating Tools) Sisteminin İncelenmesi. T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Mesleki Yeterlilik Tezi, Ankara.
- Lee, J. H., Phaal, R., & Lee, S. H. (2013). An integrated service-device-technology roadmap for smart city development. *Technological Forecasting and Social Change*, 80(2), 286-306.
- Maliye Bakanlığı. (2004). Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Performans Esaslı Bütçeleme Rehberi (Pilot Kurumlar İçin Taslak), Aralık 2004. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/01/Performans-Esasli-B%20B%20C%20A7eleme-Rehberi-Aral%20B1k-2004.pdf>
- Mitchell, R., & Boyle, B. (2010). Knowledge creation measurement methods. *Journal of Knowledge Management*, 14(1), 67-82.
- Mudzana, T., & Maharaj, M. (2015). Measuring the Success of Business-Intelligence Systems in South Africa: An Empirical Investigation Applying the Delone and Mclean Model. *South African Journal of Information Management*, 17(1), 1-7.
- ODTÜ İMİD. (2021). Orta Doğu Teknik Üniversitesi. Misyon & Vizyon & Politikalarımız. Erişim Tarihi: 25/07/2021, <https://imidb.metu.edu.tr/tr/misyonvizyonpolitikalarimiz>
- ODTÜ Mali Tablolar. (2021). 2020 Yılı Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu. Erişim Tarihi: 06/05/2021. <http://sgdb.metu.edu.tr/mali-tablolar>
- Ong, V. K. (2016). Business intelligence and big data analytics for higher education: Cases from UK higher education institutions. *Information Engineering Express*, 2(1), 65-75.
- Özveri, O., Damar, M., & Durmuş, A. (2019). Ameliyathane Malzeme Yönetim Sisteminin Süreç Yönetimi Tekniği İle Değerlendirilmesi: Bir Üniversite Hastanesi Örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(1), 19-50.
- Sam, M. (2011). How Should Developing Countries Finance Higher Education?, https://www.academia.edu/1228730/Financing_Higher_Education_in_Developing_Countries 08/01/2018
- SBB, (2021). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Erişim Tarihi:10/08/2022. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/02/3-b-2018-2020-D%C3%B6nemi-Gelir-ve-Net-Finansman-Tablolar%C4%B1.pdf>
- Schick, A. (2007). Performance budgeting and accrual budgeting: Decision rules or analytic tools?. *OECD Journal on Budgeting*, 7(2), 109-138.
- Scholtz, B., Calitz, A., & Haupt, R. (2018). A business intelligence framework for sustainability information management in higher education. *International Journal of Sustainability in Higher Education*.19 (2), 266-290.
- TÜİK, (2021). Türkiye İstatistik Kurumu. Erişim Tarihi: 25/07/2021, <http://www.tuik.gov.tr/>
- Uslu, A., & Ertaş, F.C. (2018). Türkiye'de devlet üniversitelerinin bütçedeki yeri ve performanslarının analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(4), 979-1007.
- Wowczko, I.A. (2013). The Use of BI in Government Driven Environment. *Business Intelligence and Data Mining*, 29(1), 1107-1111.
- Yazıcı, K. (2015). Performans Esaslı Bütçe Sisteminde Yaşanan Sorunlar. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi/GOSOS*, (Yaz 2015) 10(1), 67-97.
- YBYS. (2021). Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. Erişim Tarihi: 25/07/2021, <https://istatistik.yok.gov.tr/>

Zeng, L., Li, L., & Duan, L. (2012). Business intelligence in enterprise computing environment. *Information Technology and Management*, 13 (4):297-310.

Zulkefli, N. A., Miskon, S., Hashim, H., Alias, R. A., Abdullah,

N. S., Ahmad, N., ... & Maarof, M. A. (2015). A business intelligence framework for Higher Education Institutions. *ARPJ. Eng. Appl. Sci*, 10(23), 18070-18077.

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

La Concurrence Professionnelle Comme Une Forme de Subjectivation Idéologique*

İdeolojik Özneleşmenin Bir Formu Olarak İşyeri Rekabeti

Ömer Ersin KAHRAMAN¹

Résumé

Dans la mesure où la réussite devient relative par rapport aux autres, la concurrence se manifeste de manière immanente au lieu du travail. Surtout à nos jours où la gestion est basée sur la théorie des jeux, sous un aspect positiviste ou empiriste, cette immanence peut nous paraître comme un résultat intrinsèque de la nature humaine. Toutefois, cette perception n'est qu'un produit de notre vécu prédominé par l'idéologie qui forme le sujet de l'intérieur. Par conséquent, en tant que résultat du processus de la subjectivation, l'évidence de concurrence que l'on perçoit au travail peut également découler des répétitions des expériences et des pratiques qui ne sont pas liés à notre nature humaine mais à nos conditions sociales. Cet article vise à interroger cette fabrication de concurrence et comment la concurrence s'inscrit dans le lieu de travail comme un aspect naturel au moyen des expériences répétitives dans l'idéologie lors du processus de devenir sujet que nous présente Louis Althusser.

Mots clés: Subjectivation, Concurrence, Néolibéralisme, Idéologie

Öz

Başarı, başkalarına göre göreceli hale geldikçe rekabet işyerinde doğal bir sonuç gibi karşımıza çıkar. Özellikle oyun teorisinin işletmenin temelinde olduğu günümüzde, pozitivist ve ampirist bir bakış altında bu içkinlik, insan doğasının dolaylı bir sonucu gibi görünebilir. Ancak bu algı, yalnız bireyi içeriden kuran ideolojinin egemenliği altındaki yaşantımızın bir ürünüdür. Bu nedenle özneleşme sürecinin bir sonucu olarak işyerinde hissettiğimiz rekabetin belirginliği insan doğasına değil sosyal durumlara bağlı, tekrarlayan tecrübeler ve pratiklerden türeyebilir. Bu makalenin amacı, rekabetin üretimini ve onun nasıl Louis Althusser'in bize sunduğu özne olma sürecinde ideoloji içinde tekrarlayan tecrübeler yoluyla işyerinde doğal bir unsur gibi yer bulduğunu incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Özneleşme, Rekabet, Neoliberalizm, İdeoloji

1. INTRODUCTION

Selon Adam Smith (1881), le marché libre est un système économique qui n'a besoin de personne pour son fonctionnement. Dans le cadre de ce système, les prix de toutes marchandises sont régulés en fonction de la démarche libre de la demande et de l'offre régulée sur un plan concurrentiel fondé sur le principe de l'intérêt individuel ayant pour objet de tirer le profit le plus haut possible. De même, tout comme les prix, les salaires des ouvriers sont fixés au fil des échanges libres entre les agents économiques en fonction de l'équilibre concurrentiel entre la demande et de l'offre des agents

économiques. Alors qu'une hausse dans la demande du travail peut faire rebondir les salaires, une baisse de la demande peut jouer un rôle négatif sur les salaires. Pour autant, la concurrence n'a pas uniquement un sens économique mais également un sens moral pour le marché libre. En ce sens, Adam Smith considère que la concurrence libre impose la discipline assurant la « dimension morale du marché » tout en incitant les agents économiques « à la prudence, à l'équité, à la frugalité, à la probité, à la parcimonie et à l'industrie » (Walraevens, 2014). Ainsi, la concurrence joue un rôle essentiel dans le déroulement du mode de production capitaliste à la fois dans la régulation automatique de tous les marchés et l'organisation morale

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Ömer Ersin KAHRAMAN

ORCID ID: 0000-0002-3744-5965

Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, İzmir, Türkiye, kahraman.omerersin@gmail.com

Professeur Assistant, Université de Démocratie d'Izmir, Faculté des Sciences et des Arts, Philosophie, İzmir, Turquie, kahraman.omerersin@gmail.com

Geliş Tarihi/Received : 14.09.2021

Kabul Tarihi/Accepted : 17.11.2021

Çevrimiçi Yayın/Published : 18.11.2021

Makale Atıf Önerisi /Citation (APA):

Kahraman, Ö.E. (2021). La Concurrence Professionnelle Comme Une Forme de Subjectivation Idéologique. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 158-164. DOI:10.47899/ijss.20213205

de la société. Sous l'aspect de la théorie marxienne, ce résultat n'est pas en effet étonnant ou contradictoire, car selon Karl Marx, « les individus isolés ne forment une classe que pour autant qu'ils doivent mener une lutte commune contre une autre classe ; pour le reste, ils se retrouvent ennemis dans la concurrence. » (Marx et Engels 1968:93). Ainsi, Marx reconnaît le fait que la concurrence est inévitable et immanente à cet état précédant l'avènement de la conscience de classe parce que la conscience psychologique est prédominée par la perception du monde que nous expérimentons tous les jours.

Bien que, sous un aspect marxien, il soit possible d'attendre l'avènement d'un sentiment de collectivité qui découle du fait de partager le même destin et d'être réduit à l'état d'un employé abstrait mesuré et valorisé uniquement en fonction des chiffres, la concurrence approfondie du néolibéralisme divise les individus plus distinctement. Dans la mesure où les politiques keynésiens du plein-emploi sont abandonnés depuis l'implémentation des politiques néolibérales, la sécurité de l'emploi éclipsé progressivement la solidarité parmi les employés. Aujourd'hui, la gestion néolibérale est principalement basée sur les stratégies managériales d'un nouveau management scientifique tayloriste, stratégies selon lesquelles les agents du travail doivent chercher à remplir leurs quotas de performance (Cole, Radice, et Umney 2020). Cette nouvelle gestion mettant en avant les critères individuels de la réussite, Jodi Dean (2017) souligne que le néolibéralisme encourage l'individuation automatique des employés au détriment de la sécurité sociale au milieu d'un marché d'emploi vicieusement concurrentielle. Selon Dean, au détour de cette perspective, la sécurité de l'emploi apparaît même comme un obstacle sur le chemin de la réussite individuelle, car une telle sécurité est considérée comme une dépendance infantile sur l'employeur. Sur un plan similaire, selon Byoung-Hoon Lee (2011), la Corée du Sud vit dans cette période néolibérale une crise de solidarité ouvrière en raison de l'intensification de la polarisation entre les travailleurs. En ce sens, Lee avise que, due à la baisse de la sécurité de l'emploi, la focalisation sur les intérêts individuels brise graduellement les relations entre les collègues. De même, Yoonkyung Lee (Y. Lee, 2015) attire l'attention de la fragmentation et la stratification de la classe ouvrière en Corée du Sud en conséquence de l'insécurité de la classe. Enfin, selon Charazac (2010), sous « l'influence des doctrines managériales » dans la période néolibérale, la collectivité se dissout au travers de l'individualisation fondée sur les critères de la performance. Alors que cet « environnement ultraconcurrentiel du néolibéralisme »

distingue les performants des autres employés, la concurrence qui se manifeste à l'extérieur entre les entreprises se trouve également à l'intérieur des entreprises parmi les employés (Charazac, 2010). Cet article a pour but d'examiner ce progrès de la concurrence intériorisée par les sujets au détriment de la collectivité sur un plan théorique sous la lumière des analyses de l'idéologie de Louis Althusser (1970).

1.1 Une nature humaine ou seconde nature ?

Sous un aspect positiviste ou empiriste, la perception immédiate peut nous faire croire que la concurrence au travail résulte de la nature humaine. Ainsi, de même que Thomas Hobbes prétendait un état de « guerre perpétuelle de chaque homme contre son prochain » (Hobbes 2004:73) dans son livre Léviathan, de même, nous pouvons penser que la concurrence au travail provient de notre nature humaine car nous pouvons l'observer incontestablement partout. Toutefois, cette perception n'est qu'un produit de nos expériences vécues qui prédominent notre imagination comme les empiristes, y compris Thomas Hobbes, défendaient. Par conséquent, l'évidence de concurrence que l'on perçoit au travail peut également découler des répétitions des expériences et des pratiques qui ne sont pas liés à notre nature humaine mais à nos conditions sociopolitiques.

De même, on peut facilement aboutir à une explication trompeuse qui peut universaliser les conditions du mode de vie humaine de notre époque moderne en tant qu'état naturel à mesure qu'elle peut se généraliser et se présenter comme inévitable par la voie des observations répétitives des pratiques de diverses personnes à travers la logique inductive. Toutefois, il ne faut jamais oublier le fait que l'homme ne vit pas dans un monde naturel car il est en mesure de concevoir et d'altérer ce monde dans lequel il demeure. C'est l'aspect distinctif du travail humain : nous pouvons concevoir notre travail avant de l'exercer (Braverman 1998:39). En partant de ce fait, il est possible de défendre que nos pratiques, des plus basiques aux plus compliqués, sont réalisées à travers des techniques et des instruments qui ne se trouvent pas en tant que tels dans la nature. Ainsi, il est difficile de soutenir une thèse naturaliste qui réduit notre existence à la répétition d'un état pseudo naturel comme il est le cas chez les autres animaux car nous sommes entourés par un monde produit au moyen de notre travail créatif. En vérité, le monde que nous percevons est, comme György Lukács (1960) avait défendu, une « seconde nature » produite par nos activités matérielles et ainsi éloignée de la nature. Ce monde nous semble naturel car on est intrinsèquement en contact avec ce dernier et notre perception ne peut pas s'échapper aux expériences vécues

dans l'apparence actuelle de ce monde qui est en vérité dans un flux continu de changement. Ainsi, Hegel avisait que l'homme « ne peut pas plus sortir de la substance de son temps qu'il ne peut de sa peau » (Hegel 1982). A ce sens, la concurrence fait partie du Weltanschauung composé par le Zeitgeist de notre époque.

1.2 Sujet du politique basé sur les inégalités

Il est indéniable que le monde moderne dans lequel nous vivons est fondé sur les inégalités. Les empiristes qui basent leurs théories sur les observations de ceux qui existent ne peuvent pas négliger ou réfuter ce fait au travers du raisonnement inductif. Toutefois, l'empirisme britannique qui donne aussi le fondement théorique du capitalisme cherche une fonction évolutionnaire et naturelle à ce fait et selon les économistes classiques qui suivent l'épistémologie empiriste, cette fonction se trouve dans le progrès qui ne serait nullement possible que si ces inégalités se perpétuaient car elles assuraient les relations hiérarchiques dans lesquelles les employeurs peuvent commander et organiser les employés dans une division du travail avancé. Ainsi, John Locke défendait les inégalités et la perpétuation des relations de domination sur un plan similaire dans Le Deuxième Traité du Gouvernement en même temps qu'il disait que la « limitation de la propriété sous le prétexte de l'égalité entraverait et brimerait les hommes entreprenants et rationnels » (Jonas 1991:61). Ainsi, il défendait un modèle sociétal basé sur deux classes en fonction de la possession des propriétés. Même si ce modèle contredisait ouvertement la loi naturelle de l'égalité que défendait John Locke en base de la société civile dans son traité, selon lui, cette inégalité en ce qui concerne le partage des propriétés ne menaçait pas la société civile parce qu'il croyait que la distribution inégale des propriétés était une précondition du progrès mené par les propriétaires industriels au service de l'intérêt général. Au contraire, la seule menace qu'il voyait dans ce tableau était une éventuelle intervention de l'état dans la démarche naturelle des choses qui assurait l'ordre social car il trouvait la base de la cohésion sociale non pas dans les affaires politiques mais dans les échanges économiques du marché (Jonas 1991:61-62).

Selon Locke, il est donc normal que, « dans l'état de nature, un homme acquiert un pouvoir sur un autre » et la subordination qui fait « les uns pour l'usage des autres » est même nécessaire. De plus, comme il défendait le droit à la propriété au travers du devoir sacré de l'homme d'améliorer son destin, il ne considérait pas le progrès seulement comme un droit contingent mais aussi un devoir inévitable de l'être humain. Donc dans la mesure où « Dieu veut que l'homme agisse », Locke maudît tous ceux qu'il considérait de vivre « dans l'oisiveté et dans la

paresse » (Locke 1986:67). Par conséquent, dans la mesure où le travail est considéré comme un don divin que l'homme doit utiliser, les hommes industriels ont naturellement le droit de s'approprier le travail de ceux qui refusent de réaliser ce devoir (Tully 1992:194). Ainsi, contradictoirement d'un côté, Locke défendait l'existence naturelle d'un droit égalitaire de la propriété en partant de l'argument qui fondait le travail sur les efforts individuels ; d'un autre côté, il défend la subordination et les inégalités en partant de la nécessité du travail social qu'il considérait comme une condition inévitable du progrès des forces productives. En ce sens, selon Locke, la propriété et la concurrence pour obtenir la propriété joue un rôle important dans l'organisation sociale des sociétés capitalistes.

En ce sens, l'économie capitaliste est fondée sur les inégalités dans lesquelles un groupe doit commander un autre, un fait de domination qui trouve sa traduction pratique dans les relations de production sous prétexte d'un devoir divin du progrès incessant. Par ailleurs, Adam Smith, le père du marché libre qui poursuivait les idées de John Locke en ce qui concerne la propriété et l'organisation sociale, pensait que la seule raison que l'ouvrier obéissait à son employeur était la présence des inégalités, c'est-à-dire le fait que l'ouvrier était déprivé des moyens de production et de subsistance dont il avait besoin pour survivre hors du lieu du travail sous emprise de l'employeur. Smith défendait que l'ouvrier fût dans une position faible dans la négociation car « la race de ces ouvriers ne pourrait pas durer » sans le salaire qu'elle obtenait en revanche de la vente de son travail (Smith 1881:46). De plus, il considérait que la préservation de ces inégalités était une condition nécessaire de l'ordre social qui devrait être supervisée et protégée au moyen de la violence légitime de l'état et si les ouvriers constituaient des unions pour réclamer des droits, les capitalistes devraient créer « une sorte de ligue tacite » et même demander l'aide de « l'autorité des magistrats civils » pour entraver la résistance des ouvriers réclamant l'augmentation des salaires (Smith 1881:45).

1.3 Idéologie et sujet

Notre processus de subjectivation qui nous transmet d'un être animal en un être humain d'une société se fonde sur cet arrière-plan sociopolitique. Toutefois, il est difficile de percevoir de prime abord ce processus qui construit l'individu à cause de notre conscience psychologique. Selon Karl Marx qui faisait la critique des thèses empiristes et utilitaristes fondamentales du capitalisme, le monde que nous percevons d'emblée n'est pas innocent dans ce tableau car il dissimule le fait de domination qui a pour objet l'exploitation d'une classe par une autre. Grâce à la captivité de notre perception dans une illusion qui est produite par le

fait d'être entièrement entouré par nos activités matérielles, cette domination peut être éloignée de notre vue dans une objectivité illusoire. C'est ce que Marx appelle l'idéologie, un système des idées désigné pour dissimuler le véritable fonctionnement des relations de domination, c'est-à-dire les relations de production par lesquelles le pouvoir se réalise dans le système capitaliste. L'idéologie nous propose une perception trompeuse du monde, une objectivité illusoire et non humaine qui se manifeste comme si elle consiste des lois naturelles de la société. Ainsi sans comprendre le sujet dans l'idéologie, on ne peut pas comprendre pourquoi on perçoit ce monde en tant que tel et pourquoi on ressent la concurrence au travail en tant que naturelle.

Louis Althusser (1970), le philosophe qui fait une relecture attentive du Capital de Karl Marx et qui donne un compte-rendu critique pour comprendre le rôle de l'idéologie dans le système capitaliste, définit l'idéologie comme un système des idées et des représentations qui dominent l'esprit humain ou d'un groupe social (Althusser 1970:34). À ce stade, Althusser conduit une investigation attentive de l'idéologie dans son ouvrage « Idéologie et les appareils idéologiques d'État » pour comprendre la vie du sujet dans l'idéologie. Suivant la perspective marxienne, il considère l'idéologie comme une construction imaginaire, un rêve, un néant qui a pour objet de reproduire des sujets dociles (Althusser 1970:20-1). Selon lui, toute formation sociale résulte d'un mode de production et le processus de production met en travail les forces productives dans le cadre des relations de production définitives. Le préalable objectif de tout mode de production, et donc de tout système politique, est la reproduction des mêmes conditions pour perpétuer l'état actuel du monde (Althusser 1970:26). Donc, le but ultime du pouvoir est de reproduire et de maintenir les conditions qui peut garantir sa domination dans les relations sociales. Ainsi, il peut mener les pratiques qui désignent à la fois la conscience et les activités matérielles de la collectivité au travers de la catégorie de sujet, synthèse des aspects théorique et pratique du système politique. Le premier devoir de l'idéologie est cette reproduction des sujets dociles conforme à la société et à son mode de production qui sert de base au pouvoir politique. De ce fait, toute idéologie peut exister à mesure qu'elle produit des sujets en tant qu'êtres concrets en pratique. De même, la catégorie de sujet ne peut vivre qu'à l'intérieur de l'idéologie. Pour cet effet, l'idéologie, en tant que cadre théorique de la conscience psychologique, influence les pratiques. Tout pratique idéologique vise la subordination de l'individu pour qu'il puisse réaliser les pratiques désirés par l'autorité de manière autonome (Althusser 1970:42).

Alors que l'idéologie est construite sur une base abstraite, elle a aussi une existence matérielle car elle devient réelle en pratique à travers les pratiques des sujets qui sont sous emprise de la perception idéologique. Ainsi, l'idéologie établit le lien de l'individu aux conditions matérielles au travers d'une objectivité illusoire qui prédomine l'esprit humain en formant la conscience psychologique grâce à l'évidence de la seconde nature. Par conséquent, le contenu illusoire de l'idéologie n'est qu'une représentation oblique de la base matérielle. Dans cette optique, selon Althusser, la religion, l'éducation, la famille, le système légal et politique, les syndiques, la communication, la culture, etc., sont tous les appareils idéologiques d'État qui visent à soumettre l'individu de l'intérieur au service de l'idéologie du pouvoir. Par exemple, Althusser considère l'école comme l'appareil idéologique le plus puissant car elle ne fournit pas uniquement à l'individu le savoir théorique et pratique qui sera nécessaire dans la réalisation des pratiques dans les domaines comme le processus du travail ou l'application des lois, mais elle subordonne également l'individu de l'intérieur à un âge très jeune aux règles de la bonne conduite (Althusser 1970:11-2).

Il s'agit ainsi d'une subjection à l'idéologie au pouvoir et d'une maîtrise des pratiques. Ce processus de reproduction concerne la transformation de l'individu en sujet des pratiques dictées par le pouvoir. Bien que les méthodes répressives d'État, l'appareil majeur du pouvoir politique, fournisse la base des conditions physiques de la production de subordination, ce sont largement les appareils idéologiques d'État qui assurent la reproduction des relations de production derrière le bouclier fourni par l'appareil répressif d'État. Alors que l'appareil répressif d'État fonctionne d'emblée à travers la violence, les appareils idéologiques opèrent au moyen de l'idéologie, du pouvoir symbolique qui domine l'esprit humain par le biais d'un système des idées.

Le sujet se reconnaît dans l'idéologie de manière autonome car il perçoit la réalité observée sous l'emprise de la conscience psychologique de l'idéologie comme la seule réalité possible et il la constate dans une évidence perceptive dans la mesure où l'idéologie enferme tous les domaines de la vie en tant que seconde nature. Ainsi, l'évidence est un effet élémentaire de l'idéologie, selon Althusser (1970 :48-9), car la conscience du sujet n'échoue pas à reconnaître ce qu'elle est censée reconnaître. Cet effet tient à l'harmonie entre la structure et la part. Le sujet en tant qu'agent de l'idéologie vit spontanément à travers les pratiques qui ne sont rien que l'ensemble des manifestations de l'idéologie dans la vie réelle. Autrement dit, le sujet est le l'agent de l'idéologie qui donne un corps à

l'esprit idéologique. Par ailleurs, la conscience de soi du sujet se fonde sur cette reconnaissance automatique car le sujet se reconnaît au travers des attributs de l'interpellation que l'on constate sous forme des identités dans la société comme homme, femme, ouvrier, patron, etc. À mesure que le sujet interpellé par la force de l'ordre, tout comme dans l'exemple de l'interpellation d'un policier, doit se tourner pour faire face à la force qui l'a hélé, la conscience de faire partie de ces appellations est essentielle dans ce processus de devenir sujet d'une société.

Selon Althusser, nous sommes tous des sujets qui vivons dans l'idéologie. En ce sens, le travail en tant qu'ensemble des pratiques réglées par l'autorité capitaliste peut être considéré comme étant un domaine idéologique dans lequel nous devenons ses sujets qui réalisent spontanément les pratiques exigés par la direction. Évidemment, l'appareil répressif d'État est aussi présent dans ce processus de subjection en tant qu'agent qui interpelle l'individu et le contraint de se soumettre. Mais, une fois que l'homme devient sujet, il fait partie machinalement de l'idéologie et de son interpellation. Ainsi, les titres et leur hiérarchisation peuvent être considérés comme les éléments de l'interpellation de ce domaine idéologiquement organisé. Donc, il ne faut pas chercher les origines de la concurrence au travail dans la nature humaine comme les empiristes le font mais dans ce processus de devenir un sujet du travail en tant qu'appareil idéologique de l'organisation sociale. Les pratiques au travail sont désignées par les titres et les postes. Les rôles et les attitudes des employés sur le lieu du travail sont donc désignés par ce processus de devenir un sujet à travers l'interpellation. De plus, dans la mesure où le processus de subjection se réalise sous emprise du code moral du lieu du travail, les normes du travail qui exigent la concurrence ne découlent nullement de la nature humaine mais des pratiques exercés par les employés en tant que sujets dans ce domaine.

1.4 Subjection idéologique : une forme de subjectivation biopolitique

C'est l'interpellation qui assure le processus de devenir un ouvrier dans un lieu de travail car c'est grâce à elle que l'individu peut se reconnaître comme un sujet dans cet espace de l'idéologie. Il est aussi possible de dire que ce processus de subjection de l'idéologie fait en effet partie du processus de la subjectivation qui implique l'introjection de l'élément moral d'une société politique en tant qu'ensemble des règles universelles de la morale. À ce stade, comme Judith Butler, nous pouvons comparer la subjectivation foucauldienne avec l'interpellation althussérienne. Tous les deux impliquent un processus de

devenir sujet de l'intérieur par le biais de la peur de violence.

Butler compare la responsabilité de répondre à l'interpellation et la subjectivation foucauldienne (Ong-Van-Cung 2011). Selon Foucault (2014), la subjectivité est une capacité de former sa propre personnalité et ses activités. Dans ce sens, la subjectivité est le premier domaine qui doit être rendu conforme à l'ensemble du système éthicopolitique car, l'éthique signifie le travail intentionnel de l'individu afin de s'assujettir à un ensemble de codes moraux pour la conduite de ses actions. En effet, l'éthique est l'activité de la subjectivation autoformant l'individu en tant qu'un être moral. De même, le mode de subjection est la façon par lequel l'individu établit son lien au code moral en vigueur et se reconnaît comme étant lié d'agir selon ce dernier. Ainsi, la subjection est un processus de valorisation qui décide quelle action vaut le coup d'avoir lieu. En ce sens, le mode de subjection est le composant déontologique de l'éthique qui précède l'ontique et qui assure la reproduction continue de ce dernier (Anon s. d.). Sur ce plan, selon Butler, il est tout à fait possible de défendre que la notion de l'interpellation qu'utilise Althusser pour définir le sujet dans une idéologie correspond à la subjectivation foucauldienne qui signifie ce processus de formation de la conscience psychologique dirigeant l'individu de l'intérieur en harmonie avec un système éthicopolitique car par la voie de l'interpellation l'individu se voit dans l'obligation de donner le compte de ce qu'il fait au milieu de ce mécanisme responsabilisant l'individu (Ong-Van-Cung 2011).

En partant de ces arguments, il est donc possible de défendre que le sujet de l'idéologie que nous présente Althusser fait partie du processus de la subjectivation qui trouve son sens dans la construction du biopouvoir au moyen des motivations internalisées dans la psychologie individuelle du sujet, des motivations qui de prime abord semblent d'être individuelles mais qui en effet servent les intérêts du pouvoir ayant la capacité de modifier les discours, les connotations des sens et les valeurs. La subjectivation en tant que processus de la construction du biopouvoir de l'intérieur de l'individu devient de plus en plus intrigué et sophistiqué dans la dernière phase du capitalisme qui se démet des outils collectifs des appareils répressifs d'un état large de l'époque keynésienne au profit des nouvelles méthodes scientifiques d'un nouveau Taylorisme passant par les mécanismes internes des motivations individuelles que surveille et interprète méthodiquement la psychologie.

2. CONCLUSION : CONCURRENCE COMME UN ASPECT DE LA GOUVERNEMENTALITÉ NÉOLIBÉRALE

L'évidence de la concurrence dans le lieu du travail est progressivement consolidée par le biais de ces développements. Ainsi, cette évidence trouve toujours son sens et son explication dans le système concret de l'idéologie capitaliste internalisé par les moyens détournés de la subjectivation surtout dans notre période néolibérale qui remplaçait la bureaucratie sociologiquement contrôlant la société et le marché libre pour éviter une éventuelle crise destructive similaire à la Grande Dépression, par une gouvernamentalité basée sur des stratégies managériales psychologiquement contrôlant les motivations internes des individus par la voie de la théorie des jeux et de l'égotisme éthique comme la nouvelle base de la société (post) moderne (Pyysiäinen, Halpin, et Guilfoyle 2017). Ainsi, alors que dans l'époque précédente keynésienne, la direction bureaucratique se basait sur des rôles sociologiquement distribués et idéologiquement interpellés, le néolibéralisme passe par un modèle décentralisé qui introjecte des motivations égotiques responsabilisant l'individu pour établir des stratégies de contrôle fondées sur la théorie des jeux. Dans la mesure où les nouvelles stratégies managériales qui donnent des objectifs individualisés pour la réussite et qui valorisent et recomposent le succès individuel, la concurrence gagne un caractère de plus en plus concret, universel, voire naturel dans la société au détriment des sentiments de la pitié, de la collectivité et de l'altruisme.

Toutefois, alors que le pouvoir capitaliste peut se perpétuer actuellement par la voie de ces stratégies néolibérales mettant en avant un nouveau management scientifique tayloriste, les mêmes stratégies ont également la capacité de saper la base du pouvoir car elles rendent tout un système déontologique en un ensemble des règles relatives, une contradiction qui dévalorise l'ensemble de la base de la subjectivation et donc doit faire bouger l'histoire. De plus, même si la subjectivation fait internaliser la concurrence comme une valeur déontologique, elle se trouve dans la contradiction avec toute une histoire du développement anthropologique de l'être humain qui le menait à la pitié et l'altruisme. Ainsi, il est possible que l'évidence de la concurrence ait des limites tout comme la nouvelle gouvernamentalité basée sur des technologies du soi du nouveau Taylorisme comprend ses propres contradictions destructives. Enfin, une idéologie ne peut jamais entièrement résoudre ses contradictions (Althusser 1970).

BIBLIOGRAPHIE

Althusser, Louis. 1970. "Idéologie et appareils idéologiques d'État. (Notes pour une recherche)." Article originalement publié dans la revue La

Pensée, no 151, juin 1970. In ouvrage de Louis Althusser, POSITIONS (1964-1975), pp. 67-125. Paris : Les Éditions sociales, 1976, 172 pp.

Anon. s. d. «Foucault, Michel: Ethics | Internet Encyclopedia of Philosophy». Consulté 30 juin 2021 (<https://iep.utm.edu/fouc-eth/>).

Braverman, Harry. 1998. *Labor and Monopoly Capital : The Degradation of Work in the Twentieth Century*. New York : NYU Press.

Charazac, V. (2010). Le néolibéralisme au mépris du collectif. *Connexions*, n 94(2), 121–133.

Cole, Matthew, Hugo Radice, et Charles Umney. 2020. « The Political Economy of Datafication and Work : A New Digital Taylorism ? » in *Socialist Register 2021 : Beyond Digital Capitalism : New Ways of Living*. Socialist Register.

Dean, J. (2017). Nothing Personal. In *Rethinking Neoliberalism*. Routledge.

Foucault, Michel. 2014. *Histoire de la sexualité (Tome 2) - L'usage des plaisirs*. Editions Gallimard.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1982. *Principes De La Philosophie Du Droit : Ou Droit Naturel Et Science De L'État En Abrègé*. Vrin.

Hobbes, Thomas. 2004. *Léviathan : traité de la matière, de la forme et du pouvoir de la république ecclésiastique et civile*. Chicoutimi, Québec : J.-M. Tremblay.

Jonas, Friedrich. 1991. *Histoire de la sociologie : des Lumières à la théorie du social*. Paris : Larousse.

Lee, B.-H. (2011). Labor Solidarity in the Era of Neoliberal Globalization. *Development and Society*, 40(2), 319–334.

Lee, Y. (2015). Labor after Neoliberalism: The Birth of the Insecure Class in South Korea. *Globalizations*, 12(2), 184–202.

<https://doi.org/10.1080/14747731.2014.935087>

Locke, John. 1986. *Essais sur la loi de nature (1ère édition en 1660)*. Université de Caen.

Lukàcs, Georg. 1960. *Histoire et conscience de classe Essais de dialectique marxiste Traduit de l'allemand par*

- Kostas Axelos et Jacqueline Bois. Les Editions de Minuit.
- Marx, Karl, et Friedrich Engels. 1968. *L'idéologie allemande*. Paris : Éditions sociales.
- Ong-Van-Cung, Kim Sang. 2011. « Critique et subjectivation. Foucault et Butler sur le sujet ». *Actuel Marx* n° 49(1):148-61.
- Pysiäinen, Jarkko, Darren Halpin, et Andrew Guilfoyle. 2017. « Neoliberal governance and 'responsibilization' of agents : reassessing the mechanisms of responsibility-shift in neoliberal discursive environments». *Distinktion: Journal of Social Theory* 18(2):215-35. doi: 10.1080/1600910X.2017.1331858.
- Smith, Adam. 1881. *Recherches sur la nature et les causes de la richesse des nations Livre I*. Paris : Gallimard.
- Tully, James. 1992. *Locke : Droit naturel et propriété*. Paris : Presses universitaires de France.

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Ege Bölgesi'ndeki Şiddetli Yağışlar*

Heavy Rainfall in the Aegean Region

Irmak ZIMBA¹, Zahide ACAR²

Öz

Çalışma alanı, Türkiye'nin coğrafi bölgelerinden biri olan Ege Bölgesi'dir. Türkiye'nin batı kesimini kapsayan bölgede 8 il yer alır. Ege bölgesi genelindeki yağış özellikleri ve şiddetli yağışlarının incelendiği bu çalışmada bölgenin coğrafyasını da temsil edecek şekilde rakımları 3 m ile 1063 m arasında değişen 35 istasyon verisinden yararlanılmıştır. İstasyonlardan alınan veriler 1975 -2018 yılları aralığını kapsar. Meteoroloji Genel Müdürlüğü tarafından yapılan yağış şiddeti sınıflandırmasında belirlenen aralıklar esas alınarak 43 yıllık veriler işlenmiş ve bu sınıflara ait yağışlı gün sayıları belirlenmiştir. Çalışma kapsamındaki verilerin temel istatistikleri tanımlanmıştır. Verilerdeki değişkenliğin değerlendirilmesi ve değişkenliğin doğasını ve büyüklüğünü anlamak için parametrik olmayan Mann-Kendall (M-K) sıra ilişki katsayısı yöntemi kullanılmıştır.

Ege Bölgesi'nde yağış şiddeti kıyılardan iç kesimlere doğru azaldığı gözlenmiştir. Denizel etkinin fazla olduğu kıyı Ege'de yüksek şiddetli yağışlar, iç kesimlerine göre daha fazla gerçekleşir. Yükseltinin ve karasallığın arttığı iç Ege'de yağışların şiddetinin hep daha düşük olduğu görülür. Afyon ve çevresi Ege Bölgesi'nde en az yağış düşen alanlardır. Buradaki yağışların şiddetinin de oldukça hafif olduğu gözlenmiştir. Bölgenin güneyindeki dağlık alanda yağış şiddetleri oldukça yüksektir. Bölgenin güney kesimleri, ekstrem yağışlarının en fazla yaşandığı yerdir. Ayrıca bu alan bölgenin en fazla yağış alan bölümüdür. Bu alanda 100 mm ve üzerindeki şiddetli yağışlar, Ege Bölgesi'nin geri kalanına nazaran belirgin şekilde fazladır.

Anahtar Kelimeler : Ege Bölgesi, yağış, yağış şiddeti

Abstract

The study area is the Aegean Region, one of the geographical regions of Turkey. There are 8 provinces in the region covering the western part of Turkey. In this study, which examined the precipitation characteristics and heavy rains throughout the Aegean region, 35 station data were used, with altitudes ranging from 3 m. to 1063 m. The data received from the stations covers the period of 1975-2018. Based on the criteria determined in the precipitation intensity classification applied by the Turkish State Meteorological Service, 43 years of data were processed and the number of rainy days belonging to these classes was determined. The determined statistics of the data were defined within the scope of the study. The non-parametric Mann-Kendall (M-K) rank correlation coefficient method was used to evaluate the variability in the data and to understand the nature and magnitude of the variability.

In the Aegean Region, the intensity of precipitation decreases from the coasts to the interior part. In the coastal Aegean Region, where there is a lot of maritime influence, high heavy rains occur more than in the interior. In the inner Aegean, where altitude and continentality increase, the intensity of precipitation is often lower in this area. Afyon and its surroundings are one of the areas with the least precipitation in the Aegean Region. The inner part of the Region, the intensity of the precipitation occur less frequently. In the mountainous area in the south of the region, precipitation occurs as more intense. The most extreme precipitation is experienced in the southern part of the Region. In addition, the south part is experienced with the highest total precipitation in the Aegean Region. 100 mm and above precipitation are noticeably more than in the rest of the Aegean Region.

Keywords : Aegean Region, precipitation, intensity of precipitation

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Irmak ZIMBA

ORCID ID: 0000-0002-3053-3874

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Coğrafya Bölümü, Çanakkale, Türkiye, irmakzimba@gmail.com

Çanakkale Onsekiz Mart University, School of Graduate Studies, Department of Geography, Çanakkale, Turkey, irmakzimba@gmail.com

² Zahide ACAR

ORCID ID: 0000-0002-9174-0447

Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Çanakkale, Türkiye. zacar@comu.edu.tr

Assoc. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Arts & Sciences, Department of Geography, Çanakkale, Turkey. zacar@comu.edu.tr

Geliş Tarihi/Received : 25.10.2021

Kabul Tarihi/Accepted : 23.11.2021

Çevrimiçi Yayın/Published : 25.11.2021

Makale Atf Önerisi /Citation (APA):

Zimba, I., Acar, Z. (2021). Ege Bölgesi'ndeki Şiddetli Yağışlar. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 165-174. DOI :10.47899/ijss.20213206

1. GİRİŞ

Yeryüzünde canlı hayatının devamını sağlayan ve aynı zamanda ona güncel görünümünü veren en önemli süreçlerden biri iklimdir. İklim, sıcaklık, nem, rüzgar, yağış gibi meteorolojik olayların uzun yıllara ait ortalama halidir (Erol, 2014; Gönençgil, 2008). Su buharının sıcaklık farkları nedeniyle yoğunlaşarak katı ya da sıvı olarak yeryüzüne inmesine ya da yeryüzünde oluşmasına yağış denir. Katı olan yağışlardan biri olan "kar", sıvı şekilde düşenler ise "yağmur" olarak adlandırılır. Meteoroloji Genel Müdürlüğüne göre yağmur şeklinde düşen yağışlar şiddetlerine göre "hafif şiddetli (1 mm -5 mm)", "orta kuvvette (6 mm - 20 mm)", "kuvvetli (21 mm - 50 mm)", "çok kuvvetli (51 mm - 75 mm)", "şiddetli (76 mm - 100 mm)" ve "aşırı şiddetli (ekstrem) yağışlar (100 mm ve üzeri)" olmak üzere 6 sınıfa ayrılır.

2013 yılında IPCC'nin (Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli) yaptığı açıklamada iklim değişikliği ; insanlığın en ciddi sorunu olarak gösterilmiştir (Lacressonnière vd., 2014 ; Minga, 2014). Küresel iklim değişikliği ile birlikte tüm dünyada iklim elemanlarının eğilimlerini incelemek de önem kazanmıştır. İklim ile yapılan öngörüler değerlendirildiğinde, gelecekte ekstrem iklim olaylarının sıklığının ve süresinin daha uzun olacağı, hassasiyeti yüksek olan alanların artacağını ve birçok alanda kuraklık ya da şiddetli yağış olaylarının artması sözkonusudur. Akdeniz Havzası'nın iklim değişimine ve kuraklığa karşı hassas olması bu sahadaki ülkelerin yağış özelliklerini ve eğilimlerini incelemelerine neden olmuştur.

Kuzeydoğu İtalya'daki 7 istasyonun yağış verileriyle yaptıkları çalışmada Brunetti vd. (2001) 78 yıllık yağış verilerinin incelenmesi sonucunda yağışlı günlerde azalma eğilimi olduğunu belirtmişlerdir. Xoplaki (2002) Yunanistan'da 23 istasyonun yağış verilerine dayanarak yaptığı çalışmada ; yağışlarda kış aylarında belirgin bir azalma olduğunu belirtmiştir. 1950'lerden 2000'e kadar 50 yıllık bir süreçte 63 istasyon verisinden yararlanarak yapılan Akdeniz yağış eğilimlerini inceleyen çalışmada Norrant ve Douguedroit (2006) yağışlarda bir azalma eğiliminin olduğunu ve bu eğilimin kış aylarında çok daha belirginleştiğini vurgulamıştır. Hoerling vd. (2012) 1902-2010 yılları arasındaki artan deniz yüzeyi sıcaklıklarının Akdenizde gelişen kuraklıkla bağlantısı üzerinde durmuş ve özellikle Akdeniz sahasındaki kış kuraklıklarının 1970'li yıllardan itibaren arttığını belirtmiştir. Yine Akdeniz Havzası'ndaki kış yağışlarıyla ilgili olarak Seager vd. (2019) potansiyel öngörülebilirliklerinin düşük olduğunu ancak Akdeniz iklim tiplerinin görüldüğü alanlarda kuraklığın arttığını ve önümüzdeki onyıllar içerisinde de artacağını

öngörmektedir. Brogli vd. (2019) bölgesel iklim simülasyonları ile yaz kuraklıklarının nedenlerini sera etkisiyle doğrudan ilişkilendirirken, kış kuraklıklarının atmosfer sirkülasyonu gibi daha belirsiz dinamik değişkenlere bağlı olduğunu ve bu nedenle anlaşılmasının zor olduğunu vurgulamaktadır.

Akdeniz havzasında ve Akdeniz Makro iklim bölgesinde yer alan Türkiye için de yapılan önceki çalışmalara göre özellikle Ege ve Akdeniz'de yağış toplamalarında azalma ya da kuraklık gibi sonuçların yaşanması beklenmektedir (Erlat, 2016). Kuraklık, bulunduğumuz coğrafyanın en sıklıkla karşı karşıya kaldığı olgudur. Bu nedenle ; Akdeniz havzası ve çevresinde yağışın ve nemliliğin mekansal dağılışı ve yıllar içindeki değişkenliğini anlamak ya da sıcaklık ve nem değişimlerini kapsayan (Yılmaz, 2020; Yılmaz, 2019) iklim konforunu analiz eden bir çok çalışma yapılmaktadır (Ör; Kum ve Gönençgil,2018).

Bu kapsamda yapılan çalışmalardan olan "Ege Bölgesi'nde Yağışın Mekansal Dağılımı" 1975-2010 dönemine ait 36 meteoroloji istasyonunun verileri kullanılarak, Ege Bölgesi'nin yıllık ortalama yağışının mekansal desenini ortaya koymuş (Aydın ve Çiçek, 2013) ve haritalandırmada yöntem üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu çalışma ile Ege Bölgesinde kıyı kesimlerinin iç kesimlere göre daha fazla yağış aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ege Bölgesi'nde yağışın dağılışı ve değişiminde birinci derece etkili olan faktör plenater faktörlerdir (Koçman, 1993a; 1993b; Erinç, 1996; Çiçek, 2001a, 2001b; Bahadır, 2011). Yağışın mekansal dağılışında topografik özellikler etkilidir ve bakı faktörü nedeniyle dağların kuzey kesimlerinin daha fazla yağış almaktadır. Ayrıca yağışın zamansal dağılışında bölgede genel olarak azalma eğilimi egemen iken, bu azalma eğilimi kıyı kesimlerde daha belirgin olmasına rağmen iç kesimlerde yağış miktarının kıyı kesimlere göre görece daha az olması nedeniyle, yağış toplamlarındaki azalmanın etkileri daha dikkate değer durumdadır.

Ege Bölgesi'nde yer alan tarım arazilerinin bulunduğu ovaların tarım potansiyelini etkileyen en önemli etmen iklimdir. Özellikle de bu alanlarda yapılan tarımın potansiyeli yağış rejimi ve yağış değişkenliği ve kuraklık sorununu ele aldıkları çalışmalarında (Koçman, Işık & Mutluer, 1995), sahada yağışın yıldan yıla kayda değer değişiklikler gösterdiğini belirtmişlerdir. Ege ovalarında yağıştaki sapmanın en fazla Muğla'da, en az ise Aydın'da olduğunu tespit etmişlerdir.

Türkiye'de yağışların şiddetine göre dağılımını ve sıklıklarını incelediği çalışmasında Çiçek (2001a), 77 istasyondan 1960-1995 yılları arasındaki 36 yıllık veriyle yağış şiddetlerini 5 ayrı miktarı ile yakından bağlantılıdır (Koçman ; 1993a ; Koçman

; 1993b). Ege Bölgesinin iklim unsurlarını ele alan çalışmalardan biri olan çevre ve insan faaliyetlerine etkileri açısından Ege ovalarının iklimi üzerine yapmış olduğu çalışmada Koçman (1993a), çalışma sahasındaki iklim elemanlarını; yaklaşık 25 yıllık veriyle 20 adet istasyondan yararlanarak oldukça detaylı incelemiştir. Bu çalışmada yağışlı gün sayıları da hesaplanarak genel bir değerlendirme yapılmıştır. Ege ovalarındaki yağış

Türkiye'de mevsimlere göre yağışın şiddeti ve frekansı üzerine yaptığı çalışmada ise Çiçek (2001b); Akdeniz yağış rejimi özellikleri gösteren istasyonlarda yağışlı gün sayılarının mevsimleri göre büyük farklılıklar gösterdiği ayrıca yüksek şiddetli yağışların denizel etki ile doğru orantılı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Erlat (1996), Türkiye'deki günlük yağış şiddetleri üzerine yaptığı incelemesinde, Akdeniz yağış rejimine sahip alanları yağış şiddetinin en fazla olduğu alanlar olarak göstermiştir. Akdeniz-İç Anadolu yağış rejiminde ise yağışların önemli bölümünün kar yağışı şeklinde olmasının bu alanlarda yağış şiddetini azalttığını belirtmektedir. Topuz vd. (2020) çalışmasında, İzmir ve Uşak istasyonlarında sonbahar mevsiminde 1970'lerden sonra artış, Dikili istasyonunda ise kış mevsiminde 1970'lerden sonra azalış eğilimi belirlemişlerdir.

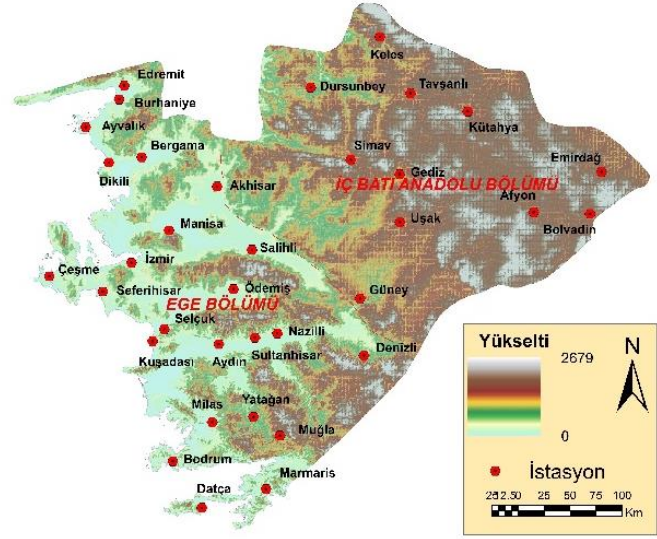
Türkiye'deki yağışların şiddeti bakımından zamansal ve mekansal değişkenliğine baktıkları çalışmalarında Koç ve İrdem (2007) 111 meteoroloji istasyonundan aldıkları verilere göre 10.1-25.0 mm arası ile 25.1-50.0 mm arası yağışlarda ülke genelinde azalma eğilimi olduğunu görmüştür. 100 mm ve üzeri yağışlarda ise artış eğilimlerinin yalnızca kıyı kuşaklarında görüldüğünü yine de bu artış eğiliminin hiç bir yağış rejiminde baskın olmadığını belirtilmiştir. Bu çalışmanın sonuçları ile benzer sonuçlar birçok araştırmacı tarafından da değerlendirilmiştir. Örneğin, Mersin'deki birçok istasyonda yağışlarda artış eğilimi gözlenmezken yağış şiddetinde artışlar belirlenmiştir (Karabulut ve Topuz, 2019).

Bu çalışmada, küresel iklim değişikliğinde hassas alanlardan biri olarak kabul edilen Akdeniz Havzası'nın bir parçası olan Ege Bölgesi'ndeki yağışların alansal özellikleri ile yağış miktarlarının şiddetlerine göre alansal dağılımı ve bölgedeki yağış eğilimleri incelenmiştir. Çalışmanın amacı, Ege Bölgesi'nin yağış miktarının alansal dağılımındaki değişkenlikleri değerlendirmek, yağış şiddetindeki değişimi ve değişkenliği ortaya koymaktır.

2. VERİ ve YÖNTEM

Çalışma alanımız olan Ege Bölgesi'nde 8 adet il yer alır. Bölgenin coğrafyasını da temsil edecek şekilde rakımları 3

ile 1063 metre arasında değişen 35 istasyon verisinden faydalanılmıştır. Çalışma kapsamında Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nden sağlanan 35 istasyonun 1974-2018 yılları aralığındaki günlük yağış verileri kullanılmıştır (Şekil 1).

Şekil 1: İstasyon dağılım haritası.

Çalışma alanındaki istasyonların yağışları genel olarak Eylül ayıyla birlikte başlayarak Mart-Nisan ayına kadar sürer. En yüksek yağış miktarları kış aylarında gözlenir. İstasyonlara göre farklılık gözlenmesine rağmen en yüksek yağışa sahip olan aylar çoğunlukla Aralık ve Ocak-Şubat aylarıdır. Yağışa sebep olan orta enlem depresyonlarının azalmaya başladığı bahar mevsimi itibariyle yağış miktarlarında belirgin azalmalar yaşanır. Akdeniz havzasının genel karakteristii olan kuraklık yaz mevsimi itibariyle alan genelide hakimdir.

Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün yapmış olduğu; düşük yağış miktarına göre yağış şiddeti sınıflandırmasında belirlenen aralıklar esas alınarak 44 yıllık veriler işlenmiş ve bu yağış şiddeti sınıflara ait yağışlı gün sayıları belirlenmiştir. Bölgedeki eğilim analizleri içinse, çalışma kapsamında verilerin temel istatistikleri tanımlanmıştır. Verilerdeki değişkenliğin doğası ve büyüklüğünü anlamak için ise istatistiksel sınamalardan parametrik olmayan Mann-Kendall (M-K) sıra ilişki katsayısı yöntemi kullanılmıştır. Ege Bölgesi'ndeki yağışın uzun dönemlik eğiliminin görsel sunumunda da ArcGIS paket programından yararlanılmış, mekansal enterpolasyon yöntemlerinden olan IDW yöntemi kullanılmıştır.

3. EGE BÖLGESİ'NİN JEOMORFOLOJİK ÖZELLİKLERİ

Yer şekilleri iklim özelliklerinin oluşmasında oldukça önemli etmenlerdir. Yükselti, baki, dağlar, dağların uzanış doğrultuları ve ovalar gibi etkenler bölgedeki iklim elemanlarının üzerinde hem doğrudan hem dolaylı olarak etkili olur. Örneğin Türkiye'nin yer şekilleri ve yıllık ortalama yağış dağılımı haritalarına aynı anda bakıldığında

gözlemlenebilir ki; dağların uzanış yönünün, cephe güzergahlarına dik olduğu alanlarda yağış miktarları ciddi şekilde artmakta ve bu dağların arkasındaki vadi ve depresyon alanlarında yağışlar aniden azalmaktadır (Atalay,2010). Bu bağlamda çalışma sahası olan Ege Bölgesi'nin yeryüzü şekillerinin genel özelliklerini bilmek buradaki iklim ve yağış özelliklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Ege kıyılarında doğu-batı yönlü uzanan Neojen ve kuaterner tarihli ovalar 200 m'den az yüksekliktedir (Koçman, 1992; Koçman vd., 1995). Bölgede platoluk alanlar ve dağlar daha geniş yer kaplamaktadır. Bu dağ kütleleri de doğu-batı yönlü uzanmakta ve yükseltileri 2000 m'ye kadar ulaşabilmektedir (Koçman, 1992; Koçman vd., 1995). Bu nedenle bölgede yükselti farkları oldukça fazladır. Yer şekillerinin doğrultusu denizel etkinin dar bir kıyı şeridinde kalmasını engelleyerek bir miktar daha iç kesimlere sokulmasını sağlar. Ayrıca dağların uzanış şekli Ege Bölgesi kıyılarında çok çeşitli kıyı tiplerine ve oldukça girintili-çıkıntılı bir kıyı görünümüne sebep olmuştur (Koçman, 1992; Koçman vd., 1995). Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümü ise depresyonların dar tabanlı vadiler haline geldiği, Sındırgı-Çardak çizgisinden doğuya doğru yükselen, Orta Anadolu ile Ege Bölümü arasında bir eşik bölgesidir. Genel olarak platolar ve bu platolar üzerinde yükselen dağlardan oluşur. Söz konusu dağlar çoğunlukla kuzeybatı-güneydoğu yönlü birkaç dizi şeklindedir ve yine bu alanda çok geniş yer kaplamayan küçük depresyonlar bulunur.

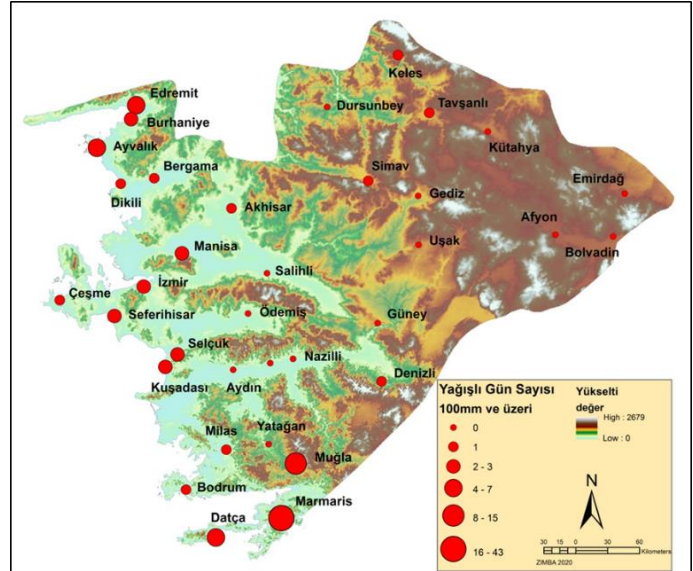
4. BULGULAR ve YORUM

Bir bölgenin yağış özelliklerinden bahsederken toplam yağış miktarının yanında yağışlı gün sayıları ve yağışın şiddeti üzerinde durmak tarımsal faaliyetler, su kaynakları, şehirleşme, ulaşım hizmetleri, toprak kayması ile sel ve taşkın kontrolü gibi farklı alanlarda yapılacak olan planlama, işletme ve inşaat çalışmaları için gereklidir (Karahana, Özkan, 2013). Yağışın şiddeti 0.1mm üzerindeki yağışlar, yağışlı gün olarak kabul edilir. Türkiye, Akdeniz makroiklim bölgesinin etkisindedir. Buna ek olarak topografik özelliklerin de iklim şartlarında önemli etkileri olmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de iklim unsurlarının benzer özellikler göstererek çevresinden ayrıldığı, birbirinden çok farklı iklim tipleri meydana gelmiştir. Türkiye'nin 7 coğrafi bölgesinden biri olan Ege Bölgesi genel anlamda kış yağışlarının belirgin olduğu, yazları yüksek sıcaklık ve kuraklıkların görüldüğü, yıllık ortalama yağışın 400-2300mm arasında değiştiği ve yağışların büyük bölümünün Kasım-Mayıs ayları arasında gerçekleştiği Akdeniz iklimi ile karakterizedir (Atalay, 2010). Aslında daha yakından baktığımızda iklim unsurlarının birbirine

yakın değerler göstererek çevresinden farklılaştığı alanlar Ege Bölgesi içerisinde de mevcuttur. Gerçekten, Akdeniz iklimi ve alt iklim tipleri Ege Bölgesi'nin Ege Bölümü'nde görülmektedir. Ege kıyılarında yağışlı gün sayısı fazla değildir ve yıllara göre oldukça fazla değişiklik gösterir. Bu değişkenlik bölgeden geçen cephese depresyonların sayısı ve etki süresine bağlıdır (Koçman, 1993a). İç Batı Anadolu Bölümü'nde ise karasallık etkisi artmakta ve yarıkurak step iklimi özellikleri görülmeye başlanmaktadır (Koçman, 1993b).

4.1 Yağışın Şiddetine Göre Mekânsal Dağılımı

Türkiye'de Akdeniz ve Ege kıyılarında kaydedilen maksimum yağış değerlerinin aslında Ege ve Akdeniz bölgelerinden daha yağışlı bir bölge olan Karadeniz Bölgesinde kaydedilenden genellikle daha yüksek değerlerde olması Ege ve Akdeniz bölgelerine yağış getiren hava kütlelerinin sıcaklığının daha fazla olması ve mutlak nem gereksinimlerinin daha fazla olması ile alakalıdır (Erinç, 1996). Çalışma çerçevesinde ekstrem yağışlı gün sayılarına baktığımızda (Şekil 2) yoğunluğun Ege Bölümü kıyı kuşağında olduğu görülmektedir.

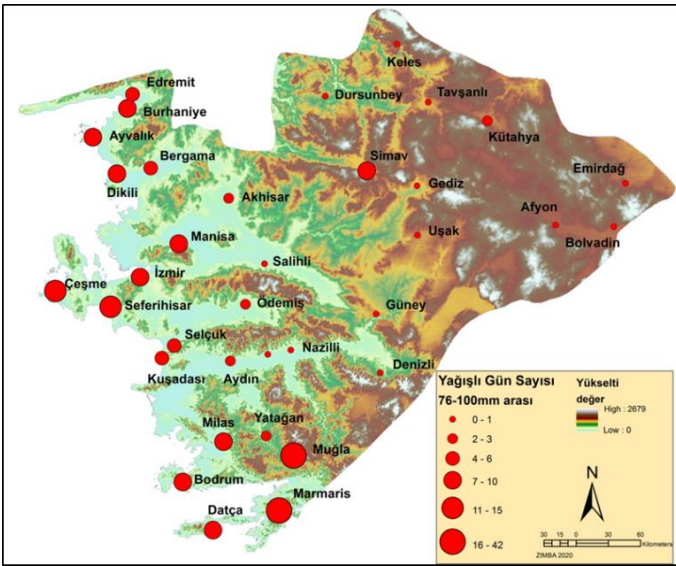

Şekil 2: Ekstrem Yağışlı Gün Sayısı

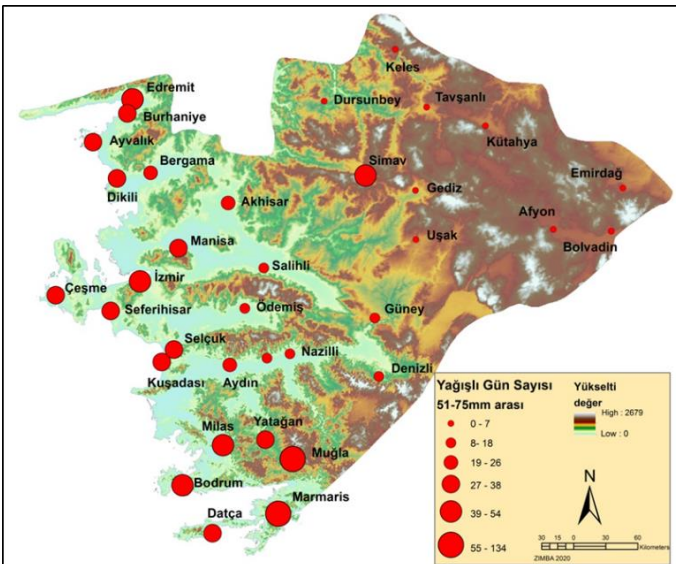
Özellikle Büyük Menderes nehrinin güneyinde bulunan ve Ege Bölgesi'ndeki kıyı dağlarının aksine doğu-batı yönlü değil, güneydoğu-kuzeybatı yönlü uzanan Menteşe dağlarının bulunduğu Menteşe yöresi bu anlamda öne çıkmaktadır. Nemli Akdeniz ikliminin görüldüğü bu sahada kar yağışları ve don olayları sık görülmemektedir. En soğuk ay ocak ayıdır. Ocak ayının ortalama sıcaklığı 8-10°C aralığındadır. Yaz sıcaklıkları yüksektir. Temmuz ayı ortalaması 27-28°C'dir. Yağış en fazla kış aylarında görülür. Yaz ayları ise belirgin kuraklık gözlemlenir. Yinede yıllık yağış miktarı 1000-1200mm civarında, oldukça yüksektir. Nemli ve yağış taşıyan rüzgarların, özellikle cephese

depresyonların yolu üzerindeki her yerde olduğu gibi Menteşe yöresi de çok fazla yağış alır. Bu kesim Türkiye'nin en çok yağış alan 2. Bölgesidir (Koçman, 1993b). Günlük en fazla yağış miktarı da 466mm ile Marmaris'te ölçülmüştür (Atalay, 2010).

Türkiye'nin en fazla yağış alan sahalarından olan bu bölge yükselti ve bakı koşulları nedeniyle genişleme imkanı bulamamaktadır. Buradaki dağlık kütle nemli havanın içeriye sokulmasını engellemektedir. Batı ve güneybatı yönünden gelen nemli rüzgarların ve buradan geçen depresyonların etkisi altında kaldığından yağış miktarı ve şiddeti Ege Bölgesi'nin geri kalanından fazladır.

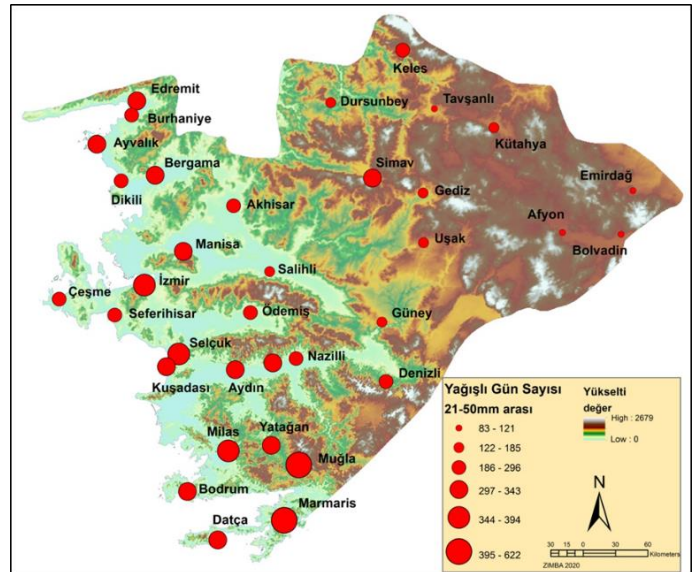
Şekil 3: Şiddetli Yağışlı Gün Sayısı

Şekil 4: Çok Kuvvetli Yağışlı Gün Sayısı

Şiddetli ve çok kuvvetli yağışların görüldüğü gün sayılarına baktığımızda (Şekil 3 ve Şekil 4) kıyı kesimi ile iç kesimler arasındaki fark daha belirgin olmaktadır. Ekstrem yağışlardaki gibi şiddetli ve çok kuvvetli yağışlarda da Menteşe yöresinin yağışın en fazla gerçekleştiği alanlardan

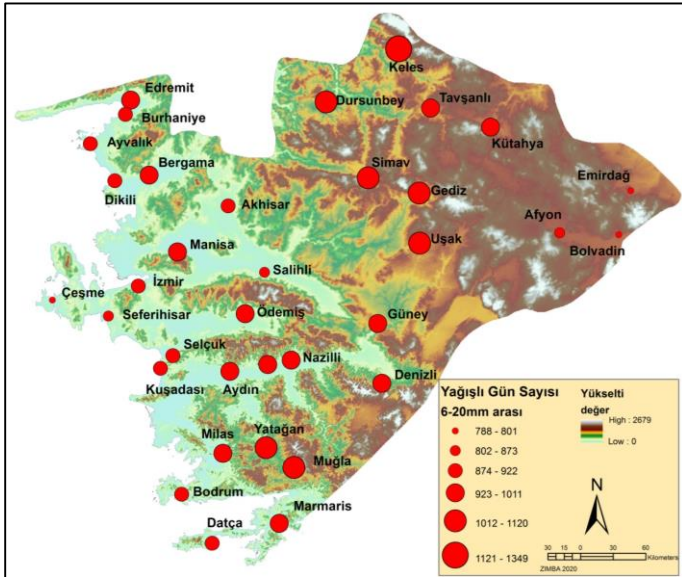
olduğu görülmektedir ancak kıyı kesiminin kalanıyla arasında ekstrem yağışlı gün sayıları kadar belirgin bir ayırım bulunmamaktadır. Burada mekansal dağılışa bakıldığında kıyı ve iç kesimler arasında çok ciddi bir fark olduğu göze çarpmaktadır. İç kesimlerdeki istasyonların büyük çoğunluğunda şiddetli ve çok kuvvetli yağışların yaşandığı gün sayıları 0-1 gün ile sınırlı kalmaktadır. Bu durum; Ege Bölgesi'nde kıyı ve iç kesimler arasındaki iklim özellikleri ve yağış rejimindeki farklılığı gösterir. Hem karasallığın hem de morfolojik özelliklerin etkili olduğu bu desende Simav istasyonunda, iç kesimdeki diğer istasyonlara nazaran daha fazla şiddetli ve çok kuvvetli yağış gerçekleştiği görülmektedir. Simav çevresinin iklim tipinin, Marmara Bölgesi'nde görülen ve güneye doğru Simav çevresine genişleyen Yarı Nemli Marmara iklimi olması; yağış özelliklerinde görülen bu farklılığı açıklamaktadır. Bu iklim tipinde de cephe etkinliğinin arttığı kış aylarında maksimum yağış düşer. Yaz yağışları ise, Akdeniz iklimindeki gibi, belirgin şekilde azdır ancak yaz kuraklıklarının Akdeniz rejimindeki kadar belirgin olmadığı görülür. Yaz yağışlarının yıllık yağış içindeki payı bu iklim tipinde %10-15'e kadar çıkmaktadır. En az yağış alan ağustos ayının payı ise %4 kadardır. Yıllık yağış miktarı 500-700mm kadardır. Ocak ayı ortalama sıcaklığı 3-5°C arasında değişir. En yağışlı ay aralık ayıdır ve payı yıllık ortalamaya göre %13-17 civarındadır. Kar yağışları ve don olayları kış aylarında sıklıkla görülür. İlkbahar ayları, sonbahar aylarına göre daha yağışlı geçer (Koçman, 1993b).

Şekil 5: Kuvvetli Yağışlı Gün Sayısı

21 - 50 mm arası kuvvetli yağışlara baktığımızda (Şekil 5), bu şiddetteki yağışların kıyı kesiminden biraz daha içerilere kadar -Ege Bölümü'nün neredeyse tamamında- etkili olduğu görülmektedir. Ege Bölümü'nde Edremit Körfezi'nden Bodrum-Milas'a kadar uzanan alanda "Yarınemli Akdeniz iklimi" görülmektedir. Yağış rejimi ise Akdeniz yağış

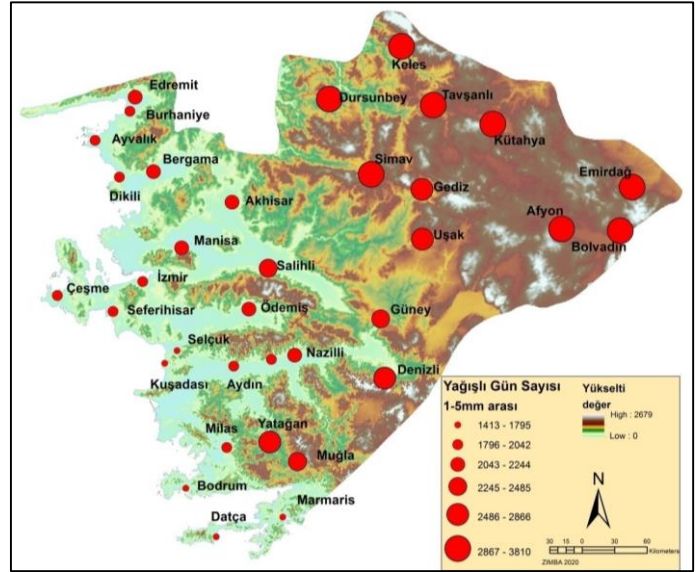
rejimidir. Bu alanlarda yıllık yağış miktarı 600-800mm civarındadır. Yazlar kurak kışlar ise ılık geçer. Yaz yağışları, toplam yıllık yağışın ancak %5'ini oluşturmaktadır. Temmuz ve Ağustos ayları ise en kurak geçen aylardır. En kurak ayın yağış miktarının, yıl içindeki payı ancak %1 kadardır. En soğuk ay olan ocak ayı sıcaklık ortalaması 5-8 C'dir. Kış aylarında kısa süreli don olayları görülebilmektedir. Yağışlar bu bölgede sonbaharın ortalarında başlayıp kış aylarında maksimum değerlere ulaşır. Genelde aralık ya da ocak ayı en yağışlı ay olmaktadır. Yıllık yağışın %20'si en yağışlı ayda gerçekleşir (Koçman, 1993b). Bununla birlikte kuvvetli yağışların İç Batı Anadolu Bölümü'ndeki etkinliği; ekstrem, şiddetli ve çok kuvvetli yağışlara nispeten biraz daha artığı görülmektedir.

Şekil 6: Orta Kuvvette Yağışlı Gün Sayısı

6 - 20 mm arası orta kuvvette yağışların dağılımına bakıldığında (Şekil 6) kıyı ve iç kesimler arasındaki farkın ortadan neredeyse tamamen kalktığı görülmekte ve hatta çok belirgin olmamakla birlikte iç kesimlerde orta kuvvette yağışlı günlerin kıyı kesimine nispeten daha fazla yaşandığı anlaşılmaktadır. İç Anadolu Bölgesi'ne komşu olan ve karasallığın egemen olduğu Afyon, Bolvadin ve Emirdağ istasyonları bölgenin geri kalanına göre hafif şiddetteki yağışlar hariç yağışlı gün sayılarının düşük olduğu bir saha olarak ön plana çıkmaktadır. Ege Bölgesi'nin genelinde orta kuvvette yağışların oldukça fazla yaşandığını ve bu yağış şiddetinde kıyı ve iç kesimler arasında belirgin bir farkın gözlemlenmediğini söylemek mümkündür.

5 mm ve altındaki hafif yağışlara (Şekil 7) baktığımızda bu sınıftaki yağışların bölgenin iç kesimlerinde daha fazla yaşandığı açıkça göze çarpmaktadır.

Şekil 7: Hafif yağışlı gün sayısı.

Kıyı kesiminde hafif şiddetteki yağışların etkinliğinin belirgin şekilde azaldığı ve Afyon, Bolvadin, Emirdağ istasyonları da dahil olmak üzere tüm İç Batı Anadolu Bölümü'nde egemen olduğu net bir şekilde gözler önüne serilmektedir. Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu bölümünde ise yarıkurak koşullar etkilidir. Karasallık nedeniyle mevsimsel sıcaklık farklılıkları fazladır. Kışlar soğuktur ve karasallığın etkisiyle doğuya doğru gidildikçe soğukluğun şiddeti artmaktadır. En soğuk ayın ortalama sıcaklıkları -3°C seviyelerine düşebilir. Yağışlar ekim ayında başlar aralık ve ocak aylarında en yüksek değerlere ulaşır. En yağışlı ayın yıl ortalamasına göre oranı %15-16 civarındadır. Şubat ve mart aylarında yağışlarda göreceli hafif bir azalma görülür. Nisan ve mayısta ise yeniden görece bir artış yaşanır. Yaz ayları yağışın en az olduğu aylar olmasına rağmen yıl içindeki payı %10 kadar vardır. Yağışlardaki belirgin azalış haziran ayından sonra başlar. Temmuz ve ağustos aylarının yağışı, yıllık yağışın %1-2'sini geçmez. Buharlaşma şiddetlidir ve yıllık yağış miktarı 350-500mm civarındadır (Koçman, 1993b). Şiddetine göre yağış sınıflandırmasında, yağışın şiddeti azaldıkça adeta yağışlı gün sayılarının batıdan doğuya doğru kaydığı görülmektedir. Nemli ve Yarı Nemli Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü kıyı bölgelerinde yağışların şiddetlerinin fazla olduğu gözlemlenirken, Yarı kurak İç Anadolu ikliminin yaşandığı iç kesimlerde ise yağış şiddeti azaldıkça yağışlı gün sayılarının arttığını, hafif şiddetteki yağışların etkin olduğu gözlemlenmektedir.

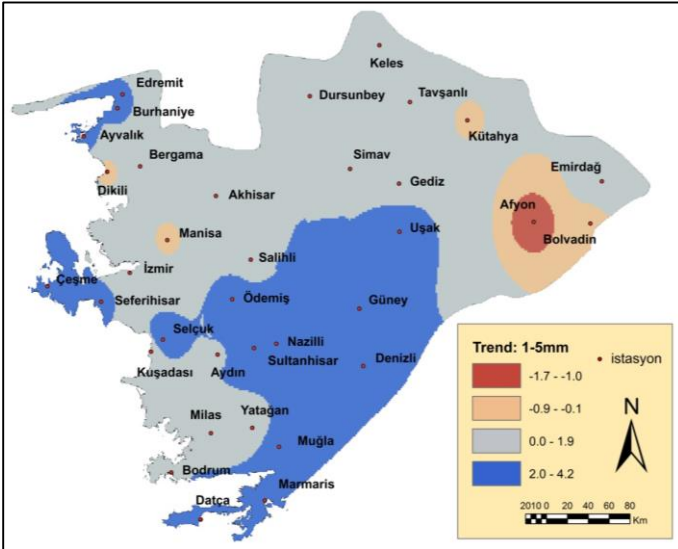
4.2 Şiddetine göre sınıflandırılmış yağışlardaki alansal ve zamansal dağılımların dağılışı

1975-2018 yılları arasındaki yağışların sınıflarına göre gerçekleşen 43 yıllık toplam yağışlı gün sayılarına baktıktan sonra tüm dünyayı etkileyen küresel iklim değişikliği ile birlikte bu aralıklardaki gün sayılarının eğilimine bakmak da

oldukça önemlidir. Bir bölgedeki genel yağış eğilimleri ile birlikte bu eğilimlerin hangi yağış aralıklarında ne derece gerçekleştiğini anlamak o bölgenin yağış özelliklerini ayrıntılı bir şekilde görmek ve gelecek yıllarda ne gibi farklılıklar yaşanabileceği hakkında fikir sahibi olmak, alınacak tedbirler açısından oldukça önem arz eder. Bu bölümde hazırlanan haritalar M-K trend analizi sonuçlarını göstermektedir.

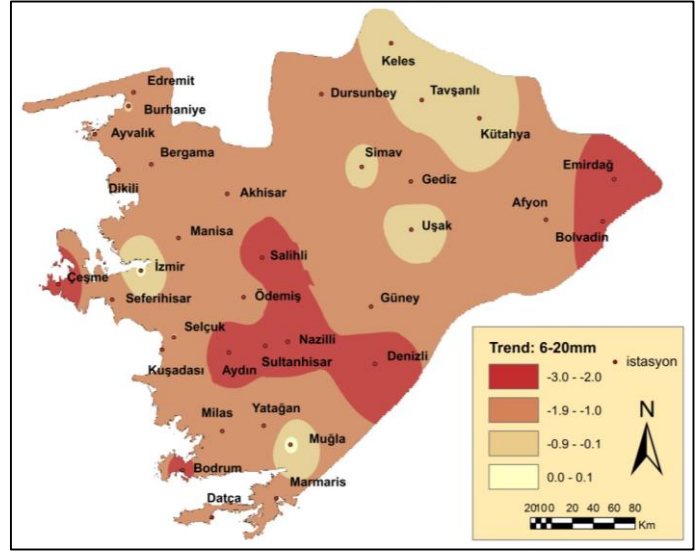
1-5 mm aralığındaki yağışlarda gerçekleşen yağışlı gün sayısının eğilimine baktığımızda (Şekil 8) istatistiki olarak anlamlı olmayan azalış eğilimleri görülse de bu yağış aralığında Ege Bölgesi'nin hiç bir bölümünde anlamlı bir azalış eğilimi olmadığı açıktır. Bununla birlikte istatistiki olarak anlamlı artış eğilimi ise oldukça geniş bir alanda gerçekleşmekte ve toplam 14 istasyonda görülmektedir. Adeta Menteşe yöresinden içeri sokularak iç kesimlerde daha geniş bir alana yayılır gibi görünen geniş alan yine Menteşe yöresi üzerinden gelen gezici depresyonları akla getirmekte ve bu bölgedeki şiddetli yağışlara neden olan söz konusu hava kütlelerinin mutlak nem ihtiyaçlarının düşüyor olabileceği sorusunu akla getirmektedir. Menteşe yöresi ve arkasındaki geniş alan dışında 1-5mm'lik yağışların artış eğiliminin, kıyı kesimlerde bir kaç küçük alan hariç Ege Bölgesi'nde başka bir alanda görülmediği gözlenmiştir. Artış eğilimi gözlenen alanlardaki toplam 1-5mm'lik yağışlı gün sayıları haritasına bakıldığında bu alanlardaki gün sayılarının Ege Bölgesi'nde en çok gerçekleşen alanlar olmadığı göze çarpmaktadır. Özellikle kıyı bölgelerinde görece daha az gerçekleşen bu yağışların yine bu bölgelerde artış eğiliminde olması dikkate değerdir.

Şekil 8: 1-5mm aralığındaki yağışlı gün sayılarının trendi (Lejant M-K trend analizi değerlerini göstermektedir)

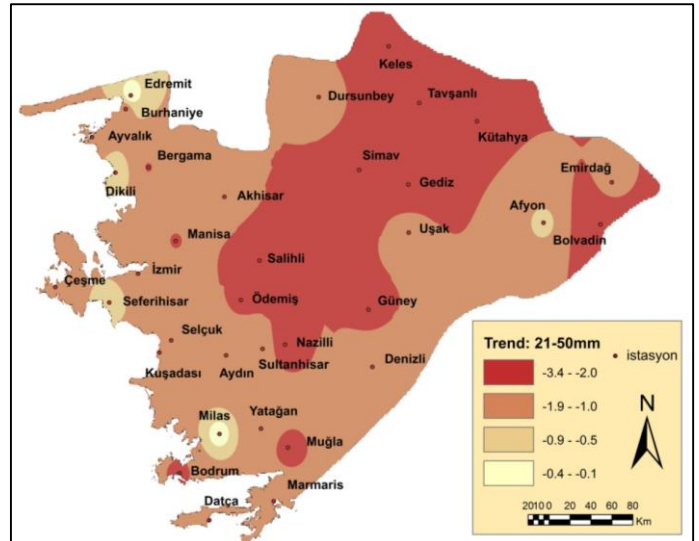
6-20 mm aralığındaki yağışlı gün sayılarının trendine (Şekil 9) bakıldığında istasyonların hiçbirinde artış eğilimi

görülmediği dikkat çekicidir. 1-5mm'lik yağışlarda artış görülen alanların dahi bir kısmında 6-20 mm aralığındaki yağışlarda istatistiki olarak anlamlı azalış eğilimi olduğu gözlenmektedir.

Şekil 9: 6-20 mm aralığındaki yağışlı gün sayılarının trendi

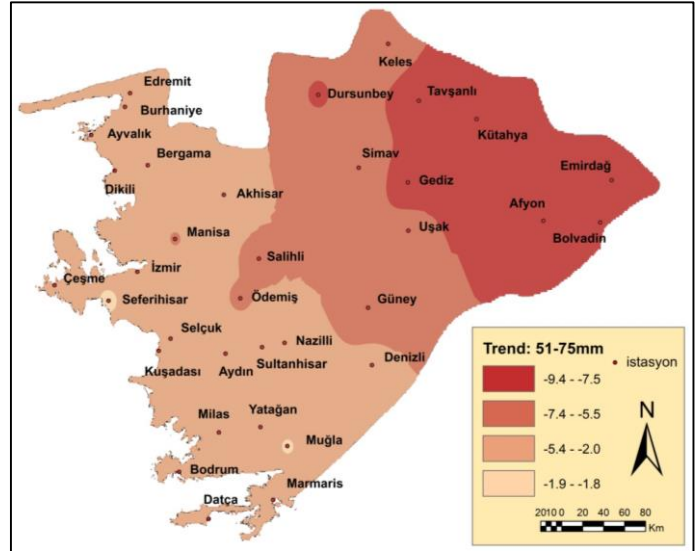
Özellikle tarımsal faaliyetler açısından uzun sürede gerçekleştiğinde istendik bir yağış miktarı olan bu aralıktaki yağışlarda (Asar, Yalçın & Yücel, 2008, s. 34, 35) toplamda 9 istasyonda görülen anlamlı azalış eğilimi oldukça önemlidir. Yine bu yağış aralığında gerçekleşen toplam gün sayısı haritasına bakıldığında azalış eğilimi olan istasyonların bir kısmının (Çeşme, Bolvadin, Emirdağ ve Salihli) aynı zamanda 6-20 mm'lik toplam yağışlı günlerin de görece olarak diğer istasyonlardan az gerçekleşen istasyonlar olduğu görülmektedir. Ege Bölgesi'nde 21-50mm yağış aralığı olan kuvvetli yağışların gün sayılarının eğilim haritasına (Şekil 10) bakıldığında bu yağış aralığında bölgede artış eğilimi görülen hiç alan olmadığı fark edilmektedir.

Şekil 10: 21-50 mm aralığındaki yağışlı gün sayılarının trendi

Bölgede bu yağış aralığında istatistiki olarak anlamlı azalış olan istasyon sayısı 13'tür. Bu 13 istasyonun 9'u Ege Bölgesi'nin iç ve orta kesimlerindeki geniş bir alanda yer almaktadır.

21-50 mm'lik yağışların toplam gün sayılarının gösterildiği haritaya (Şekil 5) bakıldığında azalış eğiliminin görüldüğü alanlarda bu şiddetteki yağışların bölgenin geri kalanına kıyasla daha az gerçekleştiği görülmektedir. Bu yağış aralığında en fazla yağış alan istasyonlardan biri olan Muğla'da istatistiki olarak anlamlı azalış eğilimi olması dikkat çekicidir. Yine dikkat çekici olan bir diğer nokta iklim özellikleri ve yer şekilleri açısından Muğla istasyonu ile oldukça benzer olan Marmaris istasyonunda ise anlamlı bir azalış eğilimi görülmemektedir. Muğla'daki azalış eğilimi -2.31 iken Marmaris istasyonunda bu değer -1.68 olarak gerçekleşmiştir. 51-75 mm aralığındaki yağışlı gün sayılarının eğilimine baktığımızda (Şekil 11) Muğla ve Seferihisar istasyonları dışında tüm istasyonlarda istatistiki olarak anlamlı azalış eğilimi olduğu görülmektedir. Anlamlı azalış eğilimi olmayan 2 istasyon olan Muğla ve Seferihisar istasyonlarındaki anlamlılık değerleri ise sırasıyla -1.85 ve -1.79 şeklindedir. Bu aralıktaki eğilimin anlamlılık derecesi ise kıyıdan iç kesimlere doğru artış göstermektedir ve birbirine yakın olan istasyonlarda da yakın değerler bulunmuştur. Çevresine göre nispeten daha yüksek anlamlılık derecesine sahip olan Dursunbey ve Manisa istasyonları dışında kıyı kesimlerinden iç kesimlere doğru gelişen artış deseninden farklılık görünen istasyon bulunmamaktadır. Bu durum istasyonların topografik farklılıkları ile açıklanabilir. Burada oldukça dikkat çekici olan bu yağış aralığındaki toplam yağışlı gün sayısı haritası (Şekil 4) ile kıyaslandığında benzer bir mekansal desen olmasıdır. Bu aralıktaki yağışlı gün sayısının fazla olduğu alanlarda istatistiki anlamlılık derecesi, gün sayılarının nispeten az olduğu alanlardan daha düşük seviyededir. Başka bir deyişle; zaten bu yağış aralığında gerçekleşen yağışlı günlerin daha az olduğu alanlarda azalış eğilimi de daha belirgin yaşanmaktadır. Yine de iç kesimlerde bu aralıktaki yağışların kıyı kesimine göre daha az yaşandığı ve istatistiki olarak anlamlılık değerlerinin sorgulanabilir olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Her halükarda Ege Bölgesinin neredeyse tamamında 51-75 mm yağış aralığındaki yağışlı günlerde bir azalış eğilimi olduğu ortadadır. 76-100 mm'lik ile 100 mm ve üstü yağışlarda gerçekleşen yağışlı gün sayılarının istatistiki bir değerlendirme yapmaya yeterli olacak kadar fazla gerçekleşmiyor olması nedeniyle bu aralıktaki yağışlı gün sayıları için bir eğilim değerlendirmesine yer verilmemiştir.

Şekil 11: 51-75 mm aralığındaki yağışlı gün sayılarının trendi

5. SONUÇ ve TARTIŞMA

İklim bir bölgedeki hava olaylarının uzun süreli ortalaması, başka bir deyişle bu alandaki hava şartlarının genellenmesidir. İklim özellikleri başta doğal hayat olmak üzere etkili olduğu sahadaki tüm insan faaliyetlerini etkiler. Yemek kültüründen, iş hayatına ve hatta insan sağlığı üzerinde dahi oldukça etkili olan iklim özelliklerini anlamak ve bunların değişimlerini incelemek; karşı karşıya olduğumuz küresel iklim değişikliği ve değişkenliği sorunu nedeniyle giderek daha fazla önem kazanır.

Bu çalışmada, küresel iklim değişikliğine ve kuraklığa olan hassasiyeti bilinen, Akdeniz yağış rejiminde bulunan ve tarımsal açıdan da önemli bir yere sahip olan Ege Bölgesi ele alınmıştır. Koçman'a göre Ege Ovalarında; yağış yetersizliğiyle kuraklığa neden olan "ortalamadan az ve çok düşük yağışlar" bölgede baskın bir karakterdedir. İklim elemanları içinde yağış, en fazla değişkenliğe sahip olanıdır.

Ege bölgesinden alınan verilere göre bölgede yıllık ortalama yağışın 338 mm (Bolvadin) ile 1237 mm (Marmaris) arasında değiştiğini ve yine bu değerlerin yıllararası da büyük değişiklik gösterdiği görülmektedir.

Bunun en önemli nedeni bölgenin yer şekilleri bakımından gösterdiği özellikler ve bölgeden geçen cephesel depresyonların süreleri ile etkinlikleridir. Ege Bölgesi'nde yağışın şiddetine göre mekansal dağılımını ve yağışlı gün sayılarının eğilimlerini incelediğimiz bu çalışmada yağış şiddetinin kıyılardan iç kesimlere doğru azaldığı gözlemlenmiştir.

Ege Bölgesi, Türkiye yağışlarının coğrafi dağılışı değerlendirildiğinde orta derecede yağışlı olarak kabul edilebilecek bir bölgedir. Ancak, bölgenin çoğunlukla kış ve

bahar aylarında etkili olan gezici depresyonlara açık olmasını sağlayan lokasyonu ve topografik yapısı nedeniyle Türkiye'nin en fazla yağış alan istasyonlarının bazılarını da içinde barındırır. Ege Bölgesi'nin tamamını ele alan bu çalışmadan çıkan sonuçlara bakıldığında şiddetlerine göre sınıflandırılmış yağışlı gün sayılarının dağılımında belli bir alansal homojenlik olduğu görülür. Şiddetli ve aşırı şiddetli yağışlar, diğer alanlara kıyasla daha çok Ege Bölgesinin kıyı kesimlerinde gerçekleşirken iç kesimlere doğru gidildikçe hafif ve orta kuvvetteki yağışlı gün sayıları artar.

Kıyı Ege bölümünde yağışlı mevsim Eylül sonu ve Ekim aylarında başlar. Yağış miktarının en yüksek oranlara ulaştığı zaman çoğunlukla Aralık ve yer yer Ocak-Şubat aylarıdır. Mart ayı itibarıyla yağış miktarlarında belirgin azalmalar gözlenir ve yağış getiren sistemlerin etkinliğinin Akdeniz havzası genelinde azalmasına bağlı olarak yaz ayları en kurak geçen zamanıdır. Yıllık yağış miktarının dağılımı değerlendirildiğinde kıyı alanları ve topografyanın yüksek olduğu alanlar en yüksek yağış toplamlarına sahiptir. Yağış iç kesimlere ve yükseltinin azaldığı, çoğunlukla çukur olan sahalarda azalma gösterir. Ege Bölgesi'ndeki 35 istasyondan aldığımız uzun dönemlik verilere göre denizel etkinin fazla olduğu Kıyı Ege'de yüksek şiddetli yağışlar İç Ege'ye göre daha fazla gerçekleşir. Yükseltinin ve karasallığın arttığı İç Ege'de yağışların şiddetinin düşük olduğu görülür.

Denizel etkinin egemen olduğu ve iç kesimlere göre nispeten alçak olan Kıyı Ege'deki yağışların şiddetleri fazladır. Kıyı Ege'de gerçekleşen şiddetli yağışlarda zayıf bir azalma eğilimi vardır. Ancak yaşanan şiddetli yağışların kıyı Ege'deki kent alanlarında yüksek manevi ve maddi kayıplara yol açtığına altını çizmekte fayda vardır.

Kıyı Ege'nin güneyindeki alanda yağış şiddetlerinin oldukça yüksek olduğunu, bu bölgenin ekstrem yağışlar açısından da kıyı Ege'den biraz farklıdır. Bu alan aynı zamanda bölgenin en fazla yağış alan bölümüdür. Menteşe yöresinde 100mm ve üzeri yağışlar Ege Bölgesi'nin geri kalanına nazaran belirgin şekilde fazladır. Menteşe yöresinde her şiddetten yağış sıklıkla görülebilmektedir. Bu alanda dağların uzanış yönünün; gezici depresyonların güzergahı üzerinde bulunması ve iç kesimlere girişini engellemesi yağış şiddetindeki her sınıfın yüksek olmasını sağlar. Ayrıca, en yüksek yağış miktarının yine bu alanda olmasına yol açar.

Bu sonuçlar ışığında, Akdeniz havzası genelinde iklim değişikliği ve değişkenliğine karşı hassasiyetin en belirgin etkilerinin hissedildiği bölgelerden bir Ege Bölgesi'dir. Yağış miktarlarında ve yağış şiddetinde yaşanacak değişikliklere karşı hassasiyetin yüksek olduğu alanlarda yapılacak sosyoekonomik planlamalarda iklime gerekli

önemin verilmesi gerekmektedir. İklim elemanlarının davranış özelliklerini detaylandırmak ve yerel ölçekte atmosfer kökenli afetlerin etkilerine karşı önlemlerin alınması adına planlamalar yapılmalıdır. Tüm doğal kaynakların ve dolayısıyla sosyo-ekonomik faaliyetlerin sürdürülebilirliğini sağlamak adına bölgenin ve daha yerel ölçeklerde ekstrem iklim olaylarının dikkate alındığı iklim merkezli planlamalara yer verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Asar, M., Yalçın, S., Yücel, G., Nadaroğlu, Y., & Erciyas, H. (2008). *Zirai Meteoroloji*, T.C. Çevre Ve Orman Bakanlığı Devlet Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Atalay, İ. (2010). *Uygulamalı Klimatoloji*, Meta Basım Ve Matbaacılık Hizmetleri, Baskı: 1, İzmir.
- Aydın, O., & Çiçek, İ. (2013). Ege Bölgesi'nde Yağışın Mekânsal Dağılımı, *Coğrafi Bilimler Dergisi* Cbd 11 (2), 101-120, Ankara.
- Bahadır, M. (2011). Ege Bölgesi'nde Yağışın Yüzeysel Dağılımı Modellemesi, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 6/2 Springer 2011, P. 213-228, Turkey.
- Brogli, R., Sorland, S. L., Kröner N., & Schar C. (2019). Causes of Future Mediterranean Precipitation Decline Depend On the Season, *Environ. Res. Lett.*, 14, 114017.
- Brunetti, M., Maugeri, M., & Nanni, T. (2001). Changes in Total Precipitation, Rainy Days and Extreme Events in Northeastern Italy, *International Journal of Climatology*, 21, 861-871.
- Çiçek, İ. (2001a). Türkiye'de günlük yağış şiddetleri ve sıklıkları. Ankara Üniversitesi, *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 8, 27-48, Ankara.
- Çiçek, İ. (2001b). Türkiye'de Mevsimlere Göre Yağış Şiddetleri Ve Sıklıkları, Ankara Üniversitesi, *Türkiye Coğrafyası Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 8, 1-27, Ankara.
- Eriç, S. (1996). *Klimatoloji ve Metodları*, Alfa Yayınevi.
- Erlat, E. (1996). Türkiye'de Günlük Yağışların Şiddeti Üzerine Bir İnceleme, *Ege Coğrafya Dergisi*, 9, 159-184, İzmir.
- Erlat, E. (2016). İklim Sistemi Ve İklim Değişimleri, *Ege Üniversitesi Yayınları: 155*, Ege Üniversitesi Basımevi, Baskı 6, İzmir.
- Erol, O. (2014). Genel klimatoloji, Çantay Yayınevi, İstanbul, ISBN: 978-975-7206-31-6.

- Gönençgil, B. (2008). Doğal süreçler açısından iklim değişikliği ve insan, Çantay Yayınevi, İstanbul, ISBN: 978-975-9060-50-3.
- Hoerling, M., Eischeid, J., Perlwitz, J., Quan, X., Zhang, T., & Pegion, P. (2012). On The Frequency of Mediterranean Drought, *J. Climate*, 25, 2146-2161.
- Karabulut, M., Topuz, M. (2019). Mersin'de Yağışlı Gün Sayısı Değişiyor Mu?, 2.Uluslararası Mersin Sempozyumu 2 Bildiriler Kitabı, 91-106.
- Karahan, H., & Özkan, E., (2013). Ege Bölgesi Standart Süreli Yıllık Maksimum Yağışları İçin En Uygun Dağılımlar, *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 19(3), 152-157.
- Koç, T., & İrdem. C. (2007). Türkiye'de Yağışların Şiddet Bakımından Zamansal Ve Alansal Değişkenliği, *Türk Coğrafya Dergisi*, 49, 1-42, İstanbul.
- Koçman, A. (1992). Ege Ovalarında İklim Koşullarının Çevresel Etkileri, *Ege Coğrafya Dergisi*, 6, 33-45.
- Koçman, A. (1993a). İnsan Faaliyetleri Ve Çevre Üzerine Etkileri Açısından Ege Ovalarının İklimi, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, 73, İzmir.
- Koçman, A. (1993b). Türkiye İklimi, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları*, 83, İzmir.
- Koçman, A., Işık, Ş., & Mutluer, M. (1995). Ege Ovalarında Yağış Değişkenliği Ve Kuraklık Sorunu, *Ege Coğrafya Dergisi*, 8, 25-36, İzmir.
- Kum, G. & Gönençgil, B. (2018). Tourism Climate Comfort of Turkey's Southwestern Seaside. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (1), 70-87. DOI: 10.21547/jss.341541.
- Lacressonnière, G., Peuchc, V.-H, Vautard, R., Arteta, J., Déqué, M., Joly, M., Josse, B., Marécal, V., & Saint-Martin, D. (2014). European Air Quality in the 2030s and 2050s: Impacts Of Global And Regional Emission Trends And Of Climate Change, *Atmospheric Environment* 92:348-358.
- Minga, T., Richter, R., Liua, W., & Caillol, S. (2014). Fighting Global Warming By Climate Engineering: Is the Earth Radiation Management and the Solar Radiation Management Any Option for Fighting Climate Change, *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 31:792– 834.
- Norrrant, C., & Douguedroit, A. (2006). Monthly and Daily Precipitation Trends In the Mediterranean (1950-2000), *Theor. Appl. Climatol.* 83, 89-106. (July 2005 Ppublished Online).
- Seager, R., Osborn, T. J., Kushnir, Y., Simpson, I. R., Nakamura, J., & Liu, H. (2019). Climate Variability and Change of Mediterranean - Type Climates, *J. Climate*, 32, 2887-2915.
- Xoplaki, E. (2002). Climate Variability over the Mediterranean, Bern Inauguraldissertation Der Philosophisch-Naturwisswnschaftlichen Fakultat Der Universität Bern, PhD Thesis, 195pp.
- Yılmaz, E. (2019). Türkiye'de aylık ve yıllık su noksanları ve su fazlalarındaki eğilimler. *Türk Coğrafya Dergisi*, (72), 65-83. DOI: 10.17211/tcd.532668.
- Yılmaz, E. (2020). Türkiye'de Thornthwaite İklim İndislerindeki Eğilimler. *Coğrafya Dergisi*, (40), 163-185. DOI: 10.26650/JGEOG2019-0005.
- Topuz, M., Feidas, H., & Karabulut, M. (2020). Trend analysis of precipitation data in Turkey and relations to atmospheric circulation:(1955-2013). *Italian Journal of Agrometeorology*, (2), 91-107.

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Bağlamsal Pazarlama: Avantajları, Zorlukları ve Stratejileri Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme*

Contextual Marketing: A Conceptual Assessment of Its Advantages, Challenges, and Strategies

Yasemin GEDİK¹

Öz

Günümüzde, teknolojinin hızla gelişimi ve internetin günlük yaşamın her alanına derinden nüfuz etmesi tüketici davranışında büyük değişimlere sebep olmaktadır. İşletmeler, bir bireyin durumuna ve ihtiyaçlarına göre kişiselleştirilmiş içerik sağlayarak genel müşteri deneyimini geliştirmeye odaklanmaktadır. Bağlamsal pazarlama, doğru bilgileri, doğru zamanda ve doğru kişilere ulaştırmaya dayanan etkili bir pazarlama aracıdır. Bağlamsal pazarlama işletmelere, uygun maliyetle daha başarılı hedefleme, potansiyel müşterileri aktif müşterilere dönüştürmek, satışları ve marka farkındalığını arttırmak, geleneksel reklamcılığın tüketiciyi kesintiye uğratan konseptini yok etmek gibi çok sayıda fayda sağlamaktadır. Bununla birlikte, literatürde bağlamsal pazarlama hakkında yapılan çalışmalar oldukça kısıtlıdır ve bu alanda çok daha fazla araştırmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışma, bağlamsal pazarlama ilgili geniş bir teorik çerçeve oluşturmaya odaklanmaktadır. Ayrıca çalışma, konuyla ilgili güncel istatistikler ve bağlamsal pazarlama stratejilerini de inceleyerek ilgili kararları alırken işletme yöneticilerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Bağlam, Hedefleme, Bağlamsal pazarlama, Bağlamsal reklamcılık

Abstract

Today, the rapid development of technology and the deep penetration of the internet into every aspect of daily life cause great changes in consumer behavior. Businesses focus on improving the overall customer experience by providing personalized content based on an individual's situation and needs. Contextual marketing is an effective marketing tool based on delivering the right information to the right people at the right time. Contextual marketing provides many benefits such as targeting more successfully at affordable cost, converting potential customers into active customers, increasing sales and brand awareness, and eliminating the disruptive concept of traditional advertising. However, studies on contextual marketing in the literature are very limited and much more research is needed in this area. This study focuses on establishing a broad theoretical framework regarding contextual marketing. In addition, the study aims to assist business managers in making relevant decisions by examining up-to-date statistics and contextual marketing strategies on the subject.

Keywords: Context, Targeting, Contextual Marketing, Contextual Advertising

1. GİRİŞ

Günümüzde pazarlama sadece marka veya ürüne değil, müşteriye ve müşteri ihtiyaçlarına odaklanmaktadır. İşletmelerin sundukları teklifin ne kadar iyi olduğu hedef pazarlarına sundukları değerle orantılıdır. Teknoloji geliştikçe, tüketicilerin bekleme tahammülü azalmakta, dikkat süreleri kısalmakta ve talepleri artmaktadır. Dolayısıyla pazarlamacıların, tüketicilerin dikkatini çekmek ve elde tutmak için bağlamsal ve kişiselleştirilmiş stratejilere ihtiyaçları vardır (Rivard, 2017).

Bağlama dayalı hedefleme, bir işletmenin, kullanıcıların konumu, zamanı, davranışı gibi faktörlere dayalı kapsamlı bir hedefleme stratejileri setine atıfta bulunmaktadır. Mobil çağda hassas hedeflemenin ideali, doğru bilginin doğru kişiye, doğru yerde ve zamanda ulaştırılmasıdır. Bu hedefe ulaşıldığında, ticari bilginin durumsal alaka düzeyinin bir kullanıcı için yüksek olduğu kabul edilir. Pazarlama literatüründe bu, içeriğin yanı sıra bağlamın önemini vurgulayan bağlamsal pazarlama olarak bilinmektedir (Lian, Cha & Xu, 2019: 30).

Bağlamsal pazarlama, bir reklamı o sayfanın içeriğine bağlı

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Yasemin GEDİK

ORCID ID: 0000-0002-1166-3227

Dr., Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye, dr.yasemingedik@hotmail.com

Dr., Beykent University, Institute of Social Sciences, Business Administration, İstanbul, Türkiye, dr.yasemingedik@hotmail.com

Geliş Tarihi/Received : 20.05.2021

Kabul Tarihi/Accepted : 22.12.2021

Çevrimiçi Yayın/Published : 24.12.2021

Makale Atf Önerisi /Citation (APA):

Gedik, Y. (2021). Bağlamsal Pazarlama: Avantajları, Zorlukları ve Stratejileri Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 175-186.

DOI :10.47899/ijss.20213207

olarak bir web sitesi sayfasıyla eşleştirir. Odak noktası, içeriği kimin tükettiği değil, tüketilen içeriktir. Geleneksel bağlama dayalı hedefleme, sayfadaki anahtar kelimeleri hedeflenmek istenilen anahtar kelimelerle eşleştirerek yapılır. Ayrıca kategori düzeyinde de çalışabilir. Örneğin, bir bisiklet markası, reklamını bisikletler, bisiklet incelemesi, bisiklet bakımı, bisiklet gezileri gibi konulara odaklanan herhangi bir sayfada göstermek isteyebilir veya gözlük markası, reklamının kitaplarla ilgili bir sayfada yayınlanmasını seçebilir (<https://www.criteo.com/>, 2020). Bağlamsal pazarlamanın geçmişi Rayport ve Sviokla (1994) tarafından pazar alanı işlemi olarak adlandırılan teoriye dayanmaktadır (Luo, 2003: 232). Yazarlar, Aucnet sisteminin, envanterin fiziksel konumunu ve gerçek alım-satım sitesini bağımsız hale getirdiğini, fiziksel satıcı ile fiziksel alıcı arasındaki geleneksel pazar etkileşimi ortadan kaldırdığını öne sürmektedir. İşlemin içeriği (arabalarla ilgili bilgiler arabaların yerini alır); gerçekleştiği bağlam (elektronik ekran yüz yüze bir müzayedenin yerini alır) ve gerçekleşmesini sağlayan altyapı (bilgisayarlar ve iletişim hatları) farklıdır. Bu pazar alanı işlemi, daha düşük maliyetlere izin verir, kolaylık ve her an her yerde bulunma özelliği sunar (Rayport & Sviokla, 1994).

COVID-19 krizinin ortasında, 2020 yılında 145.1 milyar \$ olarak tahmin edilen küresel bağlamsal reklamcılık pazarının, %17.5'lik yıllık bileşik büyüme oranıyla (CAGR), 2027'de 447.9 milyar \$ revize edilmiş bir büyüklüğe ulaşacağı tahmin edilmektedir (<https://www.reportlinker.com/>, 2021). Bağlamsal reklam harcamalarındaki büyüme, reklamların ekrandaki içerikleriyle alakalı olmasına odaklanmasıyla devam edecektir. Reklamların ekrandaki içerikle alakalı olmasını sağlamak, tüketici için daha sorunsuz bir deneyim yaratacak ve nihayetinde etkileşimi artıracaktır (Broughton, 2019). Öte yandan, pazarın büyümesini yönlendiren ana faktörler arasında artan sosyal medya kullanıcı sayısı, kişiselleştirilmiş pazarlama stratejileri ve artan mobil reklam trendi sayılabilmektedir (<https://www.marketsandmarkets.com/>, 2018).

Wojdyski ve Bang (2016), reklamlar, mevcut içerikle alakalı olduğunda, reklamlara görsel ilginin daha fazla olacağını bulmuştur. Chun, Song, Hollenbeck & Lee (2014), çevrimiçi bağlamsal reklamın marka tanınırlığını artırdığını ve reklama karşı olumlu tavırlar uyandırdığını ortaya çıkarmıştır. Shukla (2009), bağlamsal faktörlerin satın alma kararları üzerinde en güçlü etkiye sahip olduğunu ve marka sadakatini etkilediğini göstermiştir. Lee ve Jun (2007), pazarlama teklifinin bağlamsal algılanan değerinin (CPV, contextual perceived value), yeniden satın alma niyeti, müşteri memnuniyeti ve algılanan kullanılabilirlik üzerinde

önemli bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Luo ve Seyedian (2003) çalışmasına göre, müşterilere kişiselleştirilmiş, gerçek zamanlı bilgi sağlamaya yönelik bağlamsal pazarlama yaklaşımı, e-ticarette rekabet avantajı sağlayacaktır. (Luo, 2003), daha yüksek düzeyde bağlamsal pazarlamanın, daha yüksek düzeyde algılanan web sitesi değeri, daha yüksek düzeyde algılanan kullanıcı memnuniyeti ve daha fazla çevrimiçi satın alma ile ilişkili olduğunu tespit etmiştir.

Ping (2019: 1), bağlamsal pazarlamanın, işletmeler tarafından hızla benimsendiğinin ancak ilgili teorik çalışmaların hala başlangıç aşamasında olduğunun altını çizmektedir. Bununla birlikte, bağlamsal pazarlama literatüründe yapılan deneysel ve kuramsal çalışmalar oldukça kısıtlıdır ve çok daha fazla gelişmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu çalışma, bağlamsal pazarlama ilgili geniş bir teorik çerçeve oluşturmaya odaklanmaktadır. Ayrıca çalışma, konuyla ilgili güncel istatistikler ve bağlamsal pazarlama stratejilerini de inceleyerek ilgili kararları alırken işletme yöneticilerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla öncelikle bağlam ve hedefleme kavramları incelenmiş, ardından bağlamsal reklamcılık (bağlamsal hedefleme) ve bağlamsal pazarlama kavramları açıklandıktan sonra çalışma, bağlamsal pazarlamanın avantajları, bağlamsal pazarlamada karşılaşılan zorluklar ve bağlamsal pazarlama stratejileri anlatılarak sonlandırılmıştır.

2. BAĞLAM KAVRAMI

Bağlam terimi farklı bilimsel disiplinlerde farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Dilbilim ve edebiyat bilimlerinde bağlam, belirli koşullar altında yaratılan sözlü ifadelerin veya metinlerin analiz edilmesini ve anlaşılmasını ifade eder. Psikoloji ve sosyolojide bağlam, insan davranışı ve sosyal ağ ilişkilerinin şekillenmesi üzerinde etkili bir faktör olarak kabul edilir (Zerr, Albert ve Forster, 2017:3). Bilgisayar biliminde bağlam, bağlam duyarlı yardım, bağlamsal arama, çoklu görev bağlam değiştirme, psikolojik bağlamsal algı gibi farklı alanlarında birçok şekilde kullanılmıştır (Chen & Kotz, 2000:2). Conti, Nguyen ve Crispo (2010: 6) bağlamı, bazı değişkenlerin durumu (örn. konum, zaman, sıcaklık, gürültü ve ışık), diğer cihazların varlığı, kullanıcı ile akıllı telefon arasındaki belirli bir etkileşim veya bunların bir kombinasyonu şeklinde tanımlamaktadır.

Lopez (2016) kitabında, pek çok kişinin, bağlamın mobil internetteki konum bilgilerinden başka bir şey olmadığını düşündüğünü ancak bağlamın aslında cihazların türünü, davranış durumunu, hava koşullarını, çevresel koşulları, sosyal rolleri ve ilişkileri, zamanı, hareket durumunu ve mevcut işlem durumunu içerdiğini iddia etmektedir (Zheng,

Lin & Cai, 2021:82). Dey (2001:5) bağlamı, bir varlığın durumunu karakterize etmek için kullanılabilir herhangi bir bilgi olarak tanımlanmaktadır. Bir varlık, kullanıcı ve uygulamaların kendisi de dâhil olmak üzere, bir kullanıcı ile uygulama arasındaki etkileşimle ilgili olduğu düşünülen bir kişi, yer veya nesnedir. Bağlam, yalnızca sabit bir etkileşim kaynakları kümesine sahip önceden tanımlanmış bir ortamın durumu değildir. Yeniden yapılandırılabilir, taşınabilir, dağıtılmış ve çok ölçekli kaynaklardan oluşan sürekli değişen bir ortamla etkileşim sürecinin bir parçasıdır. Bağlam, gelişmekte olan bilgi toplumu için sosyal içermeyi etkileyecek yeni hizmetlerin geliştirilmesinde anahtardır (Coutaz, Crowley, Dobson & Garlan, 2005:49-53).

Schilit et al. (1994) bağlamı, bilgi işlem bağlamı (ağ bağlantısı, iletişim maliyetleri vb.); kullanıcı bağlamı (kullanıcı profili, konum vb.) ve fiziksel bağlam (aydınlatma, gürültü vb.) olmak üzere üç kategoride incelemiştir. Chen ve Kotz (2000), zaman bağlamını (günün saati, hafta, ay ve yılın mevsimi) dördüncü bir bağlam kategorisi olarak eklemiştir. Figge (2004), mobil ticaret uygulamalarını kullanıcının bir hizmete eriştiği mekânsal, kişisel ve zamansal bağlama göre uyarlamak için yeni bir kavram olarak durum bağımlılığını tanıtmıştır. Figge (2004) durum bağımlılığını, kullanıcı kimliği (kişisel profil, arka plan, tercihler vb.), erişim konumu ve erişim süresi ile üç boyutlu bir alan olarak açıklamaktadır (akt. Lee & Jun, 2007: 801). Öte yandan, Zerr et al. (2017: 5), bağlam faktörlerini iki boyutlu bir matris olarak (Tablo 1) sınıflandırmaktadırlar.

Tablo 1: İki boyutlu bağlam sınıflandırması ve bağlam faktörleri örnekleri

Bağlam faktörleri	Gizli (statik)	Akut (dinamik)
İçsel (Kişi ile ilgilidir ve sağlayıcıdan gerçek zamanlı veya daha uzun vadede etkilenebilir)	Çevre, kişilik tipi, demografik özellikler, kültürel etki, etkileşim geçmişi vb.	Duygusal durum, eylem nedeni /niyet, etkileşim davranışı vb.
Dışsal (Kullanım durumuyla ilgilidir ve sağlayıcı tarafından bir çerçeve olarak değerlendirilir)	İklim durumu, mevsimler, ikamet yeri, sosyal ağ vb.	Kültürel çevre, sosyal çevre / insanlar, mevcut etkileşim yeri hava, sıcaklık, zaman, kullanılan ortam vb.

Kaynak: Zerr et al., 2017: 5

3. HEDEFLEME KAVRAMI

Hedefleme sözlük anlamıyla, herhangi birine reklam, eleştiri veya bir ürünü yönlendirmek olarak tanımlanabilir (<https://dictionary.cambridge.org/>, 2021). Müşterileri hedefleyen milyarlarca reklam olduğundan, mevcut reklamcılık eğilimi, bir grup alakalı müşteriyi hedeflemek ve reklam stratejilerini ilgi alanlarına göre özelleştirmektir. Genel olarak, hedefleme yöntemleri belirli bir bağlamdaki kullanıcıları uygun bir reklamla eşleştirir. Kullanıcının bağlamı, kullanıcının o anda ziyaret ettiği sayfadan, saatten ve kullanıcının geçmiş çevrimiçi davranışından oluşur. Kullanımdaki en popüler hedefleme teknikleri, davranışsal hedefleme ve bağlamsal hedeflemedir. Bağlamsal hedefleme, popüler bir anahtar kelime hedefleme biçimidir. Davranışsal hedefleme, müşterileri hedeflemek için bir ölçü olarak kullanıcının göz atma davranışını kullanırken bağlamsal hedefleme, reklamları sunmak için web sayfasının içeriğini dikkate alır (Radhika, Thottungal & Nizar, 2016: 1; Pandey et al., 2011:1805). Bağlamsal hedefleme, bir sonraki bölümde detaylı olarak anlatılacaktır.

Davranışsal hedefleme, ziyaret edilen siteler ve belirli içerik türlerine ilgi duyan siteler dâhil olmak üzere çevrimiçi davranış hakkındaki bilgileri kullanarak, belirli tüketici gruplarının daha ilginç bulacağı reklamlar sunmaya çalışır. Reklamlar tüketicinin ilgi alanlarıyla daha iyi eşleşirse, tüketicilerin mesaja yanıt verme olasılığı daha yüksektir ve reklam verenler bu tür bir kitleye sunulan reklamlar için daha fazla ödeme yapmaya istekli olacaktır. Davranışsal hedeflemeyi kullanan işletmeler, standart ağ reklamcılığından daha başarılıdır (Beales, 2010: 1). Davranışsal hedefleme, çevrimiçi reklam verenler tarafından kampanyalarının etkinliğini artırmak için kullanılan bir tekniktir ve çevrimiçi reklamcılık pazarında giderek daha önemli bir rol oynamaktadır. Yan, Liu, Wang, Zhang, Jiang ve Chen (2009:1), aynı reklamı tıklayan kullanıcıların Web'de benzer davranışlara sahip olacaklarını ve bir reklamın tıklama oranının (TO), sponsorlu bir aramada davranışsal hedefli reklamcılık için kullanıcıları uygun şekilde bölümlere ayırarak ortalama %670'e kadar arttırılabileceğini tespit etmişlerdir.

Davranışsal hedeflemenin arkasındaki anahtar, reklam verenlerin reklamları yalnızca yüksek değere sahip belirli bir demografideki (araba satın alma olasılığı yüksek olan kişiler gibi) kullanıcılara göstermesi ve bunu kullanıcı başına daha fazla sayıda fırsatla (reklam gösterilecek yerler)

birleştirebilmesidir. Dahası, bir kullanıcı hakkında daha fazla bilgi topladıkça, onlara gelecekteki her etkileşimde daha iyi bir deneyim sağlamak mümkündür (Pandey, Aly, Bagherjeiran, Hatch, Ciccolo, Ratnaparkhi & Zinkevich, 2011: 1805). Diğer taraftan, tüketiciler hedeflenen bir reklamın kendileri hakkında neye işaret ettiğine tepki verebilmektedirler. Örneğin, çevre dostu bir ürün için hedeflenmiş bir reklamı görüntüledikten sonra tüketici, reklam verenin kendisini çevre dostu biri olarak gördüğüne inanabilir (yani, hedeflenen reklam, zımnî bir sosyal etiket görevi görebilir). Daha sonra çevre dostu olmakla ilgili algılarını ve bunun sonucunda da çevre dostu ürünlere yönelik davranışını değiştirebilir (Samat, Acquisti & Babcock, 2017: 300). Bununla birlikte literatürde yaygın olarak kullanılan diğer hedefleme türleri aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir (Clevinger, 2021; Hemdev, 2019):

- **Demografik hedefleme:** Bu hedefler yaş, cinsiyet, etnik köken, ırk, gelir, eğitim, din, ekonomik durum ve daha fazlasına dayanır.
- **Coğrafi hedefleme:** Bu hedefleme, belirli bir yeri temel alır ve bir ülke veya bölge kadar geniş veya bir şehir veya mahalle kadar spesifik olabilir.
- **Yeniden hedefleme:** Bir marka veya ürün teklifine daha önce ilgi gösteren izleyicilere reklamın gösterilmesidir.
- **IP Hedefleme:** Bir internet protokolü (IP) adresiyle ilişkili adres kullanılarak belirlenen fiziksel konumuna göre mobil veya masaüstü cihaza dijital reklamlar sunulmasıdır. GumGum tarafından hazırlanan 116 üst düzey yöneticinin katıldığı Contextual Advertising: The New Frontier Report'a göre, bağlamsal hedefleme, ABD'de en yaygın kullanılan hedefleme türü (%49) olmuştur. Bağlamsal hedeflemeyi, %46 ile demografik, %44 ile coğrafi konum ve %25 ile davranışsal hedefleme takip etmiştir (<https://insights.gumgum.com/>, 2018).

4. BAĞLAMSAL HEDEFLEME (BAĞLAMSAL REKLAMCILIK)

Bağlamsal reklamcılık, kâr amacı gütmeyen işlemsel olmayan web sitelerinin (yani doğrudan hiçbir şey satmayan siteler) gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır (Niu, Ma & Zhang, 2009: 505). İçerik eşleşmesi olarak da tanımlanan bağlamsal reklamcılık, mobil tarayıcılarda görüntülenen içerik gibi web sitelerinde veya diğer medyada bulunan reklamlar için

hedeflenen bir reklam biçimidir. Web sayfaları genellikle çok sayıda metin içerdiğinden, web sayfalarından bazı temsili anahtar kelimeler çıkarmak veya oluşturmak çok yararlıdır. Reklamlar, kullanıcıya gösterilen içeriğe göre otomatik sistemler tarafından seçilir ve sunulur. Web sayfasının temel fikrini yakalayabilecek bir anahtar kelime kümesi seçmek, bağlamsal reklamcılık algoritmalarında çok önemli bir görevdir. Tipik anahtar kelime çıkarma algoritmaları dört adımdan oluşur (Armano, Giuliani & Vargiu, 2011: 1; Liu, Azimi & Zhang, 2014: 345):

- **İçerik çıkarma:** Bir HTML sayfasının ana içeriğinin çıkarılması
- **Aday anahtar kelime seçimi:** İçerikten bir aday anahtar kelime kümesi dönüştürülmesi
- **Özellik Çıkarma:** Aday anahtar kelimeleri bazı kurallar kullanarak bir dizi özelliğe dönüştürme
- **Tahmine Dayalı Model:** Aday anahtar kelimeleri çıkarılan özelliklere göre alakalı ve alakasız anahtar kelimeler olarak sınıflandırılması

Bağlamsal hedefleme, belirli bir süre boyunca o kullanıcı hakkında toplanan, depolanan ve analiz edilen verileri kullanmak yerine, bir kullanıcının niyetlerini ve ilgi alanlarını tespit etmek için oturum bilgilerini kullanır. Günümüzde kullanıcı verilerinin toplanmasının sınırlanması için tüketicilerde oluşan farkındalık, kamu ve düzenleyici baskıları da arttırmaktadır. Kişisel verilerin daha katı kullanımını ve gizliliğin korunmasını zorunlu kılan Genel Veri Koruma Yönetmeliği (GDPR) ve California Tüketici Gizliliği Yasası (CCPA) düzenlemeleriyle, bağlamsal hedeflemeye yönelik talep artmaktadır (<https://www.knorex.com/>, 2021). Bununla birlikte, bağlamsal reklamlar için temel başarı faktörlerinden biri, çevreleyen içerikle alaka düzeyidir. Bağlamsal reklamcılığın temeli, sayfadan kelime öbekleri çıkarmak ve bunları reklamların teklif cümlesiyle eşleştirmektir. Ancak, tek tek kelime öbekleri ve kelimelerin birden çok anlamı olabilir ve / veya yanlış eşleşen reklamlara yol açan sayfanın genel konusuyla alakasız olabilir (Broder, Fontoura, Josifovski & Riedel, 2007: 566). Diğer taraftan, bağlamsal reklamcılıkta kullanılan üç önemli ücretlendirme modeli bulunmaktadır (Niu et al., 2009: 506):

- **Gösterim başına maliyet (CPM, cost-per-impression):** CPM modelinde, reklam verenler reklamlarının gösterimi için ödeme yapar. CPC, geleneksel medyada (örn. dergi ve televizyon) veya afiş reklamlarında yaygın olarak kullanılır ve reklam verenin amacı marka bilinirliğini artırmak olduğunda daha uygundur.
- **Tıklama başına maliyet (CPC, cost-per-click):** CPC modelinde, reklam verenler yalnızca bir kullanıcı

reklamlarını tıkladığında ödeme yapar. Son birkaç yılda, Google ve Yahoo gibi şirketlerde sponsorlu aramanın büyümesiyle birlikte, CPC ücretlendirme modeline doğru büyük bir geçiş olmuştur. Bunun temel nedeni, CPC modelinin bir reklamın hedef kitlesinde olmayan tüketicilere reklam verme riskini azaltmasıdır.

- **İşlem başına maliyet (CPA, cost-per-action):** CPA modelinde, reklamverenler yalnızca bir kullanıcı belirli bir eylemde bulunduğu (ör. Bir form doldurduğunda) veya bir işlemi tamamladığında ödeme yapar. Son zamanlarda Google, eBay, Amazon ve Snap.com gibi birçok şirket bu şekilde reklam satmaya başlamıştır. CPA tıklama sahtekârlığını ortadan kaldırır.

Bağlamsal reklamcılık genellikle doğrudan pazarlama kategorisine girer yani amacı bir kampanyanın etkisinin kullanıcının tepkisiyle ölçüldüğü doğrudan yanıt olan reklamdır. Genel olarak çevrimiçi reklamcılığın ve özellikle bağlamsal reklamcılığın avantajlarından biri, geleneksel medyaya kıyasla, kullanıcı tepkisini ölçmenin nispeten kolay olmasıdır. Genellikle istenen anında tepki, kullanıcının reklamdaki bağlantıyı takip etmesi ve reklam verenin web sitesini ziyaret etmesidir. Gelir, yayıncı ve ağ arasında paylaşılır (Broder et al., 2007: 560). İlk büyük bağlamsal reklamcılık platformu, Google tarafından 2003 yılında kurulmuştur. Günümüzde, tüm büyük arama motorları (Yahoo, Microsoft Live Search vb.), reklam yayıncıları ve Web sitesi sahipleri için benzer hizmetler sunmaktadır. Bağlamsal bir reklamcılık ağı dört aktörden oluşmaktadır (Pak & Chung, 2010: 252):

- **Reklam veren:** Genellikle ürünlerini veya hizmetlerini tanıtan, ağa reklam sağlayan ve sonuç için ödeme yapan bir şirkettir.
- **Yayıncı:** Sayfalarına bağlamsal reklam blokları yerleştiren ve reklam gösterimleri veya tıklamaları için ödeme alan bir Web sitesinin sahibidir.
- **Reklam platformu:** Reklamları seçen, bunları bir yayıncının Web sayfasına yerleştiren ve geliri yayıncı ile paylaşan ana sistemdir.
- **Kullanıcı:** Web sayfalarını ziyaret eden ve reklamlarla etkileşime giren kişidir.

Bağlamsal hedefleme olarak da bilinen bağlamsal reklamcılık, hedeflenen ve otomatikleştirilmiş bir dijital reklamcılık biçimini tanımlar. Bağlama dayalı reklamlar, arama motorları, sosyal medya, haber siteleri ve mobil cihazlar aracılığıyla iletilebilir. Bununla birlikte, yüksek hedeflemeli bağlama dayalı reklamcılık sunan ilk platformlardan biri olan Google'ın Adwords ve AdSense

araçları bunu sağlamanın en popüler yollarından biridir. Tüketiciler, giderek daha fazla kişiselleştirilmiş deneyim talep ettiklerinden bağlama dayalı reklamlar ilgilerini çekmektedir (Berry, 2019; Kakkar, 2017; <https://www.marketing-schools.org/>, 2021). Öte yandan, bağlamsal reklamcılıktaki en heyecan verici gelişmelerden biri, teknoloji yeteneklerinin bir sayfadaki (veya ekrandaki) kelimelerin ötesinde ses, video, resim ve daha fazlasına genişletilmesidir. Makine öğrenimi ve yapay zeka, günümüzün önde gelen bağlamsal zeka çözümlerini güçlendirerek onları daha akıllı, daha uygulanabilir, markaya daha uygun ve daha ölçülebilir hale getirmektedir. Bu, bağlamanın geleceğinin parlak olduğunu ve pazarlamacılar için bağlamanın uygulanmasını daha fazla kanala genişletme ve başarı fırsatları açtığını göstermektedir (Wise, 2019).

5. BAĞLAMSAL PAZARLAMA KAVRAMI

Teknoloji, tüketici davranışını temelden değiştirmekte ve endüstrilerin çalışma şeklini dönüştürmektedir. Günümüzde fiziksel ve dijital dünyalar arasındaki sınırları tanımlamak giderek zorlaşmaktadır. Tüketiciler artık tamamen çevrimiçi veya çevrimdışı alışveriş yapmamakta, bunun yerine ihtiyaçlarına en uygun kanalı kullanarak karma bir yaklaşım sergilemektedir (Vanessa & Japutra, 2017: 56). Bağlamsal pazarlama, tüketicilere gerçek zamanlı olarak ihtiyaç duydukları anda ve alakalı bilgileri sunmayı içerir. Bir banner reklam, müşterinin aradığı bilgiyle alakalı değilse başarılı olmayacaktır. Örneğin, Ulusal Futbol Ligi sonuçlarını arayan bir kişi, hayat sigortası çevrim içi tanıtımını alakasız ve bağlam dışı bulacak ve memnuniyet veya satın alma niyeti / kararı oluşturma olasılığı düşecektir (Luo & Seyedian, 2003: 96). Fan ve Chang (2009: 1803), güçlü alaka düzeyinin tıklanma sayısını arttıracığını vurgulamaktadırlar.

Bağlamsal pazarlama, tüketicilerin internette gezinirken kullandıkları arama terimleri gibi kullanıcı bilgilerine dayalı hedefli reklamcılık sağlayan çevrimiçi ve mobil bir pazarlama yöntemidir. Amaç, müşterilere hâlihazırda ilgi gösterdikleri ürün ve hizmetleri temsil eden reklamlar sunmaktır. Örneğin, bir müşteri yakıt açısından verimli olduğu bilinen otomobiller için internette arama yaptıktan sonra, günlük haber sitelerini gezdiğinde okuduğu haberlerin yanında görünen reklamlar tamamen hibrit otomobillerle ilgili olabilir. Zaten yakıt tasarrufu yapmayı düşünen müşteri, hibrit otomobilleri kontrol etmek için reklama tıklayacaktır (Jain, 2021). Öte yandan, bağlamsal pazarlama, anlamı hala gelişmekte olan bir terimdir. Bağlamsal pazarlama, hedeflenmiş veya içerik eşlemeli reklamcılık gibi belirli tekniklerle ilişkilendirir, ancak en geniş anlamıyla, pazarlamanın etkinliğini artırmak için mevcut müşteri bilgileriyle birlikte bir bireyin bağlamı hakkındaki bilgileri (nerede oldukları veya belirli bir zamanda ne yaptıkları gibi) kullanmak anlamına gelir. Bağlamsal pazarlama, kitlesel

pazarlamadan segmentasyona, kişiselleştirmeye ve nihayet bağlamsal olmaya doğru ilerlemede bir sonraki adımdır. Bu nedenle, genellikle daha önceki diğer yaklaşımlarla birlikte kullanılabilir (The Economist, 2015: 3).

Bağlamsal pazarlama, mobil internet ve bağlamsal teknolojilerin desteğiyle bağlamsal bilgi analizine dayalı olarak tüketicilerle iletişim kurmak temeline dayanır. Amaç, tüketicileri bağlama duyarlı hale getirmek ve tüketim davranışına rehberlik etmektir. Giderek daha fazla işletme, bağlamsal pazarlamanın avantajını fark etmekte ve bunu iş modellerine taşımaktadır. Geleneksel pazarlamayla karşılaştırıldığında, bağlamsal pazarlama, operasyon alanı-zaman boyutu, pazarlama işlevi ve değer yaratma açısından birçok avantaja sahiptir (Ping, 2019: 1). Bağlamsal pazarlama, doğru kişilere cihazlarında en yararlı bilgileri doğru zamanda sağlamaktadır. Geleneksel pazarlama modeli, önce ürünleri, daha sonra hedef tüketicileri seçerken, bağlamsal pazarlama, ürünleri belirli tüketiciler için özelleştirmektedir (Zheng et al., 2021: 82). Bağlamsal pazarlama, sahte haberlerin yayılmasını önleyerek reklamların yalnızca sundukları ile alakalı içeriğin yanında gösterilmesini sağlar. Belirli kullanıcıları hedeflemediği için, hiçbir şekilde GDPR, CCPA, IDFA gibi üçüncü taraf tanımlama bilgilerine güvenmez. Bununla birlikte, alakalı içeriği belirlemek eskiden basit bir anahtar kelime eşleşmesiyle gerçekleşirken reklam teknolojisinin geri kalanı gibi, bağlamsal hedefleme de yapay zekadaki (AI) gelişmeler sayesinde muazzam bir şekilde büyümüştür. Günümüzde doğal dil işleme (NLP), her sayfanın bağlamının ve duyarlılığının daha derin bir şekilde anlaşılmasına olanak tanır (<https://www.criteo.com/>, 2020).

Bağlamsal pazarlama, kullandıkları arama terimleri veya en son web tarama etkinliği gibi kullanıcı bilgilerine dayalı olarak hedeflenmiş reklamcılık sağlayan çevrimiçi ve mobil pazarlamayı ifade eder (<https://www.marketing-schools.org/>, 2021). Örneğin, sevdiği futbol kulübüyle ilgili en son haberler için bir spor sitesine göz atan bir kullanıcı, birdenbire satın alabileceği kulüp ürünlerini gösteren açılır bir reklam penceresi ile karşılaşabilir ya da Avrupa tatili arayan bir başka kullanıcı, Fransa'ya en ucuz uçak biletlerini sunan reklamları görmeye başlayabilir. Bağlamsal pazarlama, doğru mesajı, doğru zamanda, doğru kişiye pazarlamaktır (Kakkar, 2017). Tüketiciler, kendilerine yönelik pazarlama materyallerinin yararlı ve kendi durumlarıyla son derece alakalı olmasını istemektedir. Beklentiler, kendilerine en değerli içeriği sağlayan markaları seçme ve onlarla en kişiselleştirilmiş şekilde iletişim kurma eğilimindedir. Bağlamsal

pazarlamanın kritik olduğu yer burasıdır (Rivard, 2017). Adlucent 2016 araştırmasına göre, müşterilerin % 71'i ilgi alanlarına ve alışveriş alışkanlıklarına göre uyarlanmış reklamları tercih etmektedir. Ayrıca, kişiselleştirilmiş reklamlar etkileşimi de arttırmaktadır. Araştırmadan elde edilen ilginç bir sonuç, müşterilerin bilinmeyen bir markayı içeren bir reklamı, reklam tercihlerine göre uyarlanmışsa neredeyse iki kat daha fazla tıklama olasılığı bulunmasıdır (Kirkpatrick, 2016). Econsultancy ve Google'nın, Mart 2017'de 514 yöneticiyle gerçekleştirdiği ankette, katılımcıların % 90'ı, kişiselleştirmenin işletmenin karlılığına önemli ölçüde katkıda bulunduğunu iletmıştır (<https://www.thinkwithgoogle.com/>, 2017).

Epsilon'un 18-64 yaş arası 1.000 tüketicinin katıldığı 2017 çevrimiçi anketine göre, katılımcıların % 80'inin, kişiselleştirilmiş deneyimler sunan bir kuruluşla iş yapma olasılıklarının daha yüksektir ve % 90'ı kişiselleştirmeyi çekici bulmaktadır. Kişiselleştirilmiş deneyimlerin çok çekici olduğuna inanan katılımcıların, bir markanın en değerli müşterisi olma olasılıkları 10 kat daha yüksektir (<https://www.epsilon.com/>, 2018). Benzer şekilde Segment'in 18 yaş ve üzeri toplam 1.006 kişiyle gerçekleştirdiği 2017 State of Personalization Report, tüketicilerin ortalama % 71'inin, alışveriş deneyimleri kişisel olmadığında hayal kırıklığı yaşadığını vurgulamaktadır. Ankete katılan müşterilerin % 49'u, bir markadan kişiselleştirilmiş bir öneri aldıktan sonra başlangıçta satın almayı düşünmedikleri bir ürünü satın almıştır. Tüketicilerin % 44'ü, bir işletmeyle yaşadığı kişiselleştirilmiş bir alışveriş deneyiminden sonra muhtemelen tekrar ürün satın alacağını belirtmiştir (<http://grow.segment.com/>, 2017).

Bağlamsal pazarlama, müşterilerin kim olduğunu, nerede bulduklarını ve ne yaptıklarını bulmaya çalışır. İşletmenin bakış açısından bağlamsal pazarlama aktif ve dinamiktir. Ancak müşterinin bakış açısından pasif ve reaktif olabilir. Müşteri, belirli bir zamanda ve yerde sunulan bilgileri pasif olarak alır ve yanıtlar ya da görmezden gelir. Müşterilere doğru zamanda bağlamsal bilgi sağlamak, gerçek zamanlı pazarlama teorisiyle uyumludur. Gerçek zamanlı pazarlama, işletmenin, müşterinin tercihlerine ve eylemlerine bağlı olarak, müşterinin bulunduğu yerde gerçek zamanlı olarak ürün ve hizmetler sunma derecesini ifade eder

(Luo & Seyedian, 2003: 97). Mobil teknoloji, akıllı telefon kullanıcıları genellikle GPS koordinatlarının cihazlarından alınmasına izin verdiğinden, işletmelerin müşterilerin fiziksel konumunu algılamasını da sağlamaktadır. Bağlamsal pazarlamanın diğer örnekleri arasında konuma dayalı teklifler ve hizmetler bulunmaktadır. İsviçre'nin ulusal demiryolu operatörü olan İsviçre Federal Demiryolları,

yolculara seyahat deneyimlerini iyileştirmek için konumlarını kullanan mobil uygulamalar sunmaktadır. Uygulama, yolcuların tren değiştirmek için bir istasyonda beklediklerini algılamakta ve onlara yakındaki mağaza ve restoranlarda indirimler sağlamaktadır (The Economist, 2015: 6).

6. BAĞLAMSAL PAZARLAMANIN AVANTAJLARI

Ziyaretçilere ilgileneceği reklamlar veya web sitelerinin sunulması, reklam başına tıklama sayısını arttırmaya, satış olasılıklarının gerçek satışlara dönüşmesini sağlamaya ve geleneksel reklamların tüketicileri kesintiye uğratan doğasını yok etmeye yardımcı olmaktadır (<https://www.marketing-schools.org/>, 2021). Bağlamsal pazarlama, bir bireyin durumuna ve ihtiyaçlarına göre kişiselleştirilmiş veriye dayalı içerik sağlayarak genel müşteri deneyimini geliştirir. Hedef kitlenin kullandığı platform aracılığıyla sunulan ilgi çekici içerik, daha iyi müşteri ilişkileri geliştirmeye yardımcı olur (Rivard, 2017). Adobe ve Microsoft (2018) araştırmasına göre, tüketicilerin % 94'ü arzuladıkları türden kişiselleştirilmiş marka deneyimi beklentilerini karşılayamama nedeniyle bir marka ile ilişkilerini kesmeyi düşünmektedir. Luo (2003: 232), bağlamsal pazarlamanın işletmelere, sadık müşteriler, çapraz ve ek satış fırsatları sağladığını vurgulamaktadır. Bağlamsal pazarlama ayrıca müşterilerin tekrar satın alma olasılıklarını da yükseltmektedir.

Bağlamsal pazarlamayı başarılı bir şekilde kullanan işletmeler, pazar segmentlerinin daha verimli hedeflenmesi ve daha değerli bir ürünü daha yüksek bir fiyata sunmak gibi önemli rekabet avantajları elde edebilmektedir (Luo ve Seyedian, 2003: 97). Dahası, bağlamsal pazarlamayı uygulamak, büyük bir yatırım gerektirmez. Bağlamsal pazarlama, marka farkındalığını, hatırlamayı ve katılımı teşvik etmek için işletmelerin markalarını en uygun zamanlarda öne çıkarmalarına ve merkeze yerleştirmelerine de olanak tanır. Müşteriler, bağlamsal pazarlama ile teklifi bir reklam olarak görmekten daha çok problemlerine bir çözüm olarak düşünebileceğinden, bağlamsal pazarlama müşterileri kesintiye uğratmaz (Rivard, 2017).

Bağlamsal reklamcılık, günümüz Web'inin önemli bir parçasıdır. Tüm taraflara fayda sağlar: Web sitesi sahipleri ve bir reklam platformu geliri paylaşır; reklam verenler yeni müşteriler elde eder ve web sitesi ziyaretçileri yararlı referans bağlantılarına sahip olur. Bir web ayfası için seçilen reklamların alaka düzeyi, tüm sistemin çalışması için çok önemlidir (Pak ve Chung, 2010: 251). Öte yandan, bağlam, anahtardır; iletişim kurma veya bozma gücüne sahiptir. Bağlam, göz ardı edildiğinde veya yanlış yorumlandığında, ilişki üzerinde kalıcı ve zarar verici bir

etkiye sahip olabilir. Dahası, kişiselleştirilmiş ve alakalı pazarlama, insanların sevdiği içerik oluşturmanın temelidir. Veri ve gizlilik mevzuatı konusundaki şüpheciliğe rağmen, araştırmalar, tüketicilerin kişiselleştirilmiş deneyimler ve teklifler karşılığında kişisel verileri paylaşmaya istekli olduğunu ve daha derin bir marka ilişkisi yarattığını göstermiştir (Baldwin, 2017; Wainwright, 2020). Adlucent 2016 araştırmasına göre, katılımcıların %44'ü daha kişiselleştirilmiş reklamlar elde etmek için ad, adres veya e-posta adresi dâhil olmak üzere çeşitli verilerini paylaşmayı kabul etmektedir (Kirkpatrick, 2016)

2020 yılında GumGum ve nöroanalitik şirketi SPARK Neuro tarafından tüketicilerin çevrimiçi medyadaki bağlamsal reklamcılığa verdikleri sinirsel ve duygusal tepkileri keşfetmek amacıyla yapılan Neuroanalytic Analysis of Contextual Ad Placement Effectiveness araştırmasında, beyin aktivitesini izlemek için EEG, duygusal tepkileri ölçmek için GSR ve yüz kodlaması ve dikkati değerlendirmek için göz izleme yöntemleri kullanılmıştır. Bulgulara göre, genel olarak bağlamsal olarak alakalı reklamlar %43 daha fazla sinirsel etkileşim ve 2,2 kat daha iyi reklam hatırlanabilirliği ve %10 daha fazla ilgi çekicilik oluşturmuştur. Ayrıca çalışma, bağlamsal olarak alakalı reklamların tutarlı bir şekilde daha yüksek performans sunduğu ve satın alma niyetinde istatistiksel olarak önemli bir artışa imkân sağladığı sonucuna varmıştır (GumGum & SPARK Neuro, 2020). Öte yandan, bağlamsal reklamların diğer yararları arasında alakasız reklamları azaltmak, ürün keşfi ve daha kolay çevrimiçi alışveriş sayılabilmektedir (IAB, 2016).

7. BAĞLAMSAL PAZARLAMADA KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR

Bağlamsal pazarlama, her zamankinden daha fazla müşteriye ulaşma ve Drucker'a göre daha iyi pazarlama sunmayı vaat etmektedir. Ancak aynı zamanda işletmeleri yeni risklere maruz bırakmaktadır. Bağlamsal pazarlamayla ilgili en acil zorluklardan biri gizlilik (akt. The Economist, 2015: 4-8). Accenture tarafından 2014 yılında 2012 tüketicisiyle gerçekleştirilen ankete göre, müşterilerin %42'si işletmelerin kendilerine daha uygun teklifler sunmak için kişisel verilerini kullandıklarına inanmasına rağmen, %39'u verilerinin satıldığını düşünmektedir. Müşterilerin %49'u markalardan ilgili bir tekliflerle sonuçlanacaksa satın alma davranışlarının izlenmesine itiraz etmediğini belirtmektedir. Dahası, %70'i işletmelerin bilgilerinin nasıl kullanıldığı konusunda şeffaf olmadığına inanmaktadır (<https://newsroom.accenture.com/>, 2014). DMA 2018 Data Privacy Report'a göre, veri alışverişine yönelik tutumlarda kuşaksal bir değişim yaşanmaktadır. Genç tüketicilerin veri paylaşımına yönelik pragmatik veya ilgisiz bir tutum benimseme olasılığı daha yüksektir ve endişeleri 2012'den bu yana azalmıştır. (DMA, 2018). Dolayısıyla tüketiciler,

daha iyi bir alışveriş deneyimi ile sonuçlanıyorsa verilerini paylaşmaya isteklidir. Anahtar, karşılığında değer sağlamaktır. Bağlamsal pazarlama perspektifinden, işletmelerin veri kullanımı konusunda müşterilere karşı şeffaf olması, verileri üçüncü taraflarla paylaşmaması en kritik faktörlerden biridir (Kakkar, 2017).

Bağlamsal pazarlamada karşılaşılan diğer bir zorluk, bağlamsal bilgileri etkili bir şekilde yorumlamaktır. Bunun için müşterilerin yaşamlarının daha derinden anlaşılmasını gerekmektedir (The Economist, 2015: 8). İşletmeler, hangi bilgilere sahip olduklarını ve bunları en iyi nasıl kullanacaklarını bilmelidir. Böylece, müşterileriyle alakalı kampanyalar oluşturmaları mümkün olacaktır (Kollas, 2015). Öte yandan, bağlamsal reklamcılık, bazı pazar nişlerinde maliyetli ve çoğu zaman kârsız bir pazarlama ile sonuçlanabilmektedir. Dahası, reklam bütçesi tükendikten sonra tüm reklamlar otomatik olarak kaldırılır (<https://www.traff.co/>, 2021). Aggarwal (2007), bağlamsal reklamcılığın diğer zorlukları arasında, kullanıcıları okumak istedikleri içerikten uzaklaştırmak, reklamın konumu içeriğin arasındaysa, kullanıcıları kesintiye uğratabilmek ve rakiplerin reklamlarının, işletmenin reklamlarıyla birlikte aynı sayfaya yerleştirilebilmesi olarak sıralamaktadır.

8. BAĞLAMSAL PAZARLAMA STRATEJİLERİ

Veri ve analitik, bağlamsal sağlanmasında büyük bir rol oynar. Yapay zeka, anlamlı etkileşimleri otomatikleştirip optimize ederken, veri ve analitik iç görüler sağlar. Bu durum, ilk müşteri etkileşimini başlatan bağlamsal bir pazarlama stratejisidir (Hill, 2018). Bununla birlikte, işletmenin tüm eylemlerini, hedef kitlenin bulunduğu bağlamla ilgilengli yapması, işlemler için müşterilerden izin istemesi, bağlamsal bilgileri sorumlu bir şekilde, her zaman gizliliğe saygı göstererek kullanması ve elde edilen sonuçların müşterilerle güvene dayalı güçlü bir ilişki kurduğundan emin olması dikkat edilecek diğer unsurlar arasındadır (Scalarly, 2020). Zheng et al., (2021: 84), bağlamsal pazarlamayı uygulamanın anahtarının sıfır mesafe olduğunu belirtmektedirler. Bu, kullanıcıların taleplerini anlamak ve daha fazla teknolojiyi entegre etmek için mobil verileri kullanarak, kullanıcılarla kesintisiz bağlantı, özelleştirilmiş hizmet ve etkileşimli iletişim anlamına gelir. Sear (2014: 228), başarılı bir bağlamsal pazarlama kampanyasında, hedef kitlenin analizinin, kampanyanın gerçek zamanlı olarak izlenebilmesinin ve hızlı bir şekilde revize edilebilmesinin, çevik olmanın ve bağlamsal öğelere yoğun bir şekilde odaklanmanın önemine dikkat çekmektedir. Bununla birlikte bağlamsal bir pazarlama kampanyası planlarken göz önünde bulundurulması gereken beş önemli adımdan bahsedilebilir (Kohli, 2020):

- **Alıcı kişilikleri oluşturma:** Alıcı persona, bir markanın ideal müşterisinin yarı kurgusal bir temsilidir. Bir alıcı persona, ideal müşterilerin hayatlarında karşılaştıkları birkaç yaygın sorunu, çevrimiçi ortamda nerede dolaştıklarını ve onları sorunları hakkında daha fazla bilgi edinmeye neyin yönlendirdiğini özetlemelidir.
- **Alicının yolculuğunun haritasını çıkarma:** Alicının yolculuğunun haritasını çıkarmak, alıcı kişiliklerine başka bir katman ekler. Bu, reklamcılık çabalarını hedef kitlenin belirli zihniyetine, ilgi alanlarına ve davranışlarına, alıcı yolculuğunun hangi aşamasına ait olduklarına göre daha iyi hizalamaya yardımcı olur.
- **Rekabeti analiz etme:** Bunun için ideal müşterilerin hangi web sitelerini ziyaret ettiğini bulmak gerekir. İdeal müşterilerin bilgilerinin nerede bulunduğunu bilmek ve anlamak, reklamları onları görme ve harekete geçme olasılığı en yüksek olan kişilere doğru şekilde hedeflemek için çok önemlidir.
- **Konuyu ve anahtar kelimeleri araştırma:** Bunlar, üçüncü adımda belirlenen Web sitelerini bulmak için ideal müşterilerin kullandığı anahtar kelimelerdir. Yüksek arama hacmine ve nispeten düşük rekabete sahip alakalı anahtar kelimeleri bulmaya yardımcı olması için Google'ın Anahtar Kelime Planlayıcı kullanılabilir.
- **Bağlamsal bir reklam oluşturma:** Son adım, içeriğe dayalı reklam kampanyasını oluşturmak ve başlatmaktır.

Bağlamsal hedefleme, reklamları Görüntülü Reklam Ağı'nın parçası olan sitelerde, uygulamalarda ve web sayfalarında görüntülemek için kullanabilecek bir yöntemdir. Google Görüntülü Reklam Ağı, müşterilere bir YouTube videosunu izlerken, web sitelerine göz atarken, Gmail hesaplarını kontrol ederken ya da mobil cihazlarında ve uygulamalarında ulaşmaya yardımcı olur. Ayrıca, doğru kitleyi bulmayı sağlar. Bağlamsal hedefleme, reklamları en alakalı sitelerle eşleştirmek için seçilen konuları veya anahtar kelimeleri kullanır (Kloefkorn, 2018). İşletmeler, bağlamsal kampanyaları için bir anahtar kelime listesi oluştururken kelimelerin eş anlamlılarını veya tahminlerini kullanmak yerine geniş, tematik bir liste oluşturmayı tercih edebilir. Bu gereklidir çünkü bağlamsal reklamcılık, yalnızca eşleşen anahtar kelimelerle değil, benzer içerik için sayfaları tarayarak çalışır. Eş anlamlı anahtar kelimelerin bir listesi, reklamın yalnızca anahtar kelimenin karşılık geldiği alakalı web sitelerinde görüntülediği anlamına gelir. Bununla birlikte, tematik bir liste, tüm alanın temsil edildiği sayfalara götürecektir ve daha geniş bir müşteri kitlesine ulaşmaya yardımcı olacaktır (Duff, 2021).

9. SONUÇ

Bağlamsal pazarlama, nispeten yeni ancak işletmeler tarafından hızla benimsenmekte olan bir pazarlama aracıdır. Günümüzde çok sayıda işletme, bağlamsal pazarlamanın avantajlarının farkına varmakta ve bağlamsal pazarlama stratejilerini kullanmaya başlamaktadır. Bağlamsal pazarlama, doğru bilgileri, doğru kişilere ve doğru zamanda sağlama temeline dayanmaktadır. Dahası, ürünleri/hizmetleri belirli tüketiciler için kişiselleştirmektedir. Tüketiciler, giderek daha fazla kişiselleştirilmiş deneyim ve/veya ürün/hizmet talep ettiklerinden bağlama dayalı reklamlar, potansiyel müşterileri aktif müşterilere dönüştürmek ve uzun dönemli müşteri ilişkileri geliştirmek için oldukça uygun bir yoldur.

Bağlamsal pazarlama, işletmelere birçok avantaj sunmaktadır. Bunlar arasında, geleneksel reklamların tüketicileri kesintiye uğratan doğasını yok etmek, özelleştirilmiş deneyimler, sadık müşteriler ve marka farkındalığı oluşturmak, çapraz ve ek satış fırsatları, müşterilerin tekrar satın alma olasılıkları arttırmak, daha etkili hedefleme ve düşük maliyet bulunmaktadır. Bununla birlikte, bağlamsal pazarlama gizlilik ve müşteri verilerini doğru yorumlayabilme zorluklarını beraberinde getirmektedir. Öte yandan literatürde bağlamsal pazarlama ile yapılan ampirik ve teorik çalışmalar incelendiğinde, bağlamsal pazarlamanın henüz emekleme döneminde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Literatürde bağlamsal pazarlamayla ilgili çok daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulsa da, müşteri deneyimlerinde kişiselleştirmenin ve çevrimiçi davranışı kesintiye uğratmadan kullanıcıların dikkatini çekmenin önemi göz önüne alındığında, uygun maliyetiyle bağlamsal pazarlama işletmeler için tavsiye edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aggarwal, A. (2007). The Good and the Bad of Contextual Advertising, <https://ezinearticles.com/?The-Good-And-The-Bad-Of-Contextual-Advertising&id=530838>, Erişim tarihi: 14.04.2021
- Armano, G., Giuliani, A. & Vargiu, E. (2011). Studying the Impact of Text Summarization on Contextual Advertising, 22nd International Workshop on Database and Expert Systems Applications, IEEE, 172-176.
- Baldwin, C. (2017). How Contextual Marketing Will Help Your Brand, <https://marketingtechnews.net/news/2017/may/15/how-contextual-marketing-will-help-your-brand/>, Erişim Tarihi: 20.05.2021
- Beales, H. (2010). The Value of Behavioral Targeting,

Network Advertising Initiative, 1.

- Berry, S. (2019). What Is Contextual Targeting? (And Why Does It Even Matter?), <https://www.webfx.com/blog/marketing/contextual-targeting/>, Erişim Tarihi: 20.05.2021
- Broder, A., Fontoura, M., Josifovski, V. & Riedel, L. (2007). A Semantic Approach to Contextual Advertising, *Proceedings of the 30th Annual International ACM SIGIR Conference on Research and Development in Information Retrieval*, 559-566.
- Broughton, M. (2019). Predictions 2020: The Rise of Contextual Advertising, <https://www.exchangewire.com/blog/2019/12/18/predictions-2020-the-rise-of-contextual-advertising/>, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Chen, G. & Kotz, D. (2000). A Survey of Context-Aware Mobile Computing Research, *Computer Science Technical Report TR2000-381*, https://digitalcommons.dartmouth.edu/cs_tr/177, 1-16.
- Chun, K., Song, J., Hollenbeck, C., & Lee, J. (2014). Are contextual advertisements effective? The moderating role of complexity in banner advertising. *International Journal of Advertising*, 33(2), 351-371.
- Clevinger, A. (2021). What is Targeting: Definition and Types, <https://snov.io/glossary/targeting/>, Erişim Tarihi: 20.05.2021
- Conti, M., Nguyen, V. & Crispo, B. (2010). CREPE: Context-Related Policy Enforcement for Android?, *International Conference on Information Security*, Springer, Berlin, Heidelberg, 331-345.
- Coutaz, Y., Crowley, J., Dobson, S. & Garlan, D. (2005). Context is Key, *Communications of the ACM*, 48(3), 49-53.
- Dey, A. (2001). Understanding and Using Context, *Personal and Ubiquitous Computing*, 5(1), 4-7.
- DMA (2018). Data Privacy: What the Consumer Really Thinks, https://dma.org.uk/uploads/misc/5a857c4fdf846-data-privacy---what-the-consumer-really-thinks-final_5a857c4fdf799.pdf, Erişim Tarihi: 20.05.2021
- Duff, J. (2021). 7 Contextual Advertising Tips to Power Your Campaign, <https://www.thomsondata.com/article/contextual-advertising-tips.php>, Erişim Tarihi: 20.05.2021
- Fan, T.-K. & Chang, C.-H. (2009). Blogger-Centric Contextual Advertising, *CIKM '09: Proceedings of the 18th ACM Conference on Information and Knowledge Management*, 1803-1806.

- GumGum & SPARK Neuro. (2020). Cognitextual: A Neuroanalytic Study of Contextual Ad Effectiveness, [https://insights.gumgum.com/hubfs/Advertising/Advertising%20Newsletter/Volume%20IV/Cognitextual%20Study%20FULL%20GUIDE%20\(1\).pdf](https://insights.gumgum.com/hubfs/Advertising/Advertising%20Newsletter/Volume%20IV/Cognitextual%20Study%20FULL%20GUIDE%20(1).pdf), Erişim Tarihi: 20.05.2021
- Hemdev, A. (2019). The Beginner's Guide to 6 Types of Ad Targeting, <https://blog.zyp.tv/types-of-ad-targeting>, Erişim Tarihi: 20.05.2021
- Hill, C. (2018). Why Marketers Need A Contextual Marketing Strategy, <https://www.veracentra.com/blog/contextual-marketing-strategy/>, Erişim Tarihi: 20.05.2021
- <http://grow.segment.com/Segment-2017-Personalization-Report.pdf> (2017). The 2017 State of Personalization Report, Erişim Tarihi: 20.05.2021
- <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/targeting> (2021). Targeting, Erişim Tarihi: 20.05.2021
- <https://insights.gumgum.com/hubfs/Contextual-Advertising-the-new-frontier-final-guide.pdf> (2018). Contextual Advertising: The New Frontier, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- <https://newsroom.accenture.com/news/eighty-percent-of-consumers-believe-total-data-privacy-no-longer-exists-accenture-survey-finds.htm> (2014). Eighty Percent of Consumers Believe Total Data Privacy No Longer Exists, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- <https://www.criteo.com/blog/4-reasons-contextual-targeting-is-trending/> (2020). 4 Reasons Contextual Targeting Matters More than Ever, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- <https://www.epsilon.com/us/about-us/pressroom/new-epsilon-research-indicates-80-of-consumers-are-more-likely-to-make-a-purchase-when-brands-offer-personalized-experiences> (2018). New Epsilon Research Indicates 80% of Consumers are More Likely to Make a Purchase When Brands Offer Personalized Experiences, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- <https://www.knorex.com/blog/articles/contextual-targeting> (2021). Contextual Targeting 101: How To Use Relevance To Drive Better Engagement Without Cookies, Erişim Tarihi: 20.05.2021
- <https://www.marketing-schools.org/types-of-marketing/contextual-marketing/#section-1> (2021). Contextual Marketing, Erişim Tarihi: 20.05.2021
- <https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/contextual-advertising-market-165798900.html> (2018). Contextual Advertising Market, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- https://www.reportlinker.com/p05798251/Global-Contextual-Advertising-Industry.html?utm_source=GNW (2021). Global Contextual Advertising Industry, Erişim Tarihi: 20.05.2021
- <https://www.thinkwithgoogle.com/future-of-marketing/creativity/marketing-personalization-statistics/> (2017). Marketing-Personalization Statistics, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- <https://www.traff.co/en/blog/contextual-advertising> (2021). Contextual advertising, Erişim Tarihi: 20.05.2021
- IAB. (2016). The Value of Targeted Advertising to Consumers, <https://www.iab.com/wp-content/uploads/2016/05/Value-of-Targeted-Ads-to-Consumers2.pdf>, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Jain, R. (2021). What is Contextual Marketing, <https://www.profitablepopularity.com/what-is-contextual-marketing/?cn-reloaded=1>, Erişim Tarihi: 20.05.2021
- Kakkar, V. (2017). Why Contextual Marketing Is The Next Big Wave In Customer Conversion. <https://conversionciences.com/contextual-marketing/>, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Kirkpatrick, D. (2016). Study: 71% of Consumers Prefer Personalized Ads, <https://www.marketingdive.com/news/study-71-of-consumers-prefer-personalized-ads/418831/>, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Kloefkorn, S. (2018). Targeting Strategies: Need to Get Contextual, <https://keomarketing.com/insights/targeting-strategies-get-contextual/>, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Kohli, A. (2020). What Is Contextual Targeting? How It Works (in 5 Steps), <https://www.business.com/articles/5-steps-of-contextual-targeting/>, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Kollas, S. (2015). How Contextual Marketing Affects Your Strategy, <http://www.experian.com/blogs/marketing-forward/2015/10/12/how-contextual-marketing-affects-your-strategy/>, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Lee, T. & Jun, J. (2007). Contextual Perceived Value? Investigating the Role of Contextual Marketing for Customer Relationship Management in a Mobile Commerce Context, *Business Process Management Journal*, 13 (6), 798-814.

- Lian, S., Cha, T. & Xu, Y. (2019). Enhancing Geotargeting with Temporal Targeting, Behavioral Targeting and Promotion for Comprehensive Contextual Targeting, *Decision Support Systems*, 117, 28-37.
- Liu, P., Azimi, J. & Zhang, R. (2014). Automatic Keywords Generation for Contextual Advertising, *Proceedings of the 23rd International Conference on World Wide Web*, 345-346.
- Luo, X. (2003). The Performance Implications of Contextual Marketing for Electronic Commerce, *Journal of Database Marketing*, 10(3), 231–239.
- Luo, X. ve Seyedian, M. (2003). Contextual Marketing and Customer-Oriented Strategy for E-Commerce: An Empirical Analysis, *International Journal of Electronic Commerce*, (8)2, 95-118.
- Microsoft & Adobe (2018). Five Daunting Sales and Marketing Gaps, <http://info.microsoft.com/rs/157-GQE-382/images/EN-CNTNT-eBook-Azure-Dynamics-Adobe-Five-Daunting-Sales-and-Marketing-Gaps.pdf>, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Niu, X., Ma, J. & Zhang, D. (2009). A Survey of Contextual Advertising, *2009 Sixth International Conference on Fuzzy Systems and Knowledge Discovery*.
- Pak, A. & Chung, C.-W. (2010). A Wikipedia Matching Approach to Contextual Advertising, *World Wide Web*, 13, 251–274.
- Pandey, S., Aly, M., Bagherjeiran, A., Hatch, A., Ciccolo, P., Ratnaparkhi, A. & Zinkevich, M. (2011). Learning to Target: What Works for Behavioral Targeting, *CIKM '11: Proceedings of the 20th ACM International Conference on Information and Knowledge Management*, 1805–1814.
- Ping, Y. (2019). Contextual Marketing in the Mobile Internet Environment: A Literature Review and Prospects, *Foreign Economics & Management*, 41(5), 3 - 16.
- Radhika, V., Thottungal, A. & Nizar, A. (2016). An Enhanced Model for Behavioral Targeting in Online Advertising. *International Conference on Data Science and Engineering (ICDSE)*.
- Rayport, J. & Sviokla, J. (1994). Managing in the Markespace. *Harvard Business Review*, <https://hbr.org/1994/11/managing-in-the-markespace#>. , Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Rivard, J. (2017). The True Power of Contextual Marketing. <https://marketinginsidergroup.com/content-marketing/true-power-contextual-marketing/> , Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Samat, S., Acquisti, A. & Babcock, L. (2017). Raise the Curtains: The Effect of Awareness About Targeting on Consumer Attitudes and Purchase Intentions, *Proceedings of the Thirteenth Symposium on Usable Privacy and Security (SOUPS 2017)*.
- Scalarly. (2020). Contextual Marketing: Little Marketing Book, <https://scalarly.com/marketing-book/wiki/contextual-marketing-2/> , Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Sear, D. (2014). Decca Tests Contextual Mobile Marketing. *Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice*, 15, 226–228.
- Shukla, P. (2009). Impact of Contextual Factors, Brand Loyalty and Brand Switching on Purchase Decisions, *Journal of Consumer Marketing*, 26 (5), 348-357.
- The Economist. (2015). Beyond Personalisation - The Challenges of Contextual Marketing. <https://eiperspectives.economist.com/marketing/beyond-personalisation-challenges-contextual-marketing/white-paper/beyond-personalisation-challenges-contextual-marketing>, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Vanessa, N., & Japutra, A. (2017). Contextual Marketing Based on Customer Buying Pattern in Grocery E-Commerce: The Case of Bigbasket.com (India). *Asean Marketing Journal*, 9(1), 56-67.
- Wainwright, C. (2020). What Is Context Marketing, and Why It Matters, <https://blog.hubspot.com/blog/tabid/6307/bid/33894/what-s-the-deal-with-this-whole-context-marketing-thing.aspx>, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Wise, D. (2019). The Five Changes Shaping the Future of Contextual Advertising, <https://www.thedrum.com/industryinsights/2019/11/21/the-five-changes-shaping-the-future-contextual-advertising>, Erişim Tarihi: 14.04.2021
- Wojdyski, B. & Bang, H. (2016). Distraction Effects of Contextual Advertising on Online News Processing: An Eye-Tracking Study, *Behaviour & Information Technology*, 35(8), 654-664.
- Yan, J., Liu, N., Wang, G., Zhang, W., Jiang, Y. & Chen, Z. (2009). How much can Behavioral Targeting Help Online Advertising?, *Proceedings of the 18th international conference on World Wide Web*, 261-270.
- Zerr, K., Albert, R. & Forster, A. (2017). Context Sensitive Digital Marketing - A Conceptual Framework Based on the Service Dominant Logic Approach, *International Conference on HCI in Business, Government, and Organizations, Springer, Cham*, 298-312.

Zheng, X., Lin, F. & Cai, X. (2021). Exploration of Contextual Marketing Model Based on Mobile Apps, *6th Annual International Conference on Social Science and*

Contemporary Humanity Development (SSCHD 2020), Atlantis Press, 81-85.

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Türkiye ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikalarının Neorealist Perspektiften Karşılaştırmalı Analizi*

A comparative Analysis of the Eastern Mediterranean Energy Policies of Turkey and the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus from a Neorealist Perspective

Muhammed Fatih İMAMOĞLU¹, Ayşe Gülce UYGUN²

Öz

Doğu Akdeniz; farklı din, mezhep, siyasi ve etnik grupları bünyesinde barındıran bir bölge olup tarih boyu çatışmalara sahne olmuştur. Kıyıdaş devletlerin güvenliğini tehdit eden bu çatışmalar devam ederken, bölgede hidrokarbon kaynaklarının keşfedilmesi, gerilimi ve rekabeti besleyici bir etki yaratmaktadır. Günümüzde diğer tüm işlevlerinin yanı sıra aktörler tarafından rakiplerine karşı bir baskı aracı olarak da kullanılan enerji, bir güç unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Enerjinin devletlerin güvenlik açıklarını azaltıcı bir etkisinin olması, bu kaynaklar üzerinde hakimiyet kurma mücadelesini doğurmaktadır. Türkiye, artan enerji ihtiyacını karşılamak ve enerji geçiş merkezi olma hedefini sürdürmek için bölgeye olan ilgisini artırmaktadır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ise, güvenlik açıklarını azaltma ve kaynakların büyük bir bölümünü ihraç ederek ekonomik kazanç elde etme gayreti içerisinde. Bu çalışmada, Türkiye ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin enerji politikaları kapsamında çatışan çıkarları değerlendirilmektedir. İki aktörün Doğu Akdeniz enerji politikaları neorealist perspektiften ele alınarak *ulusal çıkar, güç, çatışma, rekabet, güç dengesi* ve *güvenlik* kavramları çerçevesinde karşılaştırmalı bir analiz yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Doğu Akdeniz, Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Neorealizm, Enerji

Abstract

The Eastern Mediterranean constitutes a region that includes different religious, sectarian, political and ethnic groups and has been home to conflicts throughout the history. While these conflicts that threaten the security of the riparian states continue, the discovery of large hydrocarbon resources in the region has created a nurturing effect on tension and competition between actors. Today, energy, along with its other functions, is used by actors as a means of pressure against their rivals, thus constitutes a component of power. The fact that energy has a reducing effect on the security vulnerabilities of states, causes the struggle for dominance over these resources. Turkey has shown a growing interest in the region to meet its increasing energy needs and to maintain its goal of becoming an energy transition center. The Greek Cypriot Administration, on the other hand, has been in an effort to reduce security gaps and maximize economic gain by exporting a large part of its resources. In this study, the conflicting interests of Turkey and the Greek Cypriot Administration within the scope of their energy policies are evaluated through the rational dynamics of the International Relations discipline. The Eastern Mediterranean energy policies of the two actors are examined from a neorealist perspective, and a comparative analysis is made within the framework of the concepts of *national interest, power, conflict, competition, balance of power* and *security*.

Keywords: Eastern Mediterranean, Turkey, Greek Cypriot Administration, Neorealism, Energy

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

*Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında tamamlanan "Türkiye ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikalarının Neorealist Perspektiften Karşılaştırmalı Analizi: Kıbrıs Ekseninde Çatışma Alanları" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

*This study has been produced from the Master's thesis titled "A Comparative Analysis of the Eastern Mediterranean Energy Policies of Turkey and the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus from a Neorealist Perspective: Conflict Areas on the Cyprus Axis", completed by the first author under the supervision of the second author.

¹ Muhammed Fatih İMAMOĞLU

ORCID ID: 0000-0003-0229-8712

Yüksek Lisans, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, mf.imamoglu@hotmail.com
MSc., Çanakkale Onsekiz Mart University, School of Graduate Studies, Department of International Relations, mf.imamoglu@hotmail.com

² Ayşe Gülce UYGUN

ORCID ID: 0000-0001-5072-2333

Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Çanakkale, Türkiye, gulceuygun@comu.edu.tr
Asst. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Political Sciences, Department of International Relations, Çanakkale, Türkiye, gulceuygun@comu.edu.tr

Geliş Tarihi/Received : 24.09.2021

Kabul Tarihi/Accepted : 25.12.2021

Çevrimiçi Yayın/Published : 25.12.2021

Makale Atf Önerisi /Citation (APA):

İmamoğlu, M.F., Uygun, A.G. (2021). Türkiye ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikalarının Neorealist Perspektiften Karşılaştırmalı Analizi. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 187-201. DOI :10.47899/ijss.20213208

1. GİRİŞ

Enerji, hayatın hemen her alanında ihtiyaç duyulan ve yaşamı sürdürebilmek için gerekli olan temel bir kaynaktır. Devletlerin askeri, ekonomik ve teknolojik gelişimi açısından oldukça önemli olan enerji kaynakları, günümüzde önemli bir üstünlük ve güç unsuru olarak görülmektedir (Cesnekas, 2010, 31; Zahid, 2008, 167). Özellikle petrol ve doğal gaz, yaşamı önemli ölçüde kolaylaştırmakla beraber devletlerin refahını arttırıcı etkiye sahiptir. Bu sebeple enerji arzında problemler yaşanması, devletler için hayati sorunlar doğurabilmektedir. Dolayısıyla devletler, enerji kaynaklarını en hesaplı, en güvenli ve kesintisiz yollarla tedarik etmek durumundadır. Bu bağlamda, aktörler söz konusu kaynaklara erişmek için birbirleriyle rekabet etmekten ve çatışmaktan kaçınmamakta ve bu yönüyle enerji, aktörlerin dış politik tutumlarını ve davranışlarını etkileyen unsurların içerisinde yer almaktadır.

Doğu Akdeniz bölgesinde son yıllarda keşfedilen enerji kaynakları, bölgesel ve küresel aktörlerin dikkatini çekmiş ve bölge, devletlerin egemenlik kurmak istediği önemli bir rekabet sahasına dönüşmüştür (Kavaz, 2020; Uygun, 2021; Yayıncı, 2012,). İsrail, Kıbrıs Adası ve Mısır açıklarında keşfi gerçekleşen geniş enerji rezervleri, aktörlerin ilgisini bölgeye yöneltmiş ve özellikle kıyıdaş devletler arasında önemli bir enerji rekabeti doğmuştur. Enerji kaynaklarına olan ihtiyacın her geçen gün artması ve buna karşın kaynakların seyrekleşmesi dikkate alındığında Doğu Akdeniz kaynakları, bölgesel ve küresel aktörler için çıkarlarını maksimize ederek ekonomik ve siyasi kazanımlar sağlayabileceği önemli bir fırsat ve güç unsuru olarak görülmüştür. Ancak hem bölgesel hem küresel aktörlerin aynı amaç için bölgeye yönelmesi, çıkarların çatışmasına yol açmış ve ekonomik, siyasi ve hukuki vb. birçok farklı açıdan anlaşmazlıkları da beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede bölge, önemli bir rekabet alanına dönüşmüş ve Doğu Akdeniz, sıcak çatışmaların yaşanma ihtimalinin yüksek olduğu bir coğrafya haline gelmiştir (Şahin, 2019, 23). Kıbrıs adası çevresindeki kaynaklar üzerindeki en yoğun anlaşmazlıklar, Türkiye ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) arasında yaşanmıştır ve iki aktörün özellikle kaynakların paylaşımı ve Avrupa topraklarına sevki konusundaki farklı tutumları, çatışma ve rekabeti beraberinde getirmiştir (Grigoriadis, 2014, 128). Bu sayede, Türkiye ve GKRY arasında kronikleşen sorunlara yenilerini eklemiş ve iki aktörün çatışan ulusal çıkarları, kaynaklar üzerindeki rekabeti körüklemiştir (Karakasis, 2014, 17).

Bu çatışma ve rekabet durumu sebebiyle iki aktörün enerji

kaynaklarına yönelik politikalarının neorealist teori çerçevesinde değerlendirilebileceği düşüncesi doğmuştur. Dolayısıyla çalışmanın temel amacı, Kıbrıs çevresinde keşfedilen enerji kaynaklarına yönelik Türkiye ve GKRY'nin çatışmacı ve rekabetçi politikalarını analiz etmede neorealist kuramın ne derece etkin bir teorik çerçeve ortaya koyduğunu sorgulamaktır. Çalışmanın metodolojisi ise vaka çalışması (case study) olarak belirlenmiş, Doğu Akdeniz enerji kaynaklarına yönelik Türkiye ve GKRY'nin politikaları neorealist perspektiften ele alınarak karşılaştırmalı bir vaka çalışması gerçekleştirilmiştir. Bir diğer ifadeyle, Türkiye ile GKRY çalışmaya konu olan karşılaştırmalı analizin Doğu Akdeniz'deki iki vakasını teşkil etmekte, bu iki aktörün enerji kaynakları üzerindeki anlaşmazlıklarını, devletler arasındaki çatışmaları konu edinen neorealist teorinin görüşlerinden faydalanarak analiz etmek amaçlamaktadır. Özellikle, iki aktörün enerji politikaları, neorealist teorinin temel varsayım ve önermeleri olan ulusal çıkar, güç, çatışma, rekabet, güç dengesi ve güvenlik kavramları üzerinden karşılaştırılarak bir değerlendirme yapılmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın giriş bölümünü oluşturan birinci bölümün ardından ikinci bölümünde neorealist kuram ele alınarak teorik çerçeve oluşturulmuştur. Üçüncü bölüm, Türkiye ve GKRY'nin Doğu Akdeniz enerji politikalarını açıklamak için ayrılmıştır. Dördüncü bölüm, iki aktörün politikalarının neorealist teori üzerinden değerlendirildiği bölüm olmuştur. Son olarak beşinci bölümde ise çalışmanın bulguları tartışılmıştır.

2. TEORİK ÇERÇEVE: NEOREALİZM

Neorealizm, realizmin küresel dünya düzenine yönelik savlarının gözden geçirilmesi ve güncellenmesi neticesinde ortaya çıkan bir teoridir. Realizme yönelik eleştirilere karşı teoriyi yeniden şekillendirme çabasına giren neorealistler, bu açıdan realist teoriyi günün şartlarına göre düzenleme ihtiyacı duymuşlardır. Böylelikle analizlerinde sistemin 'anarşik' yapısının altını çizen, devletlerin var olma mücadelesi verdiğini belirten ve bu yönüyle realist geleneğin bir parçası olan neorealizmin temelleri atılmaya başlanmıştır. Bu yeni teorinin önde gelen ismi Kenneth Waltz olmuştur. Kaleme aldığı "Uluslararası Politika Teorisi" (Theory of International Politics, 1979) eseriyle realist geleneği dönemin koşullarına uygun olarak yeniden şekillendirmeye çalışmıştır. Ancak bilinmelidir ki neorealizm, gerçekçi düşünceye bir tepki olarak doğan veya bütünüyle farklı bir tez üreten bir teori değildir.

Neorealist teori, esas olarak iki düşünce üzerine inşa edilmiştir. Birincisi, sistemi ve uluslararası yapıyı oluşturan temel aktör ve ana unsur ulus-devletlerdir ve hiyerarşik bir düzenin olmadığı bir yapıda devletler sağ kalmak için mücadele etmektedir (Ashley, 1984, 238). Sistemin bu

yapısı, kural koyan bir üst merciinin olmadığı anlamına gelmektedir. İkinci olarak, kaosun hâkim olduğu sistemde devletlerin birincil ve en önemli hedefi, kendi güvenliğini sağlamak ve muhafaza etmektir (Mearsheimer, 2009, 242). Fakat her devlet, sahip olduğu olanaklar ve fırsatlar açısından eşit değildir. Buna karşın hepsinin temel hedefi ve gayesi benzerdir (Waltz, 1979, 96). Dolayısıyla sistem, devletleri benzer politikalar izlemeye zorlamaktadır. Devletlerin benzer eylemlerde bulunması, sistemi analiz etmeyi kolaylaştırmaktadır. Waltz'a (1979, 72) göre uluslararası sistem, devletlerin politikalarını belirler, biçimlendirir ve yeri geldiğinde kısıtlar. Sistemin devletleri zorladığı ve mecbur bıraktığı davranış biçiminin başında güvenlik artırıcı politikalar gelir. Güvenlik açığını kapatmak isteyen devletler, rakipleri karşısında güçlü olmak için çabalar çünkü neorealizme göre güç, bir "amaçtan" ziyade var olabilmek için bir "araçtır" (Arı, 2004, 192-196). Bu yönüyle sistem, devletleri belirli yönde davranmaya zorlayarak devletlerin hareket kabiliyetini sınırlandırır.

Kenneth Waltz'un temsilciliğini yaptığı neorealist düşüncenin savları, kısaca beş maddede açıklanabilir. İlk olarak neorealizme göre uluslararası sistem, üst otoritenin olmadığı anarşik bir yapıdadır. Devletler böyle bir sistemde yalnızca kendilerine güvenmek durumunda ve çıkarları doğrultusunda güçlerini artırmak mecburiyetindedir. Ancak her devletin rakibine karşı güç elde etmek istemesi, bir rekabete yol açar. Bazı devletler daha çok güç elde ederken bazıları ise daha zayıf kalabilir. Bu sebeple güce olan gereksinim daima artar. Waltz'a göre, güce olan ihtiyacın sürekli artması, devletleri huzursuz edeceğinden devletlerin atması gereken en mantıklı adım sistemde dengeyi sağlamaktır. Diğer bir ifadeyle güçler dengesi adı altında ittifaklar gerçekleştirmektir (Waltz, 1979, 121). Dolayısıyla neorealistler açısından sistem her ne kadar anarşik olsa da bu durum her zaman çatışma sonucunu doğurmayabilir. Çünkü devletler sürekli güç için mücadele etmediğinden ya da sürekli bir savaş hali söz konusu olmadığından anarşik durum her zaman çatışmaya sebep olmaz. Bu açıdan neorealizm, devletlerin her zaman en kötü senaryoyu düşünerek o yönde hareket etmek zorunda olmadığını not eder. Ancak bir tehdit durumu söz konusu olduğunda devletler bu senaryoyu dikkate alır.

İkinci olarak, uluslararası sahanın ana aktörü devletlerdir. Devlet var olma mücadelesi verir ve uluslararası sistemin esas ögesidir (Waltz, 1979, 93). Devletler dışındaki diğer küresel örgütlerin de sistem içerisinde önemli yeri vardır, ancak sistemin birincil unsuru devletlerdir. Devletlerin sahip olduğu askeri güç ve kapasite, bir tehdit unsuru olarak algılanabileceği için uluslararası yapı içerisinde ana aktör olarak kabul edilir. Bunun yanında neorealist düşünce sadece devleti değil, küresel örgütleri de

analizlerine eklemesi yönüyle klasik/geleneksel realizmden ayrılır (Bayeh, 2014, 348).

Üçüncü olarak neorealizme göre devletler, rakibi olarak gördüğü devletlerin kendisi hakkında ne düşündüklerini bilemeyeceğini ve bir tahminde bulunamayacağını savunur. Bir devletin mevcut durumun değişimini arzu eden revizyonist ya da mevcut durumun devam etmesini arzu eden statükocu olup olmadığı bilinemeyeceğinden, neorealizm devletlerin daima şüpheli olması gerektiğine ve olaylara şüpheyle yaklaşması gerektiğine vurgu yapar (Gürsoy, 2005, 13).

Dördüncü olarak neorealizm, devletlerin zaman zaman farklı politikalara yöneldiğini ifade etse de asıl amacın sağ kalmak ve var olma mücadelesi vermek olduğunu belirtir. Devletler kimi zaman iktisadi, sosyal ve kültürel alanlara ağırlık verse de son tahlilde bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğünü muhafaza etmek her devletin öncelikli hedefidir.

Son olarak neorealizme göre, devlet akılcı ve rasyonel bir varlıktır. Çünkü devlet her zaman akıl ve bilim ile hareket eder, kar-zarar hesabı üzerinden politikalarını belirler. Kısacası devletler, sağ kalabilmek için her şeyi düşünmek ve ona göre hareket etmek zorundadır. Ancak bu durum, devletlerin kusursuz olduğu anlamına gelmez. Çünkü devletler de doğru ve kesin bilgiye tamamen hâkim olamaz ve hatalı eylemlerde bulunabilir (Dunne, Kurki & Smith 2013, 79).

Öte yandan, neorealist teori, güç kavramını iki farklı şekilde ele almaktadır. Bir 'araç' olarak düşünüldüğünde, devletler var olabilmek, hayatta kalabilmek ve güvenliklerini sağlamak için güce ihtiyaç duyarlar. Bu görüşü benimseyen kuram Savunmacı Realizm adını almıştır (Mastanduno, 1997, 79, Waltz 2008, 79). Savunmacı realist kurama göre, bir aktörün gücü, coğrafi yakınlık, uluslararası ekonomik baskıcı tutumlar, tehtit algısı, karşılıklı askeri dengeleme ihtiyacı, stratejik doğal kaynaklara erişim gibi yapısal faktörler ekseninde arttırılabilir (Rose, 1998). Güce ulaşmanın devletlerin asıl 'amacı' olduğunu savunanlara göre ise güç, aktörlerin izlediği politikalar ile elde etmek istediği bir sonuçtur ve literatürde Saldırgan Realizm adı verilmiştir. Savunmacı realizm ile saldırgan realizm, güç kavramına yapmış olduğu 'araç' ve 'amaç' olarak farklılaşan yaklaşım ile ayrılmaktadır (Pashkhanlou, 2018, 1).

Neorealist kurama göre, aktörler için ulusal güvenlik her ne kadar çoğunlukla askeri bir anlam ifade etse de, özellikle son dönemde güvenliğin tanımı salt askeri tehditlerle sınırlandırılmayacak kadar genişlemiş durumdadır (Kökyay, 2020). Bu bağlamda, mevcut çalışmada analiz edilen iki aktörün enerji politikaları, Doğu Akdeniz'de güvenlik kaygıları ile doğrudan ilgili görülen ekonomik ve siyasi çıkar

çatışmaları, ekonomik güvenlik ve enerji güvenliği gibi kavramlar ekseninde ele alınmaktadır.

3. TÜRKİYE VE GKRY’NİN DOĞU AKDENİZ’E YÖNELİK ENERJİ POLİTİKALARI

Doğu Akdeniz’in enerji üretim merkezi statüsü kazanması, 21. yüzyılın başında gerçekleşen hidrokarbon keşiflerine dayanır. Daha önce de çalışmalar yapılmasına rağmen bu keşifler, teknolojik gelişmelere paralel olarak 2000’li yıllarda yoğunlaşmıştır. Keşfedilen doğal gaz ve petrol kaynakları Doğu Akdeniz’in stratejik önemini artırmış, bölgesel ve küresel aktörlerin ilgisinin bölgeye yönelmesini sağlamıştır. İlk keşiflerin ardından bölgede yoğun çalışmalara başlayan küresel enerji şirketleri, 2003 yılında Mısır açıklarında bulunan Nil sahasında geniş enerji kaynaklarının varlığını tespit etmiştir. Hollanda menşeli Shell firmasının bu keşfi, İsrail başta olmak üzere diğer bölge ülkelerinin enerji arama faaliyetlerini hızlandırmıştır. Bu çerçevede günümüze dek çok yoğun araştırmalar yapılmış ve bu coğrafyada değeri milyar dolarları bulacak ölçüde kaynağın varlığı tespit edilmiştir (İstikbal & Boyraz, 2019, 72).

Doğu Akdeniz coğrafyasında potansiyel enerji kaynaklarına yönelik en geniş ve kapsamlı rapor 2010 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Jeoloji Araştırma Kurumu’nun yaptığı çalışma olmuştur (USGS, 2010). Söz konusu rapor, yayınlandığı tarih itibarıyla, Mısır açıklarında bulunan Nil sahasında yaklaşık 1,8 milyar varillik bir petrolün, 6,3 trilyon metreküplük doğalgazın ve 6 milyar varillik sıvı doğal gazın (LNG) varlığından söz etmektedir. İsrail, Filistin, Lübnan ve Kıbrıs adasının güneyini içine alan Levant Havzası’nda ise, yaklaşık olarak 3,45 trilyon metreküplük doğal gaz ve 1,7 milyar varil petrolün varlığı tespit edilmiştir. Rapora göre, sadece Levant ve Nil havzasının enerji kaynağı kapasitesi yaklaşık 10 trilyon metreküp doğal gaza ve 3,5 milyar varil petrole denk gelmektedir. Ayrıca rapor, Kıbrıs ve çevresinde değeri yaklaşık 400 milyar doları bulan 8 milyar varil petrolün varlığından söz etmektedir (USGS, 2010).

Bölge şartlarına bakıldığında Kıbrıs ve İsrail gibi az nüfuslu aktörlerin bulunması ve iklimin sıcak olması, diğer ülkelere oranla bu aktörlerin doğal gaz talebinin nispeten az olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla keşfedilen kaynakların tamamına yakını başta Avrupa olmak üzere farklı noktalara ihraç edilebilir niteliktedir.

Doğu Akdeniz’deki enerji kaynakların keşfi, bölgeyi enerji üretim potansiyeline sahip önemli bir merkeze dönüştürmüş ve bölgesel aktörlerin yanında küresel aktörlerin de dikkatini çekmiştir. Dolayısıyla Avrupa Birliği (AB) (Uygun, 2021), ABD (Karagiannis, 2016, Özekin, 2020),

Rusya (Ametbek, 2019, Delanoe, 2013) ve Çin (Örselli & Babahanoğlu, 2019; Pekcan & Uygun, 2021) gibi küresel aktörler de Doğu Akdeniz’e yönelerek bölgedeki enerji denkleminde yer almışlardır. Kıyıdaş aktörlerin yanı sıra, küresel aktörlerin de bölgeye artan ilgisi, Doğu Akdeniz’deki rekabeti besleyici bir etki yaratmış, güç dengesi ve çıkar çatışmalarına farklı boyutlar kazandırmış ve Türkiye ve GKRY’nin bölgeye yönelik tutumlarında da etkili olmuştur.

3.1. Türkiye’nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası

Türkiye petrol ve doğal gaz gibi stratejik kaynaklar bakımından zengin ülkelere yakın bir coğrafyadadır. Türkiye’nin sahip olduğu bu konum, onu petrol ve doğal gaz akışı noktasında bir transit ülke haline getirerek bölgede sözü geçen bir oyuncu yapmıştır (Yazar, 2011, 64). Dolayısıyla Türkiye, hem kendi enerji arz güvenliğini sağlama konusunda hem de bu zengin kaynakları Avrupa’ya aktarma konusunda bugüne dek coğrafi konumunun sunduğu fırsatlardan yararlanmak istemiştir (Karagöl vd., 2016, 10). Ancak Türkiye’nin artan nüfusu ve gelişen ekonomisi, enerjiye olan ihtiyacını artırmıştır. Bu durum, Türkiye’nin enerji konusunda dışa bağımlılığının artmasına sebep olmuştur. Öyle ki, 2018 yılı itibarıyla Türkiye’nin enerji kaynaklarında dışa bağımlılık oranı %72,4 düzeylerinde seyretmiştir (TPAO, 2019, 32). Dolayısıyla Türkiye, enerjideki artan maliyetini minimize etmek için dış kaynaklara olan bağımlılığını azaltmak durumunda kalmış ve yakın çevresinde keşfedilen yeni zenginlikleri verimli bir şekilde kullanma ihtiyacı hissetmiştir. Bu açıdan Doğu Akdeniz havzasında son yıllarda keşfi gerçekleşen kaynaklar, Türkiye’nin enerji ithalatını düşürme potansiyeline sahiptir (Kedikli & Deniz, 2015, 413). Bu doğrultuda Türkiye, son yılların gündemini yoğun bir şekilde meşgul eden Doğu Akdeniz coğrafyasına yönelerek bölgenin sıcak gündemiyle yakından ilgilenmiş, buradaki çalışmalarına hız vermiştir.

Elbette Türkiye’nin bölgeye artan ilgisinin tek sebebi enerji kaynaklarına erişim değildir. Tarihsel süreçte, Türkiye’nin Doğu Akdeniz yaklaşımının en önemli belirleyicilerinin başında Kıbrıs sorunu gelmiştir. Türkiye’nin son dönem Doğu Akdeniz enerji politikasında yine Kıbrıs sorunu belirleyici olmuş, politikalar Yunanistan ve GKRY’nin kaynaklara yönelik hamleleri göz önünde bulundurularak şekillenmiştir (Boyraz & Balcı, 2021). Özellikle GKRY’nin Türkiye’yi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)’yi yok sayan kışkırtıcı politikaları, Türkiye’nin bölgede daha agresif bir tutum sergilemesine sebep olmuştur. GKRY’nin enerji kaynaklarına yönelik küresel enerji şirketlerine arama ruhsatı vererek sürdürdüğü politikalar, Türkiye ve KKTC tarafından yoğun tepkilerle karşılanmış ve Türkiye tutumunu sertleştirmiştir (Özekin, 2020, 32). Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluşunu hazırlayan anlaşmaya göre

KKTC'nin garantörlüğünü elinde bulunduran Türkiye, GKRY'nin yürüttüğü politikalara karşı KKTC'nin hak ve menfaatlerinin çiğnenmesine izin verilmeyeceğini her fırsatta dile getirmiştir. Ayrıca Türkiye, kaynaklara erişimi egemenlik ve uluslararası hukuktan doğan bir hak olarak görmüştür. Kıbrıs adası üzerinden düşünüldüğünde, Türkiye'nin bu tutumu bir haktan ziyade yükümlülük olarak da görülmüştür (Sandıklı vd., 2012, 2). Bu sebeple Türkiye hem kendi hem de Kıbrıslı Türklerin hak ve menfaatlerini yok sayma niyetinde olan GKRY ve Yunanistan'ın politikalarına sert şekilde tepki göstermiştir.

Türkiye'nin Doğu Akdeniz enerji kaynaklarına yönelik politikası 2010'lu yıllardan itibaren giderak artan bir seyirde yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin ilk adımı envanterine sismik araştırma ve sondaj gemileri katmak olmuştur. Bu yönde atılan adımlar neticesinde Türkiye, ilk olarak 2012 yılında Barbaros Hayrettin Paşa sismik araştırma gemisini satın almıştır. Sonraki süreçte ise toplamda 2 tane sismik araştırma gemisi, 3 tane de sondaj gemisi, Türk envanterine dâhil edilmiştir (Temizer, 2020). Türkiye, bu gemiler sayesinde denizlerdeki gücünü artırmanın yanı sıra faaliyetlerini bağımsız bir şekilde yürütebilme kapasitesine erişme gayesi taşımıştır.

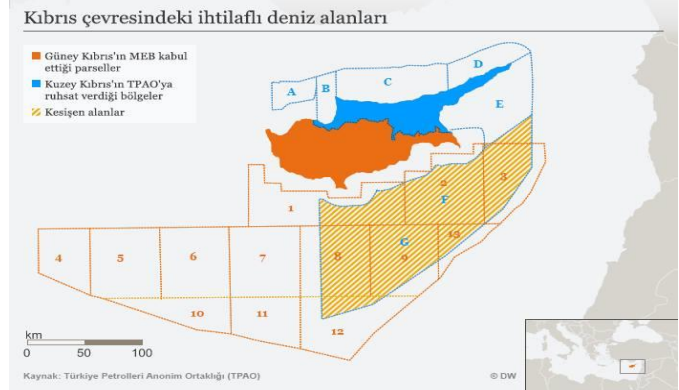
Türkiye'nin yakın dönem Doğu Akdeniz stratejisinde öne çıkan hamleleri ve oyun değiştirici olma niyeti taşıyan diplomatik girişimleri olmuştur. İlk olarak, Doğu Akdeniz havzasında enerji kaynaklarının varlığının ispatının ardından GKRY'nin tek taraflı olarak Kıbrıs Cumhuriyeti adına kıyıdaş devletlerle anlaşmalar yapmasını eleştirmiş ve diplomatik kanallarla tepki göstermiştir. Bu süreçte GKRY, ilk olarak 2003'te Mısır ile 2007'de Lübnan ile 2010'da ise İsrail ile anlaşmalar yapmıştır (Acer, 2020, 15). Ancak Türkiye, bu anlaşmalar ile KKTC'nin hak ve menfaatlerinin görmezden gelindiği gerekçesi ile anlaşmaları Kıbrıs sorununa zarar verici bir adım olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Türkiye, bölgede barış adımlarına ve istikrara zarar verecek nitelikte gördüğü anlaşmaları tanımadığını Birleşmiş Milletler (BM)'ye bildirmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2010).

İkinci olarak Türkiye, GKRY'nin 2007 yılında adanın güneyini 13 parsel bölerek içerisinde Türkiye ve KKTC sahalarının da olduğu alanlarda küresel enerji şirketlerine ruhsat vermek suretiyle arama-sondaj çalışmalarını başlatmasına hem masada hem sahada tepki göstererek karşılık vermiştir. GKRY'nin bu şekilde tek taraflı bir adım atma hakkının bulunmadığını belirten Türkiye, bu durumun uluslararası hukuka aykırı olduğunu ifade etmiştir (Karagül, 2021, 63). Aşağıda yer alan Şekil'de GKRY tarafından belirlenen 13 parsel ve KKTC ile Türkiye'nin hak iddia ettiği alanların çakıştığı görülmektedir. Şekildeki 1, 4, 5, 6 numaralı parsellerin kendi deniz yetki alanlarına

girdiğini belirten Türkiye, 2, 3, 8, 9, 12, 13 numaralı alanlarda ise Kıbrıs Türk kesiminin de hakkı olduğunun altını çizmiştir (Peker vd., 2019: 93).

Üçüncü olarak, GKRY'nin farklı enerji şirketlerine ruhsat vermesine karşılık Türkiye, 21 Eylül 2011 yılında KKTC ile "Kıta Sahaneliğini Sınırlama Anlaşması" imzalamış ve bu anlaşma ile KKTC, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)'ya arama faaliyetleri yapması için yetki vermiştir (Kısacık & Erenel, 2019, 59). KKTC'nin verdiği ruhsatlar ile sondaj faaliyetlerini yürüten Türkiye için hukuki dayanak oluşmuştur. Ancak, KKTC'nin egemen bir aktör olarak kabul görmemesi ve sadece Türkiye tarafından tanınması uluslararası hukuk zemininde bölgesel aktörler nezdinde kullanılan bir argüman olmuştur. Bu noktada satın alınan gemilerle beraber sismik arama faaliyetlerine yoğunlaşan Türkiye açısından Doğu Akdeniz konusu, 2010'lar itibari ile, ekonomik kazanç elde etmenin ötesinde hak ve çıkarlarını koruma mücadelesi niteliği kazanmıştır.

Şekil 1: Kıbrıs Çevresinde İhtilafli Deniz Alanları

Kaynak: Deutsche Welle, (2021).

Dördüncü olarak, Türkiye'nin Doğu Akdeniz coğrafyasında atmış olduğu bir önemli bir adım Libya ile 2019 yılının Kasım ayında imzalanan Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat olmuştur (Resmî Gazete, 2019). Söz konusu mutabakatın 4.maddesi gereği iki ülke sınırlarının kesiştiği bir noktada enerji kaynağına rastlanması durumunda, bu kaynakların üretimi ve işlenmesi hususunda ortak çalışma yürütülecektir. Aynı maddenin devamında ise iki ülkenin üçüncü bir ülke ile benzer nitelikte diyalog haline girmesi durumunda karşılıklı olarak bilgilendirme yapılacağı üzerinde fikir birliğine varılmıştır (Acer, 2019, 12).

Türkiye'nin Libya hamlesinin ardından Akdeniz'in doğusunda diplomatik girişimler yoğunlaşmış ve Yunanistan başta olmak üzere diğer kıyıdaş aktörler Türkiye ve Libya'yı sert bir dille eleştirmiştir. Özellikle Yunanistan, bu mutabakatın uluslararası hukuka uygun olmadığını ifade ederek Libya adına anlaşmayı imzalayan hükümetin bu anlaşmayı imzalama yetkisinin bulunmadığını belirtmiştir.

Bu tepkilere ilave olarak Yunanistan, Libya'nın Atina Büyükelçisini ülkede "istenmeyen kişi" (Persona Non Grata) olarak duyurmuş ve üç gün içerisinde ülkeden ayrılmasını istemiştir (TRT Haber, 2019). Ancak Türkiye açısından, Yunanistan'ın iddia ettiği gibi Libya hükümetinin bu anlaşmayı imzalamaya ehil olmadığı gibi bir durum söz konusu değildir. Zira anlaşmaya onay veren hükümet, BM'nin Libya adına tanımış olduğu meşru yönetimdir. Dolayısıyla uluslararası hukuk açısından bu mutabakat geçerli olmakla birlikte Yunanistan'ın ortaya attığı iddialar Türkiye tarafından geçersiz kabul edilmiştir (Caşın, 2019). Yunanistan, Türkiye'nin Libya hamlesine bir karşı hamle olarak 2020 yılının Ağustos ayında Mısır ile bir anlaşma imzalamış ve Libya mutabakatını reddettiğini yinelemiştir. Ayrıca bu anlaşma, Mısır'ın da Libya mutabakatına karşı çıktığının bir göstergesi olmuştur. Bu restleşmeler, tarafların geri adım atmama konusunda kararlı duruşunu göstermekte ve ileride yeni gerginliklerin ortaya çıkmasına sebep olabilecek ve tansiyonu artıracak niteliktedir.

Son olarak Türkiye, bölgede tüm siyasi ve diplomatik haklarını hem masada hem sahada kullanma konusundaki tutumunu askeri önlemleri devreye sokarak desteklemiştir. Özellikle arama faaliyetleri yürüten gemilerin güvenliğini sağlama noktasında hava ve deniz gücünü bölgeye yönlendirmiş ve günümüze dek büyük çaplı tatbikatlar düzenlemiştir (Reuters, 2020). Bir gövde gösterisi niteliğinde olan bu tatbikatlar, Türkiye'nin caydırıcı bir askeri kapasiteye sahip olduğunu gösterme hedefi taşımıştır. Türkiye'nin denizlere yönelik bu motivasyonu, denizlerin savunmasına yönelik olarak ileri sürülen ve son dönemde sıkça vurgu yapılan Mavi Vatan kavramı ile açıklanmıştır. Mavi Vatan kavramına göre, bir ülkenin vatanı sadece kara toprakları değildir. Karasal alanlara ek olarak hava ve deniz sahaları da bir ülkenin vatanını oluşturur. Denize kıyısı bulunan devletlerin sahip olduğu karasuları, kıta sahanlıkları ve Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) alanları da ülkelerin vatanını oluşturan unsurlardır. Bu düşünceden yola çıkarak Mavi Vatan kavramsallaştırması, Türkiye'nin denizlerdeki haklarını, çıkarlarını ve güvenliğini koruması ve toplumun bu noktada bilinçlendirilmesi bakımından oldukça önemlidir (Ak, 2013, 334).

Türkiye'nin tarihsel süreçte Doğu Akdeniz politikasının belirleyicisi olan Kıbrıs sorunu, hidrokarbon keşiflerinin ön plana çıktığı 2010'lu yıllardan itibaren yine belirleyici olmaya devam etmiştir. Kronikleşen siyasi çekişmelere ve güvenlik endişelerine, son dönemde bir de deniz yetki alanları sınırlandırma tartışmaları, bölgesel ve bölge dışı aktörlerin tutumları ve enerji güvenliği gündemi de eklenmiştir.

3.2. GKRY'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası

Doğu Akdeniz coğrafyasının en büyük adası konumunda olan Kıbrıs, geçmişten günümüze stratejik bir öneme sahiptir. Ada, bünyesinde iki farklı milleti barındırmakta, güneyi GKRY, kuzeyi ise KKTC tarafından yönetilmektedir. Dolayısıyla adanın yakın çevresinde keşfi gerçekleşen hidrokarbon kaynakları üzerinde her iki milletin de hukuki açıdan hak ve çıkarı bulunmaktadır. Buna rağmen Türk kesimini yok sayan ve görmezden gelen GKRY, adanın tek egemen temsilcisi iddiası ile hareket etmektedir (Yıldız, 2008, 89).

GKRY, Doğu Akdeniz kaynaklarından büyük oranda kazanç elde etmek ve faydalanmak için etkili olabilecek adımlar atmaktadır. Bu minvalde GKRY'nin ilk adımı, 1979 tarihine dayanmaktadır. Mısır ile ortak hareket ederek Doğu Akdeniz açıklarında hidrokarbon arama çalışmalarına başlayan GKRY, KKTC'nin bu adımı bir savaş sebebi (Casus Belli) olarak nitelendirmesi üzerine faaliyetlerini durdurmuştur (Orhun, 2017, 41). 2003 yılına kadar bu süreci donduran GKRY, bu tarihten itibaren Doğu Akdeniz açıklarında birtakım keşiflerin gerçekleşmesi üzerine yeniden aktif bir çalışma yürütmeye başlamıştır. Bu çerçevede GKRY'nin ilk hamlesi, Mart 2003'te kendi deniz yetki alanlarını belirleyip bunu ilan etmesi olmuştur. Bu adımla beraber diplomatik girişimleri yoğunlaştıran GKRY, yine aynı tarihte Mısır ile MEB sınırlarını belirleyen bir anlaşma imzalamıştır. GKRY'nin bu hamlelerini sırasıyla 2007 yılında Lübnan ve 2010 yılında İsrail ile yaptığı MEB anlaşmaları takip etmiştir (Darbouche vd., 2012, 8). GKRY, bu anlaşmalarla beraber Yunanistan'ın yanında Mısır ve İsrail ile ortak politikalar yürütmeye başlamıştır. Türkiye ise, GKRY'nin attığı bu adımları eleştirmenin yanı sıra anlaşmaların hiçbirinin Türkiye açısından bir geçerliliğinin olmadığını, uluslararası hukuka uygun düşmediğini ve bu anlaşmaları tanımadığını dile getirmiştir (Örnek & Mızrak, 2016, 20). Ayrıca, bu anlaşmaları imzalayan Lübnan ve Mısır'a nota gönderilerek, Kıbrıs sorununun Türkiye açısından hassas bir mesele olduğu belirtilmiştir. GKRY ise Türkiye'nin tepkilerini görmezden gelerek belirlediği MEB sahaları doğrultusunda faaliyetlerini yoğunlaştırmış ve 2007 yılında Kıbrıs açıklarında 13 adet hidrokarbon arama sahası belirlemiştir (Yaycı, 2012, 17-18). GKRY, belirlediği bu sahalarda küresel enerji şirketlerine ruhsat vermek suretiyle arama çalışmalarına başlamıştır. Bu noktada bugüne kadar ExxonMobil, ENI, Total, Shell, Kogas, Delek gibi küresel enerji şirketleriyle anlaşan GKRY, Doğu Akdeniz enerji meselesinin uluslararası bir boyut almasına öncülük etmiştir (Özer, 2013, 76). Söz konusu enerji şirketleri aracılığıyla farklı noktalarda önemli keşifler yapılmış ve GKRY, birçok aktörün desteğini alarak bölgedeki çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. GKRY'nin hidrokarbon arama faaliyetleri

hususunda yetersiz olmasından dolayı küresel enerji şirketleriyle anlaşması ve meseleyi uluslararası bir boyuta taşımadaki en önemli amaç, Türkiye ile yaşanan gerginliklere ve anlaşmazlıklara karşı enerji şirketleri aracılığıyla farklı ülkelere destek almak ve Türkiye'nin muhtemel müdahalelerine engel olmaktır. Bu noktada GKRY'nin başarılı bir siyaset izlediği görülmektedir. Ancak yine de GKRY'nin bölgeyi 13 parçaya bölmesi ve küresel enerji şirketlerini bölgeye davet etmesi, Türkiye ve KKTC'nin tepkisini çekmiştir. Çünkü GKRY'nin belirlemiş olduğu 13 adet arama noktasının 5 adedi Türkiye'nin hak iddia ettiği sahalarla çakışmakta, kalan sahalarda ise KKTC'nin de hak ve çıkarları bulunmaktadır (Tiryakioğlu, 2019).

Doğu Akdeniz enerji kaynakları, GKRY için ekonomik kazanç sağlama noktasında oldukça önemlidir. Ada'nın enerji ihtiyacının düşük olması sebebiyle Kıbrıs açıklarında keşfi gerçekleşen kaynağın tamamına yakını ihraç edilebilecek niteliktedir. Bu sebeple keşfi gerçekleşen hidrokarbon kaynakları, GKRY açısından önemli bir zenginlik olarak görülmüştür. AB için önemli bir enerji merkezi olma gayreti içerisinde olan GKRY, kaynakların Avrupa'ya nakli konusunda önemli adımlar atmış ve çeşitli ülkeler ile iş birliği yapmıştır. Bu adımlardan en önemlisi hiç şüphesiz AB'nin de desteklediği Doğu Akdeniz Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (Eastern Mediterranean Natural Gas Pipeline, EastMed) olmuştur. Bu proje ile İsrail kaynaklarının GKRY üzerinden Yunanistan'a ve oradan da Avrupa'ya iletilmesi planlanmıştır. 2025 yılına kadar hayata geçirilmesi düşünülen projenin, GKRY üzerinden geçecek olması hem ülkenin önemli bir gelir elde etmesini sağlayacak hem de GKRY, AB için önemli bir enerji üssü haline dönüşecektir. Ayrıca GKRY, bu proje ile hem finansal açıdan rahatlamayı hem de Türkiye'den gelebilecek tehditlere karşı AB'nin desteğini almayı planlamaktadır. Bu amaca ulaşmak için 2019 yılının Ocak ayında GKRY, Yunanistan, İtalya, Ürdün, Mısır ve İsrail bir araya gelerek yeni kaynak keşfi yapmak ve keşfi gerçekleşen kaynaklardan büyük ölçüde istifade etmek için Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nu kurmuşlardır (Mitchell, 2020, 1). Bu ülkelere ek olarak Filistin, foruma sonradan dâhil olmuştur. 9 Mart 2021'de ise Fransa foruma katılmıştır (Apim, 2021). Bu şekilde genişlemekte olan Forum ile Doğu Akdeniz bölgesinin en uzun kıyısına sahip olan Türkiye, kaynaklar üzerinde hak iddia etmesine rağmen yalnızlaştırılarak saf dışı bırakılmak istenmiştir (İstikbal & Boyraz, 2019, 75). Tüm bunlara ek olarak askeri açıdan da İngiltere, Fransa, Mısır ve İsrail'in desteğini alan GKRY, işbirliklerini askeri anlamda da artırmıştır. Dolayısıyla GKRY, günümüze dek hem Kıbrıs'ta tek egemen güç olmak maksadıyla hareket etme çabası içerisinde olmuş hem de Doğu Akdeniz kaynaklarına yönelik AB başta olmak üzere

farklı bölgesel ve küresel aktörlerin desteğini almıştır (Alptekin, 2015, 8).

4. TÜRKİYE VE GKRY'NİN DOĞU AKDENİZ ENERJİ POLİTİKALARININ NEOREALİST PERSPEKTİFTEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Siyasi, etnik, ekonomik, hukuki çatışmaların çok yoğun yaşandığı Doğu Akdeniz'de, kıyıdaş aktörler daima teyakkuz halindedir ve tansiyon sürekli artış göstermektedir. Türkiye ve GKRY özelinde ele alındığında, iki aktör arasında tarihsel süreçte kronikleşen sorunlara enerji kaynaklarının tespit edilmesiyle yenileri eklenmiştir. Hem GKRY'nin hem de Türkiye'nin kendi ulusal çıkarları doğrultusunda hak sahibi olmak istediği bu kaynaklar, iki aktörün rekabet etmesine ve çıkarlarının çatışmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda, çalışmanın bu bölümünde, Türkiye ve GKRY'nin hidrokarbon kaynaklarına yönelik izledikleri önceki bölümde ele alınan politikalar, neorealist teorinin ortaya koyduğu savlar ile bağdaştırılarak analiz edilmektedir. Neorealist teorinin özellikle öne çıkan ulusal çıkar, güç, çatışma, rekabet, anarşi, ittifak, iş birliği, güç dengesi, güvenlik gibi kavramları ile iki aktörün enerji kaynaklarına yönelik politikaları değerlendirilmektedir. Bu açıdan her bir kavrama ayrı ayrı vurgu yapılarak iki aktörün Doğu Akdeniz'e yönelik politikalarında neorealist teorinin izlerine ne ölçüde rastlandığı tartışılmaktadır.

4.1. "Ulusal Çıkar" Kavramı

Neorealizm için önemli bir kavram olan ulusal çıkar, uluslararası ilişkilerde sıkça kullanılan bir kavramdır. Bu kavram, bir devletin uluslararası davranışını tanımlama, açıklama, tahmin etme ve anlama girişimlerinin merkezinde yer alır (Nincic, 1999, 29). Bu kapsamda geçmişten günümüze bütün devletler ve devleti yönetenler, eylemlerini ulusal çıkar adına yaparlar ve politikalarını bu kavram ile açıklarlar. Dolayısıyla günümüze kadar dünyada meydana gelen savaşlarda ve çatışmalarda ulusal çıkar kavramı, daima devletlerin gözettiği ve dikkate aldığı bir kavram olmuştur.

Neorealizme göre devletlerin ulusal güvenlik hedefi, ulusal çıkarları korumak ve gücü maksimize etmektir. Temel aktör olan devletler, güvenlik için çabalarırken, rakip devletler karşısında güçlerini genişletmeye çalışırlar. Böylelikle bölgesel, ekonomik ve askeri güvenliğin sağlanması bir devletin ulusal çıkar hesabını oluşturur. Waltz'a (1979, 134) göre, bir aktörün kendi ulusal çıkarlarına göre hareket etmesi, güvenlik gereksinimlerini karşılamaya çalıştığı anlamına gelir. Aynı zamanda, bir devletin diğerlerine kıyasla sahip olduğu güç düzeyi, devletleri bu tür çıkarları gözetmeye zorlar. Bu kapsamda neorealizme göre devletler, kendi güvenliklerini muhafaza etmek ve güçlerini maksimize etmek için ulusal çıkarlarını dikkate alarak dış politikalarını

belirler. Dolayısıyla neorealizme göre ulusal çıkar kavramı, devletlerin dış politikalarına yön veren bir kavramdır (Waltz, 1979, 134).

Bu çerçevede ele alındığında Türkiye ile GKRY'nin hidrokarbon kaynaklarına yönelik izledikleri politikalar, iki tarafın da kendi ulusal çıkarlarına hizmet etmektedir. Özellikle GKRY'nin, Türkiye'yi ve KKTC'yi izole etme ve yalnızlaştırma çabası, kaynaklardan tek başına faydalanmak istemesinin bir sonucudur. Diğer taraftan Türkiye hem kendisinin hem de KKTC'nin haklarını gözeterek GKRY'nin bu emellerini boşa çıkarma çabasıdır. Zira KKTC'nin haklarını gözetmek de Türkiye'nin ulusal çıkarlarına hizmet etmektedir. Dolayısıyla iki aktör açısından da son derece önemli getirileri olan hidrokarbon kaynakları üzerinde tarafların çıkarları çatışmaktadır. Bu kapsamda kaynaklardan maksimum fayda sağlamak için gayret gösteren iki aktörün de ulusal çıkarlarını dikkate alarak politika yürütmeleri rasyoneldir. Dolayısıyla neorealist teorinin vurgu yaptığı ulusal çıkar kavramı, Türkiye ve GKRY'nin Doğu Akdeniz enerji rezervlerine yönelik izledikleri politikalarında sıkça karşımıza çıkan bir kavram olmuştur.

4.2. "Güç" Kavramı

Neorealist teori açısından önemli olan ve Türkiye ile GKRY'nin enerji kaynaklarına yönelik politikalarında öne çıkan bir diğer kavram, güç kavramıdır. Neorealizme göre, devletler öncelikle güç ararlar ve menfaatlerini güç açısından tanımlarlar (Keohane, 1984, 164) ve anarşik uluslararası sistemin bir sonucu olarak güç için mücadele ederler (Brown & Ainley, 2005, 92). Devletlerin üzerinde merkezi bir otorite yoktur. Bu durum, bir devletin başka bir devlet tarafından saldırıya uğramayacağını veya işgal edilmeyeceğinin garantisinin olmadığı anlamına gelir ki bu da devletlerin kendilerini koruma arzusunun ve güvende hissetmek için güçlü olma ihtiyacını tetikler. Ayrıca neorealist teoriye göre güç, "bir amaca giden araçtır ve nihai amaç hayatta kalmaktır" (Mearsheimer, 2001, 78). Dolayısıyla sistemdeki her oyuncu hem bölgesel hem de uluslararası alanda hayatta kalmaya çalışmak zorundadır. Bu da devletleri güç elde etmeye zorlamaktadır ve Waltz (1979, 102), anarşik uluslararası sistemin kaçınılmaz olarak güç politikasına yol açtığını iddia etmektedir.

Neorealizmin ortaya koyduğu güç perspektifi Türkiye ve GKRY'nin enerji kaynaklarına yönelik politikalarında da karşımıza çıkmaktadır. İki aktör, mevcut uluslararası konjonktürde tehditleri ortadan kaldırmak, güvenliklerini sağlamak ve son tahlilde hayatta kalmak için hidrokarbon kaynaklarını araçsallaştırarak güçlerini maksimize etmektedir. Zira enerji, ülkelerin güçlerini maksimize

etmesi açısından son derece önemli bir kaynaktır (Zahid, 2008, 167). Doğu Akdeniz'de tespit edilen petrol ve doğal gaz, tarafların hem ekonomik gücünü artırıcı hem de dış bağımlılıklarını azaltıcı niteliktedir. Bu sebeple Türkiye ve GKRY, kaynaklara erişmeyi, çıkarmayı, taşımayı ve tüm bu faaliyetlerin getirilerinden maksimum düzeyde yararlanmayı bir güç unsuru olarak görmektedir. Ancak iki tarafın da eşzamanlı ortaya koyduğu bu amaç, kaynakları elde etme rekabetini ve mücadelesini beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla neorealizm açısından önemli olan güç kavramı, Türkiye ve GKRY'nin Doğu Akdeniz enerji politikalarında rasyonel bir fayda sağlama çabası ile karşılık bulmaktadır.

4.3. "Çatışma" ve "Rekabet" Kavramları

Türkiye ve GKRY'nin Doğu Akdeniz politikalarının neorealist perspektiften analizinde ele alınması gereken diğer kavramlar çatışma ve rekabet kavramlarıdır. Neorealizme göre, uluslararası sistem, bağlayıcı anlaşmalar yapıp uygulayabilecek egemen bir üst otoriteden yoksundur. Bu yüzden neorealistler, uluslar üstü bir otoritenin yokluğunun devletler arasındaki çatışmanın birincil nedeni olduğuna inanır (Waltz, 1979, 112). Dolayısıyla anarşik sistem, tüm çatışmaların kökenini oluşturur (Pechlivanis, 2012, 2). Bu çatışmalarla beraber uluslararası sistemde bir rekabet ortamı oluşur. Ayrıca neorealist teori açısından devletler, birbirlerini rakip olarak gördükleri için uluslararası sistem içerisinde çatışma ihtimali her zaman vardır. Bu sistem içerisinde devletlerin birbirlerine tam anlamıyla güvenemeyeceğini dile getiren teori, şüpheli veya kuşkucu bir yaklaşımı benimser. Yani devletler, her zaman birbirlerine şüphe duyar ve kendilerini olası bir çatışmaya hazırlar (Parent & Rosato, 2015, 54).

Neorealizmin çatışma ve rekabet üzerine ortaya koyduğu bu görüşler, Türkiye ve GKRY arasındaki sorunları analiz etmede anlamlı bir perspektif sunmaktadır. Türkiye, diplomatik anlamda GKRY'yi bir devlet olarak tanımamasının yanı sıra GKRY'ye karşı her zaman şüphe duymuş ve politikalarını bu çerçevede belirlemiştir. Ayrıca tarafların enerji kaynakları üzerinde çatışma ve rekabet içerisinde olması da neorealist teorinin izlerini gösterir. İki aktör de, Kıbrıs çevresindeki kaynaklar üzerinde hak iddia ederken uzlaşmak ve paylaşmak yerine çatışma ve rekabete sürüklenmiştir. Buna ilaveten, Türkiye ve GKRY'nin çatışma halinde olmasının başlıca sebebi, yine neorealizm ile açıklanabilen ulusal çıkar ekseninde güç maksimize etme arzudur. Enerji kaynaklarına hâkimiyet ile uluslararası sistem içerisinde daha etkili bir konuma kavuşmak isteyen iki aktör, bu amaca ulaşmak için çatışmayı ve rekabeti göze almıştır. Bu kapsamda askeri güçlerini ve deniz filolarını bölgede hazır bekleten Türkiye, yaptığı askeri tatbikatlar ile

de olası bir çatışmaya her zaman hazır olduğunu göstermiştir. Aynı şekilde ABD ve AB ile askeri yakınlıklar kurmaya çalışan GKRY, Türkiye'yi caydıracak veya durduracak adımlar atarak rekabeti sürdürmüştür. Öte yandan, askeri olmayan önlemler de devreye sokulmakta örneğin AB üyesi olan GKRY, veto gücünü somut olarak Türkiye aleyhine kullanmakta, Yunanistan ile ortak hareket etmekte ve AB dayanışması argümanı ile Türkiye'nin AB tam üyelik perspektifine de olumsuz etki yaratmaktadır (Uygun, 2021).

4.4. "Güç Dengesi" Kavramı

Türkiye ve GKRY'nin Doğu Akdeniz politikaları özelinde neorealist teorinin izlerini taşıyan bir diğer kavram ittifak kavramıdır. Bu kavram, iş birliği ve güç dengesi ile birlikte kullanılmakta, neorealizme göre, uluslararası sistem içerisinde ittifaklar ve iş birlikleri nadiren gerçekleşmektedir. Sistemin anarşik yapısından dolayı devletler daha çok çatışmaya meyillidir. Her devletin gelecekteki niyetlerinin ve eylemlerinin belirsizliği, iş birliğine aykırıdır (Grieco, 1988, 500). Ancak yine de aktörler, tehditlere ve zorluklara karşı, denge sağlamak amacıyla diğer aktörler ile ittifak ve iş birliği yapabilir. Aktörler kurdukları ittifaklar ile karşıt güçleri dengeleyerek tehditleri minimize etmeye çalışır. Bu kapsamda dengelenecek tehdit veya güç ne kadar büyükse, ittifakin bütünlüğü de o kadar büyük olur. Bu bağlamda, neorealizm, güç dengesizliklerine ve tehditlere yanıt olarak ittifakların kurulması gerektiğini açıkça savunur (Chun, 2000, 75). Ortak bir rakibe karşı ittifak kurulması ve işbirliği tesis edilmesi gerekliliğine vurgu yapan neorealizme göre bu davranış, devletler açısından en rasyonel seçenektir. Zira neorealizm açısından devletlerin birincil gayesi, hayatta kalmaktır. Dolayısıyla kurulan ittifaklar ve ortaklıklar, devletlerin hayatta kalmak için gerektiği zaman atması gereken önemli adımların başında gelir. Bu kapsamda zayıf devletler genellikle gücü dengelemek için ittifak kurarken daha güçlü devletler hâlihazırda kapasitelerini artırmak için ittifaklar oluşturur. Bu çerçevede oluşturulan ittifaklar, genelde devletlerin rakiplerine karşı birbirlerine yardımcı olmasını ve çıkarlarını korumasını sağlar. Dolayısıyla neorealizme göre devletler, genelde ittifaklardan kaçır ancak her devletin zor durumlara ve tehditlere karşı bir ittifak politikası olmalıdır (Dar vd., 2017, 45). Bu çerçevede devletlerin zor zamanlarda kurduğu ittifaklar, güç dengesinin oluşmasını sağlar. Neorealizm açısından güç dengesi, otomatik olarak devletin kendi güvenliğini sağlama ve hayatta kalma eğilimi sonucu ortaya çıkar (Bordner, 1997).

Güç dengesi kavramı enerji alanında ele alındığında ise, devletler gücü içsel ve dışsal olmak üzere iki şekilde dengeler (Nexon, 2009, 341). Devletin yurtiçi enerji

talebini kendi kaynaklarıyla karşılama fırsatı, bir devletin daha fazla ekonomik büyümesini artırması için bir teşvik yaratır. Bu çaba, içsel güç dengesini ortaya koyar. Aynı şekilde devletin enerji güvenliğini sağlamak için kapasitesini güçlendirmeye çalışması, yine içsel güç dengesini sağlama çabasıdır. Buna karşın devletin kendi kapasitesi ile çevresindeki kaynakların üretimini sağlayamayıp bölgesel ve küresel aktörler ile işbirlikleri yaparak bu kaynakları üretme ve işletme çabası içerisine girmesi ise dışsal güç dengesi olarak tanımlanabilir (Nexon, 2009, 341).

Türkiye ve GKRY'nin Doğu Akdeniz politikaları neorealist perspektiften incelendiğinde, iki aktörün de izlediği politikalar ve attıkları taktiksel adımlar rasyonel nitelik taşımaktadır. Özellikle GKRY'nin kendisinden daha güçlü gördüğü bir rakibi olan Türkiye karşısında bölgedeki diğer kıyıdaş devletler ve küresel aktörler ile yakın ilişkiler kurarak işbirliği yapması ve gücü dengeleme çabası göze çarpmaktadır. Bu tutum, GKRY için dışsal güç dengesini oluşturma çabasıdır. Bu kapsamda GKRY'nin işbirliği içerisinde olduğu aktör sayısı oldukça fazladır. Kıyıdaş devletlerden İsrail, Mısır ve Yunanistan ile ortak hareket eden GKRY, aynı şekilde ABD, Fransa, İtalya ve AB gibi küresel aktörler ile de işbirliği yaparak büyük güçlerin desteğini alma gayretindedir. Ayrıca GKRY, yaptığı ittifaklar ile ulusal çıkarları kapsamında Doğu Akdeniz kaynaklarından maksimum düzeyde faydalanmak istemektedir. Bu çerçevede ortaya atılan EastMed projesi, GKRY'nin çıkarlarına hizmet eden ve ekonomik anlamda gücünü arttırıcı mahiyette bir projedir. GKRY, söz konusu projenin hayata geçmesi için ulusal çıkarlarının öngördüğü ölçüde bölgesel ve küresel aktörler ile işbirliği yapmaktadır.

Diğer taraftan GKRY'nin izlediği bu işbirliği ve ittifak politikalarına karşı Türkiye, kendi imkânlarıyla bölgedeki sondaj faaliyetlerini sürdürerek içsel güç dengesini sağlama gayreti içerisinde. Bunun yanında Türkiye'nin Libya ile atmış olduğu adım, neorealist teorinin ittifak, işbirliği ve güç dengesi düşünceleri ile uyuşmaktadır. Zira Türkiye'nin bölgede Libya ile işbirliği yapması, ulusal çıkarlarını koruması açısından ve GKRY'nin kurduğu ittifakların karşısında bölgede yalnızlaşmamak için dengeyi sağlama açısından önemlidir. Ayrıca Türkiye'nin KKTC ile yaptığı anlaşmadan sonra işbirliği adımlarını ilerleterek enerji kaynaklı yaşanabilecek tehdit ve tehlikeleri bertaraf etme çabası açısından neorealizmin ittifak ve işbirliğine yönelik görüşleri ile örtüşmektedir. Buna karşın, belirtilmelidir ki Türkiye'nin ikili antlaşma aracılığıyla işbirliği sağladığı KKTC ve Libya, uluslararası hukuk açısından hükümetlerinin meşruiyeti tartışmalı aktörlerdir. Öte yandan, Türkiye, ulusal çıkarlarına göre hareket ederek uzun süredir sorunlar yaşadığı İsrail ile enerji konusunda işbirliği yolları aramaktadır. Buna ek olarak Sisi yönetimindeki Mısır ile de görüşmelere açık

olduğunu belirten Türkiye, ulusal çıkarlarının gerektirdiği ölçüde iş birliğine ve ittifaka her zaman hazır olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla neorealizmin savunduğu şekliyle Türkiye ve GKRY, güçlerini artırmak, güç dengesini sağlamak ve kazançları maksimize etmek için bölgesel ve küresel aktörler ile iş birliği ve ittifak kapısını açık tutmaktadır (Çam, 2019).

4.5. "Güvenlik" Kavramı

Neorealist teori ışığında ele aldığımızda Türkiye ile GKRY'nin Doğu Akdeniz politikalarında karşımıza çıkan bir diğer kavram güvenlik kavramıdır. Neorealizme göre güvenlik, devletlerin hayatta kalmaları için göz önünde bulundurması gereken bir kavramdır. Uluslararası sistemin anarşik yapısından dolayı devletler daima güvenlik açığı hisseder. Dolayısıyla devletlerin temel gayesi, güvenlik tehditlerini ortadan kaldırmaktır. Bu çerçevede devletler, güç elde ederek tehditler karşısında güvenlik açıklarını minimize etmek ister. Ancak her devletin böyle bir politika benimsemesi bir güvenlik ikilemine (security dilemma) yol açar. Bir devlet rakibi karşısında güç elde ederek kendi güvenliğini artırmak isterken bunun sonucunda rakibinin tehdit algısı artar ve güvenliği azalır. Dolayısıyla devletler arasında güvenlik ikilemi daima devam eder (Beyer, 2018, 9-10).

Neorealizm için bir devletin kendi güvenliğini sağlayabilmesinin temel koşulu askeri kapasitesini artırmasıdır. Askeri anlamda güçlü olan bir devlet, gelebilecek tehditleri caydırma yeteneğine sahip olacağı için askeri açıdan yeterli olmak bir devletin güvenliğinin öncelikli koşuludur. Bu anlamda neorealizm, güvenlik konusundaki analizlerinde askeri alana daha fazla ağırlık vermiştir. Çünkü devletler, rakiplerinin kendisi hakkındaki fikirlerini bilemez ve bu bilinmezlik güvenlik tehdidinin ana kaynağıdır. Bu sebeple neorealizm açısından devletler, askeri kapasitelerini artırarak en azından mevcut tehditlere karşı hazırlıklı olmalıdır. Bu nedenlerle neorealizme göre güvenliği sağlamak için öncelikli şart, güçlü bir orduya sahip olmaktadır (Clempson, 2011, 1).

Diğer taraftan, neorealizmin güvenlik algısı daha çok askeri odaklı olsa da küreselleşmenin ardından devletlerin ekonomik anlamda birbirlerini etkilemeye başlaması, askeri alanların dışında da bir güvenlik açığı oluşmasına sebep olmuştur. Örneğin, enerji güvenliği, günümüz dünyasında giderek daha önemli bir hale gelmiştir. Zira enerji olmadan bir devletin ekonomisi durma noktasına gelir ve devlet, orduyu yönetemeyecek duruma düşebilir (Metcalf, 2014, 156). Dolayısıyla günümüz dünyasında enerji talepleri artmaya devam ettikçe, devletler artık enerjiyi sert bir diplomasi yöntemi olarak kullanmaya

başlamıştır (Cesnekas, 2010, 41). Neorealizm açısından devletin en önemli hedefi hayatta kalmak ve tehditleri azaltmak olduğundan, günümüz şartlarında enerji güvenliğinin sağlanması da devletlerin bu hedefine hizmet eden başlıca unsurlardan bir tanesi haline gelmiştir. Dolayısıyla devletler için stratejik anlamda bir ulusal çıkar haline gelen enerji kaynaklarına sahip olmak ve sahip olunan kaynakların güvenliğini sağlamak, devletlerin birbirleriyle olan rekabetlerinde üstünlük kazanmalarını kolaylaştırır (Jaybhay, 2020). Bu açıdan enerji güvenliği önem teşkil etmektedir.

Enerji güvenliği kavramı, BM tarafından "enerjinin çeşitli biçimlerde, yeterli miktarlarda ve uygun fiyatlarla sürekli mevcudiyeti" olarak tanımlanmıştır (Sudarshan & Noronha, 2009, 5). Aynı zamanda bu kavram, enerji kaynaklarına erişimin güvence altına alınması anlamında da kullanılmaktadır. Enerji güvenliği, bir küresel güvenlik meselesidir ve bu nedenle her devletin ulusal güvenliğini ilgilendirmektedir (Kalambura vd., 2014, 229). Mevcut uluslararası sistem içerisinde devletlerin enerji kaynaklarını güvence altına alması, devletin kendi güvenliğini sağlaması açısından önem arz etmektedir.

Enerji güvenliğini, ekonomik güç alanı içerisinde ele almak mümkündür. Çünkü sahip olunan enerjinin güvenliğini sağlamak, bir devletin kendi gücünü artırmanın yanı sıra ekonomik bir kazanç sağlayacaktır. Dolayısıyla enerjiye sahip olan devlet, ekonomik anlamda diğer devletlerden daha üstün bir seviyeye ulaşabilecek ve uluslararası alandaki nüfuzunu artırabilecektir. Yani enerji kaynakları, devletlerin gücünü artırıcı bir potansiyele sahiptir zira bir devlet ne kadar çok enerji kaynağına sahip olursa o kadar çok güce ulaşır (Cesnekas, 2010, 38). Dolayısıyla devletler, sahip oldukları enerji kaynaklarının güvenliğini sağlayarak aslında kendi güç ve çıkarlarını korumaktadır. Bu açıdan enerji güvenliği kavramı, devletlerin ulusal çıkarlarına hizmet etmektedir. Bu sayede neorealizm açısından birincil unsur kabul edilen devletlerin hayatta kalma hedefi, enerji güvenliğinin sağlanmasıyla daha da kolaylaşmaktadır (Solc, 2013, 82).

Türkiye açısından düşünüldüğünde, Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarında hâkim aktör olmak, ülkenin güvenliğini artırıcı niteliktedir. Zira Türkiye'nin, enerji kaynağı ihtiyacının büyük bir bölümünü farklı ülkelerden karşılaması enerji konusunda dışa bağımlı olduğunu göstermektedir ve bir güvenlik açığı oluşturmaktadır. Türkiye'nin bu kaynakları dışarıdan temin etmesi, tedarikçi ülkelere Türkiye'ye karşı bir üstünlük kazandırmaktadır. Dolayısıyla Türkiye, rakipleri karşısında daha güvensiz bir duruma düşmektedir. Bu açıdan Doğu Akdeniz kaynakları, Türkiye'nin güvenliğini artırıcı bir etkiye sahiptir. Enerji kaynaklarının ülkelerin askeri ve ekonomik

gücünü artırıcı yönü düşünüldüğünde Türkiye, Doğu Akdeniz kaynakları üzerindeki haklarını ve çıkarlarını koruyarak gücünü ve güvenliğini artırmak istemektedir. Bu açıdan Türkiye, bu kaynakları kullanarak kendisine yönelik tehditleri minimize etmenin peşindedir. Bu çerçevede bölgedeki kaynaklar, Türkiye'nin diğer devletler karşısında rekabet etmesini kolaylaştırmakta ve ülkenin ulusal çıkarlarına büyük ölçüde fayda sağlamaktadır. Bu sebeple Türkiye, güvenliğini artırıcı bir etkiye sahip olan kaynaklara yönelik ulusal çıkarlarına hizmet eden nitelikte aktif politikalar izlemelidir. Özellikle 2020 yılından itibaren Doğu Akdeniz'de artan gerginlik Türkiye'nin böyle bir yaklaşım ile GKRY, Yunanistan ve AB gibi aktörlerin 'illegal' ve 'agresif' olarak nitelendirdiği bir tutum sergilemesine yol açmıştır (Uygun, 2021). Her ne kadar bölgede sorunlu alanlardaki sondaj faaliyetlerini durdurmuş olsa da, son yıllarda izlediği politikalar ve diplomatik girişimler Türkiye'nin enerji kaynakları üzerinde hâkimiyet kurarak güvenlik açıklarını minimize etmek istemesinin bir göstergesidir.

Aynı şekilde GKRY de bölgedeki kaynaklar üzerinde hakimiyet kurarak bahsi geçen kazanımlara ulaşmak istemektedir. Özellikle Türkiye'ye karşı enerji güvenliğini sağlamak için bölgesel ve küresel aktörler ile işbirliği yapması ve ittifaklar kurması, GKRY'nin gücünü ve güvenliğini artırmak istediğini göstermektedir. Ayrıca ada etrafındaki kaynaklar üzerinde Türkiye'nin ve KKTC'nin haklarını görmezden gelmesi ve bu sahalarda tek taraflı olarak sisimik faaliyetler yürütmesi, GKRY'nin de Türkiye gibi istekli ve kararlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sebeple Türkiye ve GKRY, kaynaklar üzerinde rekabet ederek güçlerini ve güvenliklerini artırmanın peşindedir. İki aktör arasında enerji rezervleri ekseninde süregelen ihtilaflar iki aktörün güvenlik tehdit algılarını arttırmakta ve Doğu Akdeniz'de istikrarsızlığı körüklemektedir.

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Doğu Akdeniz, tarih boyunca huzurun, barışın ve istikrarın arandığı bir coğrafya olagelmıştır. Günümüzde, kıyıdaş devletler arasındaki kronik sorunlar, bölgenin düzeninin ve istikrarının önündeki en önemli engeldir. Özellikle Kıbrıs adasına yönelik 1950'li yıllardan günümüze kadar uzanan sorun, Doğu Akdeniz açısından huzuru ve barışı engeller niteliktedir. Türkiye, GKRY'yi diplomatik anlamda tanımamakta GKRY ise, Türkiye ve KKTC karşıtı eylemler ile adanın tamamına sahip olmak ve uluslararası arenada tek egemen temsilci olmak için mücadele etmektedir. Taraflar arasında böyle bir problem mevcutken Akdeniz'in doğusunda keşfedilen geniş hidrokarbon rezervleri, Türkiye ve GKRY'nin anlaşmazlığının ve uyuşmazlığının denizlere taşmasına sebep olmuştur. İki aktör, tespit edilen kaynaklara erişmek ve enerji rezervlerinden kendi

ulusal çıkarları doğrultusunda istifade etmek için bu defa denizlerde karşı karşıya gelmektedir. GKRY'nin ada etrafında keşfedilen kaynaklara yönelik benimsediği politikalar, Kıbrıs adasının statüsüne yönelik izlediği stratejiler ile paralellik göstermektedir. Zira GKRY, adanın tek egemen temsilcisi iddiası ile enerji kaynakları üzerinde tek başına inisiyatif kullanmak isterken, bu durum, adanın diğer paydaşı olan KKTC'nin ve onun üzerinde garantörlük sıfatı olan Türkiye'nin kaynaklar üzerindeki haklarının ve çıkarlarının gasp edilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Türkiye, GKRY'nin bu politikalarına karşı, KKTC'nin ve Türkiye'nin hakkını gözetmek amacıyla son dönemde bölgede daha dinamik bir politika yürütme gayreti içinde olmuştur. Bu çerçevede Türkiye ve GKRY, zaten var olan ve uzun yıllar çözüme kavuşturulamayan Kıbrıs meselesine ek olarak yeni sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Doğu Akdeniz enerji kaynakları, Türkiye ve GKRY için yeni çatışma ve rekabet alanları doğurmuştur.

Nihayetinde, Türkiye ve GKRY'nin Doğu Akdeniz enerji kaynakları üzerinde çıkarlarının çatıştığı, iki aktörün rekabet halinde olduğu ve kaynakları ele geçirerek güç ve güvenliklerini maksimize etmek istedikleri görülmektedir. Dolayısıyla iki aktörün enerji kaynaklarına yönelik politikalarında uluslararası ilişkilerin devletler arasındaki çatışmayı konu edinen teorilerinden neorealist yaklaşımın izlerine rastlanmaktadır. Neorealist teoriye göre, sistemin anarşik yapısı, devletleri çatışmaya zorlar. Bu anlamda çatışma ve rekabet kaçınılmaz hale gelir. Devletler de bu çatışma ve rekabet durumuna karşı hayatta kalma mücadelesi verir. Neorealist teoriye göre hayatta kalmanın ve var olmanın temel aracı güçtür. Devletler, ancak güçlerini ve güvenliklerini artırarak, sistemde var olabilir. Bu açıdan Türkiye ve GKRY de enerji kaynaklarına hâkim olarak güç ve güvenlik düzeylerini artırıcı bir politika izlemektedir.

Neorealizmin önem atfettiği ulusal çıkar, güç, rekabet, çatışma, iş birliği, ittifak, güç dengesi ve güvenlik kavramları, Türkiye ve GKRY'nin Doğu Akdeniz enerji politikalarında sık sık karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda iki aktörün enerji kaynaklarına yönelik politikalarında neorealist düşüncenin etkisi yoğun bir şekilde hissedilmekte, aktörlerin rasyonel davrandığı görülmektedir.

Bu çalışmada, neorealist kuramın Kıbrıs çevresinde keşfedilen enerji kaynaklarına yönelik Türkiye ve GKRY'nin çatışmacı ve rekabetçi politikalarını analiz etmede ne derece etkin bir teorik çerçeve ortaya koyduğu analiz edilmiş ve iki aktörün politikalarında neorealist kuramın savlarına sıklıkla rastlandığı sonucuna varılmıştır. Bu çerçevede iki aktörün izlediği çatışmacı ve rekabetçi politikalar neticesinde Kıbrıs meselesine ek olarak Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının paylaşımı ve Avrupa topraklarına taşınması sorunları ortaya çıkmış ve bu durum bölgenin tansiyonunu artırıcı bir etki

yaratmıştır. Tarafların tutumlarında kararlı olduğu ve geri adım atmadığı dönemlerde, bölgede kriz derinleşmektedir. Dolayısıyla kaynakların kıyıdaş aktörlerce etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayacak olan adım, uluslararası hukuk gözetilerek işbirliği yapılmasıdır. Bu yönde atılacak bir adım bölgedeki gerilimi azaltabilir ancak yapılan analiz neticesinde, Türkiye ile GKRY arasında böyle bir adımın yakın gelecekte atılması ihtimal dâhilinde görülmemektedir.

KAYNAKÇA

- Acer, Y. (2019). Doğu Akdeniz’de deniz yetki alanları ve Türkiye-Libya Mutabakatı. *SETA Analiz*, (301), 1-15.
- Acer, Y. (2020). Perspektif: Türkiye-Libya deniz sınırı antlaşmasının Birleşmiş Milletler tarafından tescilinin önemi. *SETA*, <https://www.setav.org/perspektif-turkiye-libya-deniz-siniri-antlasmasının-birlesmiş-milletler-tarafından-tescilinin-onemi/>.
- Acer, Y. (2020). Doğu Akdeniz’de Yunanistan-Mısır deniz sınırı antlaşması ve Türkiye. *Adalet Dergisi*, 2(65), 13-26.
- Ahmed, J. (2020). The theoretical significance of foreign policy in international relations- an analyses. *Journal Of Critical Reviews*, 7(2), 787-792.
- Ak, G. (2013). Kıbrıs adası ve çevresindeki deniz dibi hidrokarbon zenginliklerinin adadaki sorunun çözümüne muhtemel etkileri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi Kıbrıs Özel Sayısı*, 333-338.
- Alptekin, G. (2015). Doğu Akdeniz enerji keşiflerinden sonra Akdeniz uyum fırsatı ve bölge devletlerinin politikaları (2009-2015). 1-32.
- Ametbek, D. (2019). Rusya’nın Doğu Akdeniz’deki tutumu. *ANKASAM*, <https://www.ankasam.org/rusyanin-dogu-akdenizdeki-tutumu/>.
- Apim, E. (2021). France joins the Eastern Mediterranean Gas Forum. *Econostrum*, https://en.econostrum.info/France-joins-the-Eastern-Mediterranean-Gas-Forum_a921.html.
- Arı, T. (2004). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: Alfa basım yayım.
- Ashley, R. K. (1984). The poverty of neorealism. *International Organization*, 38(2), 225-286.
- Bayeh, E. (2014). Theories on the role of international organizations in maintaining peace and security. *International Journal Of Multidisciplinary Research And Development*, 1(7), 347-350.
- Beyer, A. C. (2018). Abolishing the security dilemma: why we need to integrate the militaries. *Cambridge Journal Of Eurasian Studies*, 1-20.
- Bordner, B. (1997). Rethinking neorealist theory: order within anarchy. <http://brucebordner.com/Neorealism.html>.
- Boyras, H. M., & Balcı, O. (2021). Yunanistan ile GKRY’nin Doğu Akdeniz’deki hesapları başarısızlığa mahkum. *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/yunanistan-ile-gkry-nin-dogu-akdenizdeki-hesaplari-basarisizliga-mahkum/2183953>.
- Brown, C., & Ainley, K. (2005). *Understanding International Relations*. New York, USA: Palgrave.
- Çaşın, M. H. (2019). Türkiye-Libya anlaşmasının hukuki ve stratejik boyutları. *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-libya-anlaşmasının-hukuki-ve-stratejik-boyutları/1668270>.
- Cesnekas, G. (2010). Energy resources in foreign policy: a theoretical approach. *Baltic Journal Of Law & Politics*, 3(1), 30-52.
- Chun, C-S. (2000). Theoretical approaches to alliance: implications on the R.O.K.-U.S. alliance”. *Journal Of International And Area Studies*, 7(2), 71-88.
- Clempson, R. (2011). Are security issues most effectively addressed by a neo-realist IR approach?. *E-International Relations*, 1-4.
- Cumhurbaşkanı Erdoğan: Biz Nasıl kimsenin toprağına göz dikmiyorsak, bize ait olanlardan da taviz vermeyeceğiz. (2020). *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-biz-nasil-kimsenin-topragina-goz-dikmiyorsak-bize-ait-olanlardan-da-taviz-vermeyecegiz/1953549>.
- Çam, T. (2019). Türkiye-Libya Anlaşması Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikasında önemli kazanım. *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-libya-anlaşması-turkiyenin-dogu-akdeniz-politikasında-onemli-kazanım/1662097>.
- Dar, A. I. vd. (2017). Alliances in international politics: a comparative study of Kenneth Waltz’s and Stephen Walt’s theories of alliances. *Kaav International Journal Of Arts, Humanities & Social Sciences*, 4(3), 44-51.

- Darbouche, H. vd., (2012). East mediterranean gas: what kind of a game-changer?. *The Oxford Institute For Enegy Studies*, 1-33.
- Delanoë, I. (2013). Cyprus, A Russian Foothold In The Changing Eastern Mediterranean. *Middle East Review Of International Affairs*, 17(2), 84-93.
- Deutsche Welle (2021). İtalyan Şirketi Eni'den Kıbrıslı Rumlara Güvence. <https://www.dw.com/tr/itayan-%C5%9Firketi-eniden-k%C4%B1br%C4%B1sl%C4%B1-ruumlara-g%C3%BCvence/a-42998699>.
- Dışişleri Bakanlığı (2010). İsrail ile GKRY arasında imzalanan meb anlaşması hk. no: 288. https://www.mfa.gov.tr/no_-288_-21aralik-2010_-israil-ile-gkry-arasinda-imzalanan-meb-anlasmasi-hk_.tr.mfa.
- Dunne, T., Kurki, M., & Smith, S. (2013). *International relations theories discipline and diversity third edition*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.
- Glaser, C. L. (1994). Realists as optimists: cooperation as self-help". *International Security*, 19(3), 50-90.
- Grieco, J. M. (1988). Anarchy and the limits of cooperation: a realist critique of the newest liberal institutionalism. *International Organization*, 42(3), 485-507.
- Grigoriadis, I. N. (2014). Energy discoveries in the Eastern Mediterranean: Conflict or cooperation? *Middle East Policy*, 21(3), 124-133.
- Gürsoy, B. (2005). *Soğuk savaştan günümüze asimetrik tehdit*. Ankara: IQ kültür sanat yayıncılık.
- Güven, A. (2019). Güvenlik bağlamında saldırgan realizm ve savunmacı realizm. *İlim ve Medeniyet*, <https://www.ilimvemedenyet.com/guvenlik-baglaminda-saldirgan-realizm-ve-savunmaci-realizm.html>.
- İstikbal, D., & Boyraz, H. M. (2019). Doğu Akdeniz enerji kaynaklarına ekonomi-politik bir yaklaşım. *Kıbrıs Araştırmaları ve İncelemeleri Dergisi*, 3(5), 69-86.
- Jaybhay, R. (2020). A neo-realist theoretical perspective in energy security. *The Kootneti*, <https://thekootneeti.in/2020/04/13/neo-realist-perspective-energy-security/>.
- Jervis, R. (1978). Cooperation under the security dilemma. *World Politics*, 30(2), 167-214.
- Kalambura, S. vd. (2014). Energy security and renewable sources of energy". *Coll. Antropol*, 38(1), 229-236.
- Karagiannis, E. (2016). Shifting Eastern Mediterranean Alliances. *Middle East Quarterly*, 23(2), 1-11.
- Karagöl, E. T. vd. (2016). Türkiye'nin enerjide merkez ülke olma arayışı. *SETA*, http://file.setav.org/Files/Pdf/20160420121430_turkiyenin-enerjide-merkez-ulke-olma-arayisi-pdf.pdf.
- Karagül, S. (2021). Doğu Akdeniz'de enerji eksenli ittifak girişimleri ve Türkiye. *TYB Akademi*, 11(31), 48-68.
- Karakasis, V. P. (2014). The energy security question in the Eastern Mediterranean: Understanding the recent tensions (Part 1). *Project Lead on the Cyprus Issue Project at Bridging Europe Paper No: 7*, <https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/access/item%3A2857007/view>.
- Kavaz, İ. (2020). Doğu Akdeniz'deki enerji rekabeti üzerine bir değerlendirme. *TYB Akademi*, 11(31), 26-47.
- Kedikli, U., & Deniz, T. (2015). Enerji kaynakları mücadelesinde Doğu Akdeniz havzası ve deniz yetki alanları uyumsuzluğu. *Alternatif Politika*, 7(3), 399-424.
- Keohane, R. (1984). *After Hegemony: Cooperation and discord in the world political economy*. New Jersey, USA: Princeton University Press.
- Kısacık, S., & Erenel, F. (2019). Doğu Akdeniz güvenlik algılamaları bağlamında, kalıcı yapılandırılmış işbirliği savunma anlaşması (The permanent structured cooperation- pesco) ve enerji güvenliği meselelerinin Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerine olası yansımalarını anlamak. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 2(1), 51-76.
- Kökyay, F. (2020). Neorealizm Kuramı ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 9(3).
- Lobell, S. E. (2010). Structural realism/offensive and defensive realism. *Oxford Research Encyclopedia Of International Studies*, 1-23.
- Mastanduno, M. (1997). Preserving the unipolar moment: Realist theories and U.S. grand strategy after the Cold War. *International Security*, 21(4), 49-88.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The tragedy of great power politics*. New York: USA: W.W Norton Company.
- Mearsheimer, J. J. (2009). Reckless states and realism. *International Relations*, 23(2), 241-253.

- Metcalfe, G. E. (2014). The economics of energy security. *The Annual Review Of Resource Economics*, 6, 155-174.
- Mitchell, G. (2020). The Eastern Mediterranean Gas Forum: Cooperation in the shadow of competition. *The Israeli Institute For Regional Foreign Policies*, 1-12.
- Nexon, D. H. (2009). The Balance of Power in the Balance. *Cambridge University Press*, 61(2), s.330-359.
- Nincic, M. (1999). The national interest and its interpretation. *Cambridge University Press*, 61(1), 29-55.
- Orhun, F. Ç. (2017). Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının Kıbrıs sorununa muhtemel etkileri. *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 36-54.
- Örnek, S., & Mızrak, B. (2016). Bir güvenlik sorunu olarak Kıbrıs'ın enerji kaynakları ve uluslararası aktörlerin politikaları. *Bilge Strateji*, 8(15), 13-32.
- Örselli, E., & Babahanoğlu, V. (2019). Doğu Akdeniz'de açılmaya çalışılan pandoranın kutusu: Enerji kaynaklarından alan hâkimiyetine uzanan ekonomi politik hesaplar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(66), 388-400.
- Özekin, M. K. (2020). Doğu Akdeniz'de değişen enerji jeopolitiği ve Türkiye. *Güvenlik Stratejileri*, 16(33), 1-51.
- Özer, S. (2013). Doğu Akdeniz'de enerji güvenliği ve savaşları. *Ortadoğu Analiz*, 5(60), 68-79.
- Pashakhanlou, A. H. (2018). The Past, Present and Future of Realism. *E-International Relations*, 1-9.
- Parent, J. M., & Rosato, S. (2015). Balancing in neorealism. *International Security*, 40(2), 51-86.
- Pechlivanis, P. (2012). Anarchy and war: a critique of Waltz's third image. *E-International Relations*, 1-5.
- Pekcan, C., & Uygun, A. G. (2021). Çin'in Akdeniz politikaları kapsamında Avrupa Birliği-Çin stratejik ortaklığı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(3), 1145-1164.
- Resmi Gazete (2019). Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti ile Libya devleti ulusal mutabakat hükûmeti arasında Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin mutabakat muhtırasının onaylanmasının uygun bulunduğu kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/12/20191207-2.htm>.
- Rose, G. (1998). Neoclassical realism and theories of foreign policy. *World Politics*, 51(1), 144-172.
- Sandıklı, A., & Kaya, E. (2012). Uluslararası ilişkiler teorileri ve barış. A. Sandıklı (ed.). *Teoriler ışığında güvenlik, savaş, barış ve çatışma çözümleri*, (ss. 133-164). İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Snyder, J. (1991). *Myths of empire: domestic politics and international ambition*. New York, USA: Cornell university press.
- Solc, M. (2013). Energy security – an important aspect of national security. *Univerzita Obrany v Brně*, https://www.unob.cz/eam/Documents/Archiv/EaM_1_2013/%C5%A0lc.pdf.
- Sudarshan, A., & Noronha, L. (2009). Contextualizing India's energy security. L. Noronha ve A. Sudarshan (ed.). *India's energy security*, (ss. 3-18). London, New York: Routledge.
- Şahin, İ. (2019). *Energy conflict and cooperation in the eastern mediterranean*. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi.
- Temizer, M. (2020). Türkiye'nin denizlerdeki enerji filosu. *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-denizlerdeki-enerji-filosu/1949802>.
- Tiryakioğlu, M. B. (2019). Doğu Akdeniz'de enerji denklemi - 1. *Anadolu Ajansı*, 9 Mayıs 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdenizde-enerji-denklemi-1/1474137>.
- TPAO (2019). *Ham petrol ve doğal gaz sektör raporu*. <https://www.tpao.gov.tr/file/2005/2019-tpao-sektor-raporu-3185ed3b4af5442c.pdf>.
- Turkey says to hold military drills in eastern Mediterranean. (2020). *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/turkey-greece/turkey-says-to-hold-military-drills-in-eastern-mediterranean-idUKL8N2FT2P6>.
- Tüysüzoğlu, G. (2013). Savunmacı realizm ve saldırgan realizm bağlamında Karadeniz Havzası'ndaki çatışma gerçekliğinin değerlendirilmesi". *Avrasya Etüdleri*, 44(2), 57-85.
- USGS (2010). Assessment of undiscovered oil and gas resources of the levant basin province, eastern mediterranean. *U.S. department of the interior*, <https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3014/pdf/FS10-3014.pdf>.

- Uygun, A. G. (2021). Doğu Akdeniz’de Paylaşım Rekabeti: Türkiye-Yunanistan Gerginliği ve Avrupa Birliği’nin Tutumu. *TYB Akademi*, 11 (31), s. 69-89.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics*. Reading, Mass: Addison-Wesley Publishing Company.
- Waltz, K. N. (1990). Realist thought and neorealist theory. *Journal Of International Affairs*, 44(1), 21-37.
- Waltz, K. N. (2008). *Realism and International Politics*. London, United Kingdom: Routledge.
- Wivel, A. (2011). Security dilemma. https://www.researchgate.net/profile/Anders-Wivel-2/publication/320211391_Security_dilemma/links/59d4e777a6fdcc181adc5d66/Security-dilemma.pdf.
- Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz’de deniz yetki alanlarının paylaşılması sorunu ve Türkiye”. *Bilge strateji*, 4(6), 1-70.
- Yazar, Y. (2011). Enerji ilişkileri bağlamında Türkiye ve Orta Asya ülkeleri. *Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk - Kazak Üniversitesi*, http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/enerji_raporu.pdf.
- Yıldız, D. (2008). *Tarihi geçmişi, stratejik önemi ve su sorunu açısından Akdeniz’in doğusu*. İstanbul: Bizim Kitaplar Yayınevi.
- Yılmaz, A. (2012). *Küresel dünyada uluslararası ilişkiler teorisi temel kavramlar-yeni gelişmeler*. Ankara: Kadim Yayınları.
- Yunanistan'ın Libya'ya baskısı sürüyor. (2019). *TRT Haber*, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/yunanistan-in-libyaya-baskisi-suruyor-444731.html>.
- Zahid, A. (2008). Energy–Gdp relationship: a causal analysis for the five countries of South Asia”. *Applied Econometrics And International Development*, 8(1), 167-180.

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Turizm Öğrencilerinin Kültürel Zekâ Düzeylerinin İncelenmesi*

The Investigation of Tourism Students' Cultural Intelligence Level

Senem YAZICI¹

Öz

Turizm çalışanları, turizm faaliyetinin yapısı gereği kültürler arası ortamlarda çalışmaktadırlar. Kişinin kültürel zekâ düzeyi, işe uyumunda ve verimli performans göstermesi açısından önem taşımaktadır. Yüksek kültürel zekâyâ sahip turizm çalışanları kültürler arası ortama hızlı ve kolay bir şekilde uyum sağlarlar. Bu durum, gelecekte işgören olacak turizm öğrencilerinin kültürel zekâ düzeylerinin mezuniyetten sonra sektöre uyumda önemli bir faktör olabileceğinin de önemli bir göstergesi olmaktadır. Bu nedenle, araştırmanın amacı, çok kültürlü bir ortamda çalışmak zorunda olacak olan turizm öğrencilerinin boylamsal araştırma yöntemi ile kültürel zekâ düzeylerini ölçmek ve yıllar içerisinde bir fark olup olmadığını tespit etmektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye'nin önemli destinasyonlarından birinde bulunan tek turizm fakültesinin farklı yıllarda kayıt yaptırmış ve üçüncü sınıfta öğrenim gören toplam 736 öğrencileri oluşturmaktadır. Basit tesadüfi örneklem yöntemiyle örneklem seçilmiştir. Araştırma verileri kültürel zekâ ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, turizm eğitimi alan öğrencilerin genel kültürel zekâ düzeylerinin 2017, 2018 ve 2019 yılında ortalama seviyede olduğu ortaya konmuştur. 2018 yılı öğrencilerinin kültürel zekâ seviyesi diğer yıllardan daha yüksektir. Turizm öğrencilerinin kültürel zekâ seviyelerini artırmanın ve geliştirmek için farklı kültürler ile etkileşim içinde olmaları gerektiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca, üniversite yıllarında sektörde çalışmalarını kültürel zekâ düzeylerini artırabileceği belirlenmiştir. Turizm eğitimini yüksek kültürel zekâ düzeyi ile tamamlayan öğrenciler, sektöre daha hızlı uyum sağlayabilirler.

Anahtar Kelimeler : Kültürel Zekâ, Turizm, Öğrenci, İşgören

Abstract

Tourism employees work in intercultural environments due to the nature of tourism activity. The cultural intelligence level of the person is important in terms of adapting to the job and showing efficient performance. Tourism professionals with high cultural intelligence adapt quickly and easily to the intercultural environment. This situation is an important indicator that the cultural intelligence levels of tourism students who will be employees in the future can be an important factor in adapting to the sector after graduation. Therefore, the research aims to measure the cultural intelligence levels of tourism students who will have to work in a multicultural environment with the longitudinal research method and to determine whether there is a difference over the years. The sample of the study consists of a total of 736 third-year students enrolled in different years of the only tourism faculty located in one of the important destinations of Turkey. The sample was selected by a simple random sampling method. Research data were collected using the cultural intelligence scale. According to the results of the research, it was revealed that the general cultural intelligence levels of the students receiving tourism education were at the average level in 2017, 2018 and 2019. The cultural intelligence levels of 2018 students are higher than in other years. It has been concluded that tourism students should interact with different cultures to increase and develop their cultural intelligence levels. In addition, it has been determined that working in the sector during university years can increase the level of cultural intelligence. Students who complete their tourism education with a high level of cultural intelligence can adapt to the sector faster.

Keywords: Cultural Intelligence, Tourism, Student, Employee

1. GİRİŞ

Türkiye'de turizm faaliyetleri ulaşım, konaklama, yiyecek ve içecek işletmeleri başta olmak üzere turistik yerlerde bulunan hediyelik eşya satan işletmelere kadar uzanan geniş bir hizmet yelpazesinde gerçekleşmektedir. Turist

sayıları ve turizm gelirleri Türkiye'nin destinasyon çekicilikleri ve otellerin hizmet kalitesi sayesinde her yıl artarak devam etti. 2017 yılında 32.410.034; 2018 yılında 39.488.401; 2019 yılında ise 45.058.286 yabancı ziyaretçi sayılarına ulaşıldı (Turizm Bakanlığı, 2021). 2019 yılı sonunda bütün dünya'yı saran Covid19 salgını nedeni ile seyahatler

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Senem YAZICI

ORCID ID: 0000-0002-1318-3462

Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, Muğla, Türkiye, senemyazici@mu.edu.tr

Asst. Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Tourism, Department of Tourism Management/Administration, Muğla, Türkiye, senemyazici@mu.edu.tr

Geliş Tarihi/Received : 27.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted : 25.12.2021

Çevrimiçi Yayın/Published : 25.12.2021

Makale Atf Önerisi /Citation (APA):

Yazıcı, S. (2021). Turizm Öğrencilerinin Kültürel Zekâ Düzeylerinin İncelenmesi. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 202-212. DOI :10.47899/ijss.20213209

kısıtlandı ve turizm durakladı (Acar, 2020). 2020 yılında Türkiye'ye pandemi olmasına rağmen 12,734,213 turist geldi (Turizm Bakanlığı, 2021). Pandemi dolayısı ile sıkıntılı günler yaşanmasına rağmen, alınan önlemler ve aktif aşılama süreci ile turizmin yeniden normale dönmesi için çalışmalar yürütülmektedir.

Pandemi süresince oteller, restoranlar ve eğlence merkezleri kapalı olduğundan, turizm çalışanları çalışmadı. Turizm çalışanları çalışma hayatının zorlukları, sezonluk iş olması, çalışma koşulları ve ücretler dolayısı ile turizmden uzaklaşmaya başladıkları yıllardan, tamamen çalışamaz hale geldiler. Turizm sektörü için nitelikli çalışan bulma ihtiyacı pandemi ve sonrası için daha da arttı (Koçak ve diğerleri, 2019; Kaya ve diğerleri, 2020). Fakat turizmde bazı çalışma alanlarında (kat hizmetleri gibi) nitelik aranmadan işe alımlar gerçekleştiğinden (Öztürk ve Sezgin, 2019), sektörün kendi içinde bir dengesizlik oluşturdu. Turizm sektöründe nitelikli eleman bulma konusunda yaşanan sıkıntılar artarak devam etti (Koçak ve diğerleri, 2019; Öztürk ve Sezgin, 2019; Topçuoğlu ve Kiper, 2020; Çakıcı ve diğerleri, 2020; Çeşmeci ve diğerleri, 2020; Kaya ve diğerleri, 2020; Şeyhanlıoğlu ve Kingir, 2021).

Özellikle nitelikli personel yetiştiren turizm bölümlerinden mezun kişilerin, sektörde kalmayı tercih etmeme nedenlerinin başında sektörün zor çalışma şartları (uzun mesai saatleri, düşük maaş, sezonluk çalışma vs.) gelmektedir (Koçak ve diğerleri, 2019; Çeşmeci ve diğerleri, 2020). Ayrıca turizmde çalışmayı zorlaştıran etkenler arasında turizmde çalışan ve çalışacak olan kişilerin kendi kültürlerinin yanında birden fazla kültüre uyum sağlamak, farklı kültürlerden gelen turistlere hizmet etmek zorunda olmaları gelmektedir (Şalvarcı ve Ünüvar, 2021). Bu çerçevede, kişilerin farklı kültürlerle çabuk ve kolay uyum sağlayabilmeleri ile "Kültürel Zekâ" (KZ) seviyelerinin yüksek ya da düşük olmasının arasında doğru orantı olduğu yapılan çalışmalarda bulunmuştur (Büker ve Bal, 2018; Koşar ve Büber, 2020; Eflatun ve Çelik, 2020; Özgürel ve Sü Eröz, 2020). Şen (2019) turizmde çalışanların iş adaptasyonu ile kültürel zekâ düzeyleri arasında pozitif ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Çok kültürlü bir ortama hızlı uyum sağlayabilmek ise herkes için geçerli olmamaktadır. Turizm öğrencileri sektörde çalışmaya hazırlanan, potansiyel çalışanlar oldukları için; KZ seviyelerinin işin başlangıç döneminde yüksek olması ise çok kültürlü ortama adaptasyonu ve rahat çalışmayı sağlayabilir. Bu araştırmanın amacı, dört farklı yılda üniversite eğitimine başlamış, üçüncü sınıfa gelmiş ve çok kültürlü bir ortamda çalışmak zorunda olacak olan turizm öğrencilerinin boylamsal araştırma yöntemi ile kültürel zekâ düzeylerini ölçmek ve aralarındaki farkı tespit

etmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kültürel Zekâ Kavramı

Geleneksel zekâ kuramlarından yola çıkarak çoklu zekâ kuramında kültürün önemli bir rol oynadığını vurgulayan Earley and Ang (2003) yayınladıkları "Kültürel Zekâ: Kişilerin kültürlerarası etkileşimleri" kitabı ile kültürel zekâ kavramını ortaya koymuşlardır. Bir kişinin iş ve sosyal yaşamında, bilinmeyen bir kültür ile karşılaştıklarında, uyum sağlayabilmeleri için KZ seviyelerinin yüksek olması gerektiğini belirtmişlerdir (Earley ve Ang, 2003). KZ, Earley ve Ang (2003) ve Thomas ve diğerleri (2008) tarafından önerilen iki kavramsal model üzerinden gelişmiştir. Earley ve Ang (2003) kavramsal modeli, Thomas ve diğerleri (2008) tarafından önerilen modele göre daha geniş kesimler tarafından kabul görmüştür (Ott ve Michailova, 2018). Türkiye'de de uzun zamandır kültürel zekâ üzerine çalışmalar yapılmaktadır (Kulakoğlu ve Topaloğlu, 2017; Arastaman, 2018; Büker ve Bal, 2018; Yıldırım ve Köroğlu, 2019; Köksal ve Türker, 2019; Şen, 2019; Koşar ve Büber, 2020; Eflatun ve Çelik, 2020; Özgürel ve Sü Eröz, 2020). Türkiye'de yapılan çalışmalar Earley ve Ang (2003) tarafından geliştirilen kavramın çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

Earley ve Ang (2003: 9) KZ'yi "kültürel bağlamda tanıdık gelmeyen ortamlar içinde, bir kişinin yeni kültürel ortamlara başarılı bir şekilde uyum sağlayabilme yeteneği" olarak tanımlamışlardır. Early ve Mosakowski (2004: 139) tanımı detaylandırarak; "zaman zaman dışarıdan gelen bir kişiye (farklı kültürden) tanıdık gelmeyen ve birden fazla anlamı olabilecek hareketleri (özellikle bir anlam ya da ifade yüklü baş ve el hareketleri), kişinin kendi vatandaşları ve meslektaşları gibi yorumlayabilme yetisine doğal olarak sahip olma hatta aynalama yapabilme yeteneği" olarak ifade etmiştir. İkinci kavramsal modeli ortaya koyan Thomas ve diğerleri (2008: 126) ise "KZ bilginin ve yeteneğin etkileşiminden oluşan bir sistem olup, insanların çevrelerinin kültürel yönlerini seçmelerine ve şekillendirmelerine izin veren kültürel üst biliş ile bağlantılıdır" şeklinde tanımlayarak, farklı bir bakış getirmiştir. Ang ve diğerleri, (2007) araştırmalarının sonucunda: kültürel yargı ve karar vermenin kişinin üst-bilişsel ve bilişsel KZ'si; kültürel adaptasyonun kişinin motivasyonel KZ'si ve davranışsal KZ'si; görev performansının kişinin üst-bilişsel ve davranışsal KZ'si ile ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Ang ve Van Dyne (2008) KZ'nin yordayıcılarının nomolojik ağını ve KZ modelinin dört yeteneğinin çıktılarını Şekil 1'de görüldüğü gibi geliştirmişlerdir. Van Dyne ve diğerleri, (2010) KZ modelinde

yer alan her faktörün niteliksel olarak farklı yeteneklerden oluşmasına rağmen, birbiri ile ilişkili olduğunu; kişinin KZ'sinin gelişebilmesinde zekâlar arasındaki ilişkiyi kurabilme yeteneği ile adaptasyon yeteneğinin önemli rol oynadığını belirtmiştir.

Şekil 1: Kültürel Zekâ Yetenekleri ve Nomolojik Ağı

Kaynak: Yazar tarafından Ang ve Van Dyne (2008) ve Van Dyne ve diğerleri (2010) kaynaklarından uyarılanarak oluşturuldu.

Motivasyonel Kültürel Zekâ (Motivasyonel KZ) kişilerin çok kültürlü ortamlara uyum sağlamak için gösterdikleri ilgi düzeylerini, öğrenme niyetlerini, güdülerini ve enerjilerini ifade eder (Van Dyne ve diğerleri, 2010). Aynı zamanda, kişilerin farklı kültürleri öğrenme, gönüllü olarak etkileşime geçme ve karşılaşılabilecek sorunlara özgüven ile yaklaşabilmeyi istemeyi kapsamaktadır (Demirel ve Demir, 2016). Motivasyonel KZ'nin içinde içsel ve dışsal motivasyon ile öz yeterlilik özellikleri bulunmaktadır ki; bu motivasyon dinamikleri çok kültürlü ortamlara nasıl yaklaşılabileceği konusunda etkilidir (Akdemir ve diğerleri, 2016). Bu çerçevede, motivasyonel KZ'si yüksek kişiler; çok kültürlü ortamlarda kültür farklılığından dolayı ortaya çıkabilecek sorunlarda ve baş edilmesi gereken meselelerde "stratejisi" (Meta-bilişsel) oluşturmak için ihtiyaç duyacakları bilgiyi öğrenmek, tecrübe sahibi olmak için diğer kişilerle gönüllü etkileşime geçmeye istek, güdü ve arzu duyan bireyler olmaktadır (Ersoy, 2014; Van Dyne ve diğerleri, 2010). KZ'nin bu özelliğinin, turizm eğitimi alan çalışma adaylarının, sektör deneyimi olarak değerlendirilen meslek stajlarının doğru yapılandırma açısından ne denli önem taşıdığı görülmektedir. KZ'nin yüksek olduğu potansiyel turizm çalışanları böylelikle hem daha iyi deneyim elde edebilecek hem de problem çözücü kimliklerini daha etkin kullanabileceklerdir.

Kültürel Zekâ Bilgi (Bilişsel KZ) ise kişilerin sahip olduğu diğer kültürler hakkındaki bilgi, anlayış ve algı olarak ifade edilmektedir (Yeşil, 2009). Bilişsel KZ kişilerin kültür bilgisini anlama derecesiyle, düşünce ve davranışların nasıl şekillendireceğine dayalı olmasıdır (Van Dyne ve diğerleri, 2010). Bu durumda, bu faktörün en önemli yanı kişilerin kültürel sistemleri, normlar ve değerler kümesinin farklı toplumlarla ilişkisinin bilinmesidir (Ersoy, 2014; Akdemir ve

diğerleri 2016). Kişiler gerek gündelik yaşamından gerekse de aldığı eğitimler ile farklı kültürlerin normları, adetleri ve gündelik uygulamalarını tanıyıp ve bilgi edinir (Ang ve Van Dyne 2008; Şahin ve Gürbüz, 2012). Şahin ve Gürbüz (2012: 127) bilişsel KZ'si yüksek kişilerin kendi kültürlerinin haricindeki diğer kültürlerin "ekonomik, sosyal, eğitim, yasal ve genel kültürel değerler sistemlerini" bildiklerini belirtmektedirler. Kişilerin farklı kültürlerden olan kişiler ile etkileşim içinde olması sonucunda bilgi aktarma mekanizmasının çalışması ve elde edilen bilginin öğrenilme süreci sonrası elde edilen bilgi dağılımı oluşmaktadır (Brancu ve diğerleri, 2016). Bundan dolayı, bilişsel KZ'si yüksek kişiler; farklı kültürlerin benzerlik ve farklılıklarını ayırt edebilme yeteneğine sahiptirler (Ersoy, 2014; Van Dyne ve diğerleri, 2010). Bu KZ özelliği de hizmet sektöründe görev alan çalışanların müşteri memnuniyeti sağlamadaki pozisyonları değerlendirmesi açısından önem taşımaktadır.

Kültürel Zekâ Stratejisi (Üst-Bilişsel KZ), farklı kültürlerle etkileşim içinde ve yaşarken uyum sağlayabilmek amacı ile öğrenme stratejisi oluşturabilmedir (Brancu ve diğerleri, 2016; Demirel ve Demir, 2016). Üst-bilişsel KZ veya strateji, kendi ve diğer insanların kafalarının içinde neler olup bittiğini dikkatlice gözlemlemeyi; kendi düşünce kalıbında düşünürken, edinilmiş kültürel bilgiyi kullanarak ve farklı bir kültürel bağlamı anlayarak problemleri çözmeyi gerektiren zihinsel süreci başarı ile yapabilmeyi ifade etmektedir (Van Dyne ve diğerleri, 2010; Demirel ve Demir, 2016). İlâveten, kişinin etkileşim ile elde ettiği kültürlerin farklılık ve benzerlik bilgilerini süzdüğü zihinsel sürecinde, kendi düşünce sürecinin farkındalığı, planlaması ve kontrol edebilmesini içerir (Van Dyne ve diğerleri, 2010). Üst-bilişsel KZ'si yüksek kişiler kültürel farklılık ve benzerliklerin farkında olan; farklı kültürlerden edindiği bilgileri süzen ve gözden geçiren; yeni bir deneyim yaşamadan önce planlayan, deneyim sonrasında kontrol eden ve bunu yeni kültüre uyum sağlayabilme amacı ile kendi düşünce stratejilerini oluşturabilen; yeni kültürün bilgilerini öğrenmeyi hangi yollarla daha iyi gerçekleştirebileceğini bilen kişilerdir (Brancu ve diğerleri, 2016). Turizm sektöründe yer alan tüm alan işletmelerinin, hedef müşteri portföyü oluşturmada Üst-bilişsel KZ veya strateji öğelerini aktif olarak değerlendirmeye alması da özellikle personel seçimi ve atamasında bu anlamda büyük önem taşımakta olup, turizm eğitimi veren kurumlarca dikkatle izlenmesi gerekmektedir.

KZ Aksiyon (Davranışsal KZ) çok kültürlü ortamlarda kişilerle doğru etkileşimi gerçekleştirebilme yeteneğidir (Van Dyne ve diğerleri, 2010). Farklı kültürel toplumlarda yaşarken ya da çalışırken sözlü, sözsüz ve söz söyleme eylemindeki etkileşimin esnekliğini sağlayan ise geçmiş deneyimler ve öğretiler dağılımıdır (Ang ve Van Dyne, 2008). Davranışsal KZ, kişilerin kültürlerarası etkileşimlerde birbirini yanlış

anlamalarını olabildiğince ortadan kaldırma rolü vardır (Van Dyne ve diğerleri, 2010). Kişi kendi kültüründe gerçekleştirdiği ve toplum tarafından olumlu görülen davranışlarını; farklı bir kültürel ortamda sergilediğinde yanlış anlamalara neden olabilir. Bu çerçevede, kişinin bulunduğu ortama uygun sözlü ve sözsüz davranışları seçebilmesi bir kabiliyet olarak görülmektedir (Akdemir ve diğerleri 2016). Davranışsal KZ'si yüksek olan kişiler sözlü davranışın içinde konuşma ve yazılı dil kullanımını (konuşma, dinleme, yazma, okuma), seçilen kelimeleri, hızlı ya da yavaş konuşmayı, yüksek ya da alçak ses ile konuşmayı; sözsüz davranışlarda yüz ifadeleri, ses tonunu, göz temasını, mimikleri, jestleri, hareketleri, duruşları ve görünüşü; söz söyleme eyleminde istekleri, davetiyeleri, özür dileklerini, şükranlığı, anlaşmazlıkları ve kibarca reddetmeyi çok iyi öğrenmiş ve uygulayabilen kişilerdir (Brancu ve diğerleri 2016; Demirel ve Demir, 2016).

Alan yazınında kültürel zekâ ile ilgili yapılan çalışmalarda kişilerin kültürel zekâ düzeylerinin yüksek olmasını sağlayan faktörlerin tespit edilmesi öncelikli konular arasında yer almaktadır (Ott ve Michailova, 2018). Kişinin KZ'sinin yüksek olmasını sağlayacak yeteneğin ve adaptasyon kabiliyetinin doğuştan olabileceği gibi (Ismail ve diğerleri, 2012; Early ve Mosakowski, 2004), sonradan öğrenilebilen bir yeti ve bilgi birikimi olabileceği (Çetin, 2014) belirtilmektedir. Ayrıca, KZ'si yüksek kişilerin, farklı kültürlerden gelen kişilerle etkili şekilde çalışma ve yabancı çevreye uyum sağlayabilmelerini sağlayan kültürel yetkinlik, bilişsel birikim, davranışsal ve motivasyonel yetenekleri olduğu tespit edilmiştir (Ott ve Michailova, 2018). KZ seviyesi yüksek kişiler önyargısız olduklarından bilmedikleri bir kültürde yanlış anlamaları tolere edebilirler (Lam ve Liaw, 2017).

Çok kültürlü çalışma ortamlarında kişilerin kültürel adaptasyonu çalışma performanslarına direkt yansımaktadır (Şen, 2019). Çok kültürlü iş ortamında, çalışılan yerde yaşadıkları kültür ile kendi kültürleri arasında çatışma yaşayan ve adapte olamayan çalışanların iş değiştirme eğilimi yüksek olduğu yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir (Bezirgan ve diğerleri, 2015; Çalışkan ve diğerleri, 2015). İstihdam edilmiş çalışan için kültürel farklılıklar ve adaptasyon güçlüğü, daha eğitim aldığı okul yıllarından başlayarak, kişinin o iş kolundan uzaklaşmasına ve kendini yetersiz görmesine neden olabilmektedir (Koçak ve diğerleri, 2019; Özgürel ve Eröz, 2020).

Alan yazınında araştırmalar çalışanların eğitimlerini aldıktan ve iş hayatına başladıktan sonraki süreçte KZ'larını ölçme ya da tespit etme üzerine odaklanmıştır (Çetin, 2014; Chen, 2015; Goode ve diğerleri, 2017; Ergün ve Güzel, 2017). Üniversitede okuyan öğrenciler ise doğal olarak

ulusal ve uluslararası kültürel etkileşim içinde olup (farklı ülkelerden gelen öğrenciler), farklı kültürlere kendi ülkelerinde maruz kalmaktadırlar (O'Grady, 2014). Öğrencilerin almış oldukları kültür dersleri ve uluslararası tecrübeler KZ seviyelerinde artışa neden olabilmektedir (Eisenberg ve diğerleri, 2013). Öğrenciler farklı kültürlere maruz kalınca KZ'lerinin olumlu yönde etkilenmektedir (Abaslı ve Polat, 2019). Ayrıca, çok kültürlü takım çalışması bireysel KZ'nin artmasında etkili rol oynamaktadır (Chen, 2015). Erasmus programına katılan öğrencilerin farklı bir ülkede eğitim almalarının KZ seviyelerinin artırmasında etkili olduğu bulunmuştur. (Gökten ve Emil, 2019; Baykara ve Kuzulu, 2021). Presbitero ve Quita (2017) yapmış oldukları çalışmada, KZ'nin uluslararası işletmelerde kariyer niyetinde önemli bir rol oynadığını ve özellikle 3. Dünya ülkeleri üniversite öğrencilerinin uluslararası kariyer niyetleri olduğunu bulmuşlardır. Öğrenciler eğitim ve proje gibi çalışmalar yapmak üzere farklı ülkelere giderler. Bu seyahatler sonunda öğrencilerin KZ düzeyleri ile Dünya'ya olan bakış açılarının yaşadıkları etkileşim ve gördükleri farklılıklar sayesinde değiştikleri anlaşılmaktadır (Chen, 2015; Presbitero ve Quita, 2017; Gökten ve Emil, 2019).

2.2. Kültürel Zekâ ve Turizm İlişkisi

İnsanlar eğitim ve tatil amacıyla seyahat ettikçe; farklı ülkelerin kültürlerini, sanatlarını ve yaşam şekillerini görme imkânı bulmuşlardır. Seyahat eden kişi sayısı vize alımları ve yasal şartlar kolaylaştığı için artmıştır. İnsanlar farklı ülkelerde çalışmayı ve yaşamayı tercih ettikçe çok kültürlü çalışma ortamları olmuştur (Özgür, 2012). Gerek çalışanlarının farklı kültürlerden olma ihtimali, gerekse de müşterilerinin farklı ülke ve kültürden olmaları, doğal olarak turizm işletmelerinin çok kültürlü bir iş ortamı olmasını sağlamaktadır. Bu çerçevede turizm ve KZ arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalar yapılmıştır (Karroubi ve diğerleri, 2014; Aslan ve Aslan, 2015; Bezirgan ve diğerleri, 2015; Çalışkan ve diğerleri, 2015; Kulakoğlu ve Topaloğlu, 2017).

Turizm sektörü, diğer mesleklerden farklı bir yapıya sahip olarak istihdam alanında hızlı ve kolay iş bulma imkânına sahiptir (Duygu ve Akbıyık, 2016). Bu sektör aynı zamanda, çok kültürlü bir ortamda çalışma imkânı da sağlar (Mercan, 2016). Çalışanlar açısından değerlendirildiğinde, özellikle, turizm gibi çok kültürlü ortamlarda çalışanların, kültürel farklılıklara karşı gelişmiş olan farkındalıkları iş performanslarını ve kariyer seçimlerini etkilemektedir (Karroubi ve diğerleri, 2014). Yapılan araştırmalarda çalışanların kültürlerarası duyarlılık (Mercan, 2016); kültürlerarası uyum (Karroubi ve diğerleri, 2014); olumlu bir farklılık iklimi yaratma (Çalışkan ve diğerleri, 2015); kültürel farklılıkların yönetilmesi (Kulakoğlu ve Topaloğlu, 2017) konularında KZ'nin etkili rol oynadığı tespit edilmiştir. Bunun

yanı sıra, Aslan ve Aslan (2015) yapmış oldukları çalışmada İstanbul'da ve beş yıldızlı otellerde çalışanları örneklem olarak almışlardır. Bu örneklem üzerinden yapılan araştırma sonucunda "eğitim seviyesi, yabancı dil bilgisi, yurt dışında bulunma durumlarının" kişilerin kültürel zekâ seviyelerinin gelişmesi ile ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Turizmde kültürel zekâ ile ilgili çalışmalar çoğunlukla öğrenciler üzerinde yapılmıştır (Ergün ve Güzel, 2017; Uludağ ve Devenci, 2018; Abaslı ve Polat, 2019; Baykara ve Kuzulu, 2021). Bunun en önemli nedeni, daha sektöre gitmeden zekanın gelişimini ve etkilerini tespit edebilmektir. Özgürel ve Sü Eröz (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmada turizm öğrencilerinin kültürel zekânın meslek uyumu düzeyini artırdığını bulmuşlardır. Kement ve diğerleri (2019) yapmış oldukları çalışmada turizm öğrencilerinin beş kişilik özelliklerinin kültürel düzeyini etkilediğini bulmuşlardır. Abaslı ve Polat (2019) çalışmasında turizm öğrencilerinin kültürel zekâ düzeyleri ile kültürlerarası duyarlılıkları arasında anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. Turizm öğrencileri gelecekte çok kültürlü ortamlarda çalışacak olmaları dolayısı ile daha üniversite yıllarında farklı kültürler ile yaşamayı, anlamayı ve öğrenmeyi bilmeleri gerekmektedir. Turizm öğrencilerinin üniversite birinci sınıftan itibaren bulunduğu çevre, Erasmus'a gitme, yabancı arkadaş edinme ve kültür dersleri alma gibi faktörler neticesinde kültürel zekâları artabilir (Abaslı ve Polat, 2019; Baykara ve Kuzulu, 2021). Turizm öğrencilerinin kültürel zekâları üniversite yıllarında artırılabilir ise, mezun olduklarında çok kültürlü iş ortamı olan turizm işletmelerinde çalışmayı isteyebilir, mesleğe olan bağlarını güçlü tutabilirler (Kement ve diğerleri, 2019; Özgürel ve Sü Eröz, 2020). Fakat, turizm öğrencilerinin kültürel zekâlarının yıllar içerisinde aynı eğitimi alsalar da kültürel zekâlarında farklılık olup olmadığı henüz alan yazınında bakılmamış bir boşluktur. Bundan dolayı bu araştırma ile öğrencilerin aynı eğitimi almalarına rağmen farklı yıllarda üniversiteye girmiş öğrencilerin kültürel zekâ ölçümleri sonuçları karşılaştırılarak, aralarında bir fark olup oluşmadığı tespit edilerek alan yazınına katkıda bulunulacaktır.

3. YÖNTEM

Bu araştırma ile farklı yıllarda turizm öğrencisi olmuş, aynı eğitimi almış ve üçüncü sınıfa gelmiş olan öğrencilerin kültürel zekâ seviyelerini tespit edilmesi ve karşılaştırılması hedeflenmektedir.

Araştırmanın veri toplama aracı olarak, Early ve Ang (2003) tarafından geliştirilen ve daha sonra Arastaman (2018) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Kültürel zekâ ölçeği (KZÖ) olarak belirlenmiştir. Türkçe'ye uyarlanan ölçeğin orijinal

ölçek gibi, bireylerin KZ ölçmek amacıyla kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu yapılan çalışmalarla desteklenmektedir (Çalışkan ve diğerleri, 2015; Aslan ve Aslan, 2015; Arastaman, 2018; Baltacı, 2017). KZÖ'de motivasyonel kültürel zekâ (MOT); bilişsel kültürel zekâ (COG); üst-bilişsel kültürel zekâ (MC) ve davranışsal kültürel zekâ (BEH) olmak üzere toplam dört boyut vardır. Ölçekte 7'li likert tipi derecelendirme (7-Kesinlikle Katılıyorum ve 1- Kesinlikle Katılmıyorum) kullanılmış olup; 20 ifade toplamında en az 20, en çok 140 puan alınabilmektedir (Kahraman, 2016). KZÖ'de alınan puanlar ile KZ düzeyinin seviyesi belirlenmektedir. Kahraman'ın (2016: 15) belirttiği gibi, KZÖ'den alınacak puanlar "20-54 puan arası "düşük bir KZ düzeyi", 55-104 arası "Orta düzeyde bir KZ düzeyi", 105-140 puan arası "yüksek düzeyde bir KZ düzeyi" olduğunu göstermektedir.

Bu araştırmanın yöntemi ardışık bağımsız örneklem deseni ile oluşturuldu. Bu desende amaç, bir evrende zamanla tutum ve davranışlarda ortaya çıkan değişimi açıklamaktır (Creswell ve Sözbilir, 2017). Örneklem bağımsızdır ve her bir zaman diliminde farklı bir örneklem grubu ile anket yapılır ama aynı sorular sorulur. Böylece farklı zamanlarda toplanan veriler karşılaştırılabilir. Ardışık bağımsız örneklem deseni uygun olarak aynı anket turizm öğrencilerine 2017, 2018 ve 2019 yıllarında yapıldı.

Araştırmanın evreni, Türkiye'nin en önemli destinasyonunda yer alan tek devlet üniversitesi ve tek turizm fakültesinde, 2017, 2018 ve 2019 yıllarında üçüncü sınıfta okuyan öğrencilerden oluşmaktadır. Bu bölge, Türkiye turizmde üçüncü en fazla yatak kapasitesine sahip ve turist çeken çok önemli bir destinasyondur (Ceylan ve Yakut, 2021). Bölgesel olarak turizm fakültesinde okuyan öğrenciler potansiyel stajyer ve iş görenlerdir. Turizm öğrencilerinin stajları üçüncü sınıfta başlar. Turizm fakültesinde üçüncü sınıfta okuyan öğrenci sayıları ise 2017 yılında 243, 2018 yılında 183 ve 2019 yılında 214 olup toplamda 652 öğrencidir. 2018 ve 2019 yılında üçüncü sınıf okuyan öğrencilerin üniversiteye girdikleri yıllarda kontenjanlar tam dolmamıştır. Bundan dolayı öğrenci sayıları diğer yıllara göre daha düşüktür. Örneklem seçimi tesadüfi örneklem yöntemlerinden basit tesadüfi örnekleme ile belirlenmiştir. Örneklem seçiminde öğrenci işlerinden temin edilen üçüncü sınıf öğrencilerin listelerinden zorunlu dersi alanlar arasında dersi tekrar eden ve farklı dönem ya da sınıfta olanlar, alttan ya da üstten alanlar çıkarıldıktan sonra oluşturulan listede bulunan bütün öğrenciler dahil edilmiştir. Örneklem tablosuna göre örneklem büyüklüğü belirlenmiştir. Örneklem büyüklüğü tablosunda 200 kişilik evren için 132 örneklem büyüklüğünün olması önerilmektedir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2017). Bu çerçevede her yıl 132 örneklem

sayısından 4 yılda minimum 396 kişiye ulaşılması hedeflenerek evrende yer alan 652 kişiye anket dağıtılmıştır. Veri toplama süresince her yıl üçüncü sınıfta, ilk defa dersi alan örneklem grubuna final sınavından hemen sonra aynı anda 2017, 2018, 2019 yıllarında yüz yüze yapılmıştır. Toplanan anketler içinden 141 adet yanlış doldurma, doldurmama, eksik bırakma çıkarıldığında 511 anket elde edilmiştir. 2017 yılında 213, 2018 yılında 116 ve 2019 yılında 182 anket analiz edilmeye uygun bulunmuştur. Verilerin analizinde SPSS kullanılarak ölçeğin geçerlilik, güvenilirlik, faktör analizi ve normal dağılım analizleri yapılmıştır. Turizm öğrencilerinin KZ düzeylerinin okudukları yıllara göre farklılık gösterip göstermediği tek yönlü ANOVA ile analiz edilmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Demografik Özellikler

Anketin demografik sorularına verilen cevaplara göre frekans değerleri bulundu. Tablo 1’de detaylı olarak yıllara göre cinsiyet, yaş, medeni durum, turizmde çalışma yılı, kültür eğitimi alma ve Erasmus değişim programına katılma durumlarına göre değişkenler hakkında bilgiler elde edilmiştir. 2017, 2018 ve 2019 yıllarında anketi cevaplayanların çoğunluğunun erkek katılımcılardan oluştuğu tespit edilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu 18-25 yaş arasında ve bekarıdır. Her yıl öğrencilerin 0-5 yıl arasında turizm iş tecrübesi olduğu, 6-10 yıl arası iş deneyiminin de belli bir rakama ulaştığı bulunmuştur. Turizm öğrencileri turizm meslek lisesi çıkışlı olduklarından, staj ve iş tecrübelerine erken yaşta başlamaktadırlar. Kültür eğitimi almayan öğrenci sayısı ise toplamın yarısından fazladır. Erasmus’a giden öğrenci sayısı ise çok azdır.

Tablo 1: Demografik Bulgular

Değişkenler		2017	2018	2019
Cinsiyet	Erkek	126	66	105
	Kadın	87	50	77
Yaş	18-25	207	105	168
	26-30	5	11	13
	31-35	1	0	0
	45-55	0	0	1
Medeni Durum	Evli	1	0	4
	Bekar	212	116	178
Çalışma Yılı	0-5	174	91	163
	6-10	37	24	17
	11-15	2	0	2
	16-20	0	1	0
Kültür Eğitimi Aldın mı?	Evet	49	22	31
	Hayır	164	94	151
Erasmus’a gittin mi?	Evet	1	4	8
	Hayır	212	112	174

Demografik değişkenlerde ölçüm yapılan grupların birbirlerine benzerlikleri ortaya çıkmaktadır. Her yıl farklı öğrenciler gelmesine rağmen verilen cevaplarda benzerliklerin yoğunluğu aynı olduğu bulunmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğu kültür eğitimi almadığını belirtmişlerdir.

4.2. Keşfedici Faktör Analizi

Faktör analizi ölçeğin yapısal geçerliliğini test etmek için başvurulan bir yöntemdir (Yaşlıoğlu, 2017). Çakmur (2012: 343) faktör analizinin başlıca amacının “çok sayıda değişkenin arka planında yatan temel yapıyı ortaya çıkarmak ve aralarında ilişki bulunduğu düşünülen çok sayıda değişken arasındaki ilişkilerin yorumlanmasını kolaylaştırmak için yapıyı daha az sayıda temel boyuta indirgemek” olarak belirtmiştir. Yaşlıoğlu (2017:75) faktör analizinde dikkat edilmesi gereken unsurları: “Örneklem sayısı en az 0,50 olması; ifadeler arası korelasyon matrisi 0,30’dan büyük değer olması; ortak varyansın en az 0,50 düzeyinde olması; KMO testinin değeri 0 ile 1 aralığında olması, 0,8 üstü değerler mükemmel sayılması; 0,50’nin altında kalan KMO ifadelerin araştırmadan çıkarılması” şeklinde sıralamaktadır. Bu sınırlamalar göz önünde bulundurularak, KZÖ’nin keşfedici faktör analizi dik döndürme yöntemlerinden maksimum değişkenliği veren “Varimax” rotasyonu kullanılarak yapılmıştır.

SPSS’de gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda KMO değeri 0,886; Bartlett’s Küresellik Testi sonucu Ki Kare değeri 4318.243; serbestlik derecesi değeri (df) 190 ve Sig Değeri ,000 bulunmuş olup faktör analizi yapmaya uygundur. Tablo 2’de görüleceği gibi Kültürel Zekâ Ölçeğinin keşfedici faktör analizinde Varimax döndürme yöntemi kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir ve toplam varyansı %56.540 oranında tanımladığı bulunmuştur. Faktör analizine göre üst bilişsel KZ ,772; ,769; ,817; ;506 ile Cronbach’s Alpha katsayısı ,795; bilişsel KZ ,671, ,630, ,733, ,760, ,763, ,613 ile Cronbach’s Alpha katsayısı ,808; motivasyonel KZ ,592; ,725; ,733; ,779; ,744 ile Cronbach’s Alpha katsayısı ,835; davranışsal KZ ,661; ,570; ,718; ,741 ile Cronbach’s Alpha katsayısı ,734 bulunmuştur.

Verilerin genel güvenilirlik ölçümünde Cronbach’s Alpha değeri 0,876 düzeyinde ve değerlerin genel ortalaması 4,692 olarak bulunmuştur. Yapılan faktör analizi sonuçları doğrultusunda orijinal ölçekte olduğu gibi 4 faktörlü (üst-bilişsel KZ (ÜB), bilişsel KZ (B), motivasyonel KZ (MT) ve davranışsal KZ (D)) yapı bulunmuştur. Yapılan faktör analizi ve güvenilirlik testi sonuçları veri setinin analizleri için yapısal olarak güvenilir ve geçerli olduğunu göstermiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için basıklık (Skewness) değerine bakıldığında -1,5 ile +1,5

(Tabachnick ve Fidell, 2013) arasında olduğunda verinin normal dağıldığı varsayılır. Toplanan veriler -1,5 ve +1,5 aralığında bulunmuştur. Verilerin normal dağıldığı belirlenerek verilerin analizinde parametrik yöntemler kullanılmıştır.

4.3. Turizm Öğrencilerinin Kültürel Zekâ Düzeyleri

Turizm öğrencilerinin KZ düzeylerini ölçebilmek için verilen cevapların ortalamaları ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Turizm öğrencilerinin KZ ortalamaları Tablo 2’de belirtildiği gibi, öğrencilerin aldıkları en düşük ortalama $x=4.70$ ile 2017 yılında; en yüksek ortalama $x=5.06$ ile 2018 yılında bulunmuştur.

Tablo 2: Öğrencilerin Kültürel Zekâ Ölçek Ortalamaları

Yıl	n	$\bar{x}$	s.s
2017	213	4.7090	.75231
2018	116	5.0651	.87192
2019	182	4.8073	.88418

Öğrencilerin KZ puanları hesaplandığında yıl bazında 2017’de 87.95; 2018’de 94.43 ve 2019 yılında 89.81 puan ortalamaları elde edilerek Tablo 3’de gösterilmiştir. Kültürel zekâ ölçeğine göre puanlar 20-54 puan arasında ise “düşük”, 55-104 arası “Orta”, 105-140 puan arası “yüksek” KZ düzeyi” olduğunu gösterir (Kahraman, 2016). Bu durumda üç yılda yapılan her ölçüm sonucuna göre turizm öğrencileri “ORTA” seviyede kültürel zekaya sahip sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3: Öğrencilerin Kültürel Zekâ Ölçek Ortalamaları

Yıl	n	En az puan	En çok puan	Puan Ortalaması
2017	213	31	119	87.95
2018	116	41	120	94.43
2019	182	27	120	89.81

Turizm öğrencilerinin KZ düzeylerinin ortalama değerinde çıkmasına rağmen, yıllar arasında az da olsa farklılıklar gözlemlenmektedir. Öğrencilerin KZ ölçeğine verdikleri cevapların ortalamalarında ve puan ortalamalarında 2017 en düşük, 2019 ikinci ve 2018 en iyi düzeyde bulunmuştur. Turizm öğrencilerinin KZ düzeylerinin yıllar bazında farklılık olup olmadığını analiz etmek için tek yönlü ANOVA analizi kullanılmıştır. Tek yönlü ANOVA sonuçları Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4: Öğrencilerin Kültürel Zekâ Ölçeği tek yönlü ANOVA sonuçları (n511)

	Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p
Kültürel Zekâ	9.611	2	4.806	6.997	.001
Gruplar arası	348.914	508			
Gruplar içi	358.525	510			
Toplam					

Tablo 4’te görüldüğü üzere, turizm öğrencilerinin kültürel

zekâ düzeyleri yıllara göre ($F(2-508)=.001$; $p>0.05$) göre anlamlı şekilde farklılık göstermektedir. Kültürel Zekâ sonuçlarının yıllar arasında farklılığına ilişkin Games Howell Post Hoc karşılaştırma testi sonuçlarına göre 2017 ile 2018; 2018 ile 2019 ile farklılaştığını göstermektedir. 2018 yılı diğer yıllardan farklılık göstermektedir.

5. SONUÇ

Turizmin istikrarlı ve sürdürülebilir yapıya sahip olabilmesi için istihdam ve nitelikli işgören sorunlarının (Yıldız, 2011; Bezirgan ve diğerleri, 2015) ilk sırada çözülmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, alanda yapılan araştırmalar sorunları tespit etmekle beraber (Tutar ve diğerleri, 2013; Yıldız, 2011) pratikte daha etkili ve çözüm odaklı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır (Polat Üzümcü ve Alyakut, 2017). KZ’nin geliştirilmesi gereken bir yetenek olmasından dolayı (Earley ve Ang, 2003), potansiyel turizm öğrencilerinin üniversite yıllarında bu yeteneği geliştirmeleri durumunda iş hayatlarındaki başarılarında anahtar rol (Mercan, 2016) oynayacağı anlaşılmaktadır.

Bu çalışma bulguları sonucunda turizm öğrencilerinin KZ’lerinin (2017 $\bar{x}=87.95$; 2018 $\bar{x}=94.43$; 2019 $\bar{x}=89.81$) orta düzeyde olduğu bulunmuştur. Kahraman (2016) yapmış olduğu ve İBBF lisans 2 sınıf öğrencilerinin seviyelerini orta düzeyde ($\bar{x}=86,53$) bulmuştur. Ergün ve Güzel (2017) çalışmalarında öğrencilerin kültürel zekâ ortalamalarını ($\bar{x}=81,61$) orta seviyede bulmuşlardır. Bu çalışmanın sonuçları Kahraman (2016) ve Ergün ve Güzel (2017) sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Genel KZ düzeyinin yüksek olması durumunda kişilerin çabuk uyum sağlayabildikleri (Ang ve diğerleri, 2006), performanslarının arttığı (Lee ve Sukoco, 2010) ve iş hayatlarına olumlu yönde etki ettiği (Earley ve Peterson, 2004) yapılan çalışmalarda bulunmuş olup; bu öğrencilerin KZ seviyelerinin mezun olmadan önce artırılmasına yönelik yapılacak her gelişim ve öğretim çalışmalarının doğrudan işte kalma eğilimlerini ve iş performanslarını etkileyeceği anlaşılmaktadır (Mercan, 2016).

KZ yüksek olan öğrenciler çok kültürlülüğü öğrenmeye niyetli (Şahin ve Gürbüz, 2012; Van Dyne ve diğerleri, 2010), farklı kültürler ile gönüllü olarak etkileşime geçme isteği olan (Demirel ve Demir, 2016) ve karşılaşılabilecek sorunlarda özgüvenli (Ang ve diğerleri, 2006) yaklaşabilen yapıları olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, KZ’si yüksek öğrencilerin kültürel farklılık ve benzerliklerin kullanarak edindiği bilgileri yeni bir deneyim yaşamadan önce planlamada, kontrol etmede ve kendi düşünce stratejilerini oluşturabilmede kullanarak yeni kültürün bilgilerini öğrenmeye açık olabildiklerini göstermektedir (Branco ve diğerleri, 2016; Ersoy, 2014; Şahin ve Gürbüz, 2012). KZ yüksek öğrenciler çok kültürlü ortamlarda kişilerle doğru

etkileşime geçebilmektedirler. Dolayısıyla, KZ'nin ortalama değer çıkması farklı kültürel toplumlarda yaşarken ya da çalışırken sözlü, sözsüz ve söz söyleme eylemindeki etkileşimin esnekliğini oluşturan geçmiş deneyimler ve öğretiler dağarcığının turizm öğrencilerinde yeterli düzeyde olmadığını göstermektedir. Turizm öğrencilerinin henüz dil bilgisi kullanımı, seçilen kelimeler, hızlı ya da yavaş konuşma, yüksek ya da alçak ses ile konuşma; yüz ifadeleri, ses tonu, göz teması, mimikler, jestler, hareketler, duruşlar; istekler, davetler, özür dilekleri, şükranlık, anlaşmazlıklar ve kibarca reddetmeyi çok iyi öğrenmemiş oldukları anlaşılmaktadır. Turizm öğrencilerinin diğer kültürler hakkındaki bilgi, anlayış ve algının eksikliği de ortalama seviyesinde çıkma nedeni olabilir. Turizm öğrencilerinin yüksek KZ'ye sahip olabilmesi için kültürel sistemleri, normlar ve değerler kümesinin farklı toplumlarla ilişkisini bilinmesi ve öğrenilmesi gerektiği görülmektedir. Bu ise ancak gündelik yaşamdaki etkileşimler ve eğitimler ile kültürlerin normları, adetleri ve gündelik uygulamalarını tanıyarak mümkün olabilmektedir (Şahin ve Gürbüz, 2012).

Bu çalışmanın kısıtları arasında, tek bir bölgede bulunan, sadece üçüncü sınıfta olan üniversite öğrencileri üzerine yapılmış olması bulunmaktadır. Bundan dolayı ileride coğrafik açıdan farklı bölge ve üniversiteleri de kapsayan bir çalışma yapılması önerilmektedir. Ayrıca, turizm öğrencileri ve mezun olmuş sektörde çalışmakta olan kişiler arasında yapılacak bir karşılaştırma da KZ'nin geliştirilmesinde önemli bilgiler verecektir. Ayrıca KZ'nin öğrencinin yabancı bir ülkede yaşamadan önce ve sonra ölçümleri yapılarak, farklılıklara bakılabilir.

Sonuç olarak, bu çalışma ile turizmde çalışacak olan öğrencilerin çok kültürlü ortamlarda çalışmalarında kültürel farklılıkları anlayabilmek ve uyum sağlayabilmek için kişisel yetenekleriyle KZ düzeylerini artırmaları gerektiği ortaya çıkmıştır. Yıllar içinde alınan eğitimin, yaşananların, tecrübe ve fırsatların farklılıkları öğrenciler üzerinde kültürel zekâ düzeylerinin farklı olmasına neden olmuş olabilir. Çalışma üç farklı yaş grubunu ve farklı yıllarda üniversiteye başlamalarını baz alarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları ile her yılda yaşananların, imkanların ve maruz kalınan ortamın kişilerde farklılık yarattığını göstermektedir. Kültürel zekâ orta seviyede olan bir kişinin ise sektörde kalma isteği yüksek olmayabilir. Uluslararası rekabet arttıkça, kültürel zekâ çalışanların iş hayatına adaptasyonunda ve işte kalma niyetlerinde anahtar yetenek olmaya devam edecektir. Turizm sektörü hizmet çalışanlarını istihdam eden bir yapı olarak çalışanı, yöneticisi, planlayıcısı, eğitim alt yapısı ile bir bütünlük içinde kültürel zekanın özellikle bu mesleği

seçecek kişilerde yüksek olması gerekliliğini anlaşılması ve geliştirilmesi çalışmaları yapılmalıdır. Kültürel zekâ yüksek kişilerin eğitilmesi ve iş hayatında yer bulması ile turizmde nitelikli istihdam sorununa kalıcı çözüm gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Abasli, K., & Polat, Ş. (2019). Öğrencilerin Kültürlerarası Duyarlılık ve Kültürel Zekâya İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 193-202.
- Acar, Y. (2020). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 7-21.
- Akdemir, B., Duman Çalış, M., & Tunalılar T.T. (2016). Uluslararası İşgücü Pazarının Yeni Rolü: Kültürel Zekâ. *The Journal of Academic Social Science*, 25(4), 29-47.
- Ang, S., Van Dyne, L., & Koh, C. (2006). Personality Correlates of The Four-Factor Model of Cultural Intelligence. *Group ve Organization Management*, 31(1), 100-123.
- Ang, S., Van Dyne, L., Koh, C., Ng, K. Y., Templer, K. J., Tay, C., & Chandrasekar, N. A. (2007). Cultural Intelligence: Its Measurement and Effects on Cultural Judgment and Decision Making, Cultural Adaptation and Task Performance. *Management and Organization Review*, 3(3), 335-371.
- Ang, S., & Van Dyne, L., (2008). Conceptualization of Cultural Intelligence: Definition, Distinctiveness and Nomological Network. In S. Ang, ve L. Van Dyne, (Eds.) *Handbook on Cultural Intelligence: Theory, Measurement and Applications* (pp. 3-15). Armonk, NY: M.E. Sharpe.
- Arastaman, G. (2018). Kültürel Zekâ Ölçeğinin (KZÖ) Türk Akademisyenler Üzerinde Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Yükseköğretim Dergisi*, 8(1), 1-8.
- Aslan, S., & Aslan, Ö. (2015). İstanbul'daki 5 Yıldızlı Otellerde Kültürel Zekâ Ölçeğine İlişkin Bir Uygulama. *Ekonometri ve İstatistik E-Dergisi*, 23, 34-61.
- Baltacı, A. (2017). Relations between Prejudice, Cultural Intelligence and Level of Entrepreneurship: A Study of School Principals. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 9(3), 645-666.
- Baykara, S. T., & Kuzulu, E. (2021) Erasmus Öğrenim Hareketliliği Öğrencilerinin Kültürel Zekâ Seviyeleri ve Program Deneyimleri Üzerine Bir Araştırma. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(26), 110-126.

- Bezirgan, M., Mercan, N., & Alamur, B. (2015). Turizm Çalışanlarının Kişilik Özelliklerinin Kültürel Zekâ'ları Üzerindeki Etkisi: Edremit Körfezi Örneği. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 16-29.
- Brançu, L., Munteanu, V., & Golet, I. (2016). Understanding Cultural Intelligence Factors Among Business Students in Romania. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 221, 336-341.
- Büker, Z. D., & Bal, Y. (2018). Kültürel Değerler ile Kariyer Çapaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. *Journal of International Social Research*, 11(56), 729-744.
- Büyükoztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2017). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çakıcı, S., Mercan, O., Moumin, E., & Sünnetçioğlu, S. (2020). Profesyonel Mutfaklarda Kullanılan Dil, Yabancı Terimler ve Türkçe Kullanımı Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 127-142.
- Çakmur, H. (2012). Araştırmalarda Ölçme-Güvenilirlik-Geçerlilik. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 11(3), 339-344.
- Çalışkan, S. C., Ünal, Z. M., Kalafatoğlu, Y., Akün, F. A., & Üçler, Ç. (2015). Yöneticilerin Algılanan Kültürel Zekâsı, Çalışanın Farklılık İklimi Algısı, Gelişime Açıklık ve Örgütsel Sinizm Etkileşimi Üzerine Turizm Sektöründe Bir Araştırma. *İş ve İnsan Dergisi*, 2(1), 1-11.
- Çeşmeci, N., Çalışkan, N., & Özsoy, A. (2020). Turizm Rehberliği Öğrencilerinin Bireysel Kariyer Hedefleri ve Mesleğe Yönelik. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(2), 852-869.
- Çetin, Ç. K. (2014). Kültürel Zekâ: Uzak Yol Kaptanları ve Uzak Yol Birinci Zabıtları Üzerinde Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 134-155.
- Ceylan, M. A., & Yakut, M. (2021). Türkiye'de Turistik Konaklama Türlerine ve Dağılımına Coğrafi Bir Bakış. *Turkish Academic Research Review*, 6(2), 697-724.
- Chen, S. H. (2015). Cultural Intelligence, Psychological Well-Being, and Employability of Taiwan's Indigenous College Students. *Review of European Studies*, 7(11), 147-158.
- Creswell, J. W., & Sözbilir, M. (2017). *Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Demirel, H., & Demir, H. (2016). Investigation of Cultural Intelligence Levels of Selçuk University Erasmus Students Who Have Been Abroad. *Turkish Journal of Sport and Exercise*, 18(3), 56-59.
- Duygu, H., & Akbıyık, Y. (2016). Çok Kültürlü Sosyo-Kültürel Ortamda Barış İçinde Yaşayabilme: Alanya Örneği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, 1255-1277.
- Earley, P. C., & Ang, S. (2003). *Cultural Intelligence: Individual Interactions Across Cultures*. California: Stanford University Press.
- Earley, P. C., & Mosakowski, E. (2004). Cultural Intelligence. *Harvard Business Review*, 82(10), 139-146.
- Earley, P. C., & Peterson, R. S. (2004). The Elusive Cultural Chameleon: Cultural Intelligence as a New Approach to Intercultural Training for The Global Manager. *Academy of Management Learning and Education*, 3(1), 100-115.
- Eisenberg, J., Lee, H. J., Brück, F., Brenner, B., Claes, M. T., Mironski, J., & Bell, R. (2013). Can Business Schools Make Students Culturally Competent? Effects of Cross-cultural Management Courses on Cultural Intelligence. *Academy of Management Learning and Education*, 12(4), 603-621.
- Eflatun, M., & Çelik, M. (2020). Kültürel Zekanın Sosyo-Kültürel Uyum Üzerine Etkisi: Çok Kültürlü Bir Araştırma. *Antalya Bilim Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 62-78.
- Ergün, G., & Güzel, A. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Kültürel Zekâ Düzeylerinin Olumsuz Otomatik Düşünceler ve Bazı Diğer Değişkenlere Göre Değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4), 30-43.
- Ersoy, A. (2014). Kültürel Zekânın Kültürlerarası Liderlik Etkinliği Üzerindeki Rolü: Konaklama İşletmelerinde Nitel Bir Araştırma. *Journal of Yaşar University*, 9(35), 6099-6108.
- Gökten, Ö., & Emil, S. (2019). Exploring the Effect of Erasmus Program on Cultural Intelligence of University Students. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(3), 769-785.
- Ismail, A.M., Reza, R., & Mahdi, S. (2012). Analysis The Relationship Between Cultural Intelligence and Transformational Leadership (The Case of Managers at The Trade Office). *International Journal of Business and Social Science*, 3(14), 252-261.
- Kahraman, O. M. (2016). Yabancı Dilde Kültürel Zekâ. *Eğitim*

ve *Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 12-18.

- Karroubi, M., Hadinejad, A., & Mahmoudzadeh, S. (2014). A Study on Relationship Between Cultural Intelligence and Cross-Cultural Adjustment in Tour Management. *Management Science Letters*, 4(6), 1233-1244.
- Kaya, S., Oğuz, Y. E., & Yılmaz, V. (2020). Turizm Öğrencilerinin Turizm Sektörüne Yönelik Algılarının Sektörde Kalma Niyetlerine Etkisi: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 1-19.
- Kement, Ü., Çavuşoğlu, S., & Uslu, A. (2019). Turizm Eğitimi Gören Öğrencilerin Kişilik Özelliklerinin Kültürel Zekâ Düzeylerine Etkisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(1), 57-68.
- Koçak, Y., Hazarhun, E., & Enser, İ. (2019) Üniversite Öğrencilerinin Zorunlu Staj Tecrübeleri ve Turizm Kariyerine Bakış Açıları. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 3(4), 702-722.
- Köksal, G., & Türker, A. (2019). Profesyonel Turist Rehberlerinin Kültürel Zekâ Seviyelerinin Mesleğe Bakış Açuları Üzerine Etkisi. *Journal of Travel and Tourism Research*, 14, 101-132.
- Koşar, E., & Büber, H. (2020). Uluslararası İşletmelerde Kültürel Uyuma Yönelik Bir Uygulama. *Izmir Democracy University Social Sciences Journal*, 3(1), 1-9.
- Kulakoğlu, D. N., & Topaloğlu, C. (2017). Kültürel Farklılıkların Yönetimi Sürecinde Kültürel Zekânın Etkinliği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 28(1), 96-109.
- Lam, N. T. H., & Liaw, S. Y. (2017). Comparing Mediation Role of Cultural Intelligence and Self-Efficacy on The Performance of International Business Negotiation. *International Business Research*, 10(7), 22-33.
- Lee, L. Y., & Sukoco, B. M. (2010). The Effects of Cultural Intelligence on Expatriate Performance: The Moderating Effects of International Experience. *The International Journal of Human Resource Management*, 21(7), 963-981.
- Mercan, N. (2016). Çok Kültürlü Ortamlarda Kültürel Zekânın Kültürler Arası Duyarlılık ile İlişisine Yönelik Bir Araştırma. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 1-13.
- O'grady, C. R. (2014). *Integrating Service Learning and Multicultural Education in Colleges and Universities*, New Yirk: Routledge.
- Ott, D. L., & Michailova, S. (2018). Cultural Intelligence: a Review and New Research Avenues. *International Journal of Management Reviews*, 20, 99-119.
- Özgür, Ö. (2012) Destinasyon Tercihinde Pazarlama Karması Bileşenlerinin Rolü: Dalyan Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 163-182.
- Özgürel, G., & Sü Eröz, S. (2020). Turizm Öğrencilerinin Kültürel Zekâlarının Meslek Uyumlarına Etkisi. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 7(3), 427-455.
- Öztürk, K., & Sezgin A. (2019). Marmaris İlçesinde Otel İşletmecilerinin Bakış Açısıyla Turizm-Kalkınma İlişkisi. *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 1(2), 57-73.
- Polat Üzümcü, T., & Alyakut, Ö. (2017). Turizm Eğitimcileri Perspektifinden Turizm Eğitimi. *Journal of International Social Research*, 10(51), 807-824.
- Presbitero, A., & Quita, C. (2017). Expatriate Career Intentions: Links to Career Adaptability and Cultural Intelligence. *Journal of Vocational Behavior*, 98, 118-126.
- Uludağ, E., & Deveci, G. (2018). Hemşirelik Öğrencilerinin Kültürel Zekâlarının Değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 70-76.
- Şahin, F., & Gürbüz, S. (2012). Kültürel Zekâ ve Öz-Yeterliliğin Görev Performansı ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerinde Etkisi: Çokuluslu Örgüt Üzerinde Bir Uygulama. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 14(2), 123-140.
- Şalvarcı, S., & Ünüvar, Şafak. (2021). Turizmde Sosyo-Kültürel Uyumun Çalışan Memnuniyeti Üzerine Etkisi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 848-863.
- Şen, G. (2019). *Kültürel Zekâ ve Kültürel Adaptasyonun Akademik Performans Üzerine Etkisi: Üniversitelerdeki Yabancı Uyruklu Öğrencilerle Yapılan Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şeyhanlıoğlu, H. Ö., & Kingır, S. (2021). Turizm İşletmelerinde Teknolojik Sistemlerin Kullanılması: İstanbul Üzerine Bir İnceleme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12(2), 234-247.
- Thomas, D.C., Elron, R., Stahl, G., Ekelund, B.Z., Ravlin, E.C.,

- Cerdin, J.L., Poelmans, S., Brislin, R., Pekerti, A., Aycan, Z., Maznevski, M., Au, K., & Lazarova, M.B. (2008). Cultural Intelligence: Domain and Assessment. *International Journal of Cross Cultural Management*, 8, 123-143.
- Topçuoğlu, S., & Kiper, T. (2020). Tekirdağ İli Saray İlçesi Kırsal Yerleşimlerinin Kalkınmasına Yönelik Turizm Öncelikli Stratejilerin Belirlenmesi. *Kent Akademisi*, 13(3), 513-525.
- Turizm Bakanlığı (2021). 2020 Turizm İstatistikleri Yıllık Bülten. Erişim Tarihi: 10/06/2021 <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-249709/yillik-bultenler.html>
- Tutar, F., Alpaslan, C., Tutar, E., & Erkan, Ç. (2013). Turizm Sektörünün İstihdam Üzerine Etkileri. *Global Journal of Economics and Business Studies*, 2(4), 14-27.
- Van Dyne, L., Ang, S., & Livermore D. (2010). Cultural Intelligence: a Pathway for Leading in a Rapidly Globalizing World, in K. Hannum, B.B. Mcfeeters ve L. Booyesen (Eds.) *Leading Across Differences*, 131-138. San Francisco: Pfeiffer.
- Yaşlıoğlu, M. M. (2017). Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85.
- Yeşil, S. (2009). Kültürel Farklılıkların Yönetimi ve Alternatif Bir Strateji: Kültürel Zekâ. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(16), 100-131.
- Yıldırım, H. U., & Köroğlu, Ö. (2019). Turist Rehberlerinin Kültürel Zekâ Düzeyi ve Özyeterlilik İnançlarının Hizmet Sunumuna Etkisi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 328-347.
- Yıldız, Z. (2011). Turizmin Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerindeki Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3(5), 54-71.

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Türkiye’de Otizm Tanısı Almış Bireylerin Aileleri İle Yapılmış Tezlerin ve Makalelerin İncelenmesi (2000-2021) *

Examination of Theses and Articles Conducted with Families of Individuals Diagnosed with Autism in Turkey (2000-2021)

Emine TOKLU BAŞKAK¹, Neriman ARAL²

Öz

Bu çalışmada, Türkiye’de otizm tanısı almış bireylerin aileleri ile 2000-2021 yılları arasında yapılmış tez ve makale çalışmalarının çeşitli değişkenler kapsamında incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Bu araştırma için tezlere Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden ve makalelere Google Akademik’ten ulaşılmıştır. Taramada anahtar kelime olarak otizm, otistik, otizm spektrum bozukluğu/yaygın gelişimsel bozukluk, aile, ebeveyn, anne, baba kelimeleri kullanılmıştır. Araştırmaya dâhil edilen tez ve makalelerde; yaygın gelişimsel bozukluklar alanından bir tanı almış çocukların aileleriyle yürütülmüş olması, incelenen durumların görüş, olgu, karşılaştırma, etki kapsamında yaygın gelişimsel bozukluklar alanından bir tanı almış çocukların aileleri için yapılmış olması ve çalışmaların başlığında otizm, aile, ebeveyn, anne, baba, otizm spektrum bozukluk, otistik kavramlarının olması özellikleri aranmıştır. Bu doğrultuda çalışmada toplam 73 tez ve makaleye ulaşılmıştır. Araştırmada uzman görüşü ile son şekli verilen Tez ve Makale İnceleme Formu kullanılmıştır. Tez ve makaleler; yıl, tür, araştırma yöntemi, araştırma tekniği, veri toplama araçları, örneklem grubunun özellikleri, veri analizinde kullanılan istatistikî analizleri ve çalışma konuları bakımından incelenmiştir. Çalışma sonucunda en çok çalışmanın 2020 yılında yapıldığı (f=14), çalışmaların en çok makale (f=41) türünde olduğu, tezlerin genelde İstanbul ilinde ve Maltepe Üniversitesi’nde yapıldığı, tezlerin en çok (f=22) Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapıldığı görülmüştür. Çalışmalarda en çok nicel yöntemin (f=43) kullanıldığı, en çok kullanılan araştırma tekniklerinin betimsel ve ilişkisel tarama modeli (f=34) olduğu belirlenmiştir. Çalışmalarda en çok nicel yöntemin (f=43) kullanıldığı, en çok kullanılan araştırma tekniklerinin betimsel ve ilişkisel tarama modeli (f=34) olduğu belirlenmiştir. Çalışmalarda çoğunlukla Genel Bilgi Formunun (f=43) kullanıldığı, verilerin analizinde de en çok t-testinin (f=25) kullanıldığı, araştırma evreninin de en çok İstanbul (f=23) olduğu, çalışmaların örnekleme en çok Otizm Tanısı Almış Bireylerin Ailelerinin (f=5047) dâhil edildiği görülmüştür. Elde edilen verilere dayanarak Türkiye’de otizm tanısı almış bireylerin ailelerine yönelik daha çok bilimsel araştırmanın derinlemesine yapılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Otizm, Otizm Spektrum Bozukluğu, Yaygın Gelişimsel Bozukluk, Aile, Anne

Abstract

In this study, it is aimed to examine the families of individuals diagnosed with autism in Turkey and the thesis and article studies conducted between 2000-2021 within the scope of various variables. Document analysis technique, one of the qualitative research methods, was used in the research. For this research, theses were obtained from the National Thesis Center of the Council of Higher Education and the articles were obtained from Google Scholar. Key words in the search were autism, autism spectrum disorder/pervasive developmental disorder, family, parent, mother, father. In the theses and articles included in the research; The fact that it was conducted with the families of children who received a diagnosis from the field of pervasive developmental disorders, The cases examined were made for families of children who were diagnosed with pervasive developmental disorders within the scope of opinion, case, comparison, effect, and that the title of the studies was autism, family, parent, mother, father, autism spectrum disorder. The characteristics of having autistic concepts were sought. In this direction, a total of 73 theses and articles were reached in the research. Thesis and Article Review Form, which was finalized with expert opinion, was used in the research. Theses and articles; Year, type, research method, research technique, data collection tools, characteristics of

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Emine TOKLU BAŞKAK

ORCID ID: 0000-0001-5232-9885

Psikolojik Danışman ve Aile Danışmanı, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Ankara, Türkiye, eminetoklu95@gmail.com

Psychological Counselor and Family Counselor, Special Education and Rehabilitation Center, Ankara, Türkiye, eminetoklu95@gmail.com

² Neriman ARAL

ORCID ID: 0000-0002-9266-938X

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Ankara, Türkiye, aralneriman@gmail.com

Prof. Dr., Ankara University, Faculty of Health Sciences, Department of Pediatric Development, Ankara, Türkiye, aralneriman@gmail.com

Geliş Tarihi/Received : 15.10.2021

Kabul Tarihi/Accepted : 20.02.2022

Çevrimiçi Yayın/Published : 20.02.2022

Makale Atf Önerisi /Citation (APA):

Toklu Başkak, E., Aral, N. (2021). Türkiye’de Otizm Tanısı Almış Bireylerin Aileleri İle Yapılmış Tezlerin ve Makalelerin İncelenmesi (2000-2021). *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), 213-224. DOI :10.47899/ijss.20213110

the sample group, statistical analyzes used in data analysis and study subjects were examined. As a result of the study, it was seen that the most studies were done in 2020 (f=14), the most of the studies were in the type of articles (f=41), the theses were generally made in Istanbul and Maltepe University, the most of the theses were done in the Social Sciences Institute (f=22). It was determined that the most used quantitative method (f=43) was used in the studies, and the most used research techniques were the descriptive and relational survey model (f=34). In the studies, the General Information Form (f=43) was mostly used, the t-test (f=25) was mostly used in the analysis of the data, the research population was Istanbul (f=23) and the families of the Individuals Diagnosed with Autism (f=5047) was found to be included. Based on the data obtained, it can be suggested that more scientific research be conducted on the families of individuals diagnosed with autism in Turkey.

Keywords: Autism, Autism Spectrum Disorder, Pervasive Developmental Disorder, Family, Mother

1. GİRİŞ

Otizm Spektrum Bozuklukları DSM IV-TR'de, yaygın gelişimsel bozukluklar (YGB) grubunun içinde, Otistik Bozukluk, Çocukluğun Dezintigrafik Bozukluğu, Yaygın Gelişimsel Bozukluk, Rett Sendromu ve Asperger Sendromu alt kategorileri yer alırken 2013 yılında yapılan değişimle birlikte DSM-V'te Rett bozukluğu hariç bu alt kategoriler Otizm Spektrum Bozukluğu olarak değiştirilmiştir. DSM V (2013)'e göre otizm; ilgilerini, duygularını ifade edememe ve karşılıklı konuşamama; sözel ve sözel olmayan iletişimde yetersizlik; imgesel oyunu paylaşma ve arkadaş edinmede, sürdürmede güçlük; yineleyici motor hareketler; ayınlık konusunda ısrarcı davranarak sıradanlık dışına tepki gösterme; duyuşal girdilere karşı aşırı hassasiyet, çok yüksek ve düşük düzeyde tepki gösterme şeklinde ifade edilmektedir. Kendi etrafında dönmeyi, dönen nesnelere izlemeyi ve o nesnelere oynamayı, kendi iç dünyalarında yaşamayı seven, belli rutinleri olan ve bu rutinlerinin dışına çıkıldığı zaman davranış problemi yaşayabilen otizmliler bireyler sarılmaktan hoşlanmadıkları gibi birilerinin onlara dokunmalarını da istemezler (Koca, 2019; Sarcan, 2019).

Yaşamın ilk yıllarında ortaya çıkan nörogelişimsel bir sorun olarak ifade edilen otizm ilk olarak 1943 yılında Amerikalı psikiyatrist Leo Kanner tarafından tanımlanmış (Başyigit ve Gültekin, 2018; Goldson, 2016; Şener ve Özkul, 2013; Verhoeff, 2014; Yassıbaş ve ark., 2019). Kanner, yanlış anne-baba tutumunun otizmin nedeni olduğunu ifade etmiştir. Günümüzde ise otizmin anne ve baba tutumlarından dolayı oluşan bir hastalık olmadığı, otizmin tam olarak nedeninin bilinmemesine rağmen birçok nedenin etkili olabileceği düşüncesi kabul görmektedir (Akmanış, 2010; Uz ve Kaya, 2018). Yapılan taramalar sonucunda ortalama 170 çocuktan birinde otizm riskinin saptandığı (Akt. Kaymak, 2016), Türkiye'de, Rehberlik Araştırma Merkezlerinin (RAM) 2009 yılı verileri doğrultusunda otizm tanısı almış birey sayısının 10.811 olduğu (Akt. Kaya, 2017) belirtilmektedir.

Otizm tanısı almış çocukların göz kontağı kurmada ve öğrenmede zorlandıkları, sosyal çevrede karşılıklı iletişimden kaçtıkları, duyuşal işlevlerde sorunlar

yaşadıkları, Jest ve mimiklerini kullanmada sorun yaşamaları nedeniyle donuk bir yüz ifadesine sahip oldukları, dili kullanma ve iletişime geçmekte, konuşmayı başlatma ve sürdürmede, başkaları tarafından başlatılan konuşmaya tepki vermede, kişi zamirlerini kullanmada sorunlar yaşadıkları, tekrarlayıcı bir dil kullandıkları, sözcükleri kendine özgü bir şekilde söyledikleri, soyut düşünceden ziyade somut düşünceye daha yatkın oldukları, her şeye tek yönlü bakma eğilimlerinden dolayı problemlerin çözümünde sorunlar yaşadıkları (Bodur ve Soysal, 2004; Karacar, 2016; Ökcün Akçamuş, 2016; Sarcan, 2019) görülmektedir. Otizmliler çocukların yaklaşık % 80'inin Wechsler Çocuklar için Zekâ Testine (WISC-R) göre, 70 zekâ bölümü puanına sahip oldukları, bununla birlikte bazı otizmliler çocukların müzik, matematik ve mekanik gibi alanlarda üstün yetenek gösterdikleri ifade edilmektedir (Bodur ve Soysal, 2004). Otizmliler zevk aldıkları ve kendilerini mutlu eden şeyleri tekrar tekrar yapma ve aynı hareketleri tekrarlama konusunda ısrarcı davranırlar (Çolak ve ark., 2016). Otizm tanısı almış bireylerin bedensel gelişimi akranlarıyla benzerlik göstermesine rağmen parmak uçlarında yürüme, kendi etraflarında dönme, diş gıcırdatma ve sallanma gibi davranışlar gösterirken kaşık tutma, kâğıt kesme gibi el becerileri konusunda yetersizlik gösterirler. Taklit etme becerilerinin zayıf olmaları nedeniyle dans etme, yüzme gibi büyük kas motor becerileri ile ilgili bazı hareketleri geç öğrenirler (Kurşun, 2018; Karacasu, 2019).

DSM-5'te yer alan tanı kriterleri doğrultusunda çocuğun; erken yıllardan itibaren takip edilmesi ve gözlenmesi gerekmektedir. Özellikle son dönemlerde klinik gözlem ve takibin tanılama aşamasında büyük önem taşıdığı görülmektedir (Turan, 2017). OSB tanılı bireylerde, istenmeyen davranışların azaltılmasında, sosyal etkileşimin artırılmasında, okula uyumda ve akran ilişkilerinin geliştirilmesinde erken tanı çok önemli bir yer tutmaktadır (Kal, 2020). Erken tanı en önemli rol aileye ve çocuğun birincil bakımını üstlenen bireylere düşmektedir. Toplumun en küçük birimi olan ailenin çocuğunun otizmliler olduğunu öğrenmesi onların ağır seviyede stres, umutsuzluk, çaresizlik ve depresyon yaşamalarına sebep olabilmekte, yaşanan belirsizlik, otizme bakış açısı, toplum içerisinde görülme sıklığı ve derecesi gibi etkenler anne-baba arasındaki uyumu, tanıyı benimseme ve bu durumu kabul etmeyi

zorlaştırabilmektedir (Akbey ve Kalaycı, 2016; Akmanış, 2010; Kaya, 2017). Otizm tanısı almış kişilere bakım veren ailelerin duygu ve bilgi boşluğu içinde oldukları, depresyon hissi, kafa karışıklığı, zorunlu fedakârlıklar, evlilikte sorunlar, kardeş kıskançlığı gibi zorluklar yaşadıkları belirtilmektedir (Arslan, 2020). Çocuğunun OSB'li olduğunu öğrenen aile, çocuğu ve çocuğunun geleceği hakkında endişeler duymaya başlamakta, ailenin kaygı ve stres düzeyinin artması, aynı zamanda çocuğunun davranış sorunları nedeniyle sosyal destek ağlarının azalması aileyi içe kapanık hale getirmekte ve bu durum aileyi psikolojik olarak etkilemekte ve gelecek kaygılarını da arttırmaktadır. Ayrıca bazı aileler ise çocukları OSB tanısı aldıktan sonra kendilerini geliştirdiklerini, savunucu bir rol üstlendiklerini, daha yakın aile ilişkileri kurduklarını ve küçük şeylerden mutlu olduklarını ifade etmişlerdir (Foo ve ark., 2015; Yassıbaş, 2015). OSB'li çocuğa sahip ailelerle yapılan çalışmalarda; OSB olan çocuğun fiziksel olarak akranlarından farklılık göstermemesine rağmen sosyal ortamlarda farklı davranışlar göstermesi nedeniyle kendilerini etiketlenmiş, daha endişeli ve depresif hissettikleri belirlenmiştir (Foo vd., 2015; Yassıbaş 2015). Green ve arkadaşları (2013) tarafından yapılan kapsamlı bir meta-analiz çalışmasında da yetersizliği olan çocuk sahibi ailelerin bazı alanlarda sorunlar yaşadıkları (stres, erken dönemde aileye sağlanan destek hizmetler) ve erken dönemlerde çeşitli engeller ile karşılaştıkları, etiketlenmenin/damgalanmanın aileler için önemli bir sorun olduğu tespit edilmiştir (Akt. Yassıbaş ve ark., 2019). Yapılan çalışmalarda da görüldüğü gibi OSB'li çocuğa sahip aileler birçok sorun yaşamakta bu sorunların üstesinden gelebilmek için desteğe ihtiyaçları bulunmaktadır. Ailelere destek sağlamada araştırmacılara rehberlik etmede ve bilgi sağlamada konu ile ilgili çalışmalar önemli bir yer tutmasına rağmen otizm tanısı almış bireylerin aileleri ile yapılmış çalışmaların sayısının az olduğu görülmüştür. Bu kapsamda, OSB'li çocuğa sahip aileler ile yapılan çalışmaların incelenmesi, çalışmaların nasıl yapıldığının belirlenmesi hem aileler hem de araştırmacılar açısından önem kazanmaktadır. Bu düşünceden hareketle çalışmada Türkiye'de 2000-2021 yılları arasında otizm tanısı almış bireylerin aileleri ile yapılmış tez ve makalelerin araştırma yöntem ve teknikler ile konu içerikleri bakımından incelenmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Türkiye'de Otizm tanısı almış bireylerin aileleri ile 2000-2021 yılları arasında yapılmış tez ve makalelerin incelenmesi amacıyla yapılan araştırmanın modeli, çalışma grubu, çalışmanın veri toplama aracı ve verilerin analizi aşağıda sunulmuştur.

2.1. Araştırmanın Modeli

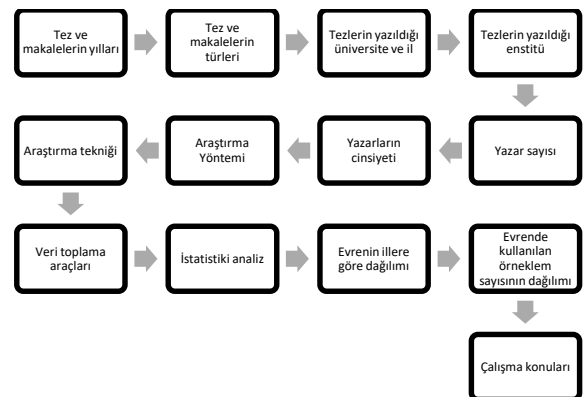
Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmış, tez ve makaleler çeşitli değişkenlere göre analiz edilmiştir. Doküman analizinde belirlenen bir alanda önceden yapılan eserlerin bir arada ele alınarak toplu halde incelenmesi ve yoruma gidilmesi sağlanmaktadır (Başyigit ve Gültekin, 2018)

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma, Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'ndeki otizm tanısı almış bireylerin aileleri ile yapılan tezler ve Google Akademik'ten yararlanılarak ulaşılan makaleler ile yürütülmüştür. Çalışma grubu; amaçsal örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Bu kapsamda araştırmaya; 2000-2021 yılları arasında görüş, olgu, karşılaştırma, etki kapsamında yaygın gelişimsel bozukluklar alanından bir tanı almış çocukların aileleriyle yürütülmüş, başlığında otizm, aile, ebeveyn, anne, baba, otizm spektrum bozukluk, otistik kavramlarının olduğu yüksek lisans, doktora, bilim uzmanlığı tezleri ile araştırma makaleleri dâhil edilmiştir. Bu kapsamda toplam 32 tez ve 41 makaleye (Ek- 1) ulaşılmıştır. Tezlerden 27 tezin yüksek lisans, 4 tezin doktora, 1 tezin bilim uzmanlığı tezi olduğu belirlenmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada tez ve makalelerin incelenmesi amacıyla araştırmacılar tarafından oluşturulan "Tez ve Makale İnceleme Formu" kullanılmıştır. Formda tez ve makalelerin yılı, araştırma yöntemi, araştırma tekniği, veri toplama araçları, örneklem grubunun özellikleri, veri analizinde kullanılan istatistikler ve çalışma konuları hakkında bilgilerin elde edilmesine yönelik sorular bulunmaktadır. Formun geçerliliği açısından ikisi özel eğitim öğretmeni, biri okul öncesi öğretmeni olan 3 uzmandan görüş alınmış, Uzmanların tamamı formun uygun olduğunu belirttikleri için formda yer alan bilgilerin tamamı veri toplamada kullanılmıştır.

(Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., & Altman, D. G., 2009)

2.4. Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada YÖK Ulusal Tez Merkezinde erişilebilir durumda olan lisansüstü tezler ve Google Akademik'ten yararlanılarak ulaşılan makaleler çalışılmıştır. Bunun için YÖK Ulusal Tez Merkezi arama motoruna ve Google Akademik'e "otizm, aile, ebeveyn, anne, baba, otizm spektrum bozukluk, otistik kavramları" anahtar kelimeleri yazılmıştır. Çalışmada 2000 ve sonrası yıllardaki ulaşılabilen tüm çalışmalar incelenmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada lisansüstü tezlerin ve makalelerin yılı, araştırma yöntemi, araştırma tekniği, veri toplama araçları, örneklem grubunun özellikleri, veri analizinde kullanılan istatistikî analizler ve çalışma konuları içerik analizi tekniği yardımıyla incelenerek betimsel analiz yapılmıştır. Çalışmalar içerik analizinden sonra elde edilen bulgular, bu çalışma kapsamında yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

Türkiye'de otizm tanısı almış bireylerin aileleri ile yapılmış tezlerin ve makalelerin bazı değişkenler açısından incelenip yorumlanması amacıyla yapılan bu araştırmada, tezlere ve makalelere yönelik betimsel istatistiklere yer verilmiştir. Bu analizler neticesinde tez ve makalelerin içerikleri frekanslarına göre dağılımları yapılarak yorumlanmıştır.

Çalışmaya dahil edilen tez ve makalelerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde; ilk çalışmanın 2000 yılında yapıldığı, 2021 yılına kadar 73 tez ve makaleye ulaşıldığı belirlenmiştir. Çalışmaların 2015 yılına kadar 1-5 aralığında olduğu, 2015 yılından sonra sayısının artmaya başladığı, 2016-2020 yılları arasında tez ve makalelerin yaklaşık üçte ikisinin yapıldığı, bu aralıktaki çalışmaların 2019 yılında (f=13) ve 2020 yılında (f=14) daha fazla olduğu görülmektedir.

Çalışmaların türleri, yıllara göre incelendiğinde; 2000-2005 yılları arasında 1 çalışmanın makale olduğu; 2006-2010 yılları arasındaki çalışmaların 4'ünün makale, 5'inin yüksek lisans tezi; 2011-2015 yılları arasındaki çalışmaların 8'inin makale, 3'ünün yüksek lisans 1'inin doktora tezi; 2016-2020 yılları arasındaki çalışmaların 25'inin makale, 19'unun yüksek lisans, 3'ünün doktora, 1'inin bilim uzmanlığı tezi; 2021 yılındaki çalışmaları ise 3'ünün makale olduğu belirlenmiştir.

İncelenen tezlerin onaylandığı üniversitelere göre dağılımı incelendiğinde tezlerin 14 üniversiteye ait olduğu, tezlerin en çok Maltepe Üniversitesi'nde (f=7) yapıldığı görülmektedir. Tezlerden 5 yüksek lisans tezinin 2006-2010 yılları arasında Anadolu Üniversitesi, İstanbul Üniversite ve Maltepe Üniversitesi'ne ait bulunduğu; 3

yüksek lisans 1 doktora tezinin 2011-2015 yılları arasında Dokuz Eylül Üniversitesi, Maltepe Üniversitesi ve Anadolu Üniversitesi'nde yapıldığı; 19 yüksek lisans, 3 doktora, 1 bilim uzmanlığı tezinin 2016-2020 yılları arasında İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İstanbul Gedik Üniversitesi, Maltepe Üniversitesi, Çağ Üniversitesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Kocaeli Üniversitesi ve Yakın Doğu Üniversitesi'ne ait olduğu saptanmıştır. İncelenen tezlerin yapıldıkları illere göre dağılımı incelendiğinde 9 farklı ilde yapıldığı görülmektedir. En çok İstanbul iline (f=16) ait tezlerin olduğu bulunmuştur. Tezlerin 4 farklı enstitüye ait olduğu, en çok Sosyal Bilimler Enstitüsüne (f=22) ait tezlerin olduğu, Sağlık Bilimleri Enstitüsü'nde 6 tez, Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde 3 tez, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde ise 1 tez yapıldığı belirlenmiştir.

Çalışmaya dâhil edilen tez ve makalelerde nicel, nitel ve karma yöntem kullanılarak gerçekleştirildiği, bu yöntemlerde 43 çalışmada nicel yöntemin, 24 çalışmada nitel yöntemin, 6 çalışmada karma yöntemin kullanıldığı belirlenmiştir. Çalışmalardan 2000-2005 yılları arasında 1 çalışmanın nitel; 2006-2010 yılları arasında 9 çalışmanın 7'sinin nicel, 2'sinin nitel; 2011-2015 yılları arasındaki 12 çalışmanın 8'inin nicel, 4'ünün nitel; 2016-2020 yılları arasında 48 çalışmanın 26'sının nicel, 16'sının nitel ve 6'sının karma; 2021 yılındaki 3 çalışmanın 2'sinin nicel, 1'inin nitel yöntemle planlandığı görülmektedir. Otizm tanısı almış bireylerin aileleri ile yapılmış tez ve makalelerde en çok betimsel ve ilişkisel tarama modelinin (f=34) kullanıldığı, bunu yüz yüze görüşme, odak grup görüşme (f=28), yarı yapılandırılmış görüşme, olgu bilim (f=14), deneysel desen (f=7), tek denekli model (f=3) ve literatür taramanın (f=1) izlediği görülmektedir.

Otizm tanısı almış bireylerin aileleri ile yapılmış tez ve makaleler incelendiğinde; çalışmalardan 69 çalışmada otizm tanısı almış bireylerin aileleri ve anneleri ile çalışılmış, sadece 2 çalışmada ise otizm tanısı almış bireylerin babaları, 1 çalışmada dedeleri çalışmalara dâhil edilmiş, 1 çalışmada ise çalışma grubu belirtilmemiştir. Bunlarla birlikte çalışmalara otizm tanısı almış bireylerin (f=7), normal gelişim gösteren bireylerin ailelerinin (f=13) ve öğretmenlerin, diğer özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin, öğretim elemanının, meslek elemanının (f=10) dâhil edilerek verilerin toplandığı belirlenmiştir.

İncelenen tez ve makalelerde verilerin toplanmasında en çok genel bilgi formunun (f=43) kullanıldığı, bunu yarı yapılandırılmış görüşme formunun (f=20) izlediği belirlenmiştir. İncelenen tez ve makalelerde verilerin analizinde sırasıyla t testi (f=25), korelasyon analizi (f=21), Anova (f=20), içerik analizi, betimsel analiz (f=17), Mann

Whitney u testi (f=16), Kruskal Wallis testi ve regresyon (f=10) analizinin kullanıldığı, 3 çalışmada ise herhangi bir analiz kullanılmadığı belirlenmiştir.

Çalışmaya dahil edilen tez ve makalelerdeki konular incelendiğinde çalışmalarda ailelerin görüş, öneri ve deneyimlerinin (f=15) incelendiği, ailelerin yaşam kalitesi ile ailelerin tükenmişlik düzeylerini belirlemeye yönelik (f=6) olduğu görülmektedir. 2000-2005 yılları arasında yapılan 1 çalışmanın konusu Psikiyatrik Bozukluk ve Bulgulardır. 2006-2010 yılları arasındaki 9 çalışmanın konuları; Aile Eğitim Programı, Ailelerin Yaşam Kalitesi, Ailelerin Yaşam Doyumu, Ailelerin Eğitim ve Eğitim Merkezinden Beklentileri, Ailelerin Yaşadıkları Ruhsal Sorunlar, Ailelerin Umutsuzluk Duygusu ve Düzeyleri, Ailelerin Tükenmişlik Duygusu ve Düzeyleri, Ailelerin Stres ve Stresle Başa Çıkma Düzeyleri, Ailelerde Kaygı, Normal Gelişim Gösteren ve Diğer Tanı Grubundaki Kişilerle Karşılaştırmadır. Bu yıllarda en fazla (f=3) Ailelerin Umutsuzluk Duygusu ve Düzeyleri ile (f=2) Ailelerin Yaşam Kalitesi konuları çalışılmıştır. 2011-2015 yılları arasındaki 12 çalışmanın konuları; Aile Eğitim Programı, Ailelerin Yaşam Kalitesi, Aile İçi İletişim Becerileri, Aleksitimi Düzeyleri, Ölçeklerin Aile Üzerinde İncelenmesi, Ailelerin Evlilik Uyumu, Ailelerin Sosyal Destek Algısı, Ailelerde Utanç, Ailelerde Suçluluk, Ailelerde Atılganlık, Ailelerin Görüş, Öneri ve Deneyimleridir. Bu yıllarda en fazla (f=4) Ailelerin Görüş, Öneri ve Deneyimleri, (f=2) Aile İçi İletişim Becerileri ve (f=2) Aleksitimi Düzeyleri konuları çalışılmıştır. 2016-2020 yılları arasındaki 48 çalışmanın konuları; Aile Eğitim Programı, Ailelerin Yaşam Kalitesi, Ailelerin Yaşadıkları Ruhsal Sorunlar, Ailelerin Umutsuzluk Duygusu ve Düzeyleri, Ailelerin Tükenmişlik Duygusu ve Düzeyleri, Ailelerin Stres ve Stresle Başa Çıkma Düzeyleri, Aile İçi İletişim Becerileri, Ailelerin Evlilik Uyumu, Ailelerin Sosyal Destek Algısı, Normal Gelişim Gösteren ve Diğer Tanı Grubundaki Kişilerle Karşılaştırma, Ailelerin Görüş, Öneri ve Deneyimleri, Ailelerde Kaygı, Ailelerde Depresyon, Ailelerde Otistik Belirti Gösterme, Ailelerde Benlik Saygısı, Ailelerde Psikolojik Dayanıklılık, Ailelerde Psikolojik İyi Oluş, Ailelerin Yılmazlık Düzeyleri, Kaliteli Zaman Geçirme, Damgalanma, Duygu Düzenleme, Yeme Davranışları, Psikolojik Yardım Alma, Problem Çözme ve Başa Çıkma, Ailelerde Anksiyete, Evlilik Doyumu, Ailelerin Tedavi Tercihi, Sosyal Dışlanmadır. Bu yıllarda en fazla (f=11) Ailelerin Görüş, Öneri ve Deneyimleri, (f=5) Ailelerde Psikolojik Dayanıklılık, (f=5) Ailelerde Depresyon ile (f=5) Ailelerin Tükenmişlik Duygusu ve Düzeyleri konuları çalışılmıştır. 2021 yılında yapılan 3 çalışmanın konuları; Ailelerin Yaşam Doyumu, Ailelerin Eğitim ve Eğitim Merkezinden Beklentileri, Ölçeklerin Aile Üzerinde İncelenmesi ve Ailelerin Yılmazlık Düzeyleridir.

4. TARTIŞMA

Bu araştırma, Türkiye’de 2000-2021 yılları içerisinde otizm tanısı almış bireylerin aileleri ile yapılmış tez ve makalelerin içeriklerini bazı değişkenler kapsamında analiz etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Otizm tanısı almış bireylerin aileleri ile yapılmış ilk tez ve makalenin 2000 yılında yazıldığı, ikinci çalışmanın da 2006 yılında yapıldığı belirlenmiştir. Bu 5 yıllık sürede herhangi bir çalışmanın

yapılmaması dezavantaj olmakla birlikte otizmin bu yıllarda çok fazla bilinmemesinden dolayı çalışma yapılmadığı düşünülmektedir. Otizmlili bireylerin aileleri ile ilgili çalışmaların 2016 yılından sonra yoğunlaşmasına rağmen bazı yıllarda çalışmaların çok az olduğu görülmektedir. Otizmin daha çok bilinmesi, tanı alan birey sayısında artışın olması yapılan çalışma sayısını arttırdığı düşünülebilir. Amerika’da Hastalıkların Kontrolü ve Engellenmesi Merkezinin verdiği bilgilere göre otizmin görülme sıklığı, 1995 yılında 1/500, 2001 yılında 1/250, 2006 yılında 1/150, 2009 yılında 1/110, 2012 yılında 1/88 iken ; 2014 yılında yaygınlık oranı 1/68 olarak rapor edilmiştir. Türkiye’de 2009 yılında Rehberlik Araştırma Merkezlerinde 10.811 otizm tanısı almış çocuk olduğu belirtilmektedir (Karacasu, 2019 ; Kaya, 2017 ; Kaymak, 2016). Alan yazında yapılan çalışmalarda da görüldüğü gibi, otizm tanısındaki yaygınlığın giderek artmakta olduğunu göstermektedir.

Otizm tanısı almış bireylerin aileleri ile yapılmış tezlerden, doktora tezlerinin az olması dikkat çekmektedir. Doktora tezlerinin yazımının uzun ve yoğun bir çaba istemesi, az olmasının nedenlerinden birisi olabilir. Ayrıca Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi Kasım 2019 verilerine göre 466026 Yüksek Lisans Tezi, 114502 Doktora Tezi bulunmaktadır (Yükseköğretim Kurulu, 2019). Buradan da anlaşılmaktadır ki doktora tezleri, yüksek lisans tezlerine göre daha az yapılmaktadır. Bu yüzden, bu çalışmada incelenen doktora tez sayısının az olmasının Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi istatistikleri ile tutarlı olduğu düşünülebilir.

İncelenen tezlerin en çok Maltepe Üniversitesinde ve Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapıldığı görülmektedir. Otizmin ; insanı ve toplumu etkilemesi, ailenin toplumun en küçük yapı birimi olması sebebiyle tez çalışmalarının en çok Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapılması normal karşılanabilir.

Tez ve makalelerde en çok nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bunun yanı sıra çalışmalarda nicel ve karma araştırma yöntemi de kullanılmıştır. İncelemeler sonucunda, karma araştırma yönteminin az olduğu görülmüştür. Özellikle nitel ve nicel araştırma yönteminin birlikte kullanıldığı karma araştırma yönteminin çalışmalardaki eksiklikleri tespit etme, çalışmaları detaylı inceleme ve sonuçları genellemedeki güvenilirliği açısından daha fazla kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır (Gözü ve ark., 2016).

Tez ve makalelerde ; betimsel ve ilişkisel tarama modeli en çok kullanılan araştırma teknikleri arasında yer almaktadır. En çok bu modellerin tercih edilmesi, nitel ve nicel yöntemlerin ağırlıklı olarak kullanıldığı bu çalışmalarda gerek ailelerin ve çalışma kapsamındaki bireylerin görüşlerinin alınıp betimlenmesi gerekse değişkenler arası

ilişkileri belirlemek amacıyla kullanıldığı şeklinde açıklanabilir.

Araştırmaya alınan tez ve makalelerde en çok otizm tanısı almış bireylerin aileleri ile çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Araştırmanın amacı otizm tanısı almış bireylerin aileleri ile yapılmış çalışmaların incelenmesi olduğu için 73 tez ve makalenin 69'unun otizm tanısı almış bireylerin ailelerinin ve annelerinin oluşturması, sadece 2 çalışmaya babaların dâhil edilmesi ailenin öneminin anlaşılmasına başlandığının göstergesi olabilir, ancak babalarla çalışmaların çok sınırlı olması düşündürücü bir durumdur. Türkiye'de aile tanımında kadın; çalışıp çalışmamasına bakılmaksızın çocuk bakımı ve ev işleri sorumlulukları ile özdeşleşebilmektedir. Aslında bu da geleneksel aile yapısının devam ettiğini göstermektedir. Toplumun yüklediği roller ve sorumluluklar sebebiyle annelere oranla babalar duygularını ve düşüncelerini birileriyle paylaşmak noktasında daha çekimser davranabilmekte, sert, güçlü ve ailenin geçimini elinde tutan bir konumda davranabilmektedirler. Hemen hemen çocuğun tüm bakımından anne sorumlu olmaktadır (Akoğlu, 2019). Bu sebeple OSB'li bir çocuğu sahip olmanın verdiği fiziksel ve psikolojik durumların annelerde daha fazla görülmesi çalışmaların daha çok annelerle yapılmasının ve babalarla yapılan çalışmaların az olmasının açıklaması olabilir.

Veri toplama araçları içerisinde; Genel Bilgi Formu, Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu en çok kullanılan araçlardır. Araştırmacılar tarafından ya da mevcut formların örnekleme göre düzenlenmesi ile oluşturulan bu formlar, belirli amaçlar doğrultusunda örneklem grubu hakkında genel bilgi vermesi ve kullanımının kolay olması açısından tercih edildiği söylenebilir. Kullanılan istatistikî analizlere bakıldığında, t testi en çok kullanılan analiz türü olmuştur. Otizm tanısı almış bireyler ile farklı gruptaki bireylerin karşılaştırılması ve ailelerin umutsuzluk, suçluluk, iletişim faktörleri, yaşam doyumları, stres gibi faktörler doğrultusunda elde edilen verilerin farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi açısından sıklıkla kullanılan bir testtir.

Otizm tanısı almış bireylerin aileleri ile yapılmış tez ve makalelerin başlıkları incelendiğinde; Ailelerin görüş, öneri ve deneyimleri, ailelerin yaşam kalitesi ile ailelerin tükenmişlik duygusu ve düzeyleri en çok kullanılan kavramlar olmuştur. Alan yazında otizm tanısı almış bireylerin aileleri ile yapılmış bu çalışmaların incelenmeleri sonucunda, ailelerin psikolojik süreçlerinin incelendiği, gereksinimlerinin ve yaşadığı güçlüklerin belirlendiği, görüşlerinin alındığı, farklı gereksinim grubundaki ailelerle karşılaştırıldığı, ayrıca ailelere yönelik hazırlanan programların, ölçeklerin etkililiğinin değerlendirildiği

görülmektedir. Bu alanlarda daha fazla çalışma yapılmasının ailelerin, otizmin kendilerini ve yaşamlarını duygusal, sosyal, fiziksel gibi alanlarda nasıl etkilediğine dair deneyim, öneri ve görüşleri alınarak onları daha iyi anlamak için yapıldığı düşünülebilir.

Çalışma kapsamındaki toplam 73 tez ve makale; yıllara, türlerine, araştırma yöntemlerine, araştırma tekniklerine, kullanılan veri toplama araçlarına, istatistikî analizlerine, evren kullanımına göre incelenmiştir. Buna göre derinlemesine incelemeler sonucunda bu çalışmaların alan yazınına katkıda bulunacağı söylenebilir.

5. ÖNERİLER

Araştırma kapsamında incelenen tez ve makaleler doğrultusunda Türkiye'de otizm tanısı almış bireylerin anneleri dışında babalarına, kardeşlerine ve bakım veren diğer kişilere yönelik araştırmalar da yapılabilir. Otizm tanısı almış bireylerin aileleri ile ilgili yapılan doktora tez sayısının azlığından dolayı tez çalışmalarının artırılması için öğrencilere destek sağlanabilir. Ayrıca otizm tanısı olan bireylerin ailelerine yönelik aile eğitim programlarının sayısının artırılabilir. Türkiye'de otizm tanısı almış bireylerin ailelerine yönelik çeşitli değişkenler kapsamında daha çok bilimsel çalışmaya ihtiyaç vardır. Bu araştırmalara ağırlık verilmesi ile otizmlili bireyler ve ailelerine yönelik çalışmaların ne kadar gerekli olduğunu daha çok ortaya çıkaracaktır.

KAYNAKÇA

- Akbey, G., Ö, Kalaycı, C. (2016). Zihin Yetersizliği ve Otizm Spektrum Bozukluğu. Bölüm: Zihin yetersizlik ve otizm spektrum bozukluğunda aileler ve tutumlar, Eds.: Bakkaloğlu, H., Diken, İ., H., Pegem Akademi, Ankara. 313-323.
- Akmanış, B. (2010). *Otistik çocuğu olan annelerin algıladıkları sosyal desteğe göre umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Akoğlu, G. (2019). *Ankara'da yaşayan ve otizm spektrum bozukluğu olan çocuğa sahip orta sınıf babaların babalık deneyimleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Arslan, K. (2020). *Otizmlili çocuğu olan ailelerin dayanıklılığına etki eden faktörlerin incelenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Başıyigit, E. F., Gültekin, O. (2018). Türkiye de 2013-2017 yılları arasında otizm ve fiziksel aktive alanında yapılmış lisansüstü tezlerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *International Journal of*

- Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 4(1):116-129.
- Bodur, Ş., Soysal Ş. (2004). Otizmin erken tanısı ve önemi. *Sted*, 13(10): 394-397.
- Çolak, A, Ergenekon, Y., Kaya, Ö. Yücesoy Özkan, Ş. (2016). Otizm spektrum bozukluğu (ikinci baskı). Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Foo, M., Yap, P. M. E. H., Sung, M. (2015). The experience of Singaporean caregivers with a child diagnosed with autism spectrum disorder and challenging behaviours. *Qualitative Social Work*, 14 (5), 634-650.
- Goldson, E. (2016). Advances in Autism-2016. *Advances in Pediatrics*, 63: 333–355.
- Gözü, Ö., Özen, G., Tunalı, S. B. (2016). Nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanılması karma araştırma yöntemi. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 24(2): 106-112. ISSN-1309-3487.
- Kal, B. (2020). *Otizm spektrum bozukluğu tanısı olan çocukların annelerindeki anksiyete ve depresyon düzeylerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Karacar, E. (2016). *Ebeveynlerin bakış açısından otizmli çocukların fiziksel aktiviteye katılımlarını etkileyen faktörlerin incelenmesi* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gedik Üniversitesi, İstanbul.
- Karacasu, G. (2019). *Çocuklarında otizm spektrum bozukluğu olan ebeveynlerin tükenmişlik düzeyi ve anksiyete ile baş etme tutumları arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa.
- Kaya, A. (2017). *Otizmli çocuğa sahip ebeveynlerde benlik saygısı üzerine bir inceleme* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çağ Üniversitesi, Mersin.
- Kaymak, A. (2016). Zihin yetersizliği ve otizm spektrum bozukluğu. bölüm: Otizm spektrum bozukluğu (obs): tanım, sınıflama, yaygınlık ve nedenler, Eds.: Bakkaloğlu, H. Diken, İ., H., Pegem Akademi, Ankara. 179-183.
- Koca, Ş. (2019). *Otizm tanısı almış çocukların annelerinin psikolojik belirtilerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Kurşun, Z. (2018). *Yaygın gelişimsel bozukluğu olan ve normal gelişim gösteren çocukların anne babalarının stres düzeyleri ve strese başa çıkma yollarının karşılaştırılması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., & Altman, D. G. (2009). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. *Annals of Internal Medicine*, 151(4), 264-269.
- Ökcün Akçamuş, M. Ç. (2016). Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların sosyal iletişim becerileri ve dil gelişim özellikleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Özel Eğitim Dergisi*, 2016, 17(2):163-190.
- Sarcan, Ç. (2019). *Otizmli bireylere sahip ailelerin yaşadıkları sorunların sosyolojik bir değerlendirmesi: Bulancak ilçesi örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Şener Ef, Özkul Y (2013). Otizmin genetik temelleri. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 22: 86-92.
- Turan, N. (2017). *Otistik çocuğa sahip ailelerin yılmazlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.
- Uz, S., Kaya, K. (2018). Otizmli çocuklara ve ailelerine yönelik damgalama. *Journal History Culture and art research*, 7(1), 663-683. doi:http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v7i1.1411
- Verhoeff, B. (2014) Stabilizing autism: A Fleckian account of the rise of a neurodevelopmental spectrum disorder. *Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences*, 46: 65–78.
- Yassıbaş, U. (2015). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuğa sahip anne babaların yaşam deneyimlerine derinlemesine bakış* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Yassıbaş, U., Şahin, C. H., Çolak, A. Ve Toprak, O. M. (2019). Çocukları otizm spektrum bozukluğu olan ailelerin yaşam deneyimlerine yönelik yapılan çalışmaların incelenmesi: Meta-sentez çalışması. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi- Journal of Qualitative Research in Education*, 7(1), 86-113. doi:10.14689/issn.2148-2624.1.7c1s.4m
- Yükseköğretim Kurulu, (2021, Mayıs 13). Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/Istatistik/Bilgiler?islem=4> adresinden edinilmiştir.

EKLER

Ek-1: Çalışmaya Dâhil Edilen Tez ve Makalelerinin İsimleri

- ABANOZ, E., DURSUN, O., B., ESİN, İ., S., TURAN, B. (2020). Şüpheden tedaviye otizm spektrum bozukluğunda ailelerin gözünden yaşanan sorunlar. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 15 : 35-49.
- AÇAR, F. (2018). *Otistik çocuk sahibi annelerde psikolojik dayanıklılık ve tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- ADALI, M., SÖZER ÇAPAN, A. (2017). Otizm tanısı konmuş çocukların ailelerinin çocuklarıyla birlikte kaliteli zaman geçirme etkinliklerine dair farkındalıklarının incelenmesi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(Özel Sayı 3):1-4.
- ARDIÇ, A. (2013). *Otistik spektrum bozukluğu tanısı almış çocukların ailelerine yönelik bir psiko-eğitsel grup programının ebeveynlerin bazı psikolojik değişkenleri üzerindeki etkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- AKDOĞAN, R., TÜMLÜ, C. (2019). Otizmlı çocuk ebeveynlerinde evlilik doyumunun dinamikleri : bir karma çalışma. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 9(1): 129-162.
- AKMANIŞ, B. (2010). *Otistik çocuğu olan annelerin algıladıkları sosyal desteğe göre umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- AKOĞLU, G. (2019). *Ankara'da yaşayan ve otizm spektrum bozukluğu olan çocuğa sahip orta sınıf babaların babalık deneyimleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- AKSOY, V., ORUM-ÇATTIK, E., YETKİN, A, İ. (2021). Ailelerin otizm spektrum bozukluğu olan çocuklarıyla gerçekleştirdikleri öğretimsel uyarlamalarına ilişkin fenomenolojik bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 52: 464-491.
- AKTAŞ, B., ÇİFTÇİ TEKİNARSLAN, İ. (2017). Annelerin otizm spektrum bozukluğu olan çocuklarıyla kurdukları iletişim biçimlerine ilişkin görüşleri. *Journal of Human Sciences*, 14(2): 1848-1860.
- ALTIN, D., ASLAN, Y., G., CİHAN, H. (2014). Otizm spektrum bozukluğu tanılı çocuk sahibi annelerin deneyimleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(50): 96-111.
- ALTUN, T., KASIM, Ş. (2019). Otizmle yolculuk: otizmlı çocuklara sahip ailelerin çocuklarının eğitimine yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(42): 11-40.
- ARSLAN, K. (2020). *Otizmlı çocuğu olan ailelerin dayanıklılığına etki eden faktörlerin incelenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- AYDIN, A., SARAÇ, T. (2014). Otistik çocuk ebeveynlerinin geniş otizm fenotipi ve aleksitimi özellikleri arasındaki ilişki. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41: 297-308.
- AYDIN, O., CAVKAYTAR, A. (2020). Otizm spektrum bozukluğu olan bir çocuğa temel matematik becerilerinin öğretiminde baba eğitim programının etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 21(1): 71-93.
- AYGEN, S. (2011). *Otizm tanısı almış çocuk ve ergenlerin annelerinde aleksitimi düzeyinin yordanması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- BAKKALOĞLU, H., DEMİR, Ş., ÖKCÜN AKÇAMUŞ, M. Ç., KUDRET, Z. B., YALÇIN, S. (2021). Otizm spektrum bozukluğunda kullanılan ölçeklerde ebeveyn ve öğretmenler arasındaki uyumun farklı tekniklere göre karşılaştırılması. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1-29.
- BALKANLI, N. (2008). *Otistik çocuğu olan ve olmayan annelerde yaşam kalitesi, yaşam doyumu ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- BAŞ, M., ELALTUNKARA, C., ŞARVAN CENGİZ, Ş. (2016). Spor okullarına devam eden otizmlı çocuğa sahip ebeveynlerin çocuk tabanlı değişkenlere göre stres ve başa çıkma düzeylerinin incelenmesi. *International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS)*, 4(2): 439-453.
- BAYHAN, P., ÖZ, N., S. (2020). Tipik gelişen ve otizm spektrum bozukluğu olan çocukların ebeveynlerinin yemek zamanı çocuklarına olan tutumlarının bazı demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Fakültesi*,

9(1): 90-100.

- BEK, H., GÜLVEREN, H., ŞEN, B. (2012). Otistik çocuğa sahip ebeveynlerle normal çocuğa sahip olan ebeveynlerin atılganlık, suçluluk ve utanç düzeyleri bakımından incelenmesi. *TIJSEG*,1(2): 1-7.
- BİLGE, S., DEMİR, T., ERALP DEMİR, D., MUKADDES, N. M. (2000). Otistik bozukluğu olan çocukların annelerinde birinci ekseninde yer alan psikiyatrik bozuklukların araştırılması. *Düşünen Adam Dergisi*, 13(2): 82 -86.
- BOZKURT E. (2019). *Otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocukların annelerinin çocuklarındaki otizm semptomlarının şiddetine göre psikolojik dayanıklılık ve başa çıkma tutumlarının karşılaştırılması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- BUDAK, F., HARMANCI P. (2018). Aile müdahalelerinin otizmlili çocuk üzerindeki etkisi: sistematik derleme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*,6(70): 329-342.
- CAVKAYTAR, A., MERAL, B., F. (2012). Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği'nin psikometrik özelliklerinin otizmlili çocuk aileleri üzerinden incelenmesi. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(4): 20-32.
- CAVKAYTAR, A., MERAL, B., F. (2014). Otizmlili çocuk ailelerinin aile yaşam kalitesi algıları. *K. Ü. Kastamonu Eğitim Dergisi*,23 (3): 1363-1380.
- CECO, U., (2018). *Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ve otistik spektrum bozukluğu tanısı almış çocukların ebeveynlerinin yaşam kalitelerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- ÇAM, M. O., ÖZKAN, O. (2009). Otistik çocuk sahibi ailelerin yaşam kalitelerinin incelenmesi. *ÖZ-VERİ Dergisi*,12(6): 1425-1439.
- ÇENGELCİ, B. (2009). Otizm ve down sendrom'lu çocuğa sahip annelerin kaygı, umutsuzluk ve tükenmişlik duygularının karşılaştırılması. *Ege Eğitim Dergisi*, 2(10): 1–22.
- DİCLE, A., N., ERSANLI, E., GENÇOĞLU, C., MAMEGHANİ, S., S. (2019). Otizmlili çocuğa sahip ebeveynlerin otizme ilişkin görüşleri: Türkiye ve İran örneklemleri. *Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2): 443-470.
- DİKEN, H., İ., GÖNEN, A., YIKMIŞ, A. (2020). Otizm

spektrum bozukluğu ile otizm spektrum bozukluğu tanısı olan bireylerin ebeveynlerinin depresyon düzeyleri arasındaki ilişkisi. *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(6): 232-243.

- DOĞAN, Y., ÖZDEMİR, S., ÖZKUBAT, U., SELİMOĞLU, Ö., G., TÖRET, G., CEYHUN DUMAN, A., T. (2016). Otizm spektrum bozukluğu olan ve normal gelişim gösteren çocuklarda anne-çocuk etkileşiminin karşılaştırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 17(1): 79-94.
- EKTAŞ, E., E. (2017). Otizm tanısı almış çocukların annelerinin psikolojik dayanıklılık, öz duyarlılık ve psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- ESENTÜRK, O. K., YARIMKAYA, E. (2020). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuğa sahip annelerin uyguladığı uyarlanmış fiziksel aktivitelerin annelerin yaşam kalitesine etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, (Erken Görünüm): 1-24.
- FIRAT, S. (2016). Otistik çocukların anne-babalarının depresyon ve kaygı düzeyleri. *Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*,41(3):539-547.
- GİRLİ, A., KARPAT, D. (2012). Yaygın gelişimsel bozukluk tanılı çocukların anne-babalarının yaş tepkilerinin, evlilik uyumlarının ve sosyal destek algılarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Özel Eğitim Dergisi*,13(2): 69-85.
- GÜLALDI, D. (2010). *Erken çocuklukta Serebral palsili ve otistik çocuk annelerinin ebeveyn stres düzeylerinin yaşam doyumu ile ilişkisinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- GÜLŞEN, H., KARABEKİROĞLU, K., USTA, M., DUMAN KURT, A. (2020). Otizm spektrum bozukluğunun nedenlerine ait ebeveyn algısının tedavi tercihine etkisi. *Namık Kemal Tıp Dergisi*,8(2): 177-185.
- GÜMÜŞKAYA, Ö. YAVUZ, M. (2021). Otizm spektrum bozukluğu ve zihinsel yetersizliği olan bireylerin ebeveynlerinin yaşam doyumu ve aile yılmazlık düzeylerinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, (Erken Görünüm): 1-27.
- GÜRAN, R. (2020). Otizmlili çocuğu olan ailelerin sosyal dışlanmasını önleyici bir sosyal içerme örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler*

Enstitüsü Dergisi, 3(38): 253-272.

- İŞİK, F. (2016). *Sporun otizm spektrum bozukluğu tanılı çocuklara ve ailelerine etkisi konusunda ebeveynlerinin görüşlerinin değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- İNCE, G. (2017). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuğa sahip ebeveynlerin spor ile ilgili görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 18(1): 109-124.
- KAL, B. (2020). *Otizm spektrum bozukluğu tanısı olan çocukların annelerindeki anksiyete ve depresyon düzeylerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- KARACAR, E. (2016). *Ebeveynlerin bakış açısından otizmlili çocukların fiziksel aktiviteye katılımlarını etkileyen faktörlerin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gedik Üniversitesi, İstanbul.
- KARACASU, G. (2019). *Çocuklarında otizm spektrum bozukluğu olan ebeveynlerin tükenmişlik düzeyi ve anksiyete ile baş etme tutumları arasındaki ilişki*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa.
- KARADENİZ, A. Y. (2007). *Otistik çocukların aileleri: nörobilişsel ve klinik bulgular* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- KAYA, A. (2017). *Otizmlili çocuğa sahip ebeveynlerde benlik saygısı üzerine bir inceleme* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çağ Üniversitesi, Mersin.
- KAYA, L., KIRANDI, O., İNAL GÜLTEKİN, G., ŞAHİN, M. (2020). Spor dersi alan otizm spektrum bozukluğu olan çocukların ebeveynlerinin yaşam kalitesi düzeyi. *Spor Eğitim Dergisi*, 4(2): 190-202.
- KAYA, M., O., YÖNDEM, Z., D. (2020). Otizmlili çocuğu olan annelerde psikoeğitim grup programının algılanan stres düzeyine etkisi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(1): 20-33.
- KOCA, Ş. (2019). *Otizm tanısı almış çocukların annelerinin psikolojik belirtilerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- KURŞUN, Z. (2018). *Yaygın gelişimsel bozukluğu olan ve normal gelişim gösteren çocukların anne babalarının stres düzeyleri ve stresle başa çıkma yollarının karşılaştırılması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- MUSTAFAOĞLU ÇİÇEK, N. (2019). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocukların anne-babalarında psikolojik dayanıklılık ve kardeşlerinde duygu düzenleme becerilerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- NASIROĞLU, S., ÖZ, B., YÜKSEL, T. (2020). Otizm spektrum bozukluğu tanısı alan çocukların annelerinde görülen depresyon-anksiyete belirtileri ve damgalanma algısı. *ArchNeuropsychiatry* 57: 50-55.
- NAZ, N. (2019). *Otizmlili çocuğu olan anne-babaların evlilik uyumu ve duygu düzenleme güçlükleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- NOYAN ERBAŞ, A. (2019). *Otizm spektrum bozukluğuna sahip olan çocukların ebeveynlerine yönelik hanen morethanwords eğitim programının ebeveyn ve çocuk davranışları üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- ÖKSÜZ, Ç., ÜNSAL, E. (2018). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklarda kaynaştırma eğitiminin uzman ve ebeveyn bakış açısı ile incelenmesi. *Ergoterapi ve Rehabilitasyon Dergisi*, 6(1): 31-36.
- ÖZ, N. S. (2019). *Tipik gelişen ve otizm spektrum bozukluğu olan çocukların yeme davranışları ve ebeveynlerin yemek zamanı tutumlarının arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- ÖZBEY, F., Y., YIKMIŞ, A. (2009). Otistik çocuğa sahip annelerin çocuklarının devam ettiği rehabilitasyon merkezlerinden beklentilerinin ve önerilerinin belirlenmesi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 1 (1): 124-153.
- ÖZDEMİR, S., ÖZKUBAT, U., SELİMOĞLU, Ö., G., TÖRET, G. (2014). Otizme yolculuk: otizmlili çocuğa sahip ebeveynlerin sosyal destek algılarına ilişkin görüşleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(1): 323-348.
- ÖZDEMİR, S., ÖZKUBAT, U., SELİMOĞLU, Ö., G., TÖRET, G. (2014). Otizmlili çocuğa sahip olan ebeveynlerin çocuklarının günlük yaşam özellikleri, günlük oyun etkileşimleri, problem davranışlar ve iletişim stillerine ilişkin görüşleri. *Ege Eğitim Dergisi*, 1(15)

: 1-44.

- ÖZENER, K. (2016). *Otistik ve zihinsel engelli çocukların annelerinin otistik belirtiler gösterme eğilimleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.
- ÖZKARDAŞ, O., TUNÇ, S. (2020). Otizmlı çocuğu olan annelerde algılanan sosyal desteğin anksiyete ve ebeveyn tükenmişliği üzerindeki etkisi. *SocialSciencesResearchJournal*, 9(4): 247-253.
- Özkubat, U., Özdemir, S., Selimoğlu, Ö. G. & Töret, G. (2014). Otizme Yolculuk: Otizmlı Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Sosyal Destek Algılarına İlişkin Görüşleri. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, 33 (1), 323-348.
- SARCAN, Ç. (2019). *Otizmlı bireylere sahip ailelerin yaşadıkları sorunların sosyolojik bir değerlendirmesi: Bulancak ilçesi örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- ŞIKŞIK, G. (2016). *Otizmlı çocuğa sahip ebeveynlerin otizm algıları ve aile özellikleri ile benlik saygıları arasındaki ilişkinin belirlenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- ŞİRİN, N. (2015). Otizm spektrum bozukluğu olan bireylere güvenlik becerilerinin öğretimine ilişkin anne-babaların, öğretmenlerin ve öğretim üyelerinin görüş ve önerileri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- TÖRET, Z., ÖZDEMİR, S., AKIN BÜLBÜL, İ. (2018). Ebeveynlerin otizm spektrum bozukluğu olan çocuklarının duygu temelli tepkilerine yönelik görüşleri. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (47): 14-35.
- TUNÇEL, A. (2017). *Çocuklarında otizm spektrum bozukluğu olan annelerin depresyon, tükenmişlik ve umutsuzlu düzeylerinin çocuktaki otizmin ağırlık derecesine göre karşılaştırılması* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.
- TURAN, N. (2017). *Otistik çocuğa sahip ailelerin yılmazlık düzeylerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.
- UZ, S., KAYA, K. (2018). Otizmlı Çocuklara ve Ailelerine Yönelik Damgalama. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(1): 663-683.
- ÜSTÜNER TOP, F. (2009). Otistik çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları sorunlar ile ruhsal durumlarının değerlendirilmesi: niteliksel araştırma. *Çocuk Dergisi*, 9(1): 34-42.
- VARDARCI, G. (2011). *Otistik çocuklu ailelere uygulanan aile eğitim programının, aile içi iletişim becerilerine, ailenin problem çözme becerilerine ve otistik çocuklarıyla ilgili algılarına etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- YAVUZ, B. (2019). *2-6 yaş arası otizmlı çocuğa sahip olan ebeveynlerin kaygı, psikolojik yardım arama ve problem çözme düzeylerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- YÜCEL, G. (2006). *Bağımsız otistik çocuklar eğitim merkezi hakkında uzaktan eğitime dayalı aile eğitim programının etkililiği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- ZENGİN, AKKUŞ, P., BAHTİYAR SAYGAN, B., İLTER BAHADUR, E., ÇAK, T., ÖZMERT, E. (2020). Otizm spektrum bozukluğu tanısı ile yaşamak: ailelerin deneyimleri. *Türkiye Çocuk Hastalıkları Dergisi*, 1-8.

Ek-2: Tez ve Makale İnceleme Formu

Bu form H-766802727040 Dönem Projesi Dersi kapsamında belirlenen “Türkiye’de Otizm Tanısı Almış Bireylerin Aileleri İle Yapılmış Tezlerin Ve Makalelerin İncelenmesi (2000-2021)” konusu kapsamında araştırılacak tez ve makalelerin incelenmesine yönelik hazırlanmıştır.

	MAKALE / TEZ ADI	YILI	TÜRÜ	TEZLERİN YAZILDIĞI ÜNİVERSİTE VE İL	TEZLERİN YAZILDIĞI ENSTİTÜ	YAZAR SAYISI	YAZARLARIN CİNSİYETİ	ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	ARAŞTIRMA TEKNİĞİ	VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	İSTATİSTİKİ ANALİZ	EVRENİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI	EVRENDE KULLANILAN ÖRNEKLEM SAYISININ DAĞILIMI
1													
2													
3													
4													
5													
6													
7													
8													
9													
.													
72													
73													

© 2020 & 2021 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).